

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

AMERİKAN HEGEMONYASI BAĞLAMINDA SİYASAL DÜZEN

BAKİ ERKEN

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

EYLÜL 2019

**AMERİKAN HEGEMONYASI BAĞLAMINDA
SİYASAL DÜZEN**

BAKİ ERKEN

DOKTORA TEZİ

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2019

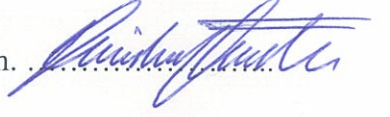
Baki ERKEN tarafından hazırlanan "Amerikan Hegemonyası Bağlamında Siyasal Düzen" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Veli

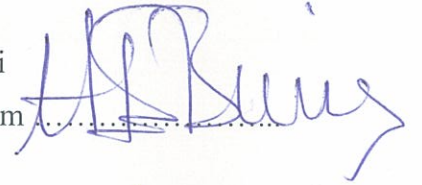

Başkan: Prof. Dr. Hamit Emrah BERİŞ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Veli

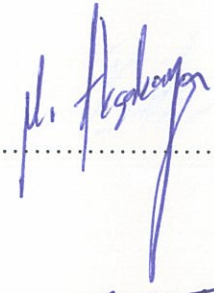

Üye: Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Veli

Üye: Doç. Dr. Burak TANGÖR

Uluslararası İlişkiler, Hacettepe Üniversitesi

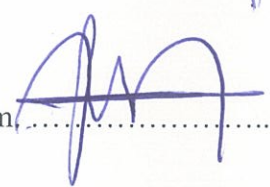
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğretim Üyesi İbrahim İRDEM

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Polis Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 03/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZALF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Baki ERKEN

11/09/2019

AMERİKAN HEGEMONYASI BAĞLAMINDA SİYASAL DÜZEN
(Doktora Tezi)

Baki ERKEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

Siyasal düzen modern siyaset biliminin temel konularından birisidir. Siyasal düzen kavramı modern, Batılı ve Amerikan siyasal düşüncesi merkezli bir kavramdır. Siyasal düzen kavramı, klasik ve modern siyasal düşünceler içerisinde temellenmiş ve 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde ilk defa kullanılmıştır. Kavramı büyük ölçüde Amerikan hegemonyası savunucuları anlamlandırmıştır. Siyasal düzen teorisi klasik modernleşme ve siyasal gelişme teorileri içerisinde gelişmiştir. Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde bir kavram ve teori olarak siyasal düzenin dört teorik temeli vardır: Roma İmparatorluğu, Hristiyan siyasal düşüncesi, Hegel ve Weber. Ulusal düzeyde siyasal düzenin unsurları olarak beş olgu ve kavram sayılabilir: siyasal iktidar, siyasal kurumlar, siyasal partiler, siyasal katılma ve siyasal kültür. Siyasal değişim doğal ve kaçınılmaz bir süreçtir. Siyasal değişim, başta siyasal çatışma, siyasal bozulma ve siyasal şiddet olmak üzere olumsuz durumlar ile sonuçlanabilir. Değişimin türleri olarak, reform yumuşak bir yöntem, devrim ve savaş ise radikal yöntemlerdir. 20. yüzyılda siyasal düzenin küresel inşasında üç etken öncelikle belirtilebilir: demokratikleşme, rasyonel devletin ve Amerikan hegemonyası. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında dünya düzenini, önceki yüzyıldan beri devam eden liberal ekonomi, küreselleşme ve teknoloji belirlemektedir. Bu etkenlerin temel özelliği Batı'ya ait olmaları veya Batı tarafından yönlendirilmeleridir. Sonuçta, Batılı ve Amerikan hegemonya savunusu merkezli siyasal düzen devam etmektedir.

Bilim Kodu : 117106

Anahtar Kelimeler: Siyasal düzen, Batı, Amerikan hegemonyası, Değişim, Küresel düzen

Sayfa Adedi : 294

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM

POLITICAL ORDER IN THE CONTEXT OF AMERICAN HEGEMONY

(Ph. D. Thesis)

Baki ERKEN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

September 2019

ABSTRACT

Political order is one of the basic themes of modern political science. The concept of political order is Western, modern and American political thought oriented. The concept of political order is grounded in classical and modern political thought and firstly used in 20'th century American political thought. The advocates of American hegemony highly gave meaning to the concept. The theory of political order is developed in the classical modernization and development theories. As a concept and theory in the center of American hegemony advocacy, political order has four theoretical fundamentals: Roman Empire, Christian political thought, Hegel and Weber. Five phenomena and concepts can be counted as elements of political order in the level of nation: political power, political institutions, political parties, political participation and political culture. Political change is a natural and unavoidable process. Political change can be concluded with negative situations basically like political conflicts, political corruption and political violence. As kinds of change, reform is the soft; revolution and war are the hard methods. Three effects in the global structuring of political order in the 20'th century can be initially mentioned: democratization, rational state and American hegemony. In the current time of the beginning of 21'th century, liberal economy, globalization and technology, continuing from previous century, determine the world order. The basic feature of those factors is being possessed or directed by the West. In conclusion, the political order which is Western and in the center of advocacy of American hegemony continues.

Science Code : 117106

Key Words : Political order, West, American hegemony, Change, Global order

Page Number : 294

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Demirhan Fahri ERDEM

TEŞEKKÜR

Bu tez uzun yıllar içerisinde akademik çalışmalar ve uğraşlar sonucunda yazıldı. Tezin yazılmasına birçok kişi destekte ve katkıda bulundu.

Öncelikle maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anne ve babama çok minnettarım.

ODTÜ, Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümleri hocaları bana büyük akademik katkıda bulundular.

Bu tezin yazılmasında akademik bilgisi ve yönlendirmesiyle Tez Danışmanım Doç. Dr. Demirhan Fahri Erdem'in önemli katkısı vardır. Ona teşekkürlerimi özellikle sunarım. Yine, çalışmalarına bana yol gösteren Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Jüri üyeleri olan Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Akçakaya, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Burak Tangör ve bana değerli önerilerde bulunan Polis Akademisi Öğretim Üyesi Dr. İbrahim İrdem'e teşekkür ederim. Son olarak, teşekkür etme imkânı bulamadığım Yüksek Lisans Tez Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Yetiş'i anmak isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM SİYASAL DÜZEN KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEORİK ÇERÇEVESİ.....	7
1.1. Siyasal Düzen Kavramı.....	8
1.1.1. Temel Kavramlar: Düzen, Toplumsal Düzen ve Siyasal Düzen	8
1.1.1.1. Düzen kavramı	8
1.1.1.2. Toplumsal düzen ve siyasal düzen.....	10
1.1.2. Siyasal Düzenin Kavramsal Unsurları.....	12
1.1.2.1. Siyaset.....	12
1.1.2.2. Siyasal iktidar.....	13
1.1.2.3. Güç, meşruiyet veya egemenlik.....	14
1.1.2.4. Kurallar	16
1.1.3. Siyasal Düzen Benzeri Kavramlar.....	17
1.1.3.1. Siyasal sistem.....	17
1.1.3.2. Dünya düzeni	18
1.1.3.3. Emperyalizm	19
1.1.3.4. Hegemonya	20
1.1.4. Siyasal Düzen Kavramının Tarafılığı.....	21
1.1.4.1. Siyasal düzen kavramının tarafılığı sorunu	21
1.1.4.2. Hangi siyasal düzen?.....	22

1.1.4.3. Batılı ve modern bir kavram olarak siyasal düzen.....	24
1.2. Siyasal Düzenin Teorik Tarihsel Gelişimi	25
1.2.1. Modernite Öncesinde Siyasal Düzen Anlamındaki İlk Kavramlar	25
1.2.1.1. Polis.....	26
1.2.1.2. Cumhuriyet	28
1.2.1.3. İmparatorluk.....	30
1.2.1.4. Yasa.....	32
1.2.1.5. Krallık	34
1.2.2. Modern Siyasal Düşüncede Siyasal Düzene İlişkin Teoriler	35
1.2.2.1. Toplum sözleşmesi.....	36
1.2.2.2. Aydınlanma Düşüncesi	38
1.2.2.3. Klasik Ekonomi Politik.....	40
1.2.2.4. Yasal düzen.....	42
1.2.2.5. İlk değişim - ilerleme teorileri	44
1.2.3. 20. Yüzyıl Amerikan Siyasal Düşüncesinde Siyasal Düzen	46
1.2.3.1. Amerikan siyasal düşüncesinin temel unsurları.....	47
1.2.3.1.1. Demokrasi	47
1.2.3.1.2. İnsan hakları	49
1.2.3.1.3. Ekonomik bireysellik	50
1.2.3.1.4. Sivil toplum	52
1.2.3.1.5. Cumhuriyet.....	53
1.2.3.2. Amerikan muhafazakârlığında siyasal düzen	54
1.2.3.2.1. Kurucu ve katı muhafazakârlık	54
1.2.3.2.2. Yeni muhafazakârlık	56
1.2.3.3. Amerikan hegemonyası savunusu ve siyasal düzen	57
1.2.3.3.1. Amerikan hegemonyası teorileri ve Amerikan hegemonyası savunusu.....	57
1.2.3.3.2. Amerikan hegemonyası savunusunda siyasal düzen.....	59

1.3. Siyasal Düzenin Teorik Çerçevesi	62
1.3.1. Siyasal Düzenin Teorik Temelleri	62
1.3.1.1. Roma İmparatorluğu	62
1.3.1.1.1. Roma İmparatorluğu'nun siyasal yapısı.....	62
1.3.1.1.2. Roma İmparatorluğu'nun siyasal düzen anlayışı	65
1.3.1.1.3. Modern siyasal düzenin teorisi olarak Roma İmparatorluğu	67
1.3.1.2. Hristiyan siyasal düşünce.....	70
1.3.1.2.1. Hristiyan siyasal düşüncenin temelleri.....	70
1.3.1.2.2. Hristiyanlık'ta siyasal düzen anlayışı.....	72
1.3.1.2.3. Hristiyanlığın modern siyasal düzen anlayışına yansımaları.....	74
1.3.1.3. G. W. F. Hegel'de ideal düzen.....	75
1.3.1.3.1. İdea düzeni ya da etik düzen	75
1.3.1.3.2. Siyasal düzenin temel unsuru: devlet.....	78
1.3.1.3.3. İlerleme düşüncesi ve düzenin geleceği	81
1.3.1.4. Max Weber'in bürokratik düzeni.....	82
1.3.1.4.1. Toplumsal düzen	82
1.3.1.4.2. Devlet düzeni.....	84
1.3.1.4.3. Bürokratik düzen	86
1.3.2. Siyasal Düzenin Teorik Yeri: Modernleşme ve Siyasal Gelişme.....	88
1.3.2.1. Modernleşme ve Klasik Modernleşme Teorisi	88
1.3.2.1.1. Modernite ve modern toplum.....	88
1.3.2.1.2. Modernleşme	91
1.3.2.1.3. Klasik modernleşme teorisi ve eleştiriler	93
1.3.2.2. Siyasal Gelişme Literatürü.....	96
1.3.2.2.1. Siyasal gelişme araştırmaları.....	96
1.3.2.2.2. Siyasal gelişme kavramı.....	97
1.3.2.2.3. Siyasal gelişmişliğin ölçütleri	99

1.3.2.2.4. Siyasal gelişmeye farklı yaklaşımlar	101
1.3.2.3. Modernleşme karşıtlığı: azgelişmişlik ve bağımlılık teorileri	103
1.3.2.3.1. Marksist temeller	103
1.3.2.3.2. Azgelişmişliğin ve bağımlılığın nedenleri	105
1.3.2.3.3. Bağımlılık teorilerinde eleştiriler ya da yeni tezler	108
2. BÖLÜM UYGULAMADA SİYASAL DÜZEN TEORİSİ	111
2.1. Siyasal Düzenin Unsurları.....	112
2.1.1. Siyasal İktidar ve Siyasal Düzen	112
2.1.1.1. Siyasal düzen bakımından siyasal iktidar ve unsurları	113
2.1.1.2. Bürokrasinin düzene ve siyasal gelişmeye etkisi.....	117
2.1.1.3. Ordunun düzene ve siyasal gelişmeye etkisi	122
2.1.2. Siyasal Kurumlar ve Siyasal Düzen	126
2.1.2.1. Siyasal kurumsallaşma.....	127
2.1.2.2. Siyasal kurumların düzen sağlayıcı işlevleri.....	131
2.1.3. Siyasal Partiler ve Siyasal Düzen	133
2.1.3.1. Siyasal partilerin düzen sağlayıcı işlevleri.....	134
2.1.3.2. Parti yapısı ve siyasal liderliğin siyasal düzene etkisi	136
2.1.3.3. Parti sistemleri ve siyasal düzen	140
2.1.4. Siyasal Katılma ve Siyasal Düzen	144
2.1.4.1. Siyasal katılmanın düzen sağlayıcı işlevleri	144
2.1.4.2. Oy verme, örgütsel bağlılık ve siyasal düzen	147
2.1.4.3. Milli bütünleşme ve siyasal düzen.....	150
2.1.5. Siyasal Kültür ve Siyasal Düzen	153
2.1.5.1. Siyasal kültürün düzen sağlayıcı işlevleri.....	154
2.1.5.2. Vatandaşlık ve siyasal düzen	156
2.1.5.3. Siyasal iletişim ve siyasal düzen.....	158
2.2. Değişim Karşısında Siyasal Düzen	161

2.2.1. Siyasal Değişim	162
2.1.1.1. Siyasal değişimin dinamikleri.....	163
2.1.1.2. Geleneksel hükümetlerde değişim	166
2.2.2. Yumuşak Siyasal Değişim: Reform	169
2.2.2.1. Reformun niteliği ve işlevleri	170
2.2.2.2. Reform stratejisi.....	173
2.2.2.3. Temel reform alanları	175
2.2.3. Radikal Siyasal Değişimler: Devrim ve Savaş	178
2.2.3.1. Devrim	180
2.2.3.1.1. Devrimin şartları	180
2.2.3.1.2. Devrim stratejisi ve süreci.....	183
2.2.3.1.3. Devrim sonrası düzen.....	186
2.2.3.2 Savaş	189
2.2.3.2.1. Savaşın şartları	189
2.2.3.2.2. Modern savaş stratejisi ve tekniği	192
2.2.3.2.3. Savaş sonrası düzen.....	195
2.2.4. Siyasal Değişimin Olumsuzluğu	199
2.2.4.1. Siyasal çatışma.....	199
2.2.4.2. Siyasal bozulma ve pretoryanizm	203
2.2.4.3. Siyasal şiddet	206
3. BÖLÜM SİYASAL DÜZENİN KÜRESEL İNŞASI	211
3.1. 20. Yüzyılda Küresel Siyasal Düzenin İnşası	212
3.1.1. Demokratikleşme	212
3.1.1.1. Demokratikleşme dönemleri ve üçüncü dalga	213
3.1.1.2. Otoriter rejimlerden çıkış	216
3.1.1.3. Demokratikleşmenin süreç ve yöntemleri.....	220
3.1.2. Rasyonel Devletin Kurulması	223

3.1.2.1. Yeni kurulan devletlerde örgütsel inşa.....	223
3.1.2.2. Gelişmekte olan ülkelerde bürokratik değişme.....	227
3.1.2.3. Devletin gelişmesi yolunda uluslararası destekler	230
3.1.3. Amerikan Hegemonyasının İnşası.....	235
3.1.3.1. Amerikan hegemonyasının kuruluşu	236
3.1.3.1.1. Amerika'da dünya düzeni ideali	236
3.1.3.1.2. Amerikan gücünün oluşumu	238
3.1.3.2. Soğuk Savaş'ta hegemonya mücadelesi	240
3.1.3.2.1. Amerikan hegemonyası.....	240
3.1.3.2.2. İki kutuplu dünya ve Soğuk Savaş	243
3.1.3.2.3. Amerikan hegemonyasının zaferi.....	245
3.1.3.3. Yeni dünya düzeni	246
3.1.3.3.1. Tek kutuplu dünya.....	246
3.1.3.3.2. Amerikan müdahaleciliği ve yeni muhafazakâr politika.....	248
3.1.3.3.3. Yeni küresel düşman ve 11 Eylül.....	251
3.2. 21. Yüzyılda Küresel Siyasal Düzenin Dinamikleri	254
3.2.1. Liberal Ekonomi Politik	255
3.2.2. Küreselleşme	259
3.3.3. Teknoloji.....	263
SONUÇ.....	267
KAYNAKLAR.....	275
ÖZGEÇMİŞ	294

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1. Demokratik ve Totaliter Partiler	141
Çizelge 3.1. ABD'nin Devlet İnşası Tarihi	233

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Siyasal Sistem	114
---------------------------------	-----

KISALTMALAR

Kısaltma	Açıklama
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
CNN	Cable News Network
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu
KEP	Klasik Ekonomi Politika
M.Ö.	Milattan Önce
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TODAİE	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
UNPD	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
USAID	Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Kuruluşu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

İnsanoğlu hep düzeni aramaktadır. İnsan yaşadığı çevrede kendisini mutlu edecek bir düzeni oluşturmaya çalışır. Sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla beraber yaşayacağı büyük bir düzen olan toplumu oluşturmuştur. Aile, örgütler ve kurumlar toplumsal düzenin unsurlarıdır. Ortaklaşa oluşturulan kurallar da düzenin sağlanmasına yöneliktir. Bir de tüm toplumu ilgilendiren ve toplumun yönetilmesine ilişkin olan siyasal düzen vardır. Siyasetin tüm toplumsal ilişkileri belirleyebilme gücü doğrultusunda, siyasal düzen tüm düzenleri etkileyebilen bir güçtür. Siyasal istikrar siyasal düzen sağlandığında sürekli hale gelir. Küresel düzeyde siyasal düzen ise devletler arasındaki ilişkilerin dengeli olmasını sağlar ve dünya huzuru için önemli bir aşama olur.

Siyasal düzen özellikle genel düzenin olmadığı, karmaşa ve istikrarsızlığın yaşandığı durumlarda önem kazanmaktadır. Siyasal düzensizlik toplumun yönetilmesi bakımından tüm toplumu doğrudan olumsuz etkilemektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de toplumsal ve siyasal hayatın her alanında bir düzensizlik yaşanmaktadır. Kitlesele protestolar, ayaklanmalar, şiddet, terör, çatışmalar, iç savaş ve devrim gibi durumlar siyasal düzensizliği ifade eden olgulardır. Toplumlarda kültürel, dini ve etnik çatışmalar devam etmektedir. Bunun sonucunda, siyasal iktidarlar hâkimiyeti altındaki alanlarda düzen sağlamada zorluk çekmektedirler. İktidarlarını kuvvetlendirmenin yanında, olumsuz gelişmeleri kontrol etmek ve politikalarla bunları yönetmek zorundadırlar. Uluslararası alan ise sürekli ulus devletlerin mücadelesine sahne olmaktadır. Savaşların hala bazı bölgelerde görüldüğu 21. yüzyılda evrensel bir barış arayışı sürmektedir. Sonuçta, siyasal düzen olgusu toplumsal ve siyasal yaşam bakımından son derece önemlidir.

Yapısal ve güncel siyaseti anlamının yollarından birisi de siyasal düzen anlayışıdır. Bu anlayış siyasal yapıların bir bütünün parçası olarak görüldüğünü sağlar. Yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki siyasal yapıların nasıl oluştuğu, aralarındaki ilişki ve bu yapılarda hangi siyasal iktidarın etkin olduğu bu şekilde anlaşılabilir. Örneğin, bir yerel yönetimde kamu hizmetleri ile toplumsal yapılar arasındaki ilişki, bir ülkedeki kurumsallaşma ve siyasal gelişmenin yönü ve küresel düzeyde hegemonik güç siyasal düzene göre anlaşılabilir. Bir ülkede kurumlar neye göre gelişirler, bazı ülkelerin gelişmesi niçin Batılı modernleşme içerisindedir, küresel düzeyde hâkim bir güç var mıdır ve devletleri nasıl etkiler? gibi soruların cevapları siyasal düzen ile verilebilir. Bu anlayışın altında yatan

etken gerçekte siyasal yapıların siyasal düzen içerisinde yer almasıdır. Modern siyasal sistemler birbiri ile bağlantılıdır ve hâkim bir siyasal düzen anlayışının unsurlarıdır. Toplumda, devlet yapılanmasında ve uluslararası ilişkilerde belirli bir düzen anlayışının etkileri vardır. Ayrıca, medeniyetleri anlamının bir yolu da siyasal düzen açısından bakmaktır. Siyasal düzen oluşturabilen medeniyetler hâkim ve güçlüdürler.

Siyasal düzen kavramı (political order) siyaset biliminin en temel kavramlarından biridir. İlkine, bir siyasal eylemin yöntem ve sonucu siyasal düzen ile ilgilidir. Siyasal eylemin yapılış tarzının ve sonucunun belirlenen hedefe ve içinde bulunulan siyasal ortama olan uygunluğu, siyasal düzeni göstermektedir. Siyasal düzen birçok temel siyasal kavram ile doğrudan ilgilidir. Başta siyasal iktidar, siyasal düzeni sağlayacak olan ve kararlarında onu hedefleyen öznedir. Bu doğrultuda siyasal düzen devlet ile doğrudan ilişkilidir. Yine, siyasal düzen güç, meşruiyet, egemenlik ve kuralları içermektedir. Siyasal kurumlar, bürokrasi, siyasal partiler, siyasal katılma ve siyasal kültür de siyasal düzeni sağlamanın araçları olarak siyasal düzen ile ilgili kavramlardır. Siyasal düzen kavramı modernite içerisinde gelişen yeni bir kavramdır. 18. ve 19. yüzyıl modern siyasal düşünce içerisinde temellenen siyasal düzen kavramı, 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde doğrudan kullanılmış ve geliştirilmiştir.

Her ne kadar siyasal düzen teorisi başlığı altında net bir teori bulunmasa da, siyaset biliminde hâkim düzen anlayışını yansıtan siyasal düzene ilişkin teorilerden bahsetmek mümkündür. Bu nedenle, “siyasal düzen teorileri” ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır. Klasik siyasal düşüncede siyasal düzen anlamında bazı kavramlar kullanılmıştır. Modern siyasal düşüncede ise, modern devletin kurulmasına, düzene, liberal ekonomiye, yasalara ve ilerlemeye dair teoriler siyasal düzeni içermektedir. Siyasal düzen anlayışının geliştiği teorik zemin, 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan klasik gelişme ve modernleşme teorileridir. Siyasal düzen modernleşme süreçlerinde değişen toplumlar için bir hedef olarak sunulmuştur. 90’lı yıllardan sonra ise yeni dünya düzenine ilişkin uluslararası teoriler küresel düzeni açıklamaktadır.

Bilimsel çalışmalarda siyasal düzen kavram ve teorisi salt haliyle değil, daha çok dolaylı olarak kullanılmıştır. Yeni bir kavram olan siyasal düzen pek kullanılmadığı gibi, siyasal düzene ilişkin teori ve anlayışlar da pek açıklanmamıştır. Bunun yerine, düzen kavramının genellikle belirli bir alana yönelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Düzen

kavramı, popüler olarak dünya düzeni ve küresel düzen bağlamında daha çok uluslararası ilişkilerde kullanılmıştır. Bunun yanında, kamu düzeni bağlamında hukuk ve kamu yönetimi alanlarında ve özellikle güvenlik konusunda incelenmiştir. Siyaset biliminde ise siyasal düzen; siyasal sistem, gelişme - modernleşme, kurumsallaşma ve karşılaştırmalı siyaset gibi alanlarda dolaylı olarak ele alınmıştır. Siyasal düzeni salt bir kavram olarak ve kapsamlı bir şekilde ele alan en önemli bilim adamı Samuel P. Huntington'dur.¹

Siyaset biliminde birçok kavram henüz yeterince açıklanmamıştır. Bunun nedeni sosyal bilimlerin genel niteliklerinde aranmalıdır. Sosyal bilimlerde kavramlar teorik olduğu kadar olgulara da karşılık gelir. Yani, bir sosyal bilim kavramının siyasal düşünceler içerisinde bir yeri varken, toplumda sıradan insanların hayatları ile de ilgilidir. Bu nedenle, sosyal bilim kavramları dinamik, sosyal hayattan etkilenen ve yüzde yüz kesinlik ifade etmeyen kavramlardır. Bu durum, yönetime ilişkin faaliyetler bağlamında ideolojik ayrışmaları içeren siyaset olduğunda daha da karmaşıktır. Siyaset bilimi kavramları tarafsız olduğu kadar taraflı da tanımlanmaktadır.

Yeterince tanımlanmayan ve teorisi anlatılmayan siyaset bilimi kavramlarından birisi de siyasal düzen'dir. Siyaset bilimi içerisinde akademik çalışmalarda siyasal düzenin kavramsal ve teorik incelenmesi son derece eksiktir. Siyasal düzen kavramını tek başına bütüncül olarak ele alan ve siyasal düzen anlayışına ve teorilerine yer veren bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Çoğu ansiklopedi ve sözlüklerde bile siyasal düzen sözcüğü geçmemektedir. İşte, bu tezin yazılmasına ön ayak olan temel sorun, siyasal düzen kavram ve teorisine ilişkin bilimsel incelemedeki önemli eksikliklerdir. Bu eksiklik siyasal düzene ilişkin kavramsal ve teorik belirsizlikleri de göstermektedir.

Siyasal düzene ilişkin teorik belirsizlikler içerisinde, açıklanması gereken en önemli husus, siyasal düzen kavram ve teorisi ile siyasal düzen olgusu arasındaki ilişkidir. Bu sorun temel bir araştırma sorusunu da gündeme getirmektedir. Araştırma öncelikle bir varsayıma dayanmaktadır. Siyasal düzen incelenirken, kabul edilen temel varsayımımız; siyasal yapıların bir siyasal düzen içerisinde bulunduğu ve siyasal düzen olgusunun siyasal düzen anlayışının yansıması olduğudur. Bu doğrultuda, temel araştırma sorusu şudur: Ulusal ve uluslararası siyasal yapılarda ve güncel siyasette etkileri görülen siyasal düzenin ardındaki teori nedir, siyasal düzen kavram ve teorisi siyasal düzeni nasıl etkilemiştir?

¹ Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Ayrıca, siyasal düzen ile ilgili şu sorular da sorulmalıdır: Siyasal düzen nedir? Siyasal düzen kavramı hangi kavramlara ve siyasal düşüncelere dayanmaktadır? Siyaset biliminde belirli bir siyasal düzen anlayışı var mıdır? Hâkim siyasal düzen anlayışına göre, siyasal düzenin içerdiği anlayışlar ve teoriler nelerdir? Siyasal düzenin unsurları nelerdir? Siyasal düzen anlayışı nasıl ve nerelerde uygulanmaktadır? Peşinden günlük ve siyasal hayata yönelik temel bir soru akla gelir: Siyasal düzensizlikler nasıl engellenir ya da siyasal düzen nasıl sağlanır?

İşte, bu akademik çalışma tüm bu sorulara cevap vermeyi amaçlamaktadır. Tezin temel amacı; siyasal düzen olgusunun ardındaki siyasal düzen teorisini ortaya çıkarmak, siyasal düzene ilişkin kavram, teori ve olguyu bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Bu yapılırken, siyaset bilimi içerisinde siyasal düzene ilişkin kavramsal ve teorik eksiklikler giderilmeye çalışılacaktır. Burada açıklanan siyasal düzen teorisinin uygulamaya yönelik bir amacı da vardır: siyasal düzenin nasıl sağlanacağına yönelik bir strateji oluşturulmasına ve politika olarak uygulanmasına katkıda bulunulması.

Siyasal düzen teorisi ile ilgili önemli bir sorun, siyasal düzenin evrensel ve her ideoloji ile ilişkili olmasıdır. Her ideolojinin ve medeniyetin bir siyasal düzen anlayışı vardır. O halde, siyasal düzen hangi anlayışa göre ele alınacaktır? Yani, hangi siyasal düzen? İlkel - geleneksel mi, yoksa modern siyasal düzen mi? Batılı mı, yoksa Doğulu bir siyasal düzen mi? Batı içerisinde liberal demokrat mı, yoksa sosyalist veya muhafazakâr mı? Bu nedenle, bilimsel bir çalışmada siyasal düzen ancak belirli ideolojik varsayımlar kabul edilerek ve sınırlandırılarak ele alınabilir.

Bu tezde siyasal düzen, Batılı ve modern bir kavram ve anlayış olarak ele alınmaktadır. Neticede siyasal düzen kavram ve teorisi Batılı siyasal düşünce içerisinde gelişmiştir. Modern olması ise, 18. yüzyıldan itibaren siyasal düşüncelerin ona kaynaklık etmesinden ve 20. yüzyılda gelişmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda siyasal düzen, Batı'da hâkim bir ideoloji olan ve kapitalizm ile beraber uygulanan liberal - demokrat anlayışın kavramıdır. Ayrıca, bu tezde siyasal düzen, adında da geçtiği üzere, "Amerikan hegemonyası" bağlamında ve daha da özelden Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde incelenmektedir. Peki, nedir bu Amerikan hegemonyası ve Amerikan hegemonyası savunusu? Uluslararası alanda hegemonya, bir devletin rızaya dayanarak diğer devletler üzerinde hâkimiyet kurup, liderlik rolünü elde ettiği bir ilişki olarak

tanımlanabilir.² Hegemonya daha çok 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin üstünlüğü için kullanılmaktadır. Hegemonyayı bilimsel olarak açıklayan, özellikle realist uluslararası ilişkiler teorileri olmak üzere çeşitli teoriler vardır.³ Amerikan hegemonyası savunusu teorileri ise, hegemonyayı ele almakla birlikte Amerikan hegemonyasını savunan ve ona meşruiyet sağlayan teorilerdir. 2. Dünya Savaşı sonrasında siyaset biliminin gelişiminde Amerikan siyasal düşüncesi ele alındığında, Amerikan hegemonyası savunusunun oldukça geniş bir aydın kesimi içerdiği görülür. Klasik modernleşme - gelişme, demokratikleşme teorileri ve yeni muhafazakâr teoriler Amerikan hegemonyası savunusunun üç ana ekolüdür. Başlıca Amerikan hegemonyası savunucuları olarak; Gabriel Almond, Dankwart Rustow, Robert Dahl, Samuel Huntington, Francis Fukuyama, Robert Cox, Zbigniew Brzezinski ve Henry Kissinger sayılabilir.

Burada siyasal düzen incelemesinin bazı temel sınırları vardır. Öncelikle temel alanımız siyaset bilimidir. Bununla beraber, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji alanlarından yararlanılmıştır. Bunun dışında, ekonomik ve hukuki düzen gibi diğer alanlara ilişkin düzenler konumuz dışındadır. Ayrıca, siyasal düzen ile ilgili her unsura yer vermemiz mümkün değildir. Burada siyasal düzen bakımından temel oluşturan kavram ve düşünceler incelenecektir. Yine, sadece siyasal düzeni doğrudan ve kapsamlı olarak inceleyen veya siyasal düzen anlayışına katkı sunan siyasal düşünürlere/bilim adamlarına yer verilecektir. Şunu özellikle vurgulamak gerekir ki, tezin temel bakış açısı siyasal'dır, ekonomik değildir. Tez siyasal teorinin idealist düşünce tarzına göre yazılmıştır. Materyalist ve Marksist yöntem ve bakış açısı kullanılmamıştır.

Tezin metodolojisinden bahsedilirse, ağırlıklı olarak literatür taraması ve doküman analizi kullanılmıştır. Tezde temel olarak bilimsel kavram ve teoriler kullanılmıştır. Bu yapılırken de ilgili tüm yazılı kaynaklar taranmış, özellikle başvuru kaynaklarından ve birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, özellikle Amerikan siyasetine ilişkin olmak üzere bazı strateji belgelerinden ve uluslararası raporlardan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, yorum, karşılaştırmalı analiz, tarihsellik, gözlem ve bütünleme (tüme varım) gibi bilimsel yöntemlere başvurulmuştur. Bu yöntemler genellikle sözel verilere dayanmaktadır. Tezin hem teorik hem de yazılı sınırı nedeniyle tablo, grafik, veri analizi ve istatistik gibi sayısal yöntemler pek kullanılmamıştır. Tezde bilimselliğe özellikle dikkat edilmeye çalışılmış,

² Cox, R. W. (1983). "Gramsci Hegemony and International Relations: An Essay in Method". *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 169.

³ Örnek olarak bkz. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.

strateji, tahmin, komplo teorisi ve söylem gibi şahsi ve denenemez yöntemlere yer verilmemiştir.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm siyasal düzene ilişkin kavramsal ve teorik çerçeveyi oluşturacaktır. Burada siyasal düzen kavramının tarihsel gelişimi ayrıca yer alacaktır. Siyasal düzenin teorik çerçevesi olarak, siyasal düzenin teorik temelleri ve içinde geliştiği teoriler incelenecektir. İkinci bölüm siyasal düzen teorisinin uygulanmasına yöneliktir. Burada siyasal düzenin unsurları ve değişim karşısında siyasal düzen ele alınacaktır. Son bölüm ise küresel çapta siyasal düzeni anlatmaktadır. Bu bölüm incelemesi, küresel siyasal düzenin oluşumunun etkenleri ve dinamiklerini açıklamaya odaklanacaktır. Küresel siyasal düzen 20. ve 21. yüzyıllar için ayrı ayrı incelenecektir.

1. BÖLÜM

SIYASAL DÜZEN KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Siyasal düzene ilişkin kavramsal ve teorik inceleme siyaset bilimi içerisinde yenidir. Siyasal düzen kavramının bu adıyla kullanımı yeni olduğu gibi, siyasal düzene ilişkin teoriler ancak 2. Dünya Savaşı sonrasındaki karşılaştırmalı siyaset alanı içerisinde ortaya çıkmıştır. Buna karşın, siyasal düzen anlamına gelen kavramlar ve siyasal düzen anlayışını içeren teoriler uzun zamandan beri siyasal düşüncede yer almıştır. Siyasal düzen bir kavram olduğu kadar bir teori ve anlayıştır. Literatürde siyasal düzen teorisi adı altında bir teori bulunmamaktadır. Yine de, siyasal düzene vurgu yapan veya bir şekilde siyasal düzen anlayışını içeren siyasal düşünceler bu başlık altında değerlendirilebilir. Siyasal düzen kavram ve teorisini açıklamak zordur. Öncelikle bu konuda literatürde önemli eksiklik bulunmaktadır. Siyasal düzen kavram ve teorileri siyasal birçok kavram ve teoriler ile ilgilidir. Bu alanda büyük bir belirsizlik vardır. Bu nedenle, belirli bir tarz siyasal düzen anlayışını ve siyasal düzene doğrudan katkı yapan düşünceleri esas almak gerekir. Burada söz konusu olan, Batılı ve Amerikan hegemonyası, özellikle de Amerikan hegemonyası savunucuları bağlamında siyasal düzen kavramı ve teorisidir.

Siyasal düzene ilişkin kavramsal ve teorik inceleme üç bölümde ele alınabilir: siyasal düzen kavramı, siyasal düzen kavram ve teorisinin gelişimi ve siyasal düzenin teorik çerçevesi. Siyasal düzenin kavramsal incelemesi, kavramın dayanaklarını, unsurlarını, ilişkili olduğu kavramları ve taraflılığını ifade edecektir. Siyasal düzen kavram ve teorisinin gelişimi üç dönemde incelenmelidir: modernite öncesi siyasal düşünce, modern siyasal düşünce ve 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi. Siyasal düzenin teorik çerçevesi iki bölümde ele alınabilir: teorik kökenleri ve teorik yeri. Siyasal düzenin teorik kökenleri, klasik ve modern siyasal düşünce içerisindeki siyasal düzen anlayışını oluşturan teorilerdir. Siyasal düzenin teorik yeri ise siyasal düzen kavramının içinde geliştiği teorilerdir. Bunlar modernleşme ve siyasal gelişme teorileri başlığı altında toplanabilir.

1.1. Siyasal Düzen Kavramı

Yeni bir kavram olan siyasal düzen, siyaset biliminin temel kavramları ve düzene ilişkin teoriler dikkate alınarak açıklanabilir. Burada siyasal düzen kavramı incelenirken kavramın; dayandığı kavramları, unsurlarını, benzerlerini ve taraflılığını sorununu ele alınacaktır. Toplumsal düzenden siyasal düzene bir geçiş olduğundan, siyasal düzen kavramını açıklamak için düzen ve toplumsal düzen kavramlarını açıklamak gerekir. Siyasal düzenin kavramsal unsurları; siyaset, iktidar, güç, meşruiyet, egemenlik ve kurallar'dır. Siyasal düzen benzeri kavramlar ise; siyasal sistem, dünya düzeni, emperyalizm ve hegemonya'dır. Bu kavramların ifade ettiği düzen genel olarak siyasal düzenin farklı görünümleridir. Siyasal düzen kavramı fikirselle kaynakları doğrultusunda taraflı bir kavramdır. Kavramın ifade ettiği düzen; Batılı ve modernidir. Bununla beraber, Batılı düzen anlayışına karşı alternatifler oluşmuştur.

1.1.1. Temel Kavramlar: Düzen, Toplumsal Düzen ve Siyasal Düzen

1.1.1.1. Düzen kavramı

Düzen kelimesi günlük hayatta ve bilimde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Sözlük tanımlamasıyla düzen; “*Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, sistemdir*”. Sosyal hayata ilişkin olarak ise düzen; ortak (toplumsal) kurallara göre belirlenmiş davranış veya durum anlamındadır.⁴ Batı dillerinde genelde aynı anlamda ve çok amaçlı kullanılan düzen kelimesi İngilizce’de “order” olup sosyal alanlara ilişkin kullanımı geniştir. Mahkemenin veya askeri makamların emri, kişilerin toplumdaki sırası, aynı mesleğe veya özelliklere sahip bir grup kişi, tek özellikli toplum ya da sınıf, törene ait sıra, yasaya ya da bir otoriteye itaat düzenin sosyal alanlarda İngilizce’deki kullanımlarından bazılarıdır.⁵

Bilimsel bir kavram olarak düzen, başta matematik, arkeoloji, biyoloji olmak üzere pozitif bilimlerde ve sosyal bilimlerin her alanında kullanılır. Dikkat çekicidir ki, düzen kavramı, basılı klasik ya da yeni sosyal bilimler sözlüklerin çoğunda tanımlanmamıştır.⁶

⁴ Püsküllüoğlu, A. (2005). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık, 316.

⁵ Random House. (1967). *Dictionary of the English Language*. New York, 1013.

⁶ Örnek sosyal bilimler sözlükleri için bkz. Gould, J. and Kolb W. L. (1965). *A Dictionary of the Social Sciences*, New York: The Free Press. Seligman, E. R. A. (1954). *Encyclopedia of Social Sciences*. Toronto:

Aynı zamanda, düzenin bilimsel en yaygın kullanımı olan siyasal düzen de klasik siyaset sözlüklerinde hiç tanımlanmamıştır.⁷ Düzen sadece yeni ve dijital sözlüklerde tanımlanmıştır. Bunun nedeni, düzen kavramının sosyal bilimler için yeni olması ve üzerinde tam uzlaşılabilmesidir. Oxford Siyaset Sözlüğü'nde düzen; “sosyal yapıların düzenli şekilde sıralanması” olarak tanımlanmıştır.⁸

Bir sosyal bilim kavramı olarak düzen çok nadir Türkçe sözlüklerde tanımlanmıştır. Bunlardan Türkiye Bilimler Akademisi'nin Bilim Terimleri Sözlüğü siyasal düzeni: “toplumların ortak amaçlarını belirlemek, gerçekleştirmek için aralarında değişik düzey ve biçimlerde bağlantılar bulunan örgütler bütünü” olarak tanımlamıştır.⁹ Fakat bu tanımın İngilizce karşılığının “political system” olduğu belirtilmiştir. Yani, sözlükte siyasal düzen yanlış olarak tanımlanmıştır, çünkü her ne kadar birbirinin yerine kullanılsa da siyasal düzen siyasal sistemden farklıdır. Bir siyaset bilimi kavramı olarak siyasal düzen İngilizce “political order” olan kavramın karşılığıdır.

Düzen kelimesi sosyal bilimlerde genellikle belirli bir alana ait sıfatla kullanılır. Siyasal düzen, toplumsal düzen ve ekonomik düzen bu kapsamda en çok kullanılan kavramlardır. Bir kavram olarak düzen tek başına kullanıldığında ise siyasal düzeni ifade eder. İşte, olumsuz anlamda kullanılan düzen siyasal düzen kavramıdır. “Düzenin değişmesi” söylemi özellikle sol ideolojilerde yaygındır. Siyasal düzen kapsayıcı bir kavramdır. Ekonomik ve toplumsal düzen siyasal düzen anlamındaki düzenin bir parçasıdır. Düzenin bir kavram olarak günümüzde en yaygın kullanımı dünya düzenidir. Dünya düzeni ve ekonomik düzen kavramları güncel bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır.¹⁰

The Macmillan. Smelser, N. J. (2001). *International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences*. Exeter: Cambridge University Press.

⁷ Örnek siyaset bilimi sözlükleri için bkz. Raymond, W. J. (1978). *Dictionary of Politics*, Lawrenceville: Brunswick Publishing. Krieger, J. (2001). *The Oxford Companion to Politics of the World*, New York: Oxford University Press. Robertson, D. (2004). *A Dictionary of Modern Politics*, London: Europa Publications.

⁸ *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Web: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110902175926811> adresinden 16 Mayıs 2017'de alınmıştır.

⁹ Türkiye Bilimler Akademisi. (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara, 213.

¹⁰ Örnek bilimsel çalışmalar için bkz. Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni* (Çev. S. S. Gül). İstanbul: Boyner Yayınları. Gilpin, R. (2015). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği* (Çev. M. Duran vd.). Ankara: Kripto Kitaplar.

Düzen kavramını onun zıttı kavramlarla ifade edeceksek, öncelikle düzensizlik kavramını ele almak gerekir. İngilizcede düzensizlik anlamındaki “disorder” sözcüğünün sosyal bilimlerde kullanıldığı görülmektedir. Sosyal bilimlerin kavramı olarak düzensizlik; barışın, yasalara itaatin ve sosyal birlikteliğin olmadığı durum anlamındadır.¹¹ Yine, sivil düzensizlik ve yasadışı sosyal bilimlerde düzensizlik kavramına yakın kavramlardır. Ayrıca, siyasal bozulma, kargaşa ve istikrarsızlık kavramları da düzenin zıttı olarak kullanılan kavramlardır. Değişim kavramı ise muhafaza edilen bir durumun bozulması anlamında düzenin zıttı iken, belirlenmiş hedefler doğrultusunda planlı veya zorunlu değişimler olarak düzenin parçasıdır.

1.1.1.2. Toplumsal düzen ve siyasal düzen

Doğası gereği toplumsal olan insan sonra siyasal bir varlık olmuştur. Toplum - siyaset ayrımına gitmeyen Aristoteles'e göre, insan doğası gereği hem toplumsal bir varlık hem de siyasal bir varlıktır.¹² İnsan beraber yaşamak zorunda olduğu için düzen kurmak zorundadır. İnsanın toplumsallaşması ve toplumsal yapıların ortaya çıkması ile beraber toplumsal iktidar ve toplumsal düzen de ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapıların gelişmesi sonrasında siyaset ortaya çıkmış ve toplumsal düzen yerini siyasal düzene bırakmıştır. İnsanlığın gelişme aşamasında, siyaseti ilk toplumsal yapı veya düzen sonrasında gelen bir aşama olarak düşünmek gerekir. Toplumsal düzende aile gibi küçük ölçekteki iktidar ilişkilerinden farklı olarak, büyük ölçekte bir iktidar ortaya çıkmış, böylece siyaset ve siyasal düzen doğmuştur. Somut olarak, kabile ve şeflikler gibi ilkel toplumsal yapılardan sonra devlet ortaya çıkmıştır.¹³ O halde, toplumsal düzenden siyasal düzene bir geçiş olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasal düşüncede siyasal düzen toplumsal düzene (social order) dayandırılmaktadır. Toplumsal düzene geçiş toplum öncesi insan bilinmediği için ancak kurgulanabilmiştir. Toplum sözleşmesi teorilerinde devlet öncesi durumu ifade eden doğa durumu, insanın arzularıyla hareket ettiği ve bir düzenin bulunmadığı toplum öncesi durumdur. Thomas Hobbes ve John Locke'a göre, doğal hakların korunması ve savaş durumundan çıkma amacındaki insanlar önce bir araya gelirler, yani toplum olurlar, sonra devleti, siyasal

¹¹ *English Oxford Living Dictionaries*, Web: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/disorder> adresinden 12 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

¹² Aristoteles. (2013). *Politika* (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları, 24.

¹³ Toplumsal yapılar ve iktidar biçimleri için bkz. Duverger, M. (2011). *Siyaset Sosyolojisi* (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları, 30-33.

düzeni kurarlar.¹⁴ Jean Jacques Rousseau ise, insanların bir araya gelerek önce geçici bir toplum oluşturduklarını, toplumsal düzen bozulduğu için tekrardan bir toplum ve devlet kurduklarını belirtir.¹⁵

Siyasal düzeni toplum bakımından tanımlarsak, bir toplulukta siyasal unsurların bütün ile uyumlu olacak şekilde sıralanmasıdır. Bir toplumda düzenin olup olmadığını belirleyen şey o toplumun ortak hedefleridir. Carl Friedrich siyasal düzeni; “*bir toplulukta ortak amaçlara ulaşılması için gerekli eylemlerin yapılması şeklinde unsurların sıralanması ile ilgili siyasal durum*” olarak tanımlar. Toplumsal düzen ortak değerler, çıkarlar ve inançlarla oluşur. Bu yüzden, siyasal düzeni bu toplumsal unsurlarla ilişkilendirmek zorunludur.¹⁶ Hedley Bull bir toplumda iyi olan ve düzene götürecekt temel, ileri ve evrensel toplumsal hedefleri belirler: şiddete karşı hayatın sağlama alınması, verilen sözlerin tutulmasının veya yapılan anlaşmalara uyulmasının sağlanması ve mülkiyetin belirli ölçülerde istikrarlı olması.¹⁷

Modern siyasal düşünce içerisinde toplumu düzen ile niteleyenler olmuştur. Yani, bir toplum ne kadar düzenliyse o kadar iyidir. Amerikan kaynaklarında gelişmekte olan toplumlar için örnek gösterilen Amerikan toplumunun en belirgin özelliğinin gelişmiş düzene sahip olması olarak gösterilir. Alexis de Tocqueville 19. yüzyılda Amerika’da halkın egemenliğine dayalı bir siyasal düzenin olduğunu belirtir. Halk içindeki eşitlik, demokrasi ve yerel hükümet Amerikan siyasal düzeninin temel unsurlarıdır.¹⁸ Samuel Huntington da Amerikan siyasal tarihinde 18. yüzyıldan sonra siyasal düzen kurma çabalarının hiç olmadığını, çünkü en baştan siyasal düzenin kurulduğunu belirtir. Toplumsal eşitliğin sağlanması ve İngiltere’de denenmiş siyasal kurumların ve hükümet şeklinin uygulanması, Amerika’da etkili bir yönetim kurma ya da hükümet etme sorunlarının çıkmamasına neden olmuştur.¹⁹

¹⁴ Hobbes, T. (2014). *Leviathan* (Çev. S. Lin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 136 ve Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (Çev. F. Bakırcı). İstanbul: Ebabil Yayıncılık, 65.

¹⁵ Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13-14.

¹⁶ Friedrich, C. J. (1963). *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics*. New York: McGraw-Hill Book, 335-337.

¹⁷ Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: The Macmillan Press, 3-5.

¹⁸ Tocqueville, A. (1994). *Amerika’da Demokrasi* (Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber). Ankara: Yetkin Yayınları, 42-50.

¹⁹ Huntington, 1968, 7.

Simone Weil, düzeni sonsuzluğa en çok yaklaşan ruhun ihtiyacı olarak anlatır. Düzen tüm ihtiyaçların üzerindedir. İnsanlığın huzuru, zorunlu yükümlülüklerle uyularak sosyal yapının korunmasına bağlıdır. Weil insanoğlunun düzen aramasını bir gecede seyahat eden adamın sürekli takip edeceği bir yola benzetmiştir. Düzen olmadan insanlık karanlıkta kalacaktır.²⁰ Russel Kirk, düzenin modern toplumun en önemli özelliklerinden biri olduğunu belirtir. Toplumsal bilinç, geleneklere dayalı toplumsal kurallar ve sınıflar toplumsal düzenin olmazsa olmazlarıdır. Kirk toplumun düzensizliğe düştüğü durumu birçok kişinin yaşayamayacağı ve refahı sürdüremeyeceği bir durum olarak betimler. Kirk'e göre, düzen bir toplumda belirli görevlerin ifa edilmesini ve belirli hakların kullanılmasını sağlar. Bu, sivil sosyal düzendir.²¹

1.1.2. Siyasal Düzenin Kavramsal Unsurları

1.1.2.1. Siyaset

Siyasal düzen öncelikle siyasete ilişkindir. Siyaset (politics) tanımlanması en zor kavramlardandır. Bunun en önemli nedeni gündelik dilde yoğun kullanılması ve ona taraflı anlamlar yüklenmesidir. Siyaset antik çağda kent devleti anlamındaki polis'ten gelmektedir. Siyaset bir faaliyet, iktidar ilişkisi ve sosyal disiplindir. En geniş anlamıyla siyaset, insanların bir arada yaşamasını sağlayan toplumsal yapıların yönetilmesi ve buna ilişkin faaliyetlerdir. Siyasete ilişkin "hükümet etme faaliyeti" tanımlaması da buradan gelmektedir. Siyasetin en eski ve yaygın kullanımlardan birisi "devlete ilişkin olan" anlamıdır. Siyaseti diğer toplumsal faaliyetlerden ayıran en önemli özelliği var olduğu toplumun tamamına ilişkin olmasıdır. Bu anlamda siyasete kamusal işler denilmektedir.²² Harold Lasswell ve Abraham Kaplan siyaseti iktidar kavramına göre tanımlar. Siyasi faaliyet iktidarın biçimlenmesi, dağılması ve kullanılması ile ilgilidir. Siyaset, insanların bir araya gelme, itaat etme, rekabet etme ve kontrol gibi ilişkilerinde gücü kullanma ve belirleme faaliyetleridir.²³ David Easton siyaseti salt iktidar mücadelesi olarak açıklamanın

²⁰ Weil, S. (2002). *The Need for Roots: Prelude to a Declaration of Duties toward Mankind* (Trans. A. Wills). New York: Routledge, 10-12.

²¹ Kirk, R. (2003). *The Roots of American Order*. Wilmington: ISI Books, 3-7.

²² Heywood, A. (2013). *Siyaset* (Çev. B. B. Özipek vd.). Ankara: Adres Yayınları, 24-32.

²³ Lasswell H. D. and Kaplan, A. (1965). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven and London: Yale University Press, 75.

yanlış olduğunu belirtir. Siyasal yaşam belirli toplumsal hedefleri içeren çok boyutlu ilişkilerdir.²⁴

Siyasal düzen, toplumsal düzen, ekonomik düzen ve hukuk düzeni gibi düzenlerden farklıdır. Fakat, siyasal düzeni diğer düzen türlerinden ayırmak da zordur. Özellikle, toplumsal düzen ile siyasal düzen arasında bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bunun bir açıklaması da siyaset biliminin sosyoloji ve ekonomi gibi sosyal bilimlerle olan kopmaz bağıdır. Bir düzen türü aynı zamanda siyasal düzeni de ifade edebilir. Fakat, her toplumsal ve büyük ölçekteki düzen de siyasal düzen değildir. Örneğin aile, sivil toplum ve örgütler gibi düzen veya örgüt çeşitleri bir toplumsal düzendir, fakat siyasal düzen değildir. Siyasal düzenin en temel özelliği tüm topluma ve bir siyasal iktidara ilişkin olmasıdır. Siyasal düzenin diğer düzenlerden daha geniş bir düzen olduğu söylenebilir.

1.1.2.2. Siyasal iktidar

Siyasal düzenin var olabilmesi için düzeni kuran veya yöneten bir gücün olması zorunludur. Siyaset bilminde bu kavram iktidar (power)'dır. Bir kavram olarak iktidar, bir kişi ya da grubun diğerleri üzerinde kendi istediği şekilde hareket etmesini sağlayacak etkide bulunmasıdır. Siyasal iktidar (political power) ise aldığı kararlar doğrultusunda bir topluma planlı etkiler üretme yeteneğine sahip güçtür. İktidar etki etmek için zor kullanır, fakat inançlar, sadakat ve çıkarlar da kişilerin iktidara uyma nedenleridir.²⁵ Her iktidar düzen kurmaz, ama bir düzen varsa bu düzeni kuran veya sürdüren bir iktidar var demektir. Düzen kuran iktidarlar kurucu iktidar, düzeni kurmadan sürdüren iktidarlar kurulu iktidar olarak tanımlanır. Toplumsal hayatın her alanında görülebilen iktidarlardan ayrı olarak, siyasal iktidar bulunduğu topluluktaki bütün insanlar üzerinde hâkimiyet kuran üstün ve ayrıcalıklı bir güçtür. Modern zamanlarda siyasal iktidarlar devlet iktidarı demek olduğundan, devlete ait tüm yetkiler siyasal iktidar tarafından kullanılır.²⁶

Otorite (authority) iktidar ile ilişkili olan ve onun yerine kullanılabilen kavramdır. Bir toplumda kurallar ya da kurumsallaşma varsa orada bir tür otorite var demektir. Talcott Parsons bir sistemde kurumsallaşmış yapıları liderlik ile otoritenin oluşturduğunu belirtir.

²⁴ Easton, D. (1965). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf, 116-117.

²⁵ Lasswell and Kaplan, a.g.e., 74-77.

²⁶ Duverger, a.g.e., 129-134.

Vatandaşlık işleri dâhil siyasal sorumluluk otoritenin kültürleşmiş halidir. Liderler toplumsal eylemleri belirlenmiş hedefler doğrultusunda kontrol etmektedir.²⁷ İktidarın düzen bakımından seviyesini belirten önemli bir kavram da etki (influence)'dir. Etki bir toplumda değerleri etkileyebilme gücüdür. Siyasal iktidar bu potansiyele sahip olduğu kadar toplumsal düzene etki edebilecektir. Etki, gerginlik ve çatışmaları eleyerek bir topluluğun, sürecin veya durumun düzenlenmesine yardım eder. Fakat fazla etki bazı grupların tepkilerini çekerek düzensizlik de yaratabilir. İktidarın etkisi özellikle değişimlerde ortaya çıkar. Bir iktidar toplumsal değerleri ve çıkarları ne kadar çok yansıtırsa, değişim düzen içinde o kadar çok kalır.²⁸

Bir düzenin seviyesi iktidarın gücüne bağlıdır. Gerçekte siyasal iktidarı belirlemek ve iktidarın gücünü ölçmek zordur. Aynı şekilde, siyasal iktidarın bir düzen kurup kurmadığı veya kurulu düzenin içinde yer alıp almadığı da her zaman belli değildir. İktidarı ulusal düzeyde ele alırsak, birçok iç ve dış etkenler devlet iktidarını zayıflatmaktadır. Uluslararası örgütler ve ekonomik kuruluşlar bir yana, sınıf veya cemaat gibi toplumsal yapılar, şirketler ve sivil toplum kuruluşları devlet iktidarını zayıflatın içsel etkenlerdendir. Küresel alanda da sürekli ve mutlak bir iktidar bulunmamaktadır, belki hegemon güçten söz edilebilir. Yine de, küresel düzen kuran bir güçten bahsedeceksek, bu güç büyük bir ittifak olmalıdır. Dolayısıyla, modern siyasal sistemde siyasal iktidarlar mutlak değildir ve iktidarların etkileri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmazlar. Sonuçta, belirli bir alanda siyasal düzeni belirlemek ve sınırlarını çizmek kesin değildir. Bu nedenle, iktidar - siyasal düzen ilişkisini kesin olarak belirlemek mümkün olmamaktadır.

1.1.2.3. Güç, meşruiyet veya egemenlik

Siyasal düzenin devam edebilmesi için halk üzerinde etkili olacak bir ilişki türünün var olması gerekir. Siyasal düzeni sürdürecekt ilişkiler; güç (force), meşruiyet (legitimacy) veya egemenlik (sovereignty)'dir. Yani, bir siyasal iktidar ya güç kullanarak, ya rızaya dayalı meşruiyet sağlayarak ya da egemenliğini kurarak düzeni sağlar. Güç, zorlama (coercion) anlamında seçenekleri ortadan kaldıran bir sınırlamayı ifade eder. Herhangi bir iktidarın en önemli özelliği olan güç, siyasal iktidar söz konusu olduğunda hükmetme yeteneği ile beraber zor kullanma yetkisini de içerir. Fakat sadece güç siyasal iktidar için

²⁷ Parsons, T. (1965). *Structure and Process in Modern Societies*. New York: The Free Press, 183-185.

²⁸ Friedrich, a.g.e., 342.

yeterli değildir, başkalarından buyruklarına uymalarını talep etme hakkı olması gerekir. Bu hakkı yaratan ve ondan yararlanacak olan kişiye veren ise, bu ilişkinin içerisinde kurulduğu topluluğun norm ve değerleridir.²⁹ Gücün rızaya göre daha çok düzen getirdiği ilk akla gelen düşüncedir. Nitekim, otoriter yönetimler aileden liderliğe kadar her alanda birbirine bağlı bir siyasal yapı ve toplumun her alanında tek tip siyasal yapılar kurmayı başarmıştır. Bu nedenle, kapalı ve katı bir sistem oluştururlar.

Her siyasal düzen meşru olmamakla birlikte, meşruiyet siyasal düzenin kurulması veya devamı için önemli unsurlardandır. Meşruiyet, ahlaki veya rasyonel bir ilke, iktidar veya otoritenin insanlardan itaat etmelerini talep edebildiği temeller demektir. Meşru siyasal iktidarlar kendisini, kararlarını ve eylemlerini toplum tarafından kabul gören gerekçelere dayandırır. Meşru olmayan siyasal iktidarlar ise gücünü sadece zora ve şiddete dayandırır.³⁰ Bu haliyle siyasal iktidar kalıcı olamaz. Rousseau, “*Güç hak yaratmaz. İnsanlar ancak haklı güce boyun eğmelidir*” demekle meşruiyete vurgu yapmaktadır.³¹ Max Weber meşru egemenliği otorite anlamında kullanmaktadır. Meşruluğun üç kaynağı ya da tipi bulunmaktadır: rasyonel (yasal), geleneksel ve karizmatik. Weber’e göre, geleneksel otorite her zaman var olduğu için meşru kabul edilirken karizmatik otoriteye liderin karizması nedeniyle itaat edilir. Modern devletlerde görülen otorite biçimi olan yasal ussal otorite yasalara dayandığı ve rasyonel olduğu için kabul edilir.³² Meşru yönetim zoraki yönetime göre daha etkilidir. Yönetime tabii olanlar siyasal yükümlülüklerini yerine getirmede daha istekli olurlar ve zor kullanmayı azaltarak toplumsal katılımı artırırlar. Bu nedenle, Friedrich demokratik yönetimlerin otoriter yönetimlere göre daha çok düzen sağladığını iddia eder.³³

Siyasal düzenin kurulabilmesinin veya sürdürülebilmesinin bir başka yolu da egemenliktir. Egemenlik kavramı her siyasal iktidara değil, yalnızca modern devlete atfedilmiştir. Bu anlamda egemenliğe dayalı düzen kuran iktidar devlettir. Jean Bodin, *Devletin Altı Kitabı* (1576) adlı eserinde bir devletin mutlak ve sürekli gücünü nitelemek için egemenlik kavramını kullanmıştır. Bodin, Machiavelli’nin Tanrı’dan alarak siyasal

²⁹ Duverger, a.g.e., 129.

³⁰ Heywood, a.g.e., 116.

³¹ Rousseau, a.g.e., 7.

³² Weber, Max. (2012), *Ekonomi ve Toplum Cilt 1* (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları, 334-336.

³³ Friedrich, 1963, 341-343.

iktidara verdiği bölünmezlik özelliğine süreklilik özelliğini yüklemiştir.³⁴ Hobbes ise devleti tarif ederken “sözleşme ile kurulmuş egemen” ifadesini kullanır. Halk sözleşme ile egemenliğini devlete devretmiş, böylece yeni egemen bir güç, “leviathan” doğmuştur.³⁵ Devletler egemenliğini hem ülke içinde halka karşı hem de uluslararası alanda diğer devletlere karşı kullanır.

1.1.2.4. Kurallar

Kurallar (rules), bir toplumda insanların birbirine ve toplumun bütününe, yani kamuya karşı davranışlarını düzenleyen geleneksel ya da yazılı emirlerdir. Kuralların önemli bir kısmı toplumsal birliktelikten kaynaklanan ve belirli bir yöreye özgü davranış biçimlerinden oluşan geleneklerdir.³⁶ Kuralların ilk insandan itibaren oluşmaya başladığı söylenmekle beraber insanın toplumsallaşma süreci kuralların oluşumunda belirleyicidir. Doğal haklar teorisyenleri doğal hakların kişiyi belirli bir şekilde davranmaya yönlendirdiğini belirtirler. Devletin kurulması ile beraber artık kurallar toplumsal sözleşme ile yani yasalarla yapılacaktır.³⁷ Toplumsal kurallar dört grupta ele alınabilir: din, ahlak, görgü ve hukuk kuralları. Modern çalışmalarda toplumsal düzen, toplumsal kuralları içeren sosyal bilimlerin temeli olarak ele alınmıştır. Bu kurallara toplumsal normlar da denilmektedir. Toplumsal hayatı düzenleyen kuralların en yaygını ve uygulanabilir olanını hukuk kuralları oluşturmaktadır. Hukuk düzeni toplumsal düzenin somutlaşmış halidir.

Kurallar toplumsal ilişkiler ağı olarak toplumsal düzenin vazgeçilmez unsurudur. Toplumsal düzeni sağlayan kurallar siyasal düzen için de vazgeçilmezdir. Toplumsal düzenin ve hukuk düzeninin siyasal düzenin parçaları olması bir yana, siyasal düzenin yazılı kuralları önemli ölçüde toplumsal kurallara dayanır ve dayanmak zorundadır. Hukuk kurallarının önemli bir kısmını oluşturan yasalar vatandaşlık işlerinden parlamentoya kadar birçok alanda siyasal sistemin her alanını düzenler. Bu anlamda kural siyasal iktidarın yazıya geçirilmiş veya kurumsallaşmış halidir. Bu nedenledir ki, İngilizcede “rule” aynı zamanda yönetim anlamına gelir. Yasalar siyasal iktidara topluma etki edebilme gücü vermektedir. Bu yolla siyasal iktidarlar toplumsal düzeni sağlamaya ve kendi güçlerini arttırmaya çalışmaktadır.

³⁴ Bodin, J. (1967). *Six Books of the Commonwealth* (Trans. M. J. Tooley). Oxford: Basil Blackwell, 25.

³⁵ Hobbes, a.g.e., 137.

³⁶ Kural ve gelenek tanımları için bkz. Türkçe Bilimleri Sözlüğü, a.g.e.

³⁷ Hobbes, a.g.e., 103. ve Locke, a.g.e., 9-10.

1.1.3. Siyasal Düzen Benzeri Kavramlar

1.1.3.1. Siyasal sistem

Bir kavram olarak sistem (system), karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılı ve birbirine bağımlı parçalardan oluşan tasarlanmış karmaşık bir bütündür.³⁸ Sistem ile ilgili sosyal sistem ve siyasal sistem kavramları öne çıkmaktadır. Parsons'un geliştirdiği sosyal sistem yaklaşımına göre, toplumda bireyler ve diğer aktörler yaptıkları eylemler ile bir ilişki ağı oluştururlar.³⁹ Siyasal sistem ise, bir toplumda geniş düzeyde oluşan ve yönetime ilişkin faaliyetlerin merkezde olduğu ve halk ile hükümet arasındaki ilişkilerin oluşturduğu bir örgüttür. Siyasal sistem kavramını geliştiren Easton, siyasal yaşamın siyasal eylemlerden oluşan bir sistem oluşturduğunu belirtir. Siyasal sistem dar anlamda daha çok siyasal karar alma sürecini ifade eder.⁴⁰

Sistem düzen yerine kullanılan bir kavramdır. Sistemi karşılıklı ilişki ve parçalardan oluşan bir bütün olarak tanımladığımızda, sistem geniş anlamda bir düzeni ifade eder. Bununla birlikte, sistem altyapı olarak düzenin bir parçası olarak dar anlamda kullanılır. Bu doğrultuda, siyasal sistem siyasal düzen yerine kullanılabilmesi gibi kendi anlamında siyasal düzenin parçasını ifade eder.

Dünya sistemi (world system) kavramı, sistem analizini dünya ölçeğine uygulayarak dünyanın bir sistem, yani bir bütün oluşturduğu şeklindeki teoriye dayanır. Buna göre, küresel ölçekte ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılar birbiriyle uyumlu ilişkiler ağı oluştururlar. Dünya sistemi kavramı daha çok küresel kapitalist düzeni anlatmak için neo-Marksist düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Böylece, sistem gibi, tarafsız ve genel bir kavram olarak kullanılmasından öte daha sınırlı bir kavram haline gelmiştir. Kavramın gelişiminde büyük rol oynayan Immanuel Wallerstein dünya sistemini imparatorluklar gibi tarihsel sistem türlerinden ayırarak modern dünya düzenini ifade etmekte kullanır. Wallerstein'e göre, küresel kapitalist ekonomi düzeninde gelişmiş devletlerin merkezde

³⁸ Heywood, a.g.e., 44.

³⁹ Parsons, T. (1967). *The Social System*, London: Routledge, 3-4.

⁴⁰ Easton, D. (1957). "An Approach to the Analysis of Political Systems". *World Politics*, 9(3), 384-385.

olduğu ve diğer ülkelerin ona bağlı olarak gelişim gösterdiği ve bu şekliyle sömürüldüğü bir uluslararası sistem vardır.⁴¹

1.1.3.2. Dünya düzeni

Dünya düzeni kavramı (world order) küresel ölçekte varolan siyasal düzeni ifade eder. Kavram çok yenidir. Dünya sistemi kavramının aksine, dünya düzeni kavramı daha çok liberal - Amerikan hegemonyası savunucu düşünürlerce geliştirilmiştir. Bu düşüncelerde kavramın genelde tarihsel süreçte iki dönemi açıkladığı görülür: Westfalya Barışı ile kurumsallaşan ulus devletler sistemi ve 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hegemon Amerikan düzeni. Aynı adlı kitabıyla dünya düzeni kavramını popülerleştiren Henry Kissinger, Westfalya Barışı'ndan sonra oluşan ulus devlet temelli uluslararası sistemi dünya düzeni olarak tanımlar.⁴² Yine, dünya düzenini; Russel Kirk Amerikan düzeni⁴³, John Ikenberry Amerikan dünya düzeni⁴⁴, Robert Gilpin uluslararası ekonomik düzen⁴⁵ olarak tanımlar. Yeni dünya düzeni kavramı ise genelde siyasal ve ekonomik olmak üzere iki farklı şekilde kullanılır: Soğuk Savaş sonrasındaki (1990'dan itibaren) Amerikan hegemonyası veya çok kutuplu sistem⁴⁶ ve kapitalizmin küreselleşmesi veya egemen hale gelmesi (1980'li yıllar).⁴⁷ İkinci tanıma göre, yeni dünya düzeni bilgi çağının düzenidir.

Uluslararası düzen (international order) dünya düzeni kavramına çok yakın anlam ifade eden bir kavramdır. Kavramın temel vurgusu dünyada ulus devletlerin oluşturduğu bir düzendir. Westfalya'dan itibaren devletler belirli bir coğrafyada ve nüfusun üstünde egemenlik gösterirler. Uluslararası ilişkiler alanı egemen devletlerin var olduğu bir dünya düzenine dayanarak kurulmuştur. Hans J. Morgenthau uluslararası siyaseti ulusal güçlerin bir mücadele aracı olarak görmektedir.⁴⁸ Hedley Bull uluslararası düzeni, ulusların ya da uluslararası toplumun temel hedeflerini sürdüren belirli bir yol olarak tanımlar. Toplumlara bir sistem haline getiren ise aralarındaki bağ ya da birbirlerini etkileme gücüdür. Bull,

⁴¹ Wallerstein, I. (2014). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş* (Çev. E. Abadoğlu ve N. Ersoy). İstanbul: Bgst Yayınları, 82-109.

⁴² Kissinger, a.g.e., 13-14.

⁴³ Kirk, a.g.e.

⁴⁴ Ikenberry, J. (2011). *Liberal Leviathan*. New Jersey: Princeton University Press.

⁴⁵ Gilpin, a.g.e.

⁴⁶ Siyasal yeni dünya düzeni kavramı için bkz. Kissinger, a.g.e.

⁴⁷ Ekonomik yeni dünya düzeni kavramı için bkz. Gilpin, a.g.e.

⁴⁸ Morgenthau, H. J. (1967). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 25.

devletler sistemi ve devletler toplumu kavramlarını da aynı şeyi ifade etmede kullanmıştır.⁴⁹

1.1.3.3. Emperyalizm

Küresel düzeyde gücü veya hâkimiyeti açıklayan en eski kavramlardan birisi emperyalizm (imperialism)'dir. Emperyalizm kavramını ilk geliştirenlerden John A. Hobson, kapitalist toplumda sınıflar bağlamında ele aldığı emperyalizmi ekonomik üstünlük olarak açıklamıştır.⁵⁰ Buna karşın, kavramın ekonomi politik bağlamında Marksist teorilerde öne çıktığı görülmektedir. Bu teorilerde emperyalizm anlayışı Karl Marx'ın sermaye birikimi kavramına dayanır. İşçinin emeği ile oluşan üretim sermaye sahibi tarafından birikime dönüştürülür ve süreci sermaye sahibi yönetir.⁵¹ Bu analiz dünya ölçeğine uyarlanırsa, sermaye sahibi güç olan kapitalizmin dünyaya egemen olarak siyaseti belirlediği ve kendisinin liderliğinde küresel bir bağımlılık sistemi yarattığı görülür. Emperyalizmi büyük güçlerin hegemonya yarışı olarak tanımlayan Lenin, kavramı kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasını tasvir etmekte kullanılmıştır. Lenin, sermaye ilişkisinin şiddet ve sömürü gibi yollarla dünyanın her yanına taşındığı bir durum olan emperyalizmi kapitalizmin en üst aşaması olarak tanımlamaktadır.⁵² Harry Magdoff'a göre, emperyalizm aynı zamanda bir eylem biçimidir. Saldırı, uluslara müdahale, modernleşme ve liberal ekonominin kurulması emperyal eylemin görünen unsurlarıdır. Kapitalizm emperyal eylem aracılığıyla Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmaktadır. Bu anlamda kapitalizmi sömürgecilik olarak görmek mümkündür.⁵³

Realist teoride emperyalizm dünya çapında bir iktidar mücadelesi olarak görülür. Morgenthau kazanılan savaşın bir milleti emperyalizme teşvik edeceğini söylerken kaybedilen savaşın ve zayıflığın da ters psikoloji olarak emperyalizme yönlendirebileceğini söyler. Morgenthau emperyalizmin üç seviyede görülebileceğini belirtir: dünya imparatorluğu, kıta imparatorluğu ve yerel hâkimiyet. Morgenthau'ya göre, emperyalizmin üç yöntemi vardır: askeri, ekonomik ve kültürel. Tüm bu sınıflandırmalar

⁴⁹ Bull, a.g.e., 8-13.

⁵⁰ Hobson, J. A. (1965). *Imperialism: A Study*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 15.

⁵¹ Marx, K. (2011). *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı* (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları, 43-45.

⁵² Lenin, V. İ. (1992). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. Cemal Süreyya). Ankara: Sol Yayınları, 121-122.

⁵³ Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm* (Çev. E. Usta). İstanbul: Kalkedon, 48-59.

aynı zamanda emperyalizmin türleridir. Emperyal güçler mevcut durumu değiştirerek güç dağılımını yeniden belirleme peşindedir.⁵⁴

1.1.3.4. Hegemonya

Hegemonya (hegemony) ilk olarak, Rus Devrimi döneminde işçi hareketlerinde sıkça kullanıldığı şekliyle, işçi sınıfının hâkimiyetini ifade etmekteydi. Antonio Gramsci hegemonya kavramını, sivil toplumda bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde rızaya dayanarak kurduğu üstünlük olarak kullanmıştır. Egemen sınıf denetimini siyasi, ahlaki ve bilgin liderlik ile gerçekleştirir. Hegemonya devletin zor gücü ile kurduğu egemenlikten ayrılır.⁵⁵ Uluslararası sistemde üstünlük sağlayan ve egemen konumlarını sürdüren büyük güç anlamında hegemonya ve hegemon devlet kavramları kullanılmaktadır. Gramsci'nin kavramını uluslararası ilişkiler alanına uyarlayan Robert Cox hegemonyayı, bir devletin ideolojik rızaya dayanan uzun dönemli etkileşim ile diğer devletler üzerinde hâkimiyet kurup liderlik rolünü elde ettiği bir ilişki olarak tanımlar. Hegemonyayı diğer küresel hâkimiyet biçimlerinden ayıran temel özellik devletlerin rıza göstermeleri ve ekonomik olarak hâkim güce bağımlı olmalarıdır. Aynı zamanda, Cox hegemonyayı diğer devletlerin güçlü bir devlete uyum sağladığı bir düzen olarak görür. Bu sistemde ülke ekonomileri birbiriyle bağlantılı hale gelir ve egemen devletin önderliğinde küresel bir birlik oluşturur.⁵⁶

Hegemonya emperyalizme yakın bir kavramdır. Bu yakınlık öncelikle olgusal olarak kendini gösterir. Hegemonya emperyalizmin modern bir türevi olarak görülebilir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönem Avrupa sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanması ile çakışmaktadır. Ulus devletlerin egemenliklerinin geçerli olduğu bir dünyada sömürge ilişkisinin devamı mümkün değildi. Fakat, uluslararası alanda hâkimiyetini sürdürmek isteyen güçler modern ilişkilerle bunu yaptılar ya da yapmaya çalıştılar. Savaşa dayalı yayılmacılık yerine işbirliğine dayalı bir ilişkiler ağı yeni dünya düzenine daha uygundu. Artık sınırlar toprakla değil, hâkimiyetle çizilmekteydi. Hegemonya kavramı emperyalizm kavramı gibi hem küresel ilişki türünü hem de siyasal düzeni ifade etmektedir. Emperyalizm ve hegemonyanın temel ilişkisi, bazı devletlerin güçlü - merkezi bir devlete bağımlı olmalarıdır. Aynı dönemde bir - iki tane bulunan emperyal ya da hegemon devlet

⁵⁴ Morgenthau, a.g.e., 50-61.

⁵⁵ Gramsci, A. (2018). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*. Ankara: Dipnot Yayınları, 236.

⁵⁶ Cox, a.g.e., 169.

dünya siyasetine etki eden güçtür. Yani, emperyal ya da hegemon etki altında bir siyasal düzen söz konusudur. Şüphesiz ki, bu düzenin bir devlet gibi sınırları ve iktidarı mutlak değildir. Dolayısıyla, hegemonya ve emperyalizm kavramları sınırlı küresel bir siyasal düzeni ifade etmede kullanılmaktadır.

1.1.4. Siyasal Düzen Kavramının Tarafılığı

1.1.4.1. Siyasal düzen kavramının tarafılığı sorunu

Siyaset biliminde, diğer bilimlerden daha fazla olarak, kavramlar tarafı düşüncelerle ilgilidir. Çünkü siyaset bir bilim olduğu kadar bir faaliyet alanı ve hayat tarzıdır. Siyaset biliminde birçok kavram, genel yaygın kullanışından öte belirli bir ideolojik anlam içerir. Özellikle, Marksist - sosyalist ideoloji içinde gelişen birçok kavram bulunmaktadır. Emperyalizm, sömürü, işçi sınıfı, sınıf çatışması, burjuva ve emek gibi kavramlar buna örnek verilebilir. Bazı kavramlar da genel anlamını yitirerek kavrama ilişkin teori üretenlere ve kavramın ifade ettiği olguyu hayata geçirenlere bağlı hale gelmiştir. Kavramın ifade ettiği olgu evrensel olmasına karşın gelişme süreci içerisinde kavram anlamından uzaklaşmıştır. Böylece, kavram daha dar ve sınırlı bir anlamı ifade etmiş olur.

Belirli bir düşünce içerisinde gelişerek sınırlı bir anlamı ifade eden kavramlardan birisi de siyasal düzen'dir. Aslında siyasal düzen evrensel bir olguyu ifade eden bir kavramdır. Siyasal düzen siyasetin olduğu her yerde görülebilir; ilkel bir toplulukta, bir kentte, ülkede ve uluslararası alanda. Kendi anlayışında siyasal düzen sağlamak her türlü ideolojinin bir amacı veya uğraş konusudur. Oysaki bugün siyasal düzen denildiğinde literatürde Batı tarzı siyasal düzen akla gelmekte ve öyle kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, hangi siyasal düzen diye sorulduğunda cevap hep Batılı siyasal düzendir. Doğu toplumlarının geleneksel değerleri ve sosyalizme dayalı düzen anlayışı yok sayılmaktadır. Ayrıca, siyasal düzeninin sağlanması sadece "gelişmekte olan ülkelerin" veya "üçüncü dünya ülkelerinin" sorunu gibi algılanmaktadır. Bunun nedeni siyasal düzen kavramının kaynağında ve tarafılığı sorununda yatmaktadır.

Siyasal düzen kavramını, beraber geliştiği klasik modernleşme teorilerinin kavramları ile beraber düşünmek gerekir. Dönemin birçok düşünürü ve bilim adamı klasik modernleşme - gelişme teorilerinin tarafsızlığı konusunda şüphelidir. Harry Eckstein

gelişme teorilerinin temel bir parçası olduğu karşılaştırmalı siyaset alanının, kökenleri evrimci teorilere dayanmakla birlikte, özellikle Amerikan düşüncesi içerisinde geliştiğini ve Batılı olmayan toplumlara yoğunlaştığını belirtir.⁵⁷ John Martinussen ise klasik modernleşme teorisinin temel öngörüsü olarak, diğer ülkelerin ancak Batılı ülkelerin geçtiği yollardan geçerek ve onların sahip olduğu bir sisteme sahip olarak modernleşebileceğini belirtir. Yani, bu teoriler Batılı değerler yüküdür.⁵⁸ Fred Dallmayr da, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD merkezli Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin geliştirdiği karşılaştırmalı ve küresel sosyal analiz modelinin sadece akademik kaygılarla değil, Soğuk Savaş dönemi düşünceleriyle oluşturulduğunu belirtir. Küresel hegemonik rolü ile farklı siyasal sistemleri rakip olarak gören ABD'nin bu tavrı, siyaset bilimcilerin bu alanı karşılaştırmalı görüşle ele almalarına neden olmuştur.⁵⁹ Colin Leys modernleşme teorisinin, süper güç olarak ABD'nin ülkelere uzmanlar tayin etmek suretiyle yardım için oluşturduğu araştırma ve programlarda yer alan bilim adamlarınca oluşturulduğunu belirtir. Bu uzmanların Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Kuruluşu (USAID)'ın yönlendirdiği Amerikan politika yapım sürecinden ayrı tutulması mümkün değildir.⁶⁰

1.1.4.2. Hangi siyasal düzen?

Dünyada hâkim ideolojiler Batı kaynaklı olmuştur. Bunun nedeni düşüncedeki değişim ile Batı'da başlayan ekonomik ve siyasal dönüşümün Batı'ya dünyaya egemen olma şansını vermesidir. Aydınlanma Düşüncesi ile birlikte Batı düşünceleri içerisinde liberal düşünce merkezi konumu almıştır. Küresel kapitalizmin gelişmesi ve Batılı modernleşme süreçleri dünyanın önemli bir kesiminde liberal Batılı düzeni hâkim kılmıştır. Buna karşın, yine kaynağını Batı'dan alan muhafazakâr ve anarşist düşünce gibi birçok düşünce liberal düşünceye karşı olarak gelişmiştir. Sosyalist düşünce ise eşitliğe dayalı bir düzen anlayışı oluşturmada önemli teoriler üreterek liberalizme önemli bir karşıtlık olmuştur. Tüm bu düşünceler içerisinde, liberal Batılı düzene en önemli itiraz ve ona karşı en kapsamlı yeni düzen teorileri 19. yüzyılda Marksizm'den gelmiştir. Dünyanın

⁵⁷ Eckstein, H. (1963). "A Perspective on Comparative Politics, Past and Present". In H. Eckstein and D. Apter (Eds.), *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 23-24.

⁵⁸ Martinussen, J. (1997). *Society, State and Market: A Guide to Competing Theories of Development*. London - New Jersey: Zed Books, 167-168.

⁵⁹ Dallmayr, F. (1993), "Modernization and Postmodernization: Theoretical Comments on India". *Kellogg Institute*, 4-6.

⁶⁰ Leys, C. (1996). *The Rise & Fall of Development Theory*. Indiana: Indiana University Press, 9.

önemli bir kısmında komünizm rejimi altında Marksist teoriler uygulanma imkânı bulmuştur.

Marksist düzen anlayışının üç temel fikri vardır: maddi birikim, eşitlikçi düzen ve işçi sınıfı iktidarı. Marx, Adam Smith ve David Ricardo gibi ekonomi politikacıların ekonominin ve maddi üretimin belirleyiciliğinden yola çıktı. Buna göre, kurulacak düzeni belirleyen şey maddi birikimdi. Maddi üretime sahip olan güç tarihi de yapacaktı. Faurbach'ın materyalizminden etkilenerken sadece bir analiz ve yöntem olarak değil, bir amaç olarak da maddi birikim ve bunu üretecek emek her şeyin merkezinde olmalıydı. Fakat, Marx kapitalist ekonominin haksız bir dağılıma ve emeğin sömürüsüne yol açmasından dolayı onun doğal değil geçici bir düzen olduğunu belirtmekteydi. Kapitalist düzen eleştirisi Marksizm'in en büyük dayanağıydı. Marksist düzen anlayışının temel öngörülerinden biri olan eşitlikçi toplum anlayışı Joseph Proudhon ve William Godwin gibi sosyalistlerin fikirlerine dayanmaktaydı. Devlet baskısının kaldırılması, emeğe göre servet edinilmesi, doğuştan gelen ayrıcalıkların kaldırılması ve sınıfsız toplum Marksist eşitlikçi düzenin temel öngörüleriydi. İşçi sınıfının (proletarya) hâkimiyeti Marksist düzenin hem en büyük aracı hem de unsurudur. Mevcut kapitalist düzende iki büyük sınıftan – diğeri burjuva – biri olan işçi sınıfı devrim yoluyla iktidar olarak eşitlikçi ve sınıfsız toplumu gerçekleştirecektir.⁶¹ Lenin ile birlikte işçi sınıfı hâkimiyeti bir araçtan ziyade Marksist düzenin iktidarı ve nihai hedefi haline gelmiştir. İşçi sınıfı ideolojisi ve devlet bu düzenin sağlanmasının temel yollarıdır.⁶² Antonio Gramsci ve Rosa Luxemburg gibi Neo-Marksistler ise devleti modern bağlamda ve gücü ile var olduğu biçimi ile ele almış ve Marx'tan daha fazla ideolojiye ve devlete güç ve özerklik tanımışlardır.⁶³

Şüphesiz ki, Batı dışında ideolojiler geliştiği gibi Batı dışında birçok siyasal düzen anlayışı gelişmiştir. Doğu'da her bir kültürün kendine has bir siyasal düzen anlayışı olduğu söylenebilir. Modern siyasal yapıların gelişmesine karşın güçlü gelenekler farklı bir siyaset ve siyasal yapı ortaya çıkarmıştır. Dünyada geniş coğrafyalarda ve kalabalık nüfusa etki eden bazı kültürleri medeniyet olarak da adlandırabiliriz. Huntington dünya düzenini Batılı ve Batılı olmayan medeniyetler arasındaki çatışmaların belirleyeceğini yazmıştı. Belli başlı

⁶¹ Marx, K., a.g.e., 37-42. Marx, K. ve Engels, F. (2011). *Komünist Partisi Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (Çev. M. Erdost). Ankara: Sol Yayınları, 116-130. Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi* (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları, 34-48.

⁶² Lenin, V. İ. (2009). *Devlet ve Devrim* (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Agora Kitaplığı, 1-21.

⁶³ Carnoy, M. (2014). *Devlet ve Siyaset Teorisi* (Çev. S. Coşar vd.). İstanbul: Dipnot Yayınları, 87-92.

Doğu medeniyetleri; Afrika, İslam, Çin, Hindu, Ortodoks, Budist ve Japon medeniyetleridir.⁶⁴ Günümüzde en etkili ideolojik ve siyasal düzen kaynağı dinlerdir. Dinler içinde de İslamiyet Batılı liberal düzene karşı en büyük alternatiftir. Batılı ideolojilere kaynaklık eden Hristiyanlığı bir kenara bırakırsak, İslam dini en yaygın ve etkili fikir kaynağıdır. Kendine özgü toplumsal - ekonomik uygulamaları öngören İslamiyet bir devlet ve siyaset tarzının temel ideolojisi olabilir.

1.1.4.3. Batılı ve modern bir kavram olarak siyasal düzen

Siyasal düzen öncelikle modern bir kavramdır. Siyasal düzen kavramının teorik kökenleri Aydınlanma Düşüncesi'nde bulunmaktadır. Öncesinde siyasal düzen örnekleri ve kavramları görülmüşse de, siyasal düzen modern siyasal yapı içerisinde düşünülmelidir. Modern siyasal yapı; yasal bürokratik devlet, sivil toplum, temel haklara sahip birey ve yönetime katılan vatandaş gibi unsurları içerir. Modern siyasal düzen anlayışı içerisinde; düzen kuran iktidar devlet, düzen sağlayan ilişkiler meşruiyet ve egemenlik ve düzenin aracı yasadır. Bunun sonucu olarak, siyasal düzen modern siyasal yapıyı kurma amacı taşır. Yani, amaç akılcılığa dayalı bir toplum ve demokratik meşruiyeti bulunan bir devlettir.

Ayrıca, siyasal düzen Batılı bir kavramdır. Aslında modernitenin Batı'da gelişmesi ona bağlı olarak gelişen siyasal teori ve kavramların da Batılı olması sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda modernleşmeye batılılaşma denilebilir. Lucian Pye 2. Dünya Savaşı sonrasında Batılı olmayan ülkelere yönelik Batı merkezli dönüştürme çabalarını Batı tipi bir devlet ve millet oluşturma amacıyla açıklar. Bu politikaların uygulanması sürecinde siyasal gelişme gibi birçok kavram gelişmiştir.⁶⁵ Klasik liberal teorinin ayrılmaz unsurları olan ekonomik birey, maddi ilerleme, hukuk devleti ve demokrasi siyasal düzen kavramının gelişimini sağlayan teorilerin de temel unsurlarıdır. Kavramın Batılı yönü özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki ideolojik savaşta kendini liberal - Batılı anlayışın içinde bulması ile açıklanabilir. Klasik modernleşme ve gelişme teorileri ile birlikte siyasal düzenin amacı kapitalist ekonomiye dayalı demokratik bir siyasal sistemin kurulmasıdır.

⁶⁴ Huntington, S. P. (1993). "The Clash of Civilizations?". *Foreign Affairs*, 72 (3), 22-25.

⁶⁵ Pye, L. W. (1966). *Aspects of Political Development*, Boston: Little Brown and Company, 8.

Yine, siyasal düzen sadece modernitenin değil, geç bir kavram olarak 20. yüzyılın kavramıdır. Bu yüzyılda; ulus devletlerin, demokratik meşruiyete dayalı yönetimlerin, şirketlerin, sivil örgütlerin ve katılımcı siyasetin etkin olduğu görülmektedir. Siyasal düzenin sağlanmasında ülke çapında halen ulus devletler etkin olmakla beraber toplumsal örgütler de önemli bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası alanda ise hegemonya ilişkileri kurulmakta ve ideolojik bloklar ve uluslararası örgütler etkin olmaktadır.

Son olarak, siyasal düzen kavramı Amerikan düşüncesi içerisinde ve özellikle de Amerikan hegemonyası teorilerinde kullanılmış ve bu anlam doğrultusunda gelişmiştir. Böylece, siyasal düzen daha sınırlı bir kavram haline gelmiştir. Başka bir deyişle, siyasal düzen denildiğinde büyük ölçüde bir Amerikan kavramından ve Amerikan hegemonyası savunusunu içeren bir kavramdan söz edilmektedir. Özellikle, siyasal popüler çalışmalar kavramın bu şekilde yaygınlaşmasını sağlamıştır.

1.2. Siyasal Düzenin Teorik Tarihsel Gelişimi

Siyaset biliminde ve siyasal düşüncede siyasal düzen anlamına gelecek kavramlar ve siyasal düzen anlayışını içeren teoriler klasik siyasal düşünceden itibaren vardır. Siyasal düzen kavram ve teorisinin tarihsel gelişimini üç dönem halinde incelemek gerekir: modernite öncesi, modern siyasal düşünce ve 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi. Burada incelenen modernite öncesi dönem Antik Çağ ile Ortaçağ dönemi siyasal düşünceleri kapsamaktadır. Modern siyasal düşünce ise modern devlet teorilerinin ortaya çıktığı Aydınlanma Düşüncesi döneminden 20. yüzyıla kadar olan dönemdir. Siyasal düzen kavramı Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde geliştiği için son dönem, 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi olarak ele alınmıştır. Bununla beraber, bu dönem düşüncesine kaynaklık eden önceki dönem düşüncelerinden ve ilgili Batılı siyasal düşüncelerden bahsedilmiştir.

1.2.1. Modernite Öncesinde Siyasal Düzen Anlamındaki İlk Kavramlar

Modernite öncesinde klasik düşüncede siyasal düzen anlamına gelen kavramlar kullanılmıştır. Antik çağlardan itibaren krallıktan devlete kadar birçok siyasal yapı türleri ortaya çıkmıştır. İşte, bu yapıları ifade eden olguların bazıları siyasal düzen anlamında bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu kavramlar belirli bir yönetim biçimi veya aracından öte siyasal toplumu, devleti ve ideal olarak siyaseti ifade etmektedir. Burada siyasal düzeni

ifade etmede olgular değil, kavramlar ele alınmaktadır. Bu nedenle, siyasal düzen türleri sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, kronolojik şekilde, modernite öncesinde siyasal düzen anlamında beş kavramın olduğunu söylemek mümkündür: polis, cumhuriyet, imparatorluk, yasa ve krallık. Bu kavramların kullanımında tarihi sıralamanın olduğunu söylemek mümkün iken, bazı dönemde bazı kavramların aynı anda kullanıldığı da görülmektedir. Burada siyasal düzen anlamındaki kavramlar, genel bir bilgidен sonra siyasal düzen açısından ele alınmıştır.

1.2.1.1. Polis

Polis siyaset bilimi sözlüklerinde antik Yunan şehri olarak tanımlanmaktadır. Polis ile aynı anlamda kullanılmış kavramlardan birisi de politeia'dır. Politeia, bu anlam dışında polis'in siyasal ilişkileri ve anayasası anlamlarına da gelmektedir.⁶⁶ Polis kavramı, bir tür şehir devleti olarak tarihsel bir olgudan öte birçok siyasal anlamı içermektedir. Antik polis modern siyasal yapılara benzememektedir. Bu nedenle kavramın çevirisinin yapılması zordur. Mogens Hansen Antik Çağ eserleri üzerine yaptığı araştırmalarda polis kavramının şu anlamlarda kullanıldığını tespit etmiştir: kale, şehir, ülke, topluluk, hükümet, siyasal toplum ve etnik grup. Ayrıca, polis olağanüstü yetkilerle donatılmış insanüstü bir güç olarak da kullanılmıştır.⁶⁷ Polis, klasik felsefede hem yönetimi ve toplumu içeren bir siyasal yapı olarak geniş anlamda, hem de ayrı ayrı siyasal yapılara atfedilerek dar anlamda kullanılmıştır. Polis kavramı devlet, toplum ve millet kavramlarını kendine özgü olarak içermektedir. Polis bir iktidar alanı olarak devleti, şehir topluluğu olarak toplumu ve toplumsal birliktelik olarak milleti kısmen ifade etmektedir.⁶⁸ Bu haliyle, polis siyasal düzene önemli ölçüde benzeyen ve onun yerine kullanılmış bir kavramdır.

Antik Çağ'ın yaygın siyasal yapılarından ve ilk devlet örneklerinden birisi de polis'tir. Polisler Atinalılar gibi, bir şehirde özgür ve küçük topluluklar üzerinde kurulmuşlardır. Polislerin devlete benzer en önemli özelliği belirli bir bölgede egemen olmasıdır. Fakat bir millet gibi siyasal kimliğe değil, vatandaşlık üzerine kurulu ortak birliğe dayalıydılar. Vatandaşlık Antik Çağ toplumlarında "homo politicus"un kent devleti

⁶⁶ *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Web: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100334487> adresinden 17 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁷ Hansen, M. H. (1998). *Polis and City State: An Ancient Concept and its Modern Equivalent*. Kopenhag: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 52, 67.

⁶⁸ Wolff, F. "Polis and Politics", Web: http://assets.press.princeton.edu/chapters/s4_10097.pdf adresinden 16 Temmuz 2018 tarihinde alınmıştır.

içerisinde somutlaşmış halidir. Polis siyasal yapısının üç unsuru vardır: vatandaşları bir araya getiren büyük bir Meclis, Meclis'in verdiği görevleri yerine getiren konseyler ve idari işleri yapan kamu ofisleri. Demokratik ya da oligarşik olmalarına göre polislerin siyasal yapıları farklı işlemektedir. Demokratik yönetimlerde, eski Atina gibi, Meclis tüm vatandaşlardan oluşmakta ve kararlar herkesin eşit oyu doğrultusunda çoğunlukla alınmaktaydı. Oligarşik şehir devletlerinde ise bazı aristokratlar hükümet organlarında görev alabilmekte ve seçilebilmekteydiler. Ayrıca, polis siyasal sisteminde yasaların önemli bir yeri vardır. İlk zamanlarda dogmatik olarak kabul edilen Tanrı yasalarından bahsetmekle beraber, zaman ilerledikçe siyasal iktidar kaynaklı yazılı ve somut yasalar yapılmıştır.⁶⁹

Antik çağda polis kavramının kullanımı özellikle dönemin ünlü filozofları Platon ve Aristoteles'in felsefesinde görülmektedir. Platon, ideal devleti siyaset teorisinin merkezine koymuştur. Temel eseri olan Devlet'te sırasıyla insanı, toplumu ve devleti doğruluk merkezinde ele alır. Yiğitlik, ölçülülük ve bilgelik doğru insan ve toplumun anahtar kavramlarıdır. Devletin temel amacı insanın doğal ihtiyaçlarını yerine getirilmesinin sağlanmasıdır. İnsana düşen doğal yasalara, İdea'nın yansıması olan ideal yönetime ve toplum düzenine uymaktır. Platon toplumda yöneten ile yönetilenlerin kimler olması gerektiğini açıklarken iyi kavramından yola çıkar. Bir toplumda doğal olarak o işin iyisini bilenler yönetmek için en iyidirler. O halde, yönetenler de yönetmeyi en iyi bilenler olmalıdır. Bu anlamda, bilge yöneticiler olarak kral filozoflar ideal toplumun başıdır.⁷⁰ Aristo temel eseri olan Politika'da devleti en üst ve iyi olarak tanımlar. Buna göre, "toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayan olan devlet" iyi amaçla kurulduğu gibi en iyiyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda siyaset de yüce amaç için yapılır. Bu, "zoon politicon", yani "insan siyasal hayvandır" önermesinin bir yansımasıdır. Yine, Aristo devletin amacını ortak yarar kavramıyla açıklar. Bunun yanında asillik, erdem ve adalet de devletin temel özellikleridir. Aristo'da hâkim olan anlayış devletin doğal olduğudur. Bunun temelinde devlet ilişkisinin temeli olan yönetimin doğal olması vardır. Aristo'ya göre, bir yerde topluluk varsa orada yönetim, yani yöneten ile yönetilen vardır. Bu ilişki normal, zorunlu ve gereklidir.⁷¹

⁶⁹ Wolff, a.g.m. ve Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Dafne Kitap, 120-121.

⁷⁰ Platon, (2014). *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 43, 54-55, 107, 125-128, 132.

⁷¹ Aristoteles, a.g.e., 23-27, 30, 46.

Aristo ve Platon'un eserlerinde polis ve devlet kavramları birbirine girmiştir. Kitapların çevirileri de bu iki kavramı birbirinin yerine kullanmıştır. Buna rağmen Aristo ve Platon birkaç yerde salt polis kavramını kullanmıştır. Aristo polisi hem devlet hem de ülke olarak tanımlamıştır. Ayrıca, polisi anlatırken yurttaşlardan söz etmiştir. Benzer bir şekilde Platon polisi halk ya da insan topluluğu olarak tanımlamıştır.⁷²

1.2.1.2. Cumhuriyet

Bir kavram ve olgu olarak cumhuriyet, “res publica” Roma döneminde ortaya çıkmıştır. Kamuya ilişkin veya kamusal şey anlamındaki respublica günümüzde cumhuriyet olarak çevrilmekte ve kullanılmaktadır.⁷³ Bununla beraber felsefede kavramın farklı şekillerde, bazen bir yönetim biçimi, bazen de bütüncül bir siyasal yapılanma olarak devlet anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu şekliyle cumhuriyet bireye ve topluma ilişkin bir siyasal düzen anlamındadır. Cicero gibi Roma döneminin filozofları respublica kavramını geniş, idealist felsefeye dayanan derin bir kavram olarak kullanmışlardır. Bu nedenledir ki, Cicero'nun siyaseti anlattığı “Politika” adını verdiği eser sonraları “De Re Publica” adını almıştır.⁷⁴

Bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet kısa süreliğine de olsa Roma İmparatorluğu döneminde hayata geçmiştir. Cumhuriyetin temel özelliği, monarşinin aksine yönetimin birden fazla kişi ve kurumca paylaşılması ve halkın temsilciler aracılığıyla yönetime katılmasıdır. Roma Cumhuriyeti'nde, Yunan polislerinin aksine, geniş alanlara yayıldığı ve kalabalık insan topluluklarını barındırdığı için temsili demokrasi uygulanmaktaydı. Bu rejimde tüm vatandaşların katıldığı Roma Halkı Meclisi (Populus Romanus) konsül adı verilen yöneticileri seçiyordu. Konsüller işlerini memurlar aracılığıyla yapmaktaydılar. Krallık döneminden kalan danışma organı niteliğinde aristokrasiden oluşan Senato da yönetimde etkiliydi. Dolayısıyla, Roma Cumhuriyeti'nde Roma Halkı Meclisi ve Senato yasama ve yürütme gücünü oluşturmaktaydı. Yönetime Patrici ve Plebler adında iki sınıf hâkim olmaktaydı ve iki sınıfın çatışması söz konusuydu. Zaman içerisinde Halk

⁷² Aristoteles, a.g.e., 92 ve Platon, a.g.e., 120.

⁷³ Ateş, T. (2009). “Cumhuriyet”. *Doğu Batı*, (47), 67.

⁷⁴ Cicero, (2014). *Devlet Üzerine* (Çev. C. Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.

Meclisleri ve Senato arasındaki yetki savaşı senato, yani aristokrasi lehine bozulmuştur. Bu haliyle yönetim cumhuriyet adı altında bir aristokrasi yönetimiydi.⁷⁵

Cicero cumhuriyetin ideolojik temellerini atmıştır. Onun düşüncesinde cumhuriyet bir yönetim biçiminden ziyade vatandaşlığı, kamusal yararı, ahlakı, hukuku ve yönetimi içeren bir siyaset veya siyasal düzendir. Antik Çağın etik siyaseti Roma'nın somut siyasal kurumlarıyla vücut bulmuş, modern bir siyasal toplumu oluşturan birçok unsurla bezenmiştir. Antik Çağ felsefesinde olduğu gibi Cicero toplum - devlet ayrımı yapmaz, devlet bir halk örgütlenmesidir. Yalnız halktan ayrı oluşacak sürekli bir yönetime ihtiyaç duyulur. Bu yönetim halkın doğrudan seçtiği kişiler aracılığıyla, yani demokratik olabileceği gibi aristokratik de olabilir. Önemli olan halkı, yani ortak yararı gözetilen bir yönetim olmasıdır. Özel mülkiyetten ayrı olarak bir de ortak sorumlulukta veya mülkiyette bulunan kamusal şeyler ve kamusal alan vardır. Cicero'nun halk ve vatandaşlık tanımında ortak yarar temel unsurdur. Vatandaşlık veya yurttaşlık kişinin devletle kurduğu ortak yarar bilincine sahip kişisel ilişkidir. Halk ise sıradan bir topluluk değil, ortak bir yarar düşüncesi etrafında toplanmış aralarında hukuksal bağ ve yurttaşlık ilişkisi bulunan bir topluluktur. Cicero'nun (kamu) hukuka yaptığı vurgu siyasal düzeni sağlayan somut unsuru ortaya çıkarır. Yasalar yurttaşların çıkarlarının somutlaşarak sağlandığı ve toplumu bir arada tutan bağlardır.⁷⁶

Niccola Machiavelli cumhuriyeti klasik anlamda kullanmıştır. Söylevler kitabında Roma örneğinde incelediği cumhuriyet sadece bir rejim değil bir özgürlük yönetimiydi. Halkın doğrudan oy vermesi ve Senato Machiavelli'nin cumhuriyeti incelerken vurguladığı iki unsurdur. Cumhuriyeti yönetenlerin temel görevi halkın özgürlüğünü korumaktır. Özgürlük sadece cumhuriyetin değil hükümdarlıkların (krallıkların) da temel sorunudur. Hükümdarlar halkın özgürlük talepleri ile karşı karşıyadır. Bununla beraber, Machiavelli iyi yönetimi sadece cumhuriyete atfetmemiş, monarşilerin de iyi yönetim sergileyebileceğini ve yozlaşmadan uzak durabileceğini belirtmiştir. Aslında Machiavelli hem cumhuriyet hem de hükümdarlık için ortak iyi kuralları belirlemiştir. Hükümdar için olması gerektiğini belirttiği korku ve sevgiye benzer bir şekilde, iyi cumhuriyetler de yurttaşları için cezalar ve ödülleri birlikte uygular. Tüm bunlara karşın, Machiavelli Roma Cumhuriyetinde yurttaşların sivil yönetimi yok ettiğini ve diktatörlerin otoritesinin

⁷⁵ Ateş, a.g.e., 67-69.

⁷⁶ Cicero, a.g.e., 115-122, 134-140, 153-162, 168-174, 176-183.

cumhuriyet için iyi olduğunu belirtir.⁷⁷ Öyle anlaşılıyor ki, Machiavelli'nin düşüncesinde cumhuriyet demokratik iktidar değil, özgürlüğün yer aldığı bir siyasal toplum ve iyi yönetimin yer aldığı bir devlettir.

1.2.1.3. İmparatorluk

Siyasal bir yapılanma olarak imparatorluğu birden çok topluluğu veya kavmi içine alan ve geniş bir coğrafi alanda oluşan bir hâkimiyet ve yönetim olarak tanımlayabiliriz. Kabaca imparatorluk krallığın büyüğüdür. Tarihte imparatorluğun ilk örneklerini M.Ö 1000'li yıllarda Ortadoğu'da kurulan Mısır, Hitit ve Asur devletleri olarak görmek mümkündür. William McNeill bu devletleri büyük devletler (territorial states) olarak da tanımlamaktadır.⁷⁸ İlk imparatorlukları M.Ö. 2000'li yıllarda Sümerlere kadar götüren Michael Mann ise "tahakküm imparatorlukları" tanımını yapar. Buna göre, ilk imparatorlukların temel özelliği askeri iktidarlardı ve zorla birlik sağlamaktaydı. Mann'a göre, M.Ö. 1000'li yıllarda Asur ve Persler tahakküm imparatorlukları, ama bu kez çok daha kurallı ve siyasi, ekonomik ve toplumsal dayanakları olan bir iktidar kurmuşlardı.⁷⁹ Geniş coğrafyada hâkimiyet kurma olarak tanımlayabileceğimiz yayılcılık imparatorluk yönetiminin en belirgin tarzıdır. İmparatorlukların geniş coğrafyaya yayılmaları ancak zor ve askeri güç ile mümkündür. Zorla ele geçirme anlamındaki fetihler de bunun en önemli unsurudur.

İmparatorluğu bir arada tutan en temel unsurların başında imparator gelir. Kendisine kutsallık atfedilen imparator, o coğrafyada tek hâkimdir ve diğer tüm yönetimlerin liderlerine göre daha yetkilidir. İmparatorluk anlayışında, ülkenin birliğini kendisinde bedenleştirmiş olduğu kabul edilen imparator daima yüceltilir.⁸⁰ İmparatorluk sadece bir devlet değil aynı zamanda ideal bir siyasal birliktir. Arnold Toynbee bunu ifade etmek için evrensel devlet kavramını kullanır. Augustus'tan itibaren sonsuzluk inancı üzerine kurulan Roma İmparatorluğu Yunan medeniyetinin bir evrensel devletidir.⁸¹

⁷⁷ Machiavelli, (2009). *Söylevler: Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine* (Çev. A. Tolga). İstanbul: Say Yayınları, 29-35, 38-40, 51-55, 60-63.

⁷⁸ McNeill, W. H. (2015). *Dünya Tarihi* (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi, 79-84.

⁷⁹ Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi* (Çev. E. Saraçoğlu vd.). Ankara: Phoenix Yayınevi, 159-187

⁸⁰ Burbank, J. ve Cooper, F. (2011). *İmparatorluklar Tarihi* (Çev. A. A. Çağlayan). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 31-36.

⁸¹ Toynbee, A. J. (1985). *A Study of History (Vol. 2)*. New York: Oxford University Press, 4.

Bir kavram olarak imparatorluk, “imperium” Roma döneminde ortaya çıkmıştır. Pax Romana (Roma Barışı) olarak adlandırılan dönemi başlatan Kral Octavianus “imparator” unvanını kullanmış ve senatörlerle cumhuriyeti imparatorluğa dönüştürmüştür. Daha sonraları Augustus unvanını kullanan kralın yetkileri cumhuriyetin bir kişinin otoritesi için öngördüğü sınırların çok ötesine uzanmıştır. Cumhuriyetin bazı öğeleri muhafaza edilmesine karşın devlet güçlü bir monarşiye doğru gitmiştir. İmparatorluk yönetiminde Senato korunmasına karşın imparatorlar tek yetkili olmuşlardır. Imperium aynı zamanda geniş toprakları yönetme hak ve yetkisi anlamına gelmektedir. Kaynağı tanrısal olan bu yetki imparatorluk sınırları içinde tek bir kişiye aittir. Valiler ve yerel yöneticiler imparator adına bu yetkiyi kullanırlar. Imperium ideal bir devlet, bir inançtır. Roma’nın kaderi dünyanın kaderidir. Romalılar imparatorluk kavramına evrensellik, tanrısal ve sonsuzluk gibi fikirleri yüklemişlerdi.⁸² Dolayısıyla, Roma’da imparatorluk sadece bir yönetim şekli değil, evrensel bir siyasal düzen anlayışıydı.

Batı’da imparatorluğun ortaya çıkışından çok önceleri var olan Stoacılık düşüncesi imparatorluğun literatürde ele alınmasında rol oynamıştır. Stoacılık devlet ve evrensel hukuk fikirlerinin gelişmesine de önemli katkı yapmıştır. Roma’da Stoacılığın en önemli temsilcilerinden olan Seneca imparatorluğu bir unvandan öte bir kavram olarak ele alan bilinen ilk düşünürdür. Siyaseti bireysel ahlak temelinde ele alan Seneca, respublica’yı bir arada tutan bağ olan imparatora ahlak ve merhamet doğrultusunda önerilerde bulunur. Seneca’nın Ceaser ile respublica’nın, yani kral ile kamunun özdeşliği ve birbirinden ayrılmazlığı fikri imparatorluğun temel savı doğrultusundadır. Kral güce, respublica da başa ihtiyaç duyar, respublica kralın bedeni ise kral da onun aklısıdır. Artık felsefede etkin olan, evrensellik ile özgürlük arasındaki bağ ya da çelişkidir. Tam bu doğrultuda evrensel ve somut devlet olarak iki devlet fikri ortaya çıkmıştır. Seneca’yı takip eden Marcus Aurelius, insanın ancak Tanrı’ya (yazgısına) boyun eğerek mutlu olabileceğini ve insanın evrensel devlet ile Roma arasında ayrım gözetmeksizin her ikisine de itaat etmesi gerektiğini belirtir. Roma’da imparatorluk düşüncesi şiddetli eleştirilere de maruz kalmıştır. Bunlardan Tacitus evrensellik - özgürlük çelişkisinde özgürlükten yana tavır koymuştur.⁸³

⁸² Lintott, A. (1981). “What Was the Imperium Romanum?”, *Greece & Rome*, 28 (1), 53-67.

⁸³ Ağaogulları, M. A. (2011). *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 192-195.

1.2.1.4. Yasa

Siyasal düşüncede yasa (law), toplumsal kurallar veya hukuk kuralları olarak somut biçimde, doğa kuralları veya evrensel yasa anlamında soyut biçimde kullanılır. Modern öncesi siyasal düşüncede yasa her iki anlamı aynı anda ifade eder. Somut yasa evrensel ya da ilahi yasanın bir alt türüdür. Soyut yasa ise doğayı ve insan davranışlarını belirleyen güçtür. Bu anlamda yasa insan davranışlarını yönlendirir ve sosyal hayatı belirler. Gelenekler ve hukuk kuralları olarak yasa, toplumsal kuralların somutlaşmış halidir. Dolayısıyla, yasa düzen kavramıyla yakından ilgilidir. Siyasal düşüncede doğa yasası ile doğa düzeni kavramları iç içe geçmiştir. Birçok siyasal düşüncede, yasa temel dayanaklardan biridir. Bazılarında yasa kendiliğinden doğal olarak ele alınırken bazılarında yasayı oluşturan güce atıf yapılır. Bu kapsamda en çok atıf yapılan güç Tanrı'dır. Hristiyan siyasal düşüncesi evrensel ilahi düzen anlayışını içerir. Yasanın doğal olarak ele alınmasına örnek, kralların meşruiyeti anlayışıdır. Yani, kralın iktidarının kaynağı, eğer ilahi güç değilse, yasadır. Ortaçağ krallıklarından itibaren devletin kurumsallaşması ile yasa, iktidarın yazılı kurallarını ifade eder.

Doğa yasaları ile toplumsal yasalar ayrışmasını ilk olarak sofist düşüncede görmekteyiz. Toplumsal yasalar doğa yasalarına aykırı olabilir, nitekim toplumsal farklılıkların kaynağı da yasalardır. Bu anlamda gerçek adalet ile toplumsal adalet farklıdır. Yasalar ilahi bir iradenin poliste yansması olarak toplumsal gerçekliktir ve ona uyulmasıyla mutluluk sağlanacaktır. Platon'a göre, insana düşen doğal yasalara, İdea'nın yansması olan ideal yönetime ve toplum düzenine uymaktır. Yöneticiler eğitim ve din ile insanların yasalara uymasını sağlamalıdır. Bununla beraber, Platon'dan itibaren yasa ve onun üst formu olan anayasa oligarşi ve demokrasi gibi yönetim biçimi olarak ayrıca incelenmiştir. Aristoteles yasaları daha da somutlaştırarak ele almıştır.⁸⁴ Cicero ise yasaların kaynağı olarak doğayı gösterir. Yasa, insanlara neyi yapıp neyi yapmayacağını öğütleyen doğada yerleşik bulunan en üst akıl ve insanı yanlış yapmaktan alıkoyan bir sağduyudur. Burada Stoacı felsefenin izleri görülmektedir.⁸⁵

Ortaçağ'da Hristiyanlığın siyasi düşüncenin merkezinde olması Tanrı'ya bağlı bir evrensellik ve yasa anlayışını açıklamaktadır. Tanrı'nın yarattığı tüm evren anlamındaki

⁸⁴ Platon, a.g.e., 268-272, 282-285, 291-292. ve Aristoteles, a.g.e., 62-64.

⁸⁵ Cicero, a.g.e., 87-88.

“universitas”, yani evrensellik kavramı ile beraber Tanrısal yasa anlayışı Ortaçağ eserlerinde görülmektedir. Bu anlayışın temelleri Hristiyanlığın Roma’daki gelişiminin ilk dönemine denk gelen Augustinus’da görülmektedir. Evrene hâkim olan Tanrı aynı zamanda evrensel bir yasanın ve düzenin kaynağıdır. İyi devlet ve somut yasalar ancak Tanrı’ya ve onun yarattığı düzene uyum sağlanarak yapılır. Üçlü bir yasa sınıflandırması yapan Augustinus’a göre, kutsal aklın ürünü olan ebedi yasa ya da Tanrı iradesi doğal yasaların ve somut (pozitif) yasaların üstündedir. Buradan iki ayrı yasa koyucu iradenin sergilendiği iki ayrı düzen ve devlet ortaya çıkar: Tanrı devleti ve yeryüzü devleti. İki devlet ve yasa anlayışı Ortaçağ’da Kilise’nin en büyük otorite olduğu dönemde iki kılıç kuramı olarak somutlaşmıştır. Kilise hem dünyevi hem de ilahi iktidarı, yani iki kılıcı elinde tutmaktadır. Aquinumlu Thomas da üstün yasa anlayışını kabul ederek sonsuz yasanın doğa yasalarını ve onun da insani yasaları oluşturduğunu söyler. Yalnız Thomas’ın sonsuz yasası Tanrı ile ilişkili olmakla beraber her varlığın içinde bulunan bir gerçekliktir. Dahası, insanın görevi sadece Tanrı yasalarına uymak değil aynı zamanda insani yasalara ve devlete uymaktır. Burada Thomas Tanrısal yasayı dünyevi yasadan ayırmış ve mutlak hâkimiyeti Kilise’ye vermemiştir.⁸⁶

Reform’dan sonra siyasal düşüncede yasanın giderek somut ve bilimsel olarak ele alındığı görülmektedir. Jean Bodin hukuku ve onu oluşturan yasaları devletin temel özelliklerinden biri olarak görür. Adalete dayanan devleti korsanlardan ayıran ve onu yasal bir düşman haline getiren şey yasalardır. Bodin’e göre, iyi düzenlenmiş bir hükümet doğa yasalarına uygun olmalıdır.⁸⁷ Hugo Grotius ise hukuku salt somut yasalar olarak ve egemen devletin unsurları olarak görmüştür. Modern uluslararası hukukun ilk örneklerinden olarak, Grotius anlaşmalar üzerine kurulu savaş hukukunu ele almıştır. Ülke içinde ise yasalar devletler arası anlaşmalara uygun kurallardır.⁸⁸ Baruch Spinoza insani yasayı tanrısal yasadan ayırır ve onun karşısında daha alt bir konuma iter. Genel kullanımıyla yasa, hukuk şeklinde insani ve devlet amaçlarına hizmet ederken, Tanrısal yasa en üstün yararı, yani gerçek Tanrı bilgisini ve sevgisini gözeten yasadır. Spinoza yasaları belirli bir amaç için yaşam tarzı sunan köleleştirici kurallar olarak görür. Tanrısal yasa ise; evrenseldir, her insanın doğasında vardır, yalnızca iyilik için zorunluluklar yükler.⁸⁹

⁸⁶ Ağaoğulları, a.g.e., 218-222, 248-261.

⁸⁷ Bodin, a.g.e., 1-2.

⁸⁸ Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku* (Çev. S. L. Meray). İstanbul: Say Yayınları, 114-135.

⁸⁹ Spinoza, B. (2016). *Teolojik Politik İnceleme* (Çev. C. B. Akal vd.). Ankara: Dost Kitabevi, 95-99.

1.2.1.5. Krallık

Krallık (kingdom) bilinen en eski siyasal yapılanma örneğidir. Toplumsal iktidarların bir kişi önderliğinde belirli bir halk ve coğrafya üzerinde hâkimiyet kurması siyasal iktidarları doğurmuştur. Adına kral denilen liderin önderliğinde kurulan siyasal iktidarı krallık olarak tanımlamak mümkündür. Tarihte ilk krallıkların M.Ö 4000’li yıllarda Mezopotamya uygarlıklarında çıktığı sanılmaktadır.⁹⁰ Antik Çağ’da site devletlerine kadar krallıkların örgüt ve güç bakımından tam bir siyasal iktidar ve devlet yapılanması olduğunu söylemek mümkün değildir. Krallıklar Orta Çağ’dan itibaren tam bir devlet yapılanmasına ve siyasal düzene dönüşmüştür. Fakat, ancak parçalı bir siyasal düzen öngören feodalitenin zayıflaması ile krallıklar güçlenebilecektir. Bu doğrultuda, burada bir siyasal düzen olgusu olarak kullanılan krallıklar Orta Çağ’dan itibaren süregelen siyasal iktidarlardır.

Bir kavram olarak kralın ve krallığın ne zaman kullanıldığı belli olmasa da ilk yazılı kaynaklarda geçtiği düşünülebilir. Bir siyasal kavram olarak kral Antik Çağ felsefesinde yer almıştır. Platon ve Aristoteles eserlerinde krala atıf yapmışlardır. Platon’un bilge kral tanımı site devleti düzeninin en önemli unsurlarındandır.⁹¹ Roma İmparatorluğu’nun kurulması ile birlikte dönemin yazılı eserlerinde geçen kral yerini imparator kavramına bırakmıştır. Hristiyan siyasal düşüncesinde ise krallık hem siyasal iktidarı hem de ilahi - Tanrı iktidarını belirtir. 15. yüzyıldan itibaren siyasal düşüncede krallığın veya devlet iktidarının Tanrı’dan ayrı olarak ele alındığı görülmektedir. Papalık karşısında krallığın savunulması artık siyasi metinlerin temel anlayışlarındandır. Önce Dante imparatorluğu kastederek monarşiyi bir eserinde savunmuştur. Dante’ye göre, bir kişinin iktidarı olan dünyevi iktidar tüm evren için geçerlidir. Ockhamlı William ise barışı sağlayıp sürdüren en nitelikli yönetimin monarşi olduğunu belirtir. Kral ya da prens uyrukların ortak iyiliğini düşündüğünde ve doğal hukuk ilkeleri ile feodal haklara uyduğunda iyi yönetim sergiler. Padova’lı Marsilius kralın iktidarını Kilise’ye değil yasaları yapan halka dayandırmaktadır. Fakat burada milli egemenlikten de söz edilemez. Zira, Marsilius monarşik krallığın en iyi yönetim biçimi olduğunu savunur. Kral tüm toplumun üzerindedir, siyasal toplumun (civitas) birliği kralın birliğinde görülür.⁹² Modern devlet teorisi öncesinde krallığın; hükümdarlık, monarşi, dünyevi iktidar ve devlet kavramları ile beraber kullanıldığı görülmektedir.

⁹⁰ McNeill, a.g.e., 50-52.

⁹¹ Platon, a.g.e., 208. ve Aristoteles, a.g.e., 123.

⁹² Ağaoğulları, a.g.e., 280-284.

Machiavelli klasik felsefeden ayrılarak hükümdarlığı siyasal bir olgu olarak ele almıştır. Machiavelli hükümdarlık veya prenslik derken merkezileşmiş ve güçlenmiş bir krallığı veya devleti kasteder. Machiavelli'nin devleti ne klasik felsefede olduğu gibi idealdir, ne Cicero'da olduğu gibi ortak yararı temsil eder ne de Ortaçağ düşüncesinde olduğu gibi kaynağını Tanrı'dan alır. Devlet güce ve şiddete dayanan bir siyasal olgudur, kaynağına ihtiyaç duymadan meşruiyeti egemenliğindeki topraklarda kendiliğinden sağlayan, hatta dışarıya karşı şiddet gösterebilen bir siyasal güçtür. Machiavelli'nin meşhur kitabı Hükümdar (Prens)'de vurguladığı unsur savaştır. Savaş hükümdarlığın en temel işlevi olduğu gibi, hükümdarın da birinci görevi savaşmaktır. Machiavelli aynı zamanda hükümdarın nasıl olması gerektiğini de incelemiş ve onlara öğütler vermiştir. Machiavelli'nin klasik felsefeyle önemli bir bağını hükümdarların başarısını ideal bir kavramla açıklamasıdır. Onun kullandığı temel ideal kavram *virtu*'dür. *Virtu* bir hükümdarın başarısı ve hükümdarlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ve kendi görkemini kurmasını sağlayan bir özellik, unsurdur. Machiavelli'yi farklı siyasal düşünür kılan en temel yanı, klasik felsefenin ahlaki erdemliliğini reddederek siyasal amaç için hükümdara akılcı ve gayri ahlaki davranabilme yetkisini vermesidir. Buna göre, hükümdar koşullara göre zorunlulukların gerektirdiği şekliyle hareket etmelidir.⁹³

1.2.2. Modern Siyasal Düşüncede Siyasal Düzene İlişkin Teoriler

Siyasal düzene etki eden birçok modern siyasal düşünce vardır. Ancak siyasal düzen kavramına kaynaklık eden düşünceleri belirlemek için bunları sınırlandırmak ve sınıflandırmak gerekir. Bu kapsamda beş temel düşüncenin ya da teorinin olduğunu söylemek mümkündür: toplum sözleşmesi, Aydınlanma Düşüncesi, Klasik Ekonomi Politik, yasal düzen ve ilk değişim - ilerleme teorileri. Bu teoriler çıkış zamanlarına göre tarihsel olarak ele alınmışlardır. Batılı modern siyasal düşünceler sırasıyla; devletin kurulması, akılcılığa dayalı toplumsallık, liberalizm, yasallık ve ilerleme bakımından siyasal düzene fikrî kaynaklık etmişlerdir. Bu siyasal düşüncelerde siyasal düzen benzeri kavramlar da kullanılmıştır. Burada siyasal düzene ilişkin modern teoriler, siyasal düzen açısından ele alınmıştır.

⁹³ Machiavelli, N. (2014). *Hükümdar* (Çev. N. Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 46, 56-60, 62-69, 80-83, 90.

1.2.2.1. Toplum sözleşmesi

Devletin kuruluşunu toplum sözleşmesi ile açıklayan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean J. Rousseau siyasal düzen kavramını kullanmasalar da kavrama önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hobbes'tan itibaren siyaset teorisinin temelinde modern devlet bulunurken, aynı zamanda modern devletin merkezinde olduğu bir siyasal düzen öngörülmüştür. Devletin toplum sözleşmesine dayanması, sivil toplum - devlet ayrımı ve sonradan ulus devlete varacak şekilde yeni bir halk tanımlanması, toplum sözleşmecî teorilerde modern devletin özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Hobbes'tan itibaren siyasal düzen yeni bir devlet, yeni bir toplum ve yeni bir siyaset demektir. Siyasal düzenin kurulması ise doğa yasaları gereği bir zorunluluktur ve aynı zamanda insanların ortak tercihidir.

Toplum sözleşmesi teorilerinde, devletin varlığını ilahi yasalara dayandıran ideal düşünceden ve meşruiyet kaynağını Tanrı'ya veren Ortaçağ düşüncesinden ayrı olarak, devlet toplumsal rızaya, anlaşmaya dayandırılır. Yalnız, devletin kuruluş teorisinde doğa yasaları bir başlangıçtır, tamamen terkedilmez. Teorinin çıkış noktasında devlet öncesinde insanın içinde bulunduğu doğa durumu hayal edilir. İnsan doğa durumunda özgür ve eşit olmasına karşın bir düzensizlik, savaş durumu içerisindedir. Hobbes insanın doğasında bulunan rekabet ve güvensizliğin insanı mücadele etmeye ittiğini ve bunun bir savaş durumu olduğunu söylerken, Locke insanın kendi doğal haklarını koruması için diğer insanlar üzerinde uyguladığı sınırlamaya yönelik davranışların savaş durumuna neden olduğunu belirtir. Rousseau'ya göre ise, insan doğası gereği değil ama toplumsallaştıkça ailenin oluşmasından itibaren eşitlik ve özgürlük bozulmakta ve bu durum bir savaşa dönüşmektedir. Savaş durumundan çıkılması ise ancak toplumsal bir anlaşma ve sözleşme ile mümkün olabilir. Aynı zamanda toplumsal anlaşma kişilerin kendi doğal haklarının kullanılabilmesi için gereklidir, çünkü kişinin doğal hakları belirli kurallara göre sınırlanmalıdır. İnsanların doğa yasalarına uyarak anlaşmalarına sadık kalmalarını ise ancak devlet gücü sağlayabilir. İşte, insanlar kendi sınırsız özgürlüklerinden vazgeçerek haklarını belirleme ve yönetme yetkisini üst bir makama devrederler. Böylece, kişilerin iradelerinden ayrılmış ve onların haklarını koruyan ortak güç oluşmuş olur. Hobbes devletin kurulmasında güvenliğin sağlanmasının, Locke ise mülkiyetin korunmasının temel amaç olduğunu belirtir. Rousseau'ya göre ise, toplum sözleşmesiyle sadece devlet değil

yeni bir topluluk veya toplum da oluşur. Dolayısıyla, toplum sözleşmecî teoride devlet modern toplumun ve siyasal düzene geçişin zorunlu aşamasıdır.⁹⁴

Hobbes'tan itibaren siyasal teorilerde yer alan bir başka modern düşünce örneği sivil toplum - devlet ayrımıdır. Hobbes, bireylerin sınırsız özgürlüklerinden vazgeçerek yönetme yetkisini bir güce devretmeleri sonucunda egemen soyut bir kişi oluşturmasından bahsetmekle devleti onu oluşturan bireylerden, yani bireylerin tamamı olan toplumdaki ayırır. Fakat, Hobbes vatandaş anlamında uyruklardan bahsederken toplumdaki hele sivil toplumdaki hiç bahsetmez.⁹⁵ Kavramsal olarak devletten ayrı bir sivil toplum olgusunu Locke'da görmekteyiz. Onun düşüncesinde sivil toplum ve devlet toplumsal sözleşmeyle devletin kurulma aşamasında ortaya çıkar. Siyasal toplum tek başına sadece devlet yapılanmasına değil, siyasal iktidara dayanan bir toplum anlamında geniş bir kavrama denk düşer. Buna karşın, sivil toplum ise siyasal toplumu oluşturan halktır. İşte, sivil toplum kavramını kullanırken Locke siyasal toplumdaki ayrı bir topluluğu kasteder.⁹⁶

Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi ile devletin kurulması sürecinde oluşan şey yeni bir siyasal bütündür. Rousseau bu siyasal yapıyı ilk olarak cumhuriyet ya da politik bütün olarak ifade eder. Zira bu şekilde oluşan yeni yapı aynı zamanda halkın eşit ve özgür iradesine dayanan bir cumhuriyettir. Rousseau yeni bir siyasal yapının kurulmasıyla beraber yeni bir toplumun ve bu yapıyla bağlılık ilişkisi kuran yeni bir bireyin oluştuğunu söyler. Artık toplum halk, birey ise yurttaş veya uyruktur. Halk sıradan bir kalabalığa değil, devlete vatandaşlık ilişkisi ile bağlı bireylerin oluşturduğu bir topluluğa işaret eder. Yine, halk belirli bir ülkedeki topluluktur, evrensel ya da toplumların birleştiği bir kalabalık değildir. Fransız İhtilali sırasında millet düşünüldüğünde bu irade milli irade adını alacaktır. Toplum sözleşmesi ile birlik oluşturma sürecinde her bir bireyin kendi iradesini yansıtarak oluşturduğu ortak iradeye Rousseau genel irade (istem) der. Genel irade artık bireylerin iradesinin toplamının ötesinde, ama onları temsil eden soyut bir kişiliktir. Bu kişilik kendisini oluşturan bireylerden bağımsızdır ve bölünmez bir bütündür.⁹⁷

⁹⁴ Hobbes, a.g.e., 100, 103-104, 133-134, 136-139. Locke, a.g.e., 17, 53, 57-59, 64-65, 81-82. Rousseau, a.g.e., 4, 7, 13-17, 23-31.

⁹⁵ Hobbes, a.g.e., 133-136.

⁹⁶ Locke, a.g.e., 64-66.

⁹⁷ Rousseau, a.g.e., 13-17.

Toplum sözleşmesi teorisinde toplum sözleşmesi ile kurulan devlet, artık onu oluşturan bireylerden ayrılmış yeni bir soyut kişiliktir. Devlet egemen bir varlıktır ve varlığından geri dönülemez. Özetle, devredilen yönetme yetkisi ve onun oluşturduğu egemenlik; devredilmez, bölünmez, vazgeçilmez ve süreklidir. Hobbes egemenliğin bu özelliklerini daha da ileri götürerek, egemenliğin uyruk tarafından eleştirilemeyeceğini ve cezalandırılmayacağını, uyukların mülkiyet kullanımının egemen tarafından karar verildiğini belirtir. Hobbes devleti egemenliği ve gücü nedeniyle Leviathan, ölümlü Tanrı olarak nitelendirmişti.⁹⁸ Locke Hobbes'un tersine devlet iktidarını sınırlanamaz ve uyuklar üstünde mutlak bir güç olarak tanımlamaz. Aksine devletin kendisini oluşturan uyuklara karşı sınırlı yetkileri vardır. Locke devletin temelini kişisel özgürlüklerin korunmasını koyarken çoğunlukçu demokrasiye vurgu yapar. Locke'e göre, vazgeçilmez ve sürekli olan yasama iktidarının ve devletin de sınırı vardır. Halkın yaşamları ve servetleri üstünde keyfiliğin olmaması bu sınırlardandır.⁹⁹ Rousseau da egemenliğin vazgeçilmez ve devredilmez olduğunu söyler. Egemenlik bölünemez, bir bütün olarak genel iradedir. Rousseau toplum sözleşmesi ile kurulan egemen varlığa karşı bireylerin bağlandığını ve sorumlulukları olduğunu ifade eder. Ama aynı zamanda egemen varlığın da toplum sözleşmesine aykırı hareket etme yetkisi yoktur. Egemen güç ortak yarara göre hareket etmek zorundadır, kişisel olamaz. Yurttaşlar kendilerinin korunması için egemen bir birlik oluşturduklarına göre, egemen gücün yetkisi dışında kalan özgürlükleri ve mallarını dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir.¹⁰⁰

1.2.2.2. Aydınlanma Düşüncesi

Avrupa'da eski düzeni yok sayan, akla ve bilimselliğe dayalı siyasal düşüncelerin tümüne "Aydınlanma Düşüncesi" diyebiliriz. Aydınlanma Düşüncesi'ni 16. yüzyıl Rönesans'a kadar götürebiliriz, fakat genel kabul 18. yüzyıl düşüncesi olduğudur. Voltaire, David Hume, Adam Smith ve Immanuel Kant 18. yüzyıl aydınlanma düşünürlerinin en bilinenleridir. Aydınlanma Düşüncesi önce fikirsel ve bilimsel dönüşümü başlatarak modern topluma kaynaklık etmiştir. Aydınlanma Düşüncesi'nin iki temel ögesi bulunmaktadır: akıl ve bilimsellik. Kant, "Aydınlanma nedir?" sorusuna insanın aklını kullanması olarak cevap verir.¹⁰¹ Bu nedenle, bu döneme Akıl Çağı da

⁹⁸ Hobbes, a.g.e., 136-144.

⁹⁹ Locke, a.g.e., 64-84.

¹⁰⁰ Rousseau, a.g.e., 23-31.

¹⁰¹ Kant, I. (2015). *Seçilmiş Yazılar* (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Sentez Yayıncılık, 311.

denilmektedir. Newton gibi düşünürlerin eski kabulleri yıkarak gerçeği bilimsel yolla göstermeleri yeni bir çağır açmıştır. Sadece doğayı konu edinen pozitif bilimler değil toplum ve bireye de ilişkin gerçeklerin olduğu kabul edilmektedir. Isaiah Berlin'in deyiimiyle, bilimsel yöntemlerin insani işlerin düzenlenmesine uygulanması ile iyilikte uzlaşmıştır. Tüm sorunlar uygun teknolojik adımlarla çözülecektir.¹⁰² Tek bir aydınlanma düşüncesinden bahsetmek mümkün değildir, ülkelere göre belirli ayrımlar yapılabilir. Ansiklopedi (bilim yazarlığı), ilerleme fikri, din eleştirisi ve materyalizm Fransız Aydınlanması'nın; pozitif bilim, doğal hukuk ve düzen anlayışı ve sivil toplum İngiliz (İskoç dahil) Aydınlanması'nın; akla ve ahlaka dayalı idealizm Alman Aydınlanması'nın temalarıdır.¹⁰³

Aydınlanma Düşüncesi eski geleneksel düzeni yıkıp akli ilkelere göre yeni düzen kurmayı hedeflemektedir. Aydınlanma Düşüncesi'nin amacı insanları din, mit ve hurafe gibi geleneksel köleleştirici düzenden kurtararak, iyi ve özgürleştirici olarak kabul edilen aklın düzenine sokmaktır. Eski düzenin fikirsel kaynakları özellikle Kilise'nin öncülük ettiği dogmatik düşüncelerdi. Buna bağlı olarak dini sınıftan merkezinde olduğu katmanlı bir toplumsal düzen bulunmaktaydı. Aydınlanma bir anlamda eski düzene tepki demekti ve bütüncül bir din eleştirisi içermekteydi. Yeni düzen kurulmadan ilerlemek ve modern bir toplum oluşturmak mümkün değildir. 18. yüzyılda Avrupa'nın birçok ülkesinde adına "aydınlanmış despotizm" denen, kralların aydınlanma felsefesinin ilkelerine dayanarak Kilise'ye ve ruhban sınıfına karşı reformlara gitme durumu gerçekleşmişti. Aydınlanmanın ekonomik temeli ticaretin yeni reformcu sınıfla kucaklaşmasını sağlamıştı. Aydınlanmanın temel düşüncelerinden olan ilerleme, insanlığın kaçınılmaz olarak iyiye doğru gitmekte olduğu fikrini işaret etmektedir. Bilimin teknolojiye dönüşmesi bu ilerlemeyi çoktan göstermişti. Ekonomi politikçiler maddi ilerleme fikrini bilimsel hale getirmişlerdi. Turgot ve Condorcet gibi düşünürler aydınlanmayı, özgürlük ve medeniyet ile özdeşleştirmişlerdi. Eşitsizliklerin ve sınıfların kalktığı özgür toplum aydınlanmacıların temel hedeflerinden birisiydi.¹⁰⁴ Kısacası, idealar ve Tanrı'dan sonra gerçek ve iyi, bilimsel yöntemle elde edilen bilgi ve bu bilgiye dayalı elde edilen maddiyattı. Akli esas alan özgür birey ve toplum yeni düzeni oluşturmaktaydı.

¹⁰² Berlin, I. (2017). *The Age of Enlightenment: The Eighteenth Century Philosophers*. Oxford: The Isaiah Berlin Literary Trust, 1.

¹⁰³ Çiğdem, A. (2015). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 35-52, 59-70, 79-90.

¹⁰⁴ Çiğdem, a.g.e., 13-46.

İskoç Aydınlanması içerisinde yer alan David Hume Aydınlanma Çağı'nda dikkate alınan biri olmuştur. Onun şüphecilik ve ampirizm ile birlikte modern ahlak ve siyaset felsefesi aydınlanmaya önemli düşünsel katkılar sunmuştur. Buna karşın, ahlakı ve insan davranışlarını rasyonaliteden ziyade toplumsal ilişkilere dayandırması aydınlanma içerisinde aykırılık olarak görülebilir. Hume'un devletin toplumu düzenlemesine ilişkin görüşü sosyal düzen olarak tanımlanabilir. Hume devleti toplum sonrası zorunlu bir yapı olarak ele alır. Bu yönüyle Rousseau ile benzerdir. Toplum geliştikçe mülkiyet ilişkileri ve ekonomik ilişkiler gelişir ve adaletin sağlanması zorunlu hale gelir. İşte, devlet adaleti toplumda sağlayacak yegâne güçtür. Devlet adaleti sağlayarak toplumda barış, uyum ve düzeni tesis eder. Aynı zamanda yönetme becerisini eşgüdüm sağlayarak gösterir. Bireyler toplumda öz çıkarları yönünde hareket ederken ancak bir bütün olarak hareket ettiklerinde siyasal alanda bir karşılık görürler. Toplumun kendi içsel birlikteliği ile bir düzen sağlanabilir, fakat bu düzen geçicidir. Toplumsal işbirliğini devlet yönetir ve sürekli hale getirir. Düzenin sağlanmasıyla toplumda bireyler karşılıklı olarak kişisel çıkarlarını korumuş ve refahlarını yükseltmiş olur. Genel düzen ortak çikara hizmet eder. Vatandaşlara düşen hükümete itaat etmektir. Hume her ne kadar devletin kuruluşunu toplumsal rızaya dayandırmasa da vatandaşların devlete ortak çıkar nedeniyle rıza gösterdiklerini belirtir.¹⁰⁵

1.2.2.3. Klasik Ekonomi Politik

Aydınlanma Düşüncesi'nden etkilenerek ekonomi temelli bir siyaset felsefesi oluşturan ve içinde Adam Smith, Jeremy Bentham ve John S. Mill gibi düşünürleri barındıran siyasal düşüncüyü Klasik Ekonomi Politika (KEP) olarak tanımlayabiliriz. Bu düşünürler modern ekonomi bilimine katkı bakımından klasik iktisatçılar olarak tanımlansa da, toplumu ve devleti ekonomik faaliyetler üzerinden açıklaması bakımından önemli bir siyasal teori oluşturmuşlardır. Klasik Ekonomi Politika'nın en temel siyasal öngörülerini; kendiliğinden işleyen düzen ve ekonomik ilişkilerin merkezinde olduğu bir sivil toplum oluşturur. Temel haklar anlayışının gelişmesi ve piyasa ekonomisinin kurulması ile birlikte, sonradan liberal teori olarak adlandırılacak bu teori modern ekonomik düzenin düşünsel teorilerini oluşturmuştur. Başka bir deyişle, Klasik Ekonomi Politika'nın öngördüğü doğal - liberal düzen günümüz siyasal düzenin ekonomik temelleridir.

¹⁰⁵ Hume, D. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (Çev. E. Baylan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 358-364.

Toplum sözleşmecî teorilerden farklı olarak, KEP’te birey rasyonel ve özçıkara sahip bir insan olduğundan toplumda düzen ve birlik içerisinde bulunabilir. Burada şu soru akla gelmektedir: kendi çıkarlarının peşinden koşan bencil bireyler nasıl toplumu oluştururlar, birlik içerisinde bulunabilirler? KEP’e göre birey sadece ussal değil aynı zamanda öz denetime sahip bir varlıktır ve toplumda karşılıklı ilişki içerisinde bulunabilir, doğası gereği kendi çıkarlarını ve isteklerini sınırlayabilir. Böylece, toplum kendi kendini yönetebilecek bir yapıya ulaşır. KEP’te toplumsal düzeni açıklayan en önemli kavramlar kendiliğinden işleyen düzen, Bernard Mandeville’nin kavramsallaştırdığı şekliyle “görünmez el” ve piyasadır. Bireyler doğuştan gelen gereksinimlerini karşılamaya çalışan kişilerdir. Gereksinimlerin karşılanması ise zorunludur ve insanın en temel faaliyetidir. Bu nedenle, insanlar mal alışverişinde, ekonomik ilişkilerde bulunurlar. Bunu en güzel “homo economicus” kavramı ifade eder. Klasik öğretilerde yer alan “homo politicus”un aksine, insanın maddî kazanç peşinde koşması ile ahlaklılığı arasında doğrudan bir karşıtlık yoktur. İşte, toplum gereksinimlerin karşılanma alanıdır. Başka bir deyişle, sivil toplum, kendiliğinden işleyen piyasa alanıdır. Bireyler karşılıklı ekonomik ilişkilerde bulunarak bağımlılık sistemini oluştururlar. Ayrıca, bireyin çıkarları ile toplumun çıkarları çatışmaz. Adam Smith, servetlerini artırmak arzusu ile hareket eden insanların kendi çıkarlarını artırdıkları gibi toplumun ortak çıkarını da artırdığını belirtir.¹⁰⁶

KEP’çiler devletin varlığını açıklamamakta, devleti bir önkabul ile zorunlu bir yapı olarak görmektedir. Devlet bireyin doğal haklarını özellikle de mülkiyet hakkını koruyan, doğal piyasa işleyişine müdahale etmeyen veya bireyin ekonomik faaliyetlerini koruyan bir yapı olmalıdır. Burada sivil toplum - devlet ayrımı da çok net olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasa temelinde sivillığın hâkim olduğu toplumun karşısında devlet bulunur. Bu teoride politika yönetim faaliyetleriyle sınırlandırılmış olup ekonomi karşısında ikincil plana atılmıştır. Politika ekonomiye müdahale etmemelidir, çünkü ekonomi kendi doğasına göre işlemektedir. Belirlenemeyen etkenlerden dolayı ekonomide sorunlar olsa dahi ekonomi kendiliğinden dengeye gelecektir. Devletin müdahale etmesi ise bu düzeni bozacaktır. Nitekim piyasa başarısızlıklarının nedeni devlet müdahaleleridir. Buna karşın, Smith insanlara fayda sağladığı müddetçe devlete itaat edilebileceğini belirtmiştir. Devlet piyasanın insanlara sağladığı faydayı artırmasını sağlamada yasal çerçeveyi oluşturmalıdır.

¹⁰⁶ Carnoy, a.g.e., 42-48.

Smith'in itiraz ettiği devlet, müdahaleci merkantilist devlet; savunduğu ise liberal - yasal düzenleyici devlettir.¹⁰⁷

KEP'te belirleyici olan bireyin ve toplumun ekonomik ilişkileri olduğu kadar devletin de ekonomik faaliyetleridir. Gelişmişlik ekonomik faaliyetler üzerinden tanımlanır. Başta üretim olmak üzere ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen meta ve bu metanın birikimini ifade eden ekonomik mal varlığı devletlerin gelişmişliğini belirleyecektir. Sanayi Devrimi sonrasında yaygınlaşan ekonomik faaliyet sanayi olmuştur. Milli gelire göre ölçümler ülke ekonomilerini sınıflandırmakta kullanılması bu düşüncenin sonucudur. Yani, bir devlet ne kadar ekonomik mal biriktirebilmişse o kadar gelişmiştir. Buna karşılık üretime geçememiş, sanayisini kuramamış devletler de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Gelişmişlik ve modernliğin ekonomik faaliyetlerle bir tutulması klasik modernleşme - gelişme teorisinin de temelini oluşturmuştur. Aynı şekilde KEP'e göre, sivil toplumun gelişmesi bir toplumun gelişmişliğinde temel ölçütlerden birisidir.

1.2.2.4. Yasal düzen

Modern siyasal düşüncelerden bir kısmı yasa temelinde siyasal düzeni savunmuştur. Montesquieu, William Blackstone ve Edmund Burke yasaları ve anayasayı savunurken siyasal düzene önemli teorik katkı yapmış olur. Aydınlanma düşünürleri karmaşıklıkların yaşandığı dünyada teorilerini oluşturmuşlardır. 1789 Fransız Devrimi sonrasında ise devrim, reform ve değişim tartışılmaya başlanmıştır. Bu nedenle, doğrudan yönetime ve siyasete ilişkin teorilerin önemli bir unsuru düzeni sağlamak olmuştur. Yeni düzen aydınlanmanın ilkeleriyle ve ilerleme ve reform yöntemleriyle uyumlu olmalıdır. 18. yüzyıldan itibaren modern devletin kurumsallaşması ve milli egemenlik ilkesi toplumsal kuralların demokratik meşruiyet ile oluşturmasını zorunlu kılmıştır. Artık yasalar tüm siyasal sistemi ve toplumsal düzeni belirleyen kurallar haline gelmiştir. Yasal düzen ile hem reformlarla ilerleme sağlanabilecek hem de toplumsal düzen bozulmayacaktır. Yasal düzen anlayışı Aydınlanma Düşüncesi içerisinde kökleşmesine karşın önemli bir muhafazakâr bloku da temsil etmektedir. Bu dönemde yasa savunusunun önemli bir nedeni de popüler hale gelen devrimci yöntemlere bir alternatif sunmasıdır.

¹⁰⁷ Carnoy, a.g.e., 46-50.

Montesquieu toplum ve devletin en önemli unsuru olarak yasaları görür. Yasalar sadece parlamentonun çıkardığı pozitif yasalar değil, tüm hukuk kuralları ve adalettir. Her toplumda din, gelenekler ve yasalar gibi farklı unsurlar etkili olmuştur. Fakat, içlerinde toplumsal düzeni sağlayacak ve devleti sürekli kılacak olan yasalardır. Montesquieu'ye göre, yasalar bir toplumda geleneklere göre işleyen yönetim anlayışına uygun olmalıdır. Yasalar ülkenin doğal durumuna göre düzenlenmelidir. “*Yasalar uygulandıkları milletlere öyle uygun düşmelidir ki, başka bir millete uygun düşmesi büyük tesadüf olmalıdır.*”¹⁰⁸ İşte Montesquieu'nun yasaların ruhu dediği şey budur. Yönetim biçimlerine göre yasaların ruhu ve doğası değişmektedir. Montesquieu üç yönetim şeklini sınıflandırır: cumhuriyet, monarşi (saltanat) ve despotluk (baskı). Cumhuriyet yönetiminde idare yetkisinin tüm millete ait olduğu demokrasi ve soylulara ait olduğu aristokrasi yönetimleri vardır. Demokraside yasaların ruhu temsili yönetim biçimine bürünmüş olan halk egemenliğidir. Bu yönetimlerde yasaların tanıdığı özgürlük sınırlı özgürlüktür. Diğer ayrımlarla beraber, Montesquieu eğitim, savunma, siyasi ve vergi yasaları gibi alanlara göre değişen yasaların doğasından bahseder. Montesquieu anayasaların ruhunun siyasi özgürlük olduğunu belirtir. Özellikle İngiliz Anayasası'nı inceleyen Montesquieu birbirinden ayrılmış erklerden, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinden bahseder.¹⁰⁹ Tüm bunlarla beraber, Montesquieu cumhuriyet yönetimlerinde siyasi özgürlük ruhuyla yapılmış ve erkler ayrımıyla somutlaşan bir anayasanın siyasi düzen için vazgeçilmezliğinden bahsetmiş olur.

William Blackstone İngiliz gelenek hukukunu (common law) incelediği kitabı ile pozitif hukukunun da temel eserlerinden birini vermiş oldu. Blackstone doğa yasalarını kabul etmesine karşın insani yasaların toplumsal olan insan için zorunlu olduğunu belirtir. Ayrıca, farklı topluluklarla arasındaki ilişkileri düzenleyen bir üçüncü tür yasa da zorunlu olarak doğmuştur: milletlerin (devletlerin) yasası. Toplumsal kuralları belirlemede medeni hukuk ve yerel hukuk (kent hukuku) önemlidir. Blackstone yasamayı devletin egemenliği için vazgeçilmez unsur olarak sayar. Devlet oluşturduğu toplumsal kurallar ile gücünü halk üzerinde gösterir. Aynı zamanda Blackstone, sivil toplum kavramını kullanarak, yeni toplumun da düzeninin ancak yasalarla sağlanacağını belirtir. Artık hükümetin

¹⁰⁸ Montesquieu, (2016). *Kanunların Ruhu Üzerine* (Çev. D. C. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları. 49.

¹⁰⁹ Montesquieu, a.g.e., 43-56.

vatandaşlarla ilişkisi gelişi güzel olamaz, vatandaşlar ancak yasaların öngördüğü isteklerde (haklar) bulunabilir.¹¹⁰

Edmund Burke Aydınlanma Düşüncesi içerisinde yer almasına karşın, aydınlanmanın radikal rasyonalite ve değişim söylemlerini kabul etmeyerek geleneksel düşünceyi önemli ölçüde sürdürmüştür. Burke akılcılığın mutlak etkinliğini reddederek insan doğasını ve ahlakı merkeze almıştır. Bu düşüncenin temelinde tüm toplumsal kurumların ve geleneklerin insan doğası ve ahlakla olan ilişkisi vardır. Bireyin iradesini ve özgürlüğünü yok saymayan Burke, toplumun da organik bir bütün oluşturduğunu ve ortak bir iradeye sahip olduğunu belirtir. Bu doğrultuda, Burke siyasi kurumları ve yasaları toplumsal anlamda, ahlak, gelenek ve insan davranışları bağlamında ele alır. Burke İngiliz Anayasasını inceleyerek savunmuştur. Siyasi kurum ve yasaların değişimi de ancak bir bütün olarak toplumsal değişimle mümkündür. Yoksa, toplumun doğal yapısının öngörmediği ve sadece siyasi mücadelelere dayanan büyük değişimler elde edilen toplumsal kazanımları yok eder. Bu konudaki en büyük örnek Fransız Devrimi'dir. Burke'un düzen savunuculuğu özellikle Fransız Devrimi'ni eleştirmesinde ortaya çıkmıştır. Burke'e göre Devrim, kadim kurumları yıkan ve yerleşik ilkeleri tahrip eden bir gasp yoludur. O andan itibaren ise toplumun takip edeceği bir pusula, bir yol bulunamayacaktır. Burke, Devrimin özgürlük getirmesine, barış ve düzenin sağlanamayacağı nedeniyle ona endişeli bakmaktadır.¹¹¹

1.2.2.5. İlk değişim - ilerleme teorileri

Batılı ilerleme (progress) düşüncesi, insanlığın ilerleyerek bilgiye ve ruhsal olgunluğa eriştiği ve gelecekte de ilerlemeye devam edeceği şeklinde anlayışa dayanır. Modern dünyada ilerleme düşüncesi özgürlük, eşitlik ve adalet için umuttur. Buna karşın, uygulamada ırkçılıkta ve totaliter devlette kullanılmıştır. 19. yüzyılda ilerlemenin temel konusu maddi gelişmedir. Siyasal düzen kavramı modern siyasal teoride ilk olarak siyasal değişim ve ilerleme teorileri içinde gelişmiştir. Başka bir deyişle, Batı'da gelişen bu teoriler siyasal düzen kavramının gelişiminin ilk öncüleri veya temelleridir. Bu teoriler klasik modernleşme ve gelişme teorilerinin çıkış noktası olarak değerlendirilebilir. Batı'da

¹¹⁰ Blackstone, W. (1893). *Commentaries on the Laws of England*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 45-59.

¹¹¹ Burke, E. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* (Çev. O. Arslan). Ankara: Kadim Yayınları, 19-64.

20. yüzyılın ilk yıllarında gelişen sosyal teorinin önemli bir konusu da toplumların hangi yönde geliştiği ve toplum içinde düzenin nasıl sağlanacağıdır. Birçok araştırmacı toplumların ve medeniyetlerin gelişimini incelemiştir.

19. yüzyılda ilerleme ya tarihsel - dönemseller ya da ekonomik - maddi açıdan düşünülmüştür. Auguste Comte insan örgütlenmesinin yasalarına bağlı olarak medeniyetin doğal, kaçınılmaz ve sürekli bir şekilde ilerlediğini belirtir. Bu ilerleme soyut anlamda doğa yasalarının bir gereğidir. Comte ilerlemeyi en güzel tarihi üç döneme ayırarak anlatır: dini, metafiziksel ve bilimsel çağ. Çağlar arası geçiş insan aklının değişimi ve doğası doğrultusundadır. Dini - metafiziksel aşamalardan geçilerek tarih bilimsel bir aşamaya gelmiştir ve bu yolda daha da ilerleyecektir.¹¹² Toynbee de medeniyetlerin tarihsel sürecini şu sıraya göre ele almıştır: medeniyetlerin doğumu, büyümesi, çöküşü ve çözülmesi. İçinde bulunduğumuz Batı Medeniyeti de gelişme aşamasındadır ve diğer medeniyetler gibi ilerlemektedir.¹¹³ Bazı düşünürler de toplumların değişimine odaklanmıştır. Herbert Spencer, bir organizma olarak toplumların yapıları ve işlevleri itibarıyla evrildiğini söyler. Darwinci bir yaklaşımla, toplumlar basitten karmaşığa ve çoklu yapılara doğru değişirler, yani ilerlerler.¹¹⁴ Weber de sosyal ilişkilerin değişimine bağlı olarak karizmatik otoritenin gelenekselleşme ya da rasyonelleşme şeklinde değiştiğini belirtir. Ayrıca, idari personel ve ekonomik örgütler de rutinleşme (standart hale gelme) şeklinde değişime uğramaktadır.¹¹⁵

20. yüzyılın başlarında ilerleme teorilerinin ortak görüşü tarihsel ilerlemenin kötü bir yöne doğru gittiği, Batı toplumunun bozulduğu ve düzensizliğin ortaya çıkacağıdır. Batı'nın gelişiminin temel dinamikleri olan kentleşme, sanayileşme ve demokratikleşme; toplumun çözülmesine, dini değerlerin yok olmasına, yabancılaşmaya ve geniş kitlelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu anlayış toplumsal refah vaadeden liberalizmin gelişmeci ve ilerlemeci anlayışı ile çatışmaktadır. Aksine, liberalizmin yanlış uygulaması komünizme ve faşizme neden olmuştur. Kötümser görüşlerin olmasının önemli iki nedeni Batı'da dünya savaşları ve otoriter rejimlerin görülmesidir.¹¹⁶ Karl Mannheim, Hannah Arendt ve Karl Popper gibi düşünürler Avrupa'da gelmekte olan otoriter rejimlerin Batı'nın Aydınlanma

¹¹² Comte, A. (1964). "The Progress of Civilization through Three States". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 15-20.

¹¹³ Toynbee, a.g.e., 302-320.

¹¹⁴ Spencer, H. (1964). "The Evolution of Societies". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 10-14.

¹¹⁵ Weber, M. (1964). "The Routinization of Charisma". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 53-63.

¹¹⁶ Huntington, S. P. (1965). "Political Development and Political Decay". *World Politics*, 17(3), 190-191.

Dönemi'nden itibaren gördüğü ilerleme ve gelişmesinin tersine çevirdiği konusunda hemfikirdir. Demokratik rejimler ilerlemenin, otoriter/totaliter rejimler ise gerilemenin işareti olarak kabul edilir. Analiz edilen ise Nazi ve Sovyet rejimleridir.¹¹⁷

Avrupa'da 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan otoriter rejimlerin kötülenmesine yönelik siyasal teoriler Amerika'da ilerleme ve siyasal gelişime yönelik teorilere dayanak olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin kurulması, demokratik devletlerin kurulması ve kendi aralarında birlik olması gerektiği fikirlerine yol açtı. Amerikalı düşünürler ilerlemeden umutludurlar, çare demokrasidir. Amerika'da 20. yüzyılın başlarında tekrar popüler olan demokrasi teorilerinin önemli bir öngörüsü de demokrasinin en uygun siyasal rejim ve düzen örneği olduğudur. Alexander D. Lindsay, demokratik toplum ile beraber demokrasinin en önemli unsurunu oluşturan “modern demokratik devlet hukukun üstünlüğünü ve eşitliği sağlayarak özgürlüğü hızlandıracaktır” der.¹¹⁸

1.2.3. 20. Yüzyıl Amerikan Siyasal Düşüncesinde Siyasal Düzen

Modern siyasal düşünce ile temellenen siyasal düzen kavram ve teorisi Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde ilk defa kullanılmış ve geliştirilmiştir. Amerikan siyasal düşüncesi Batılı modern siyasal düşüncelerden oldukça etkilenmiştir. Amerikan siyasal düşüncesinin temel unsurları olan demokrasi, sivil toplum, insan hakları, ekonomik bireysellik ve cumhuriyet siyasal düzenin de düşünsel kaynaklarıdır. Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde siyasal düzenin gelişimini iki ana teoriye ayırarak incelemek mümkündür: Amerikan muhafazakârlığı ve Amerikan hegemonyası teorileri. 19. ve 20. yüzyıl Amerikan muhafazakâr düşüncesi siyasal düzen anlayışına önemli kaynaklık etmiştir. Amerikan muhafazakârlığı; kurucu, katı ve yeni muhafazakârlık olarak üçe ayrılabilir. Siyasal düzen kavramı en çok Amerikan hegemonyası ve bunun içerisinde Amerikan hegemonyası savunusunda gelişmiştir. Bu nedenle, siyasal düzeni anlamak için Amerikan hegemonyasını da anlamak gerekir. Amerikan hegemonyası savunucuları içerisinde yeni dünya düzeni anlayışının ve Samuel Huntington'un ayrıca önemi vardır.

¹¹⁷ Mannheim, K. (1941). *Man and Society in the Age of Reconstruction* (Çev. E. Shils). London: Kagan Paul, 39-41. Arendt, H. (2014). *Totalitarizm* (Çev. İ. Serin). İstanbul: İletişim Yayınları, 9-34. Popper, K. R. (2017). *Açık Toplum ve Düşmanları* (Çev. M. Tunçay ve H. Rızatepe). Ankara: Liberte Yayınları, 27-31.

¹¹⁸ Lindsay, A. D. (1947). *The Modern Democratic State*. New York: Oxford University Press, 26.

1.2.3.1. Amerikan siyasal düşüncesinin temel unsurları

1.2.3.1.1. Demokrasi

Amerika’da demokrasi (democracy) sadece siyasal düşüncenin en çok vurgulanan kavramı değil, aynı zamanda yönetimin en temel ilkesidir. Demokrasi uygulandığı için gelişmiş ve kökleşmiştir. Liberalizm ve cumhuriyetçilik Amerikan demokrasisinin olmazsa olmazlarıdır. Hobbes ve Locke’u takiben, Amerikan Devrimi’nin en temel düşüncelerinden birisi toplum sözleşmesi, yani demokratik meşruiyete dayalı devlet’tir. Buna karşın, kuruluş düşüncelerinde cumhuriyetten ziyade demokrasi pek zikredilmez. Fedaralist Yazılar’da James Madison demokrasiyi insanların küçük çapta bir araya gelerek yönetime bizzat katılması olarak tanımlar. Bu anlamda, demokrasi bir rejim değil, küçük siyasal örgütlerde kendini gösteren bir yönetim ilkesidir.¹¹⁹ Amerikan demokrasisini kurumlarla ilişkilendirip en somut olarak anlatan Thomas Jefferson’dur. Bu nedenle, Amerikan demokratik sistemi Jeffersoncu demokrasi diye anılır. Yerel yönetimlerde halk yönetime doğrudan katılırken, devlet (eyalet) yönetimine ve Kongre’ye temsilciler aracılığıyla katılır. Jefferson en çok yerel yönetimleri önemsemektedir, çünkü bu yönetim insanlara yakındır ve halkın sahip çıkması nedeniyle yönetimin yozlaşması önlenmektedir. Jefferson’un Amerikan demokratik yönetimine ilişkin temel görüşleri John Taylor tarafından da sürdürülmüştür. Taylor yazılarında eşitlikçi toplumu ve klasik demokrasiyi savunmuştur.¹²⁰

ABD’ye siyasal incelemelerde bulunmak üzere 18. yüzyılda gelen Fransız aristokrat Alexis de Tocqueville, Anglo-Amerikalıların sosyal ortamlarının en çarpıcı yönünün demokrasileri olduğunu belirtir. Amerikan toplumu açık bir demokrasidir. Tocqueville’e göre, Amerikan siyasetine yön veren ilke halkın egemenliğidir. Amerika’da halkın egemenliği ilkesi diğer ülkelerde olduğu gibi gizli veya kısır değil, geleneklerce benimsenmiş ve yasalarca açıklanmıştır. Halkın egemenliği ilkesinin benimsendiği tüm uluslarda, her bir bireyin güçte ortak payı ve eyalet yönetimine katılma hakkı vardır. Yerel yönetimlerin bağımsızlığı halkın egemenliği kuramının doğal bir sonucudur. Yine, Tocqueville’e göre Amerika’da uygulanan demokrasinin diğer temel unsurları; yerelleşme, güçlü ve tarafsız yargı, federal anayasa, siyasi partiler, basın özgürlüğü, siyasi örgütler,

¹¹⁹ Hamilton, A., Madison, J. and Jay, J. (2004). *The Federalist Papers*. New York: Pocket Books, 63.

¹²⁰ Grimes, A. (1983). *American Political Thought*. Boston: University Press of America, 150-173.

hukukun üstünlüğü ve çoğunluktur. Fakat, Tocqueville Amerikan demokrasisini çoğunluğun diktası şeklinde nitelendirerek eleştirmektedir.¹²¹

20. yüzyılın başında Amerikan siyasal düşüncesine, kuruluş döneminden sonra tekrar demokrasi egemen olmuştur. Yeni demokrasi teorilerinin temel farkı, artık evrensel çapta ele alındığı şekliyle küresel sorunlara ve insanlığa bir çare olarak sunulmasıdır. John Dewey demokrasiyi siyasal kurumların ve hukukun insan doğasına uygun olduğu bir yönetim olarak önemser. Bu anlamda demokrasi yasal ve ahlaki bir rejimdir. Alexander Lindsay ise demokrasiyi özgürlüğü hızlandıran ve hukuku koruyan bir devrimci hükümet şekli olarak ifade eder. Demokratik yönetimin en temel iki unsuru demokratik toplum ve demokratik devlet (hükümet)'tir. Walter Lippmann içsel (toplum içinde) bir devrim olarak demokratik ortamı "kamu felsefesi" kavramı ile açıklar. Fakat, demokratik toplumların karşısında totaliter rejimlerin başını çektiği karşı devrimler popüler hale gelmiştir.¹²² Son dönem en önemli Amerikan demokrasi teorisyenlerinden Robert Dahl, katılımcı demokrasi modelini ön plana çıkarırken seçkin bir şekilde liderlerin önemine vurgu yapar. Ona göre yetenekli ve aktif siyasal liderler gerçek demokratik yasal ajanlardır.¹²³

Amerika'da demokratik teoriyi son dönemde popüler hale getiren ve demokrasi ile ilgili siyasal teorilerin klasikleşmesini sağlayan teorileri "seçkin (elit) demokrasi teorileri" olarak adlandırabiliriz. Seçkin teorinin temel vurgusu, kamusal bilgilerinin zayıf olduğu vatandaşlardan oluşan kitleler yerine, ideolojik altyapısı ve yönetme becerileri olan seçkinlerin yönetimidir. Otoriter rejimlerden farklı olarak, seçkinlerin yönetiminin meşruiyeti seçilmişlerin yönetiminin emrinde olması ile açıklanır. Joseph Schumpeter'in siyasi önderlik için rekabet adını verdiği - çoğulcu demokrasiye karşı - alternatif demokrasi teorisi, liderin merkezindeki siyaseti ve kurumsal sınırlar içindeki karar alma aracını öne çıkarmaktadır.¹²⁴ Burada demokrasinin oy verme aşaması ile karar oluşturma süreci birbirinden ayrılarak seçkin sınıfa bir işlev yüklenmiştir. Seçkin demokrasinin en temel unsuru güçlü siyasal liderlerdir.

¹²¹ Tocqueville, a.g.e., 42, 48-54, 64, 68, 75, 80, 83.

¹²² Grimes, a.g.e., 423-430, 505-510.

¹²³ Dahl, R. (2005). *Who Governs?*. New Haven: Yale University Press, 181-183

¹²⁴ Schumpeter, J. A. (2014). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi* (Çev. H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık, 349-354.

1.2.3.1.2. İnsan hakları

İnsan hakları (human rights) anlayışı Amerikan Devrimi'nin temel konularından birisidir. Locke'un doğuştan gelen temel haklar teorisi savunulan temel düşüncelerdendir. 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi tüm insanların eşitliğini ve doğuştan gelen temel hakları tanımaktadır. Bildirgeye göre, devletler bu hakları güvence altına almak için kurulmuştur.¹²⁵ 1787 yılında kabul edilen Amerikan Anayasası değiştirilerek 1791 yılında haklarla ilgili hükümler kabul edilmiştir. Anayasa seküler bir yönetimde dini özgürlükleri korumaktadır. Ayrıca, ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, toplanma özgürlüğünün ve dilekçe özgürlüğünün kısıtlanmasını yasaklamaktadır. Yine, aşırı cezaların yasaklanması, sanığın tanıklarla yüzleşmesi, aramaların hukuki olması gibi yargı ile ilgili bireysel özgürlükleri güvence altına alan hükümler getirilmiştir.¹²⁶ Bağımsızlık Bildirgesi'nde olduğu gibi devletlerin bağımsızlık bildirelerinde de temel hakların kullanılmasının engellenemeyeceği yer almaktadır. Bu haklar içerisinde düşünce hürriyeti ve mülkiyet hakkı vurgulanmaktadır.¹²⁷

Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde insan hakları kavramının yerleşmesine en büyük katkılardan birisini Thomas Paine yapmıştır. Paine'nin, Amerika'nın kuruluş zamanlarında 1791 yılında bastırıldığı İnsan Hakları (Rights of Man) kitabı Fransız Devrimi sonrasında Burke'un eleştirel düşüncelerine karşı dile getirmiştir. Paine, kendine özgü bir insan hakları anlayışı geliştirmemiş, Hobbes ve Locke'un dile getirdiği doğuştan gelen vazgeçilmez haklar anlayışını esas almıştır. Paine doğal haklar teorilerini modern toplumsal ilişkilerle ve vatandaşlık ile birleştirmiştir. Kitabının en önemli bölümünü İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi oluşturur. Böylece Paine Fransız Devrimi'nin temel ilkelerini Amerika'ya taşımış, bu ilkelerin savunulması gerektiğini ilan etmiştir. İnsan hakları incelemesi yaptığı kitabın bir bölümünde Paine, demokrasinin ve milli egemenliğin temel unsurlarından birisi olarak insan haklarını görmüştür. Paine, özellikle mülkiyet hakkını ve adalete dayalı hakkın kullanılmasını vurgulamıştır.¹²⁸

¹²⁵ "The Declaration of Independence". Web: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> adresinden 16 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

¹²⁶ "The Constitution of the United States". (2004). In A. Hamilton, J. Madison and J. Jay. *The Federalist Papers*. New York: Pocket Books, 633-657.

¹²⁷ "Articles of Confederation", Web: <https://history.state.gov/milestones/1776-1783/articles> adresinden 16 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

¹²⁸ Paine, T. (2017). *İnsan Hakları* (Çev. M. O. Dostel). İstanbul: İletişim Yayınları, 41-96, 123-125.

Amerika'da insan hakları bakımından en büyük çelişkiyi kölelik oluşturmuştur. Amerika'nın özellikle güneyinde tarım işleri için vazgeçilmez olan zenciler yasal olarak kölelik statüsünde bulunmaktaydılar. Kölelik Amerika'da o kadar çok içselleştirilmişti ki kaldırılması ancak İç Savaş (Sivil Savaş) ile mümkün olabilmiştir. Köleliğe karşı düşüncelerin dile getirilmeye başlandığı ortamda Güney'in John Calhoun, William Harper ve George Fitzhugh gibi yazarları köleliği savunan teorileri ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, sınıflı toplum ve kölelik toplumun işleyişi gereği doğal bir durumdur ve Amerikan değerlerinin ilerlemesi için gereklidir. Toplumda en alt görevleri üstlenen köleler medenileşmeyi ve ilerlemeyi sağlayan üst sınıfların varlığı için zorunludur. Buna karşın, William L. Garrison, William E. Channing, Hinton R. Helper ve Abraham Lincoln gibi klasik insan hakları ve eşitlik savunucuları galip gelecektir. Paine'i takip eden Garrison Hristiyanlığın anlatımındaki kurtuluşa ulaşmanın yollarından birisinin köleliğin kaldırılması olduğunu belirtir. Garrison öncülüğünde kölelik karşıtı örgütler kurulmuş ve bildiriler hazırlanmıştır. Lincoln, insanların eşit olduğuna inanarak ve kendi kendine yönetim ilkesini savunarak köleliğin ülke çapında kaldırılmasını sağlamıştır.¹²⁹

1.2.3.1.3. Ekonomik bireysellik

Avrupa'da Adam Smith, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin katkısıyla gelişen ekonomik liberalizm ve bireysellik (individualism) fikirleri Amerika'ya aktarılmıştır. Bireysel faydanın ekonomi ile ölçülebileceği ve bireysel faydanın toplumsal faydayı artıracacağı düşünceleri temel alınmıştır. Amerika'nın demokratik düzenine uyum sağlayan liberal ekonomi hem fikirselleşmiş hem de uygulamada egemen olmuştur. Batı'da devletin ekonomiye müdahalesi tartışılırken, Amerika'da tek geçerli politik ekonomi serbest piyasa (laissez faire) kabul edilmiştir. ABD'de 19. yüzyıl liberal ekonomi teorisinin başlıca temsilcisi, Edwin L. Godkin, James R. Lowell, William G. Sumner ve George W. Curtis gibi düşünürlerin kaleme aldığı Nation (Millet) dergi olmuştur. J. S. Mill'in düşüncelerini rehber edinen Godkin köleliğin liberal demokratik düzene en büyük engel olduğunu belirtir. İngiliz düşünür ve bilim adamı Herbert Spencer'i takip eden Sumner ise serbest piyasanın devlet müdahalesi olmadan insanlığın gelişimini sağlayan yegane araç olduğunu düşünür.¹³⁰

¹²⁹ Grimes, a.g.e., 222-249.

¹³⁰ Grimes, a.g.e., 287-306.

20. yüzyılda Amerika'da liberal ekonomi uygulanmasına karşın, özellikle devletin rolü ve serbest piyasanın sınırı noktalarında farklı görüşler öne sürülmekte ve liberal teorinin klasik yorumu eleştirilmektedir. 20. yüzyılın başlarında Amerika'da liberal teorinin en güçlü savunucusu Başkan Woodrow Wilson'dur. Jefferson demokrasisini rehber edinen Wilson, Amerikan yaşamının sosyal ve ekonomik alanlarda serbest girişimciliğe dayandığını belirtir. Buna karşın, adil olmayan uygulamaların ve tekellerin engellenmesi için ekonomik sistemin düzenlenmesini ve bireylerin ve devletlerin (eyaletlerin) yetmedikleri yerde federal müdahale yapılmasını savunmuştur. Wilson'un 1912 yılında ilan ettiği New Freedom (Yeni Özgürlük) birçok ekonomik düzenleme içerir. Wilson'u takip eden Hoover, temel ideolojisi liberalizm olan ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamlardan oluşan "Amerikan sistemi" kavramını icat eder. Fakat, Hoover'a göre Amerikan sistemi serbest piyasa değildir, çünkü Amerika'da iş dünyasını sınırlayan birçok düzenleme yapılmış, kamu hizmetleri ortaya çıkmış ve 1929 ekonomik krizine karşı devlet müdahalesi yapılmıştır. Hoover her ne kadar serbest piyasanın temel ilkelerine sadık olsa da, iş dünyasının sınırlı yasalarla düzenlenebileceğini kabul etmiştir. Ekonomik faaliyetlerin sınırsızca yapılması temel özgürlüklerin uygulanmasına zarar verebilir. Gerçek liberalizm tüm özgürlükler sağlandığında oluşan ekonomik özgürlüktür.¹³¹

Amerika'da gelişen teorilerden biri olan faydacılık (pragmatizm) liberal teoriye de uygulanmıştır. John Mill'in izinden giderek faydacılık kavramını geliştiren William James, felsefi sonuçlar üreten rasyonalizm gibi akımları ve soyut kavramları reddetmiş ve kişiye sağlanan yararı önemsemiştir. James'e göre doğruluk ve iyilik ideal kavramlar değildir, yarar ile ölçülür. Toplumda bir eylem yarar getirmişse, amacına uygun sonuçlar vermişse ve öyle algılanmışsa doğrudur ve iyidir. Dolayısıyla, faydacılık bireyselciliğin vazgeçilmez anlayışlarından birisi haline gelmiştir. James'i takip eden John Dewey faydacılığı toplum temelinde ele almıştır. Fikirlerini araçsalcılık (instrumentalism) olarak tanımlayan Dewey'e göre, günümüz toplumunda araçlar sonuçlar olmuştur, bir ayırım yoktur. Dewey'in vurguladığı ölçülebilir ve denenebilir sonuçlardır. Bu görüşü liberalizme uyguladığımızda, serbest piyasa ancak toplumsal yarar sağladığı ölçüde önemlidir, serbestliğin ve devlet müdahalesinin bir önemi yoktur. Somut sonuçlara üreterek kişiliği geliştiren ve bireyleri örgütlü aktif topluma dönüştüren liberal demokratik değerler, Dewey'in faydacı liberalizm teorisinin özüdür. Pragmatik liberal düşüncenin en çok ABD

¹³¹ Grimes, a.g.e., 399-406.

Başkanı Franklin D. Roosevelt'in kişiliğinde ve politikasında uygulandığı görülmektedir.¹³²

1.2.3.1.4. Sivil toplum

Modern siyasal teoriler sivil toplumu devletin oluşumu ile birlikte modernliğin başlangıcı olarak ele alır. Adam Smith ve Adam Ferguson'dan başlayarak Klasik Ekonomi Politik geleneğinde sivil toplum (civil society), bireyin özgürlüğünü yaşadığı, ekonomik ilişkilerde bulunduğu ve tüm sosyal ve siyasal ilişkilerin belirlendiği bir alandır. Locke'dan sonra John Stuart Mill ile birlikte liberal düşüncenin sivil toplum anlayışında etkili olduğu görülmektedir. Sivil toplum doğal olarak işleyen bir piyasa alanıdır. Ortak çıkar sivil toplumda bireyin ekonomik faaliyetlerde bulunmasıyla sağlanır. Başka bir deyişle, serbest piyasa işleyişi ekonomik ve toplumsal refahın en çoka çıkarılmasını sağlamaktadır. Devlet mümkün olduğunca sınırlı olmalı ve sivil topluma müdahale etmemelidir.¹³³

Modern zamanlardan itibaren Amerikalılar örgütleyiciler ve gönüllü kuruluş katılımcıları olarak bilinir. Lord Bryce derneklerin başka bir ülkede olmadığı kadar ABD'de kurulduğu, büyüdüğü ve çalıştığını söyler.¹³⁴ Sivil toplumun gelişmesi örgütlenme özgürlüğü ve sivil toplum kuruluşları ile olur. Başka bir deyişle, sivil toplum sivil kuruluşların alanıdır. Tocqueville, dünyanın hiçbir ülkesinde Amerika kadar örgütlerin başarıya ulaştığı görülmemiştir der. Amerika'da hem ahlaki değerlerin korunması için sosyal amaçlarla, hem de ticari - ekonomik amaçlarla dernekler kurulur. Özgüvenli bireyler amaçlarına toplanarak ve örgüt kurarak ulaşırlar. Tocqueville'e göre, Amerika'da örgütler özgürce bir araya gelen bireylerin ortak düşüncelerini yansıtır ve siyasette etkili olurlar. Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda demokrasi için vazgeçilmezdir. Benzer örgütleri olmayan ülkelerde eğer soyluların veya zenginlerin yerini alacak örgütler yoksa iktidar azınlığın veya tek kişinin eline geçer.¹³⁵

Theda Skocpol'un analizlerine göre, 20. yüzyıla gelindiğinde Amerikan toplumuna kuruluş sayısı bakımından iş kuruluşları, katılan kişilerin sayısı bakımından da gönüllü kuruluşlar hâkim olmuştur. ABD'deki sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme oranı,

¹³² Grimes, a.g.e., 421-438.

¹³³ Carnoy, a.g.e., 43-48.

¹³⁴ Skocpol, T. (2011). "Civil Society in the United States". In M. Edwards (Ed.). *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford: Oxford University Press, 109.

¹³⁵ Tocqueville, a.g.e., 81-88.

Britanya ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelere göre oldukça yüksektir. Bunda çıkar grupları olarak örgütlerin siyasette etkin olabilecek bir siyasal sistemin kurulması önemlidir. Yine sivil örgütlerin en önemli özelliği, aile olacak kadar dayanışmanın yüksek olmasıdır. Sivil kuruluşların Amerika'da önemli bir işlevi; yetersiz kalındığı durumlarda, hükümet politikalarının uygulanmasına destek olunmasıdır. Skocpol, 1960'lı yıllardan itibaren Amerikan sivil hayatına üç toplumsal dönüşümün etki ettiğini söyler: iş gruplarının çok sayıda artması, işçi kuruluşlarının (sendika) keskin düşüş yaşaması ve gönüllü grupların yeni örgüt türlerini kurmaları. Son zamanlarda ise seçkin iyi eğitilmiş Amerikalıların klasik federasyonları aşarak çok sınıflı örgütleri profesyonel şekilde yönettikleri görülmektedir.¹³⁶

1.2.3.1.5. Cumhuriyet

Cumhuriyet (republic) Amerika'nın kurucu felsefesinin temel kavramıdır. Amerika'nın bağımsızlığı döneminde mücadele, 18. yüzyıl Britanyalı aydınlanmacı düşünürlerin temel savlarından olan halkın siyasal iktidarı değiştirebileceği anlayışına dayanmaktadır. İngiliz Kraliyeti'ne karşı çıkılarak halkın ortak kararı ile yeni bir yönetim kurma mücadelesi kurulacak iktidarın idealist bir cumhuriyet olacağını göstermekteydi. Amerikan Aydınlanması'nın en temel ilkesi self determinasyon, yani halkın kendi kendini yönetmesidir. Amerikan kurucu babaları olarak adlandırılan; John Adams, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Alexander Hamilton ve James Madison gibi düşünürler yazılarında cumhuriyet kavramını dile getirmişlerdir. Federalist Yazılar'da Hamilton ve Madison'a göre, Amerika, Yunan ve Roma gibi geniş topraklarda kurulan ideal bir cumhuriyetti. Devletlerin bir araya gelerek kurduğu bu büyük Birlik bir cumhuriyetti.¹³⁷

Cumhuriyet Amerika için sadece bir yönetim ilkesi veya rejimi değil siyasal birliğin ta kendisidir. Amerikan Anayasası'nda cumhuriyetçi yönetim şeklinin garanti altına alındığı yazmaktadır.¹³⁸ Modern dünyanın ilk cumhuriyet rejimi Amerika'da kurulmuştur. Amerika'da cumhuriyetin temel özelliği yönetimin üçlü yapısıdır: yerel yönetimler, devletler (eyaletler) ve Federal hükümet. Cumhuriyetin küçük devletlerde gerçekleşebileceği düşüncelerine karşın, Amerika'da ortak çıkarın temsil edilmesi ve rejimin güçlenerek sürekli kılınması için federatif yapı kurulmuştur. Siyasal iktidar halkın

¹³⁶ Skocpol, a.g.e., 110-113.

¹³⁷ Hamilton, a.g.e. (Federalist Papers), 4, 46.

¹³⁸ "The Constitution of the United States", a.g.m.

seçtiği Başkan ve Kongre arasında paylaşılmaktadır. Kuvvetler ayrılığı siyasal sistemin olmazsa olmazıdır. Amerikan düşüncesinde kuvvetler ayrılığı iktidarın parçalanarak otoriter yönetimi engellemede ve özgürlüklerin ve temel hakların korunmasında temel etken olarak görülür.

1.2.3.2. Amerikan muhafazakârlığında siyasal düzen

1.2.3.2.1. Kurucu ve katı muhafazakârlık

Amerikan değerlerine bağlı siyasal sistemin korunması anlamında Amerikan muhafazakârlığını ilk olarak anayasalcılık düşüncesinde ve John Adams'da görmekteyiz. Anayasalcılığın temel anlayışı iktidar güçlerinin belirlenmesi ve hükümetin sınırlandırılmasıdır. Bununla birlikte devlete halkın refahını sağlamak gibi bir ahlaki amaç da yüklenmiştir. Başka bir deyişle, üstün yasanın temel görevi genel refahı sağlamak adına hükümetin yetkilerini sınırlandırmaktır. Adams katı bir Amerikan Anayasası savunucusudur. Onun savunduğu anayasal sistem özgürlüğü sağlayarak toplumsal eşitsizlikleri ve farklılıkları gözetir ve düzeni sağlar. Adams, doğuştan eşitliğe inanmasına karşın, bireysel yeteneklerin geliştirilmesi nedeniyle toplumsal eşitsizliklerin doğallığını ve siyasal sistemin de bu eşitsizlikleri yansıtması gerektiğini savunur.¹³⁹

19. yüzyıl Amerikan muhafazakârlığının temel içeriği egemenliğin ve milliyetçiliğin savunulmasıdır. İç savaş sonrasında bir kimlik bunalımı yaşayan Amerika'da devlet ve millet kavramlarının içinin doldurulması Amerikan birliğinin oluşmasına önemli etken oldu. Realizm temelinde devlet kavramına önemli katkı sunanlardan birisi de John Calhoun'dur. Calhoun, insanın sosyal yapısı ve toplumun doğası nedeniyle hükümetin (devletin) vazgeçilmez olduğunu belirtir. Amerikan toplumunun sürdürülmesi ve korunması için Amerikan devleti vardır. Toplumun korunmasını sağlayan unsur ise anayasal sistem ve bunun içindeki oy vermedir.¹⁴⁰ Amerika'da milliyetçilik, eyaletlerin (devletlerin) halkı olmayı reddedip birleşik bir milletin halkı olmayı tercih etmesi ile başlar. Büyük tartışmalara karşın değişen Amerikan Anayasası tüm eyaletlerin üstünde bir Birlik kurar. Millet savunucuları genellikle sözleşme teorisini - tüm eyaletlerin temsilcilerinin bir birlik oluşturmak üzere anlaşması - fikirlerinin dayanağı yaparlar. Hem

¹³⁹ Kirk, R. (2008). *The Conservative Mind*. New York: BN Publishing, 98-109.

¹⁴⁰ Kirk, 2008, 168-180.

Başkan Lincoln hem de Anayasa Mahkemesi kararları Birliğe vurgu yaparken birçok yazar millet ve birlik üzerine kitaplar çıkarmışlardır.¹⁴¹

20. yüzyılda Amerikan muhafazakârlığında klasik liberal öğretileri reddedip aristokratik ve sınıf temelli bir toplum yapısını savunan Paul Elmer More ve Irving Babbitt öne çıkmışlardır. More, klasik muhafazakâr teoriden ayrılıp bireyi ön plana çıkarmış, toplumdan ziyade insan yapısının çevrede ve siyasette önemli olduğunu anlatmıştır. More'un siyasette vurguladığı temel unsur doğal bir aristokrasi oluşturan liderliktir. More, sosyal demokrat yorumuna karşı çıkararak, sosyal adaletin bireyin isteğine ve aklına göre elde ettiği statünün oluşturduğu toplumsal bir doğal paylaşım olduğunu belirtir. Lockeçu bir anlayışla More mülkiyet hakkının en önemli hak olduğunu ileri sürer. Bu anlamda, başarı esaslı bir mülkiyet paylaşımının olduğu Amerika, ilkeleri gereği sosyal adalet ülkesidir. Klasik demokrasi anlayışını eleştiren düşünürlerden birisi de More gibi liderliği ön plana çıkartan Irvin Babbitt'tir. Babbitt liderliğin toplumda doğal bir olgu olduğunu, insanların yönetilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve siyaset açısından asıl sorunun doğru liderliğin bulunması olduğunu belirtir. Bu anlamda Babbitt, Locke ve Rousseau'nun anlayışından ziyade Burke'u takip etmektedir. Ona göre her insan sınıflı bir toplum yapısı içerisinde kendi bilincine göre sınıfını bulmalı ve sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu düzen gerçek sosyal adaleti sağlar.¹⁴²

Walter Lippmann, dünyada demokratik yönetimleri dışlayan karşı devrimlerin hızla arttığını belirtir. Karşı devrimci hareketlerin ve totaliter devletlerin en temel özelliği seçkin siyaset seçim ve iktidar sistemidir. Lippmann'ın Amerikan örneğinden esinlendiği toplumdaki demokrasi uygulaması "kamu felsefesi"dir.¹⁴³ Sovyetlerin Stalin'i ve Almanya'nın Hitler'inden hareket eden Amerikan siyaset bilimci Lasswell, şiddet uygulayan askerlerin toplumda en güçlü grup olduklarını ve devletin asker devleti haline dönüştüğünü garnizon devlet (garrison state) ile tanımlar. Lasswell'e göre, tarih ya evrensel bir barış ya da savaş ve yıkım yönünde gider. O yılların analizine göre, tarihin gidişatı artık özgür insanın refahı yolundaki ilerleme değil, askeri yapıların merkezindeki garnizon devletin egemen olduğu dünya düzeni yolundadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Grimes, a.g.e., 276-285.

¹⁴² Grimes, a.g.e., 494-500.

¹⁴³ Lippmann, W. (2017). *The Public Philosophy*. New York: Routledge, 16-27.

¹⁴⁴ Lasswell, H. D. (1941). "The Garrison State". *American Journal of Sociology*, 46(4), 455-468.

1.2.3.2.2. Yeni muhafazakârlık

Muhafazakâr teoriler Amerika'da 1950'li yıllarda yeniden popüler olmuştur. Aristokratik Burke'çi ve liberal burjuvazi teorilerinden ayrılarak, yeni Amerikan muhafazakârlığın iki temel konusu vardır: başta demokrasi, cumhuriyet ve federalizm olmak üzere Amerikan kuruluş değerleri ve aile, kültürel değerler ve dini hassasiyeti içeren geleneksel - toplumsal değerler. Amerikan yeni muhafazakâr teoriler içerisinde Russel Kirk öne çıkmıştır. Muhafazakâr Akıl (The Conservative Mind) adlı eserinde Kirk, John Adams'tan Gissing'e kadar klasik muhafazakâr teorileri ortaya koyduktan sonra Amerikan muhafazakârlığın yeni konularına yön vermiştir. Ahlaki değerler, geleneksel yaşam, sınıflı ama düzenli bir toplum, özgürlük ve mülk sahipliği temelinde bir ekonomi, sınırsız isteklerini sınırlayabilen insan ve öngörülebilir değişim Kirk'ün vurguladığı temel muhafazakâr unsurlardır.¹⁴⁵

Amerikan muhafazakârlığın önemli temsilcilerinden Leo Strauss Burke'çu muhafazakârlıktan önemli ölçüde ayrılarak doğal haklar kavramını vurgulamıştır. Strauss'a göre gelenekler evrensel doğal hakların yaşanabildiği ölçüde değerlidir, yoksa tek başına geleneklere sıkı sıkıya bağlanmanın önemi yoktur. Bu doğrultuda toplum evrensel soyut hakların yaşanabildiği bir toplum olmalıdır. Burada vurgulanan haklar Amerika'nın kuruluş ilkeleri içerisinde yer alan doğal haklardır. Strauss'un muhafazakârlığındaki soyut öğeler tesadüf değildir, önemli ölçüde Platon'a kadar uzanan idealist felsefeden önemli izler vardır.¹⁴⁶ Strauss'un kaldığı yerden Bloom devam eder ve ideal toplumu Amerika olarak gösterir. Bloom'a göre, Amerika doğala uygun iyi bir yaşam sunan en mükemmel ve en yüksek başarılarından birisidir. Amerika rejimi doğal hakların rasyonel ilkeleri üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda rasyonel ilkeler kültür ve ırk gibi farklılıkları ortadan kaldırarak Amerikan vatanseverliğini sağlayan ilkelere dir. Amerika insan hakları içerisinde özgürlüğün ve eşitliğin ülkesi, aklın rejimidir.¹⁴⁷

Kirk ve Strauss gibi yeni muhafazakâr düşünürleri klasik muhafazakârlardan ayıran en önemli unsurlardan birisi Amerika'nın yüceltilmesi ve ona küresel bir görev yüklenmesidir. İçte mükemmel bir düzen oluşturan Amerika dünyaya olabildiğince düzenini taşımalıdır. ABD, dünyada adil bir rejimin ve iyi bir toplumun kurulması için

¹⁴⁵ Kirk, 2008, 3-11.

¹⁴⁶ Strauss, L. (1970). *Natural Right and History*. Chicago: University of Chicago Press, 2-14, 312-313.

¹⁴⁷ Bloom, A. (1987). *The Closing of the American Mind*. New York: Simon and Schuster, 27-39, 259.

gerekli bireysel hakları yayan ve medenileşmeye öncülük eden bir ülke olarak görülmektedir. Bu görüşe sahip Amerikan muhafazakârlarından Irving Kristol, büyük bir güç olarak ve ideolojik doğası gereği, ABD'nin dünyayı demokrasi için daha güvenli bir yere dönüştürme konusunda bir görevi olduğuna inanır. Kristol Amerikan yeni muhafazakârların daima yüce ve gizli hedefleri olduğu fikrini beyan etmektedir. Somut politika olarak Kristol'a göre, muhafazakârlar refah devletini tümüyle ortadan kaldırmak değil ama onu yeniden tasarlamalıdır.¹⁴⁸

1.2.3.3. Amerikan hegemonyası savunusu ve siyasal düzen

1.2.3.3.1. Amerikan hegemonyası teorileri ve Amerikan hegemonyası savunusu

Amerikan hegemonyasına ilişkin teoriler, teorilerin taraflı ve bilimsel ele alınmasına göre sınıflandırılabilir. Taraflı teoriler içerisinde olumsuz ya da eleştirel en önemli bakış, hegemonyayı emperyalizm sonrasında yeni bir kapitalist düzen ilişkisi olarak gören Neo Marksistlere aittir. Dünya sistemi ve bağımlılık teorilerinin de içinde bulunduğu Amerikan hegemonyası karşıtı teorilere göre, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD önderliğindeki Batılı kapitalist devletler ekonomik işbirliğine dayalı yeni bir düzen anlayışı ile bir birlik oluşturmakta ve üçüncü dünya ülkelerini kendilerine bağımlı hale getirmektedir. Amerikan hegemonyası ilişkisinde sömürü gizli olmakta ve bağımlılık nedeniyle Batı dışı ülkeler gelişmemektedir.¹⁴⁹

Hegemonyayı bilimsel olarak ele alan teorilerden ilk grup realist uluslararası ilişkiler teorileridir. Devlet merkezilik, rasyonellik ve güç varsayımlarına dayanan realist anlayış güncellenerek güç anlayışına geçilmiştir. Robert Keohane'ye göre, düzen gücün tek bir devlette toplanmasının sonucudur.¹⁵⁰ Kenneth Waltz, uluslararası ortamın anarşik niteliği nedeniyle egemen güce vurgu yaparken,¹⁵¹ Robert Gilpin, uluslararası sistemde egemen bir devletin varlığı söz konusu olduğunda dengeli bir yapının kurulacağını belirtir.¹⁵² Küresel hegemonyacı teorilerden en popülerleri ise Keohane ve Charles Kindleberger'in de yer aldığı Hegemonik İstikrar Teorisi'dir. Teori, hegemonik gücün uluslararası yapıda ekonomik

¹⁴⁸ Kristol, I. (2011). *The Neoconservative Persuasion*. New York: Basic Books, 182-192.

¹⁴⁹ Bknz. "Modernleşme Karşıtlığı: Azgelişmişlik ve Bağımlılık Teorileri" bölümü

¹⁵⁰ Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony Corporation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 28.

¹⁵¹ Waltz, a.g.e., 66.

¹⁵² Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 11-12.

gelişme ve istikrar için oynadığı role vurgu yapar. Buna göre, ancak hegemonik güç ülkeler arasındaki dengeyi sağlayacak uluslararası kuralları koyabilir. Askeri, ekonomik ve siyasi olarak en güçlü konumda bulunan hegemonik güç ortak çıkarı hizmet edecek politikalar izler. Teoriye göre, iki dünya savaşı arasında (1919-1939) hegemonik güç olmadığından küresel bir kargaşa yaşanmış, ardından ise Amerika'nın hegemonik güç olması ile beraber dünyada tekrar düzen sağlanmıştır.¹⁵³

Amerikan hegemonyası savunusu teorileri ise, Amerikan hegemonyasına ilişkin bilimsel teorik açıklamalar yapmakla kalmaz, Amerikan hegemonyasının meşruiyetini sağlamaya çalışır. Amerikan hegemonyası savunusu teorileri, önemli ölçüde klasik Batılı - Amerikan siyasal düşüncesinin taraflı düşüncelerini içererek Amerikan hegemonyasının gerekliliğini ileri sürer. Bunun küresel siyasete ilişkin yansıması, Batılı - liberal görüşlerin hâkimiyetini ve ABD'nin öncülüğünde bir düzenin kurulmasını sağlayan Amerikan hegemonyasıdır. Bu nedenle, bu teorilerin uygulanma alanı özellikle gelişmekte olan, modernleşen toplumlar ve üçüncü dünya ülkeleridir.

Amerikan hegemonyasının hem uygulamada hem de teorik olarak özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında popüler olduğu düşünüldüğünde, Amerikan siyasal düşünce tarihi içerisinde Amerikan hegemonyası savunucularının oldukça geniş bir siyasal aydın kesimine karşılık geldiği görülür. Bu kişilere 20. yüzyılın ilk yarısında demokratik düzenin savunuculuğunu veya otoritaryanizmin reddiyesini yapan düşünürleri ve Amerikan yeni muhafazakâr düşünürleri de eklemek mümkündür. Amerikan hegemonyası savunucularını 2. Dünya Savaşı sonrasındaki küresel teorilerden başlayarak üç ekolde sayabiliriz.

Amerikan hegemonyası savunucularının ilk kuramcıları, karşılaştırmalı siyaset alanında ortaya çıkan klasik modernleşme - gelişme okuludur. Başlıca klasik modernleşme - gelişme teorisyenleri; Gabriel Almond, David Apter, Dankwart A. Rustow, Lucian Pye, Daniel Lerner, Cyril E. Black, Marion Levy, Shmuel N. Eisenstadt ve Karl Deutsch'tir. Amerikan hegemonyası savunucularının ikinci ana çizgisi siyasal düzen - demokratikleşme ekolüdür. Dünyada Batılı - Amerikan siyasal sistemine dayalı bir siyasal düzen oluşturulması ve siyasal değişimin temel unsurunun demokratikleşme olması bu ekoldeki temel anlayışlardır. Robert Dahl, Seymour M. Lipset ve Russel Kirk bu ekolün

¹⁵³ Snidal, D. (1985). "The Limits of Hegemonic Stability Theory". *International Organization*, 39(4), 579-614.

öncüleriyeen siyasal düzen kavramını geliştiren Samuel Huntington’u Francis Fukuyama ve John Ikenberry takip etmiştir. Üçüncü olarak, Amerikan hegemonyası savunusu teorileri içerisinde yeni muhafazakâr ya da müdahaleci teoriler son dönem kaynaklardır. Aynı zamanda bu kişiler uluslararası ilişkiler alanının önemli teorisyenleridir. Robert Cox, Kenneth Waltz, Henry Kissinger, Zbigniew Brzezinski ve Robert Gilpin bu alanda öne çıkmaktadır.

1.2.3.3.2. Amerikan hegemonyası savunusunda siyasal düzen

Yeni dünya düzeni kavramı ve anlayışı Amerikan hegemonyası savunusu içerisinde önemli bir yer tutar. Dünya düzeni kavramı daha çok 20. yüzyılda oluşan Batılı uluslararası düzeni ifade etmektedir. İdeolojik bakımdan ifade edilen liberal - demokratik devletlerdir. Literatürde dünya düzeni kavramının iki dönemi: 2. Dünya Savaşı sonrası ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası dönemi ifade ettiği görülür. Robert Cox dünya düzenini üç dönemde ele almaktadır: İngiliz emperyalizmi, emperyal kuvvetlerin yarışması ve Pax Americana. Tarihsel ilerleme liberal teoriden başlayıp Amerikan hegemonyasına doğru devam etmiştir. Cox liberal düzenin doğuşunu İngiliz emperyalizmine dayandırmaktadır. Sonraki dönemde, 20. yüzyıl başlarında Batı’da egemen olan liberal devlet anlayışına korporatist faşist devlet ile sosyalist devlet rakip olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise küresel Amerikan hegemonyası yani “Pax Americana” gerçekleşmiştir. 1980’li yıllardan itibaren neoliberal devlet uluslararası hale gelmiştir.¹⁵⁴

Henry Kissinger da düzen kavramının Amerikan süper gücünün etkisinde Başkan Roosevelt ve sonrası dönemlerde gerçekleştiğini belirtir. Kissinger Amerikan merkezli siyasal düzen kavramının bir Amerikan rüyası olarak ABD’nin kuruluş ilkelerinden doğduğunu ifade eder. Kissinger’e göre ABD önce 19. yüzyılda dünya sahnesine çıkmış, 20. yüzyılın başlarında süper güç olmuş ve 2. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde dünya halklarına liderlik etmiştir. Onun “yeni dünya düzeni” dediği düzen klasik Amerikan merkezli uluslararası düzen’dir.¹⁵⁵

Dünya düzeni kavramının en çok ilişkilendirildiği durumlardan ikisi; Soğuk Savaş sonrasındaki yeni uluslararası düzen ve küreselleşme sonucunda değişen yeni düzendir.

¹⁵⁴ Cox, R. W. (1987). *Production Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press, 123-219

¹⁵⁵ Kissinger, a.g.e., 258-295.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde literatürde, zayıflayan Sovyetler Birliği'nin çökeceğine ve bunun sonucunda "ABD'nin tek süper güç kalacağına yönelik teoriler ileri sürüldü. Francis Fukuyama, Amerikan hegemonyası teorisini uç noktaya götürerek yeni dönemin ideolojik bir bitiş olduğunu belirtir. "Tarihin Sonu" adlı makalesinde komünizmin çöküşü ile birlikte liberal anlayışın dünyada tek egemen ideoloji olduğunu bunun neticesinde ideolojik çatışmaların bittiğini ve sonuçta tarihin sona erdiğini iddia etmiştir.¹⁵⁶

Son dönem yeni dünya düzenine ilişkin teorilerin önemli bir kısmı küreselleşme ile ilgilidir. William Robinson, 21. yüzyılda yeni küresel hegemonyanın sivil toplumun küreselleşmesi ile olacağını belirtir. Küresel kapitalist ekonominin egemen olması ekonomik faaliyetlerin merkezi olan sivil toplumun tarihte egemen olması anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Robert Gilpin küreselleşmenin egemen olduğu dönemde yeni düzeni "uluslararası ekonomik düzen" olarak tanımlar. Liberal ekonomi politiğin dünya ideolojisi olduğu yeni dönemde çok uluslu şirketler, uluslararası ticaret ve uluslararası finans temel uygulamalar olmuştur.¹⁵⁸ Henry Kissinger da Soğuk Savaş sonrası (1990'lar sonrası) dönemi; nükleer, siber teknoloji ve dijital çağ olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁹

Samuel Huntington'un siyasal düzen anlayışı Amerikan hegemonyası savunusunun temel teorilerindedir. Huntington'a göre, siyasal düzen tüm toplumlar için, ama özellikle de değişim yaşayan toplumlar için bir amaçtır. Siyasal düzenin olmadığı toplumlar karmaşa ve siyasal istikrarsızlıkların yaşandığı toplumlardır. Toplumlar ekonomik gelişmeye olduğu kadar siyasal gelişmeye ve siyasal istikrara ihtiyaç duyarlar. Huntington siyasal düzeni modernleşme ve gelişmenin merkezine koyar. Modernleşme süreçlerinde yaşanan değişimlerde düzen arayışı özellikle kendini gösterir. Huntington'a göre, toplumlar arasındaki en büyük fark ideolojik değil, kurumsaldır. Etkili, yasal ve hâkimiyet sağlayan yönetimler gelişmekte olan toplumların en büyük eksikliğidir. Bu anlamda toplumlar siyasal gelişmişlik bakımından siyasal düzeni sağlayan ve sağlamayan toplumlar olarak ikiye ayrılır. Huntington siyasal düzenin kavramsal analizini yapmadığı gibi dünya düzeninin yapısına ilişkin de pek şey söylemez. Bununla beraber, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı şiddet ve istikrarsızlıkların, yani siyasal düzensizliğin olduğu bir yer olarak

¹⁵⁶ Fukuyama, F. (1989). "The End of History". *National Interest*, 16.

¹⁵⁷ Robinson, W. I. (1996). *Promoting Polyarchy: Globalization US Intervention and Hegemony*. Cambridge: Cambridge University Press, 38-39.

¹⁵⁸ Gilpin, 2015, 21.

¹⁵⁹ Kissinger, a.g.e., 361-385.

tasvir eder.¹⁶⁰ Ayrıca, Huntington Soğuk Savaş sonrasındaki dünya düzeninin sağlanmasında medeniyetlere vurgu yapar. Başka bir deyişle, dünya düzenini artık belirleyecek olan medeniyetlerdir.¹⁶¹

Huntington'un siyasal düzeni en çok ilişkilendirdiği kavramların başında siyasal istikrar gelir. Bazen düzeni siyasal istikrarın bir unsuru olarak ele alırken bazen de siyasal düzen ile eş anlamda kullanır. Huntington'un tanımladığı şekliyle siyasal istikrar, değerleri, kültürü ve siyasal yapıyı da içeren siyasal sistemin sürekliliği ve planlı olarak değişimidir.¹⁶² Yine, Huntington siyasal düzenin en temel unsuru olarak kurumsallaşmayı gösterir. Değişimin kaçınılmaz olduğu toplumlarda düzenin sağlanması ancak kurumsallaşmanın bu değişimi karşılayabilecek kapasiteye ulaşması ile mümkündür. Değişen toplumlarda siyasete yeni katılan grupları düzen içine sokan kurum siyasi partidir. Huntington'un siyasal düzenin sağlanmasında önemli vurguladığı bir başka kavram değişimdir. Huntington değişimi objektif şekilde ele alır, modernleşme sürecinde de olsa her toplumsal değişim iyiye gitmez. Aksine geniş kapsamlı ve ani değişimler ve kurumsallaşma ile yönlendirilmeyen değişimler düzensizliği getirmektedir.¹⁶³

Huntington'un siyasal düzen konusundaki en önemli katkılarından biri düzensizlik ile ilgili kavramları temellendirmesidir. Klasik teorilerin aksine, kurumsallaşmanın ve siyasal katılım araçlarının yetersizliği durumlarında siyasal bozulma kaçınılmazdır. Onun analizlerine göre, birçok modernleşen toplumda hızlı toplumsal hareketlilik siyasal yozlaşmayı da beraberinde getirir. Huntington'un kavramsallaştırdığı “siyasal bozulma” (political decay) siyasal istikrarsızlığı ifade eder.¹⁶⁴ Ayrıca, Huntington değişen ve siyasal bozulma yaşayan birçok toplumda siyasal yönetim eksikliğini askeri müdahalelerle ve yönetimlerle giderildiğini görmüştür. İşte, siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve askeri yönetimlerin etkin olduğu özellikle Latin Amerika ve Ortadoğu ülkelerinin içinde bulunduğu karmaşa durumunu Huntington “pratoryanizm” ile ifade eder.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Huntington, 1968, xix-3.

¹⁶¹ Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (Çev. C. Soydemir ve M. Turhan). İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 171.

¹⁶² Huntington S. P. ve Dominguez, J. I. (1975). *Siyasal Gelişme* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 9.

¹⁶³ Huntington, 1968, 8-32.

¹⁶⁴ Huntington, 1965, 415-417.

¹⁶⁵ Huntington, 1968, 192.

1.3. Siyasal Düzenin Teorik Çerçevesi

Siyasal düzenin teorik çerçevesi siyasal düzenin teorik temelleri ve siyasal düzenin teorik yeri olmak üzere iki bölümde, iki başlık altında incelenebilir. Siyasal düzenin teorik temelleri, siyasal düzen olgusunun ardındaki siyasal düzen teorisini oluşturan anlayış ve teorilerdir. Bunlar mevcut hakim düzen anlayışına doğrudan etki etmişlerdir. Siyasal düzenin teorik yeri ise siyasal düzene ilişkin kavram ve teorilerin, içinde ya da beraber geliştiği teorilerdir. Bu teoriler klasik modernleşme ve gelişme teoriler başlığı altında ele alınabilir. Bu şekilde siyasal düzene doğrudan etki eden teoriler incelenmiş olur. Bu teoriler özellikle siyasal düzen bakımından ele alınacaktır.

1.3.1. Siyasal Düzenin Teorik Temelleri

Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusunun kavram ve teorisi olarak siyasal düzenin dört teorik temeli vardır: Roma İmparatorluğu, Hristiyan siyasal düşünce, Georg W. F. Hegel ve Max Weber. Bunlardan Roma İmparatorluğu tarihsel bir olgu olarak değil, yayılcılık ve yönetim tarzı bakımından imparatorluk bağlamında incelenecektir. Orta Çağ düşüncesine dayanan Hristiyan siyasal düşünce de modern siyasal düzen kavramına önemli anlayışlar katmıştır. Hegel'in ideal düzen teorisi ise siyasal düşünceler içerisinde siyasal düzene en geniş düşünsel zemin oluşturur. Son olarak, Max Weber'in modern devletin önemli bir parçasını oluşturan bürokratik düzen anlayışı, siyasal düzenin son dönem en önemli teorik kökenidir. Aslında burada ele alınan siyasal düzenin teorik temelleri göstermektedir ki, Roma İmparatorluğu, Hristiyan siyasal düşünce, Hegel ve Max Weber arasında teorik bir bağ vardır ve her biri siyasal düzeni benzer bir şekilde anlamlandırmışlardır. Burada siyasal düzenin teorik temelleri olan siyasal düşünceler siyasal düzen merkezinde ele alınacaktır.

1.3.1.1. Roma İmparatorluğu

1.3.1.1.1. Roma İmparatorluğu'nun siyasal yapısı

Tüm dünya imparatorluklarında olduğu gibi, Roma İmparatorluğu'nun temel özelliği merkezi olması, yani Roma'dan yönetilmesidir. Bölgelerden ve illerden toplanan para ve vergiler merkeze aktarılmaktadır. Fakat Roma'nın merkeziliği mutlak değildir, birbirine

bağlı siyasal bölgelerden oluşan hücreli bir yapısı da vardır. Çevre olarak tanımlayabileceğimiz Ortadoğu'daki bazı bölgeler merkeze eklenmiştir. Ayrıca, 4. yüzyıldan sonra başta Konstantinopolis olmak üzere bazı şehirlere iktidar dağılmış ve merkezileşme bozulmuştur. Roma'nın illere ayrılmış siyasal yapısı, "provincia" Roma tarihinin önemli bir bölümünde geçerli olmuştur. Makedonya ve İspanya gibi illerde yöneticiler bulunmuştur. Buna karşın merkezi kontrol pek mümkün olmamıştır.¹⁶⁶

Roma İmparatorluğu'nda siyasal iktidar imparator ve Meclisler (halk temsilcileri) arasında paylaşılmaktadır. İlkçağlarda kendisine kutsallık atfedilen kral ya da imparator halkı bir arada tutan simgesel güçtü. Ayrıca, hem cumhuriyet hem de imparatorluk dönemlerinde etkin güçlerden birisi meclislerdi. İmparatorlukta tarihi ve simgesel bir yapıya dönüşen Senato güçlü imparatorlar karşısında zaman zaman etkisizleştirilmiş, buna karşın varlığını her zaman korumuştur. Temel yasama organı olan Senato, aynı zamanda ülkenin mali denetimini yapmaktaydı. Roma'nın yönetim tarzlarını incelediğimizde ise, monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak kabaca sınıflandırabileceğimiz yönetimlerin ayrı dönemlerde etkin olduğu söylenebilir. İmparatorluk tek bir yönetim tarzı ile değil, Roma anayasasının da özelliği olarak karma yönetim esasına göre yönetilmiştir.¹⁶⁷

Geniş topraklarda hüküm süren ve merkezi bir yönetimi bulunan Roma İmparatorluğu önemli ölçüde bürokratik bir devlettir. Romalılar Yunan ve Akdeniz monarşilerinden çok şey öğrenmişlerdir. Cumhuriyet döneminin anayasası ve kamu hukuku kurumsallaşmanın önemli etkileriydi. Yetkinin gerçek kaynağı olarak halkın egemenliği (populus Romanus) ve yöneticilerin karar vermesinde görülen emretme gücü (imperium) kamu hukuku kavramlarıydı. Yasa (lex) ise cumhuriyet sonrası dönemde imparatorun halka emrettiği kurallardı. Fakat halkın devletle olan ilişkisini bir düzene oturtan yasalar değil, devlete saygıyı gerektiren geleneklerdi. Roma idaresinde özellikle cumhuriyet döneminde etkin olan yönetim organı olarak görev yapan yetkililerin (magistrate) büyük önemi vardır. Yetkililer idari ve askeri kararlar verdikleri gibi hakim yerine de geçerler. Yöneticiler içerisinde patrici ve plebs soyları arasında bir mücadele yaşanmaktaydı.¹⁶⁸ Toplumda var olan ikiliklerin bir benzeri de Senato ile halk arasında oluşmuştu. Senato'ya hâkim olan soylular sıradan yurttaşlara göre üst konumdaydılar. Cumhuriyet

¹⁶⁶ Lintott, a.g.m., 54-55.

¹⁶⁷ Burbank ve Cooper, a.g.e., 31-36.

¹⁶⁸ Jones, H. S. (1923). "Administration". In Cyril Bailey (Ed.). *The Legacy of Rome*, New York: Oxford University Press, 91-96.

yönetimlerinde halk meclisleri içerisinde etkin olan soylular imparatorluk yönetiminde doğrudan imparatoru etkileyebilmekteydi. Aynı zamanda imparatorun yardımcıları olan aristokrasi sınıfı, modern tabirle bürokrasi olarak nitelendirebileceğimiz yönetici kadrosunu oluşturmaktaydı. İmparatorluğun en önemli sınıflarından olan askeriye yönetiminde bulunmayan ama itibarı yüksek sınıfı.¹⁶⁹

Roma İmparatorluğu'nun sınıflı ama dengeli bir toplum yapısı vardı. Roma toplumu öncelikle yurttaşlık ve sınıf bakımından bölünmüştü. Roma halkı yurttaş olarak haklara sahip özgür insanlardan oluşmaktaydı. Bir de hiçbir hakkı bulunmayan ve halktan dahi sayılmayan köleler bulunmaktaydı. Roma halkı soy toplumu biçiminde yapılanmış olup kabile, fratri ve klanlara bölünmüştü. Bu soylardan patrici gibi soylar zamanla ayrıcalıklı bir konuma gelmişler ve iktidarda etkin olmuşlardı. Kabileler Roma'da hem krallık, hem de cumhuriyet yönetimlerinde meclisleri oluşturan temel etkenlerdi. Zaman içinde Roma'da iktidar mücadelesi soylar mücadelesine dönüşmüştü. Ayrıca, kral ya da imparator ile soylular ve vatandaş arasında da sürekli bir iktidar dönüşümü yaşanmıştı.¹⁷⁰ Her ne kadar Roma toplumu bölünmüşse de ve sürekli bir mücadele olmuşsa da, belirli dönemlerde toplumsal denge ve bütünlüğün sağlandığı söylenebilir. Mann'a göre, Roma'nın başarısı tabakalaşma ile yurttaşlığı kaynaştırmasında ve bu bütünlüğü askeri güce yönlendirmesinde yatmaktadır. Ne zamanki, bu toplumsal yapı bir taraf lehine aşırı değişmiş, o zaman da siyasal düzen bozulmuş ve imparatorluk çöküşe doğru gitmiştir. Katılımcı yurttaşlığın başarısız olması, yani bazı soyların yönetime girememesi ve kölelerin karşı mücadeleleri belirli bir süre sonra imparatorluğun yönetilmesini imkansız kılmıştır.¹⁷¹

Roma'da özgür bir insanı siyasal yönetim içerisinde tutan ve sivil - devlet bütünlüğünü koruyan temel unsur yurttaşlıktır. Roma'da yurttaşlık homo politicus anlayışıyla kişiyi siyasal sistemin parçası yapan ve devlete bağlayan anlayıştı. Yurttaşlar kamusal alanda ortak yarar amacıyla bulunmakta, haklarını kullanmakta ve siyasete katılmaktaydı. Buna karşın, soyluların toplumdaki üst konumu alt sınıf yurttaşların siyasete katılmalarını önemli biçimde azaltmaktaydı.¹⁷² Cumhuriyet döneminde respublica olarak adlandırılan kamuya aitlik, aynı zamanda halkın vatandaşlık bağı ile bir bütün olmasını

¹⁶⁹ Burbank ve Cooper, a.g.e., 31-36.

¹⁷⁰ Ağaoğulları, a.g.e., 189-191.

¹⁷¹ Mann, a.g.e., 299-303.

¹⁷² Burbank ve Cooper, a.g.e., 39-42.

sağlamış ve imparatorluğu ayakta tutmuştu. İşte yurttaşın, halka ve devlete karşı olan hak ve yükümlülüklerini düzenleyen kurallar anlamında kamu hukuku ilk kez Roma’da oluşmuştur. Hukuku ve yurttaşlık ilişkisini oluşturan temel kurallar ise yasalarlardır. Yasalar yurttaşlık ile birleştiğinde imparatorluğun siyasal düzeni kurulmuş olur. Cicero devleti yasalar temelinde bir yurttaşlar topluluğu olarak kullanır.¹⁷³

1.3.1.1.2. Roma İmparatorluğu’nun siyasal düzen anlayışı

Roma İmparatorluğu evrensel bir siyasal düzen anlayışını ifade eder. Romalılar imparatorluğa evrensellik ve sonsuzluk atfetmişlerdi. Bu nedenle imparatorluğun düzeninin tüm dünya için geçerli olduğunu düşünmekteydiler. Siyaset Roma’nın evrenselliği ve yazgısının dünyanın yazgısı ile birlikteliğidir. Bu anlayış Roma’nın sınırlar dışındaki topraklara da müdahale etme yetkisini vermekteydi. Roma, dünyaya özgürlük ve adalet dağıtan güçtü. İmparatorluğun ilerleyen dönemlerinde hâkimiyet altındaki topraklarda yaşayan tüm özgür insanlar Roma vatandaşı olarak kabul edilmiş ve Roma’nın geleceği diğer ulusların geleceği ile beraber olmuştur. Artık temel sorun içsel siyasal istikrarsızlık değil, evrensel alanda kurulacak olan özgürlük ve hukuka dayalı düzendir. Roma’da imparatorluk sadece bir yönetim değil aynı zamanda kutsal bir birliktelik anlamındaydı. Soylular ve Roma halkı birbirini dışlamadan siyasal bir bütün haline gelmişti. Roma halkının bütünlüğü kendisini en çok kutsallaştırılmış imparatorluk konusunda göstermektedir. İmparator unvanını ilk kullanan Augustus’tan itibaren imparatorluk kültürü inşa edilmiş ve Roma’nın birliğini temsil ettiğine inanılan imparatora itaat sağlanmıştır.¹⁷⁴ Roma İmparatorluğu’nun evrensel gücünü ve düzen anlayışını ifade eden kavramlardan birisi evrensel devlet’tir. Toynbee’nin ifade ettiği evrensel devlet, vatandaşlarının ona sonsuzluk anlamı kattığı ve belirli bir medeniyet üzerine kurulmuş büyük bir devlettir. Moğol ve Osmanlılar dönemlerinde evrensel devlet kurmuşlardı. Roma İmparatorluğu da Augustus birliği olarak ortak sonsuzlukla donatılan Yunan medeniyetinin evrensel devletidir. Tibullus, Virgil ve Levy gibi dönemin düşünürleri Roma’yı sonu olmayan şehir olarak nitelendirmişlerdi.¹⁷⁵

Yayılcılık ya da modern tabirle “emperyalizm” imparatorluğun ve daha da özelde Roma İmparatorluğu’nun anlaşılması bakımından ciddi değerdedir. Emperyalizm kavramı

¹⁷³ Cicero, a.g.e., 115-122, 134-140, 153-162, 168-174, 176-183.

¹⁷⁴ Ağaogulları, a.g.e., 189-190.

¹⁷⁵ Toynbee, a.g.e., 4-6.

ile “Imperium Romanum” arasında doğrudan bir bağ vardır. Bir olgu olarak emperyalizm Roma İmparatorluğu’ndan miras kalmıştır. Roma’nın yayılmacılığı özellikle sınırlarını mümkün olduğunca genişletme amacı güden Augustus’ta görülmektedir. Brunt Roma’nın saldırganlığını doğal olarak savaşa, şiddete ve ekonomik çığara dayandırmaktadır.¹⁷⁶ Mann’a göre ise, Roma tüm tarihin en başarılı fetih devletlerinden biriydi. Roma hükümlerini uzun süre boyunca kurumsallaştırdı ve bu tahakküm imparatorluğu sonunda kara imparatorluğu haline geldi.¹⁷⁷ Polybius Romalıların bilinen dünyanın efendileri olduğunu belirtmişti. Roma, sınırları dışındaki devletleri de kontrol etmek istiyordu. Yalnız Roma’nın kontrol edebileceği dünya, sınırlarını oluşturan Avrupa ve Ortadoğu’nun biraz çevresiydi. Roma’nın dünyaya hâkim olma yönteminin işgal veya fetihlerle doğrudan kontrol etme mi, yoksa diğer halklar üzerinde psikolojik üstünlük ve itaat kurma mı olduğu tartışmalıdır. Roma geniş bir coğrafi alana yayılmasına karşın sınırları dışındaki her toprağı fethetme ya da ele geçirip kontrol etme amacı taşımamaktadır. Roma’nın küresel psikolojik üstünlüğü yakın coğrafyasında hâkimiyet kurmasını sağlamıştır.¹⁷⁸

Roma İmparatorluğu bir savaş devleti olarak tanımlanabilir. Şüphesiz ki, Roma’nın yayılmacılığını mümkün kılan güçlü ordularıydı. Ayrıca askeri güç kullanma tehdidi Roma hâkimiyetini sağlayan unsurlardanı. Savaş ve askerlik Roma için sadece bir fetih aracı değil kahramanlığa dayalı sosyal bir kimliğin parçasıydı. Roma askerliği toplumsal tabakalaşmayı birleştiren psikolojik unsurlardanı. Askerliğin toplumda etkin olmasının en temel nedeni yurttaşların önemli bir bölümünün asker olmasıydı. Özellikle alt sınıflar ordunun süvari ve piyade birliklerinde yer almaktaydı. Bunun yanında paralı, günümüz tabiriyle profesyonel askerler vardı. Roma güçlü ordusuyla önemli fetihler gerçekleştirmişti. Fetihler ile yeni toprakların yönetime katılması aynı zamanda bir yönetim sorunu çıkarmaktaydı. Merkeze uzak topraklar lejyonerler tarafından yönetiliyor ve korunuyordu. Fakat bu yönetim klasik Roma yönetiminden tamamen farklıydı. Yayılmacılığın bir başka getirdiği sorun da kölelerin ciddi biçimde artması ve nihayetinde örgütlenerek isyan etmeleri idi.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Brunt, A. P. (1990). *Roman Imperial Themes*. Oxford: Clarendon Press, 96-109.

¹⁷⁷ Mann, a.g.e., 295.

¹⁷⁸ Lintott, a.g.m, 53-54.

¹⁷⁹ Mann, a.g.e., 298-304.

1.3.1.1.3. Modern siyasal düzenin teorisi olarak Roma İmparatorluğu

Roma İmparatorluğu'nun modern siyasal düzeni etkilemesi, öncelikle imparatorluğun emperyalizm ve hegemonya ile olan tarihsel bağında anlaşılır. Bir küresel hâkimiyet türü olarak imparatorluk emperyalizme dönüşmüş ve emperyalizm de yerini hegemonyaya bırakmıştır. İmparatorluğun dönüşümünü açıklayan iki etken modernite ve kapitalizm'dir. Modern zamanlar ile birlikte sadece askeri güce dayalı yayılcılık siyasal güç için yetersiz hale gelmiştir. Kapitalizmin yayılması ile birlikte küresel hâkimiyetin temel amacı sermaye birikimidir. Artık yayılcılık sadece siyasal birliğin genişlemesi değil, ekonomik kaynakların elde edilerek zenginliğin büyümesidir. Emperyalizm, imparatorlukların parçalanması ve krallıkların ulus devletlere dönüşmesi sonrasında artık devletlerle ilişkilendirilir. 20. yüzyıla kadar giden emperyalizmin yeni unsuru sömürgeciliktir. Bu dönemde emperyalizmi kullanarak dünya hâkimiyetine en çok yaklaşan güç Birleşik Krallık (İngiltere)'tir. 20. yüzyılda dünya savaşları sonrasında ideolojik temelli yeni bir siyasal hâkimiyet türü ortaya çıktı. Hegemonya, 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan hâkimiyetini ifade eden yeni bir kavramdır. Modernitenin son döneminde sömürgecilik ve zor kullanma gibi yöntemlerin yerini rızaya dayalı işbirliği almıştır. Mücadele savaşla değil ideolojik üstünlük ve diplomasi ile yapılmaya başlanmıştır. Sonuçta, modern zamanlardaki değişim ile birlikte imparatorluktan hegemonyaya doğru küresel hâkimiyet tarzı evrilmiştir. Dolayısıyla, tarihte imparatorluğun en saf örneği olan Roma İmparatorluğu ile 20. yüzyıl Amerikan hegemonyası arasında nedensel bir bağ vardır. Başka bir deyişle, hegemonya olarak kurulan Amerikan siyasal düzeni önce imparatorluğun, sonra emperyalizmin son aşamasıdır.

Aynı adlı kitabıyla Hardt ve Negri, imparatorluğu küreselleşme ile oluşan siyasal düzen bağlamında ele almaktadır. Buna göre, imparatorluk ulusal egemenlikleri aşan, yeni küresel bir iktidardır. Temelde değişen şey ulus devletlerin ötesinde bir egemenlik, yani küresel düzen kuran bir emperyal egemenliktir. Bu düzenin toplumdaki karşılığı ise içsel ve tarihi yapıları yıkararak etnik ve dini grup gibi farklılıkları dikkate almadan herkesi kucaklamak olmuştur. Yeni küresel hâkimiyetin görünen yüzü ulusal devletlerin zayıflaması karşılığında GATT, Dünya Bankası ve IMF gibi ulus üstü örgütlerdir. Yeni düzen bu örgütleri dönüştürerek uluslararası hukuka dâhil etmektedir. Bu küresel örgütlerin temel işlevi siyasal alanda değil ekonomik alanda, daha çok ticaretin denetimidir. Tüm düzeni kontrol etme sistemi imparatorluğun işlevine benzemektedir.

ABD küresel düzeyde kuvvet kullanma yetkisine sahip bir güç olarak bu sistemin tepesinde bulunmaktadır. Ancak ABD'nin bu güç ilişkisi daha önceki, örneğin İngiltere, hegemon devletlere hiç benzememektedir. Yeni düzende küresel güç, ulusal devletlerin dâhil olduğu Batı bloğu - devletler sistemidir. Yeni Amerikan yayılcılığı kendisini sermaye, teknoloji ve nüfus akışını sağlayan piyasa ağları kurarak gerçekleştirir. Yani, siyasal ve askeri rolünden öte, yeni emperyalizm ekonomik emperyalizmdir.¹⁸⁰

Roma İmparatorluğu'nun modern siyasal düzen anlayışını etkilemesi, imparatorluk kavramının modern zamanlara kadar gelen sürecinde görülebilir. Roma döneminde imparatorluğun geçirdiği en önemli değişim Hristiyanlık üzerine kurulu bir evrensel devlet anlayışıdır. Artık imperium sadece bir siyasal birliğin adı değil, Hristiyanlığın hâkimiyeti ve yayılcılığıydı. Roma'dan sonra Ortaçağ'da Papalık, evrensel Hristiyan siyasal düzeni hem fikirsel hem de birlik anlamında kuran merkezdi. Augustin'in Tanrı Devleti ifadesi tam da bunu anlatmaktaydı.¹⁸¹ Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra da Roma, imparatorluk teorisinde merkezi yeri işgal etti. Ortaçağ'da eski Roma coğrafyasında bazı krallıklar Roma'nın varisi olduğunu iddia ederek imparatorluk fikrine sarıldı. Birçok kral kendini imparator olarak ilan etti. Kaiser ve Czar gibi unvanlar krallar tarafından kullanıldı. Bizans ise 15. yüzyıla kadar imparatorluğun tüm uygulamalarını kullandı. Modern devletlerin ortaya çıkmaya başladığı zamanda Roma'ya olan teorik ilgi devam etti. Emperyal simge ve dil Batı'da büyüyen güçler ve devletler tarafından kullanıldı. Fransız Devrimi ve Napolyon'un Roma varisi krallıkları fethi sonrasında Roma dili Fransız ve İngiliz hükümdarlarına geçti.¹⁸² Roma İmparatorluğu modern imparatorluk ideolojisine kaynaklık etmiştir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Roma üzerine yapılan çalışmalar bunda etkili olmuştur. 19. yüzyıl İngiliz emperyalizmde sömürgecilik idaresinde Roma'nın büyük etkisi olduğu iddia edilmektedir. Buna göre, Roma İmparatorluğu, İngilizlerin Hindistan sömürgesinde görüldüğü gibi, sert ama hükmedici bir güç kullanımı ve gelişmiş bürokrasi gibi yöntemlere kaynaklık etmiştir.¹⁸³

Modern güçlü devletler imparatorluk algılarını oluşturmak için Roma tarihini yansıtmaya devam etmektedirler. Avrupa'da bulunan dünyanın en ünlü müzeleri

¹⁸⁰ Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 25-42.

¹⁸¹ Augustine, S. (2009). *The City of God* (Trans. M. Dods). Massachusetts : Hendrickson Publishers.

¹⁸² Woolf, G. (1990). "World-Systems Analysis and the Roman Empire". *Journal of Roman Archeology*, 3, 44-58.

¹⁸³ Brunt, a.g.e., 96-109.

medeniyeti gösterirken Yunan ve Roma ürünlerini sergilerler. Literatürde Batı medeniyetinin doğuşu da Yunan ile birlikte Roma tarihine dayandırılır. Avrupa emperyalizmi ile Roma arasında teorik bir bağ kurulur.¹⁸⁴ Roma toprakları bugünün demokratik devletlerinin topraklarıdır. Gerçekten de Avrupalı emperyalist güçler kendilerini Roma'nın varisi olarak adlandıran, Batı medeniyetinin savunucusu güçlerdir. Ayrıca, Avrupa'da ortaya çıkan faşist rejimler Roma'nın emperyal dilini kullanarak ideolojik bilinç oluşturmaya çalışmışlardır. Yine, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa Birliği'nin kurulması ile sonuçlanan birleşik bir Avrupa kurma düşüncesinde Roma İmparatorluğu'nun örnek alındığı söylenebilir. Avrupa Birliği'ni kuran devletlerin Roma İmparatorluğu'nun varisi olan devletler olması tesadüf değildir.

Roma İmparatorluğu deneyimi Amerika'nın kuruluşunda bir ilham kaynağı olmuştur. ABD'nin siyasal düzeni önemli ölçüde Roma'ya benzemektedir. ABD 18. yüzyılın sonunda bir imparatorluk gibi geniş bir coğrafyada ve birçok milletten insanı içererek çok kültürlü bir toplumla kuruldu. Fakat Amerikan toplumunun merkezini yerliler değil, iki asırdır yerleşen İngilizler - Anglo Saksonlar oluşturdu. Amerikan siyasetinin bireyle kurduğu en önemli ilişki olan yurttaşlık, aynen Roma'da olduğu gibi vazgeçilmez bir unsurdur. Temel olan Amerikan yurttaşının temel hak ve hürriyetlerini, eşit ve özgür biçimde kullanmasıdır. Ancak Roma'da olduğu gibi siyasette gücün ve seçkinlerin etkili olduğu da bir gerçektir. Bunun bir yansıması olarak Senato soy olarak değil ama zenginlik ve eğitim bakımından seçkin temsilcilerden oluşur. Yönetim bakımından ise Roma'nın cumhuriyet ve imparatorluk idaresi Amerikan sisteminde doğrudan esas alınmıştır. Özellikle Roma'nın cumhuriyet yönetimindeki katılımcı yönetim anlayışı Amerika için geçerlidir. Klasik zamanlarda ilk cumhuriyet olarak Roma adlandırılırken, modern zamanlarda ilk cumhuriyet ABD'dir. Ayrıca, Roma'nın en önemli siyasal unsurları olan imparator ve meclise (özellikle de senato) karşılık, Amerikan iktidarı da hükümeti tek başına oluşturan Başkan ve Kongre'ye (Temsilciler Meclisi ve Senato) aittir. Buna karşın, Amerikan liberal devleti Roma'nın ortak yarar ve kutsal imparatorluk anlayışıyla uzlaşmayacak kadar modern anlayışlar içermekteydi.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Cunliffe, B. W. (1978). *Rome and Her Empire*, New York: McGraw-Hill, 10-13.

¹⁸⁵ Amerikan siyaseti için bkz. Valelly, R. V. (2013). *American Politics: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.

1.3.1.2. Hristiyan siyasal düşünce

1.3.1.2.1. Hristiyan siyasal düşüncenin temelleri

Hristiyanlık dini İsa'nın şahsında Ortadoğu'da doğdu. Batı'da İsa'nın doğumu milat, tarihin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bir peygamber olarak İsa kutsal kitap İncil ile tüm insanlığı Tanrı'ya inanmaya ve tabii olmaya davet etmiştir. İsa havarileri ile öğretilerini yaymış ve böylece Hristiyanlık yayılmıştır. Hristiyanlığın temel inancında insanlığı gerçeğe götürecektir olan Kutsal Ruh, "Baba" olarak nitelendirilen Tanrı ve "Oğul" olarak nitelendirilen İsa vardır. Bu inanışta İsa tüm insanlığa hizmet etmek için gönderilmiştir. O ve dini Hristiyanlık insanlığı birliğe, barışa ve huzura götürecektir olan kişidir.¹⁸⁶ Bu evrensel kurtarıcı model içerisinde Hristiyanlık, evrensel bir din olabilmiş ve dünyaya yayılabilmektedir. Hristiyanlığın dünyaya yayılmasında Pavlus gibi kapsayıcı dine inanan misyonerlerin büyük etkisi vardır.

Hristiyanlık siyasal düşüncesi kutsal metinlere kadar dayanır. Fakat, Pavlus Hristiyanlığın siyasal düşüncesini somutlaştırarak temellerini atmıştır. İsa siyasal iktidarın kaynağının Tanrı olduğunu belirtiyordu. Pavlus ise bu düşüncüyü daha da geliştirerek tüm otoritelerin ve düzenlerin ancak Tanrı'ya dayandığını belirtmişti. Ayrıca, otoriteye itaat etmek tanrısal bir yükümlülüktü. Yönetimin gayesi Tanrı'ya hizmet ederek insanlığın iyiliğini sağlamaktır. Yönetimler bu anlamda Tanrı'nın iradesinin bir aracıdır. Bu nedenle yönetimlere itaat etmek Tanrı'ya itaat etmek demektir. İncil'de krala itaat edilmesi ve saygı gösterilmesi emredilmektedir (Petrus, 2). Özetle, burada iki iktidardan: Tanrı ve krallık iktidarından bahsedilmekte ve krallığın Tanrı iktidarının bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Yine, siyaset ilahi bir düzenin parçası olarak düşünülmektedir. İsa'ya inanmış her bir kişi kutsal bir topluluğun üyeleridirler (Romalılarına Mektup, 12). Pavlus'un ardından Hristiyan kilise liderleri onun düşüncelerini yineleyerek din içinde etkin bir konuma çıkarmışlardır. Bu düşünce Patristik olarak adlandırılmaktadır.¹⁸⁷

Hristiyan siyasal düşüncesinde ilahi iktidar ve dünyevi - siyasal iktidar ikilemi en temel konulardan birini oluşturur. Augustinus Hristiyanlığın insanların günahkâr oldukları anlayışından yola çıkarak, maddi - toplumsal yaşamı ve bu yaşam üzerine

¹⁸⁶ Hristiyanlığın temel inançları için bkz. *Yeni Antlaşma (İncil)*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2008.

¹⁸⁷ Ağaoğulları, a.g.e., 213-217.

kurulu devleti günahkâr addeder. Gök devleti olarak adlandırdığı Tanrı Devleti ise zaman ve mekân dışındadır, her şeyi kuşatır ve bir ideadır. Günahkâr olan insanlar yer devletinin, Tanrı'nın kurtardığı insanlar ise gök devletinin vatandaşlarıdır. İnsanlar bedeniyle yer devletine, ruhuyla gök devletine bağlıdır. Gök devletinin yeryüzündeki temsilcisi olan Kilise sonunda yer devletine galip gelecek ve dünyaya egemen olacaktır. Hristiyan mitolojisinde bu ikilik, şeytanın krallığı ile İsa'nın krallığının mücadelesidir. Aynı zamanda gök devleti metaforu Hristiyanlıkta siyasetin ve yönetimin nasıl olması gerektiğini de söyler. Augustinus'un modeline göre, gök devletinde eşitlik, sevgi ve hizmetkârlık vardır. Yer devleti gök devletine, yani devlet ideal devlete mümkün olduğunca benzetilmeye çalışılmalıdır. Bu da tinsel bağlılığı olan vatandaşların artırılması ile mümkün olabilecektir.¹⁸⁸ Thomas Aquinas ise Kilise ve devlet iktidarı arasında bir denge kuran anlayışı benimsemiştir. Aquinas bir yandan insanın mutlu olmasının ve yönetimin düzeninin doğası ancak Tanrı'dadır derken, bir yandan da devletin varlığını insanın ve toplumun doğası ile açıklamaktadır. Onun dünyevi iktidarı Aristotelesçi ereksellik anlayışı ile ele alması, klasik mutlak iktidarcı kilise anlayışını derinden sarsmıştır.¹⁸⁹ Görülüyor ki, Ortaçağda krallığın yavaş yavaş Kilise'nin karşısında bir güç olarak ortaya çıkması Aquinas'ta gerçekleşmiştir.

Hristiyanlığın siyasallaşmasında iki önemli aşama vardır: Roma'nın resmi dini olması ve Kilise iktidarının kurulması. Hristiyanlık imparatorlukların ve krallıkların resmi dini olarak güç kazanmış ve yayılmıştır. Bu siyasal iktidarlar içinde zamanının en büyük imparatorluğu olan Roma'nın büyük önemi vardır. İmparatorluğun geniş toprakları ve bu toprakları üzerinde kurulu siyasal bütünlüğü dinin hızlı yayılmasını sağlamıştır. Hristiyanlık özellikle Doğu Roma, yani Bizans'ta gelişmiştir. 4. yüzyıldan itibaren önce Hristiyanlık serbest bırakılmış, hızlıca yayılması sonrasında (392 yılında) Theodosius tarafından resmi din olarak kabul edilmiştir. Böylece Hristiyanlık kurumsallaşmaya başlamış ve din Roma siyasal yapısının vazgeçilmez parçası olmuştur. Roma'nın merkezinde Kilise'nin kurulması ve güçlü örgütlenme Hristiyanlığın siyasal iktidarını ortaya çıkarmıştır. Ortaçağ'a gelinmeden Batı'da iktidarın temel özelliği ruhani ve dünyevi ekümenlerin birleşmesiydi. Roma ile Hristiyanlığın birbirisini etkilemesi karşılıklı olmuştur, Hristiyanlık Roma'yı tamamen değiştirdiği gibi siyasileşmiş ve dünyevileşmiştir de. Roma'nın ilerleyen dönemlerinde iki iktidarın birbirine rakip olduğu görülmüştür.

¹⁸⁸ Şenel, a.g.e., 261-266.

¹⁸⁹ Ağaoğulları, a.g.e., 258-260.

Feodal yapı içerisinde Kilise siyasal güç olduğu kadar ekonomik güç haline de gelmiştir. Haçlı Seferleri ile de Kilise dünya üzerindeki ilahi gücünü tasdik etmiştir.¹⁹⁰

1.3.1.2.2. Hristiyanlık'ta siyasal düzen anlayışı

Hristiyanlığın evrenselliği siyasal düzen anlayışını da içermektedir. Onun evrensel kurtarıcı modelini, Hristiyanlığın insanlığı birliğe, barışa ve huzura götürmesine olan inanç açıklar. Hristiyanlık, adalet, eşitlik ve yardımlaşma gibi toplumsal ilkeleri sadece bireylere değil tüm insanlığa öngörmüştür. Adaletsizliklerin ve yoksulluğun giderilmesi insanlığın ortak amaçları olmalıdır (Luka, 6/20). Kutsal Kitap iman edenlere bu değerleri uygulamayı ve birlik olmayı öğütlemektedir. Bu birliği ifade eden en güzel kavramlar İncil'de "krallık" ve "göklerin egemenliği"dir. İman edenlerin İsa'nın krallığına ve göklerin egemenliğine girmesi emredilirken, bir birliğin ve yönetimin kurulması da emredilmiş olur (Luka, 4/14 - Matta, 19/23). İncil'de geçen "barışın sağlanması" evrensel düzen ile doğrudan ilişkili anlayıştır. İncil'de İsa "Ne mutlu barışı sağlayanlara, çünkü onlara Tanrı Oğulları denecektir" demiştir (Matta, 5/9).¹⁹¹ Evrende barış sağlayan güç aynı zamanda düzeni de sağlayan güçtür. O'nun yolunda savaşın da kaynağı Tanrı'dır. Barış sağlanamıyorsa ya da barışın sağlanması için gerekirse kılıç kullanmak ilahi bir yoldur. Persler ve Yahudi devletlerinin dâhil olduğu şeytanın krallığı ile savaşılması bir düzen mücadelesini gösterir (Matta, 10/34). Yine, Hristiyanlığın en temel inanışlarından olarak, İsa Mesih'in kurtarıcılığı onun Tanrısal düzeni kuracağı inancını yansıtmaktadır. Pavlus evrensel din anlayışı ile Hristiyanlığın yayılmasını sağlarken, aynı zamanda dini siyasal birliğin de temellerini atmış olur. İsa ile birlikte artık siyasal iktidarın temeli Tanrı iken, Pavlus bunu daha da öteye götürerek tüm siyasal iradelerin kaynağının Tanrı olduğunu ve siyasal düzenin de Tanrı tarafından kurulduğunu belirtir. Bu anlamda kurulan düzene karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmektir. O halde, insanlara düşen düzene mutlak itaattir. Tanrı'nın iradesinin aracı olarak yönetimlerin temel amacı Tanrı'ya hizmet ederek insanlığın iyiliğini sağlamaktır. İncil'de krala itaat edilmesi ve saygı gösterilmesi emredilmektedir. "*Herkes üzerinde olan hükümetlere tabii olsun. Çünkü Tanrı tarafından olmayan hükümet yoktur. Hükümete karşı gelen Tanrı'nın düzenine karşı gelmiş olur*" (Petrus, 2).¹⁹²

¹⁹⁰ Mann, a.g.e., 363-384.

¹⁹¹ Yeni Antlaşma (İncil), a.g.e.

¹⁹² Şenel, a.g.e., 261-266 ve Ağaoğulları, a.g.e., 211-214.

Hristiyan siyasal düşüncesinde ilahi siyasal düzen anlayışını yansıtan kavramlardan biri ebedi yasa'dır. Ebedi yasa, doğrudan Tanrı'nın iradesini yansıttığı şekliyle dünyaya hakim olan yasalardır. Augustinus'ta ebedi yasa Tanrı Devleti'dir. Aynı zamanda Tanrı'nın yarattığı şekliyle mükemmel bir düzen öngörür. Devletler ideal devlete uygun oldukları kadar mükemmel olacaklar ve düzeni sağlayabileceklerdir. Augustinus siyasal düzeni sağlamada devletlerin en önemli işlevinin Tanrı'dan alacakları adalet olduğunu belirtir. Bu anlayışta, Tanrı Devleti'nin yeryüzündeki temsilcisi olan Kilise devletlerin üzerinde konumlandırılır. Tanrı Devleti'ne giden yolda devletlerin ve Kilise'nin temel amacı düzeni sağlamaktır. Thomas Aquinas da ebedi yasa ve devletlerin egemenliği düşüncesini beraber korur. Öncelikle, her şeyi kuşatan Tanrı yasası ve doğa yasası vardır. İnsani yasalar Tanrı ve doğa yasalarına uygun olmak zorundadır. Fakat Aquinas devlet iktidarının kaynağını ilahi değil, doğal olarak açıklar. İnsanların bir arada yaşaması ve bunun sağlanması için yönetilmesi bir zorunluluktur. Ortak yarar kavramı bunu çok güzel ifade eder. Ayrıca, Aquinas devlete geniş bir egemenlik tanır ve Kilise'nin üstünlüğünü kabul etmez. Böylece, ilahi düzenin mutlak egemenliğinden dünyevi düzen ile dengede olmasına geçilmiştir.¹⁹³

Hristiyan siyasal düşüncesinde Tanrı iktidarının yanında devlet iktidarına da yer verilmesi uygulamada da kendini göstermiştir. Ortaçağ'da, antik ve modern zaman arasında, Kilise etkinliğini sürdürebilmiştir. Papa Gregory, Kilise'nin Avrupa'da ve Doğu Roma (Bizans)'ta siyasal iktidarlara olan ilişkisinin kurulmasını ve böylece etkinliğini sürdürmesini sağlayan kişidir. Artık Kilise hem Roma'dan sonra kurulan krallık veya prenslikleri hem de Doğu Roma'yı tanımak zorundadır. Gregory imparatorun egemenliğini açıkça kabul etmiştir. Başka bir deyişle, devletler Tanrı Devleti karşısında durabilmektedir. Aslında Kilise'nin iktidarını bölen en önemli etken evrensel patriklik iddiasında bulunan Bizans, yani Doğu Kilisesi'dir.¹⁹⁴

Hristiyanlığın somut bir siyasal düzen kurması, Kilise'nin siyasal iktidarlara karşı gücünü koruması ile mümkün olmuştur. Önce, Kilise Hristiyanlığın resmi din olması ile Roma'nın siyasal yapısından yararlanmıştı. Hristiyanlığın Roma ile uyduğu en önemli anlayış evrenselliğidir. Hristiyanlık kendi evrensel iddiasını Roma'nın evrenselliği ile birleştirmiştir. Bunun en önemli somut görünümü her ikisinin de yayılmacılığıdır. Buna karşın, Hristiyanlık Roma'nın toprakları üzerinde sürekli bir egemenlik veya iktidar

¹⁹³ Ağaoğulları, a.g.e., 258-260.

¹⁹⁴ Şenel, a.g.e., 261-266 ve Ağaoğulları, a.g.e., 214-216.

kuramamıştır. Asıl Kilise'nin güçlü örgütlenme kurması Roma'nın yıkılma sürecinde ortaya çıkan otorite boşluğunun doldurulması ile mümkün olmuştur. İmparatorun yerini Papa alırken papazlar yerelde güç kazanmış ve Roma'nın feodal yapısı Kilise'nin geniş mülkiyetine olanak sağlamıştır. Böylece, ruhani iktidarı elinde bulunduran Kilise gittikçe siyasi iktidarı da elinde bulundurmuş veya yönlendirmiştir. Fakat, Batı'da krallar ve feodal beyler ve özellikle Doğu Roma'da olmak üzere imparator iktidarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca, Papa tüm Hristiyanların üzerinde egemenlik kurmaya çalışmasına karşın, Kilise içerisinde çeşitli mezhepler çıkmıştır. Yine de Papa özellikle Haçlı seferleri ile Müslüman devletlere karşı bölünmüş Hristiyan krallıklar üzerinde birleştirici görevi her zaman üstlenmiştir. Ortaçağ'dan moderniteye geçiş sürecinde krallıklar giderek güçlenirken Kilise ile bağıni kesmemiştir. Kilise zayıflamışsa da etkinliğini devam ettirmiştir.¹⁹⁵

1.3.1.2.3. Hristiyanlığın modern siyasi düzen anlayışına yansımaları

Batı kültürünün oluşumunda Hristiyanlık kaynaklı inançların büyük etkisi vardır. Yunan ve Roma medeniyetlerinin temelini attığı Batı kültürü modernite içerisinde gelişirken, Ortaçağ'da hâkim olan Hristiyan siyasi iktidarı (Kilise), klasik çağlar ile modernite arasında birçok konuda köprü işlevi görmüştür. Reform ve modernitenin ilk dönemine uzanan mimari, ekonomi ve yönetim biçimleri büyük oranda Kilise'nin oluşturduğu yapılarıdır. Ayrıca, Kilise tek bir Hristiyan birliği oluşturma amacıyla yaptığı birçok girişim Avrupa medeniyetini de şekillendirmiştir. Siyasi düzen manevi düzen üzerinde yükselir. Hristiyanlık inançları Batılı siyasi düzenin ahlaki - manevi altyapısını oluşturmada büyük etkindir. Hristiyanlık tek bir siyasi yapı önermez, monarşiden demokrasiye kadar birçok sistem ile beraber var olmuştur. Ama ne zaman ki Hristiyanlık toplumda egemen olur, siyasi yapı da Hristiyan öğretilerle bezenmiş manevi değerlere göre yönetim sergiler.¹⁹⁶ Eliot Hristiyan devleti; yasama, kamu yönetimi ve yasal gelenekler bakımından Hristiyan toplumu olarak tanımlar.¹⁹⁷

Ortaçağ'ın Hristiyan siyasi düzeni 15. yüzyılda Reform ile yıkıldı. Yeni bir din olarak Protestanlık moderniteye uyum sağladı, hem toplumda hem de siyasi yapılarda etkili oldu. Max Weber, Protestan ahlakının kapitalizmin ruhu ve modern sosyal ve

¹⁹⁵ Kilise'nin gelişimi için bkz. Mann, a.g.e., 363-384 ve Şenel, a.g.e., 238-250.

¹⁹⁶ Kirk, 2003, 173-175.

¹⁹⁷ Eliot, T. S. (1939). *The Idea of a Christian Society*. New York: Harcourt Brace and Company, 26.

ekonomik yapıların temeli olarak kullanmıştı.¹⁹⁸ Fakat, modern zamanlarda pozitivism ve sekülerlik siyasette dinin etkisini tümünden azalttı. Dini reddeden 19. yüzyıl ideolojileri de düşünsel alandan dini sildi. 20. yüzyıla gelindiğinde artık Hristiyanlık Avrupa’da siyasetin temel dürtüsü değildi. Buna karşın, Hristiyanlık özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi değerleri ortaya çıkarmasıyla etkili olmuştur. En başta demokrasinin Avrupa’da yükselmesinde Hristiyanlığın etkisi vardır. Köleliğin kaldırılması, dışlanmış kesimlere oy hakkı tanınması, ekonomik adaletsizliğe karşı bilinç oluşturulması ve savaşın kötü addedilmesi demokrasiye giden yolda Hristiyan taşlarıdır. Hristiyanlık ve demokrasinin ortak üç temel düşüncesi vardır: kişi olarak değerli insan, insan kardeşliği ve toplumsal kontrol.¹⁹⁹

Modern Batılı siyasette ve yönetimde Hristiyanlığın önemli etkisi vardır. Avrupa’da devletler Hristiyanlığın simgelerini ve dilini kullanmaya devam etmektedir. Halâ anayasalarda geçtiği üzere, Avrupa’da birçok devletin resmi dini Hristiyanlık’tır. Batı’da resmi din olmasının iki temel nedeni; geleneksel bağlılık ve toplumsal çoğunluğun isteğidir. Avrupa’da Hristiyanlık resmi dininin olması zorunlu din dersleri ve dini okullar gibi uygulamalarla etkilerini eğitimde göstermektedir. Fakat, resmi dinin olması güçlü bir Kilise teşkilatının bulunduğu anlamına gelmez. Resmi din, gönüllü dini teşkilatlanma ve dini özgürlükler ile beraberdir. Batı’da sekülerleşme ve dini özgürlükler katı bir dini yapılanmayı ve dini otoriteyi engeller. Dolayısıyla, günümüzde Batı’da Hristiyanlık siyasal yapıyı önemli ölçüde etkilemiş bir güçtür, fakat sadece dini bir otoriteye sahiptir.

1.3.1.3. G. W. F. Hegel’de ideal düzen

1.3.1.3.1. İdea düzeni ya da etik düzen

Georg W. F. Hegel’in düzen anlayışı, etik temelinde bir ideal - soyut düzeni ifade eder. Bu anlayış Hegel’in siyaset felsefesinin tam da merkezinde yer alır. Hegel siyaset felsefesini; klasik felsefe, Aydınlanma Düşüncesi ve Hristiyan siyasal düşüncesinden etkilenerek oluşturmuştur. Hegel’in siyasal düşüncesi idealist felsefede temellenir. İdealizm bilginin ve varlığın temelinde maddeyi değil tinsel varlığı, felsefi tabirle idea’yı

¹⁹⁸ Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. M. Köktürk). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

¹⁹⁹ Leger, S. H. (1940). “Christianity and Democracy”. *The Indian Journal of Political Science*, 1(3), 273-280.

koyar. Her şeyin ardında bir gerçeğin olduğu, o gerçeğin değişmez ve evrensel olduğu şeklindeki evrensel felsefe idealist felsefenin önemli bir parçasıdır. Stace, Hegel'i evrensel felsefenin son temsilcisi olarak tanımlar.²⁰⁰ Hegel, klasik felsefeyi Aydınlanma Düşüncesi'nin temel öznesi olan akli ahlakla ilişkilendirmiştir. Hegel etik anlayışını büyük oranda Kant'tan etkilenecek oluşturmuştur.²⁰¹ Ayrıca, Hegel'in felsefesinde; mutlak varlık olarak Tanrı, ebedi - evrensel yasa ve üçlü sınıflandırma gibi anlayışlar Hristiyan düşüncesinden izler taşır. Fakat, Hegel düzeni sadece soyut bir olgu olarak değil, toplumsal ve siyasal ilişkiler anlamında da ele alır. Toplumsal düzen ve devlet ideal düzenin parçalarıdır.

Hegel'in idea düzenini anlamak için soyuttan somuta bir yol izlemek gerekir. Öncelikle, her şeyin ardında ilk, gerçek ve mutlak varlık olarak İdea bulunur. Platon'un idealar, Aristoteles'in biçim ve mutlak, Descartes'in Tanrı, Kant'ın akıl ve zihin dediği şey Hegel'de İdea'dır. Hegel İdea'ya karşılık gelmek üzere, Tin, Zihin ve Akıl kavramlarını da kullanmaktadır. Tin; düşünendir, bilendir, kendindedir ve özgürdür.²⁰² Bilinçli bir varlık olarak Tin şeyler, başkaları aracılığıyla kendini bilir, gelişir ve en üst düzeye ulaşır. Tin'in gelişme süreci, diyalektik yolla gerçekleşir. Hegel'in diyalektik yöntemi kısaca, bir olgunun kendi karşıtını kendi içinde bulundurması, bu karşıtın oradan çıkararak oluşa dönüşmesidir. Varlık, yokluk, oluş ilk Hegelci üçlüdür.²⁰³

Hegel'in idea düzeni kategorilere (uğraklara) ayrılmış bir sistemi ifade eder. Bu sistem İdea'nın yansımaları olan maddi (örneğin doğa), manevi (örneğin ruh) ve sosyal (örneğin toplum kuralları) uğraklardan oluşur. Diyalektik anlayış gereği tüm bu uğraklar üçlüdür. İdea öncelikle; mantık, doğa ve ruh uğraklarında gerçekleşir. Ruh, tüm manevi olguları içerdiği gibi sosyal yaşamı da içerir. Bu anlamdaki ruha kültür dünyası da denilir. Ruh; Öznel Ruh, Nesnel Ruh ve Mutlak Ruh olarak üçe ayrılır. Toplum içinde yaşayan insanın bireysellikleri belirli kurumlar içinde nesneleşmektedir. İşte, maddi ve sosyal hayatı belirleyen ahlak/hukuk kuralları Nesnel Ruh aşamasında bulunur. Siyaset de bu kuralların bir parçasıdır. Nesnel Ruh; soyut hukuk, ahlak ve etik yaşam uğraklarından oluşur. Toplum içinde insan sübjektif haliyle soyut hukuk alanında bulunur. Hegel'de öznelliğe bağlı olarak olumsuz bir uğrak olan sübjektif ahlak, objektif ahlakla dolaylanmalı

²⁰⁰ Stace, W. T. (1976). *Hegel Üstüne* (Çev. M. Belge). İstanbul: Birikim Yayınları, 53-60.

²⁰¹ Singer, P. (2003). *Hegel*, İstanbul: Altın Kitaplar, 19, 50, 38.

²⁰² Hegel, G. W. F. (2011). *Tinin Görünüşbilimi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi, 438.

²⁰³ Parekh, B. (1982). *Marx's Theory of Ideology*. Baltimore: John Hopkins University Press, 73-88

ve evrensel somut bir biçimde oluşmalıdır. Bunu sağlayacak olan ise etik yaşamdır. Böylece, bireysellikten bütünlüğe, şahsiliikten evrenselliğe bir geçiş olur ve özgürlük gerçek anlamda oluşur.²⁰⁴

Hegel’de etik yaşam, tinsel gelişme süreciyle oluşan gerçek özgürlüğün vücut bulduğu bir alandır. Etik yaşam bir toplum tasavvurudur, temelinde ahlakilik bulunan bir toplumun yaşaması veya ulaşması gereken bir biçim/hayattır. Etik yaşam ortak bir iyi için yaşamak anlamında olduğundan Hegel onu “iyilik” olarak adlandırmaktadır. Hegel’in hukuku ahlak kuralları olarak görmesi kitabının adına da (Hukuk Felsefesinin İlkeleri) yansımıştır. Hegel’in hukuk felsefesi dediği aslında siyaseti de içeren ahlak felsefesidir. Hegel’in hukuk ve etik anlayışı ahlak, akıl ve özgürlük arasındaki bağda temellenir. Saf akıl ahlak yasasının evrensel biçimi olup, her bir bireyde var olan gerçeğin yansımasıdır. Dolayısıyla, ahlak ya da etik de ancak saf akılla ulaşabileceğimiz evrensel yasalara uymakla gerçekleşir. Yine, Hegel’in “özgür bireyin ve ahlakın ancak akıl ilkelerinin hâkim olduğu bir toplumda ortaya çıkacak” söylemi aynı anlam doğrultusundadır.²⁰⁵ Hegel etik yaşam kavramı ile birlikte Tinin Fenomenolojisi’nde “törel yaşam” kavramını kullanır. Hegel’e göre, “Tin dolaysız gerçeklik olduğu ölçüde bir ulusun törel yaşamıdır.”²⁰⁶

Hegel Tin, kültür dünyası ve ahlak sırasını izleyerek insanda vicdan ile tinsel alan ve evrensel yasalar arasında bağ kurar ve nihayetinde bireyin tabii olduğu bir alan belirtir. Etik kuralların kişinin özgürlüğünü sınırladığına dair genel kanıya karşın Hegel, özgürlüğe kişinin şahsiliği doğrultusunda değil, ahlakın doğrultusunda hareket etmesiyle ulaşabileceğini düşünür. Evrensel ahlak kişinin kendinde var olan özün ortaya çıkarılması ve ahlaki toplumsal kurallara uyulması yönünde kişiye belirli zorunluluklar yükler. Hegel bireyin karakterini ahlakın belirlediğini ve bireyin kendisine doğal olarak verilen vazifelere uyum sağlaması gerektiğini belirtir. Birinci durumda erdem, ikinci durumda da dürüstlük oluşur. İşte bireyler doğal vazifeleri yerine getirdikleri vakit erdemli ve dürüst kişiler olacaktır. Somut olarak, bireyin sosyal durumunun ona gösterdiği, bildirdiği ve öğrettiği işleri yapması yeterlidir.²⁰⁷

²⁰⁴ Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınları, 59-199.

²⁰⁵ Hegel, 1991, 138-140.

²⁰⁶ Hegel, 2011, 441.

²⁰⁷ Hegel, 1991, 141-142.

Etik yaşam ancak belirli uğraklarda gerçekleşir: aile, sivil toplum ve devlet. Orijinal ifadeleriyle, “*doğal bir etik ruhu temsil eden aile, kendi kendine yeten bireyler olarak üyelerin birlikteliği olan sivil toplum ve evrenselliğin eyleme dönüştüğü ve sona erdiği devlet...*” Bu uğraklar aynı zamanda sırayla tekillik (öznellik), tikellik (kısmilik) ve evrenselliğe karşılık gelir.²⁰⁸ Tikellik ve evrensellik bireyde ve toplumda birarada bulunur. Bir bireyin kendi özçıkarcını artırma faaliyetleri olduğu kadar toplumsallaşma ve siyasallaşma faaliyetleri de vardır. Kendi özçıkarcının peşinden koşan birey tikellik ile ilişkilirken, toplumsal yönü bulunan, devletle ilişki kuran (vatandaşlık) ve siyasal faaliyetlerde bulunan birey evrensellelikle ilişkilidir. Hegel’in etik yaşamın uğraklarını diyalektik yöntemle ele alırsak, etik yaşamın gerçekleşme sürecinde aile, sivil toplum ve devlet sırası izlenir. Devlet, etik yaşamın gerçekleştiği son ve üst aşamadır.

1.3.1.3.2. Siyasal düzenin temel unsuru: devlet

Hegel sivil toplumu devlet karşısında aşağı bir konuma itmekle kalmaz onu ciddi bir biçimde eleştirir. Sivil toplum eleştirisinin bir kaynağı bireysellelikle kurulan ilişkidir. Hegel’e göre bireysellik şahsi isteklerin karşılanmasına ilişkin olduğundan aşağı bir durumdur. Sivil toplumda bireyselleşme eğilimi çok güçlüdür, toplumsallaşma ise güçsüzdür. Bireyler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve eşitsizlik sivil toplumun yapısını ve içsel diyalektikliğini de belirler. Hegel’e göre, bencil çıkarlar doğrultusunda ilişkiler kurulduğu sürece sivil toplumun sefalet içerisine girmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, sivil toplum içsel/diyalektik çelişkisi nedeniyle de sefalet üreten bir alandır. Hegel üretkenliğin ve servet artışının zenginlik getireceğini kabul etmekle birlikte, bunun servetin belirli ellerde yoğunlaşmasını ve karşıtlık olarak aşırı fakirleşmeyi meydana getireceğini belirtir. Yine, Hegel’e göre, sivil toplumu belirleyen piyasa üretiminde insanlar makineleşmekte ve kendine yabancılaşmaktadır. Sivil toplumda sorunların aşılması, ancak evrenselliğin üzerinde yükseldiği bir etik yaşam ile gerçekleşebilir. Etik bir toplumun oluşması için devletin sivil toplum üzerinde bir denetim kurması şarttır.²⁰⁹

Hegel devleti iki anlamda kullanmıştır: evrensel devlet ve siyasal devlet. Etik yaşamın kendisi olarak evrensel devlet, toplum ve devleti kuşatacak tarzda genişler. Siyasal devlet ise evrensel devletin biçim kazandığı somut devlettir. Hegel’e göre, devlet

²⁰⁸ Hegel, 1991, 144-145.

²⁰⁹ Hegel, 1991, 182-184.

evrenselliğin en üst formudur. Burada, gerçek irade olarak etik ruh kendini gerçekleştirir ve bireyin özbilincinde ve toplumda ortaya çıkar. Evrenselliğin bireyin faaliyetleri üstündeki yansıması siyasettir. Klasik felsefenin “homo politicus” özdeyişine benzer şekilde, Hegel siyaseti ortak iyiliğe hizmet eden faaliyet olarak sunduğundan, ekonomi karşısında da birincilleştirmiştir. Evrenselliğin devlette yansıması devletin ortak çıkar ve iyi için hareket etmesidir. Devletin bu niteliği günümüz kamu yararı kavramı ile açıklanabilir. Bunun somut hukuk düzenindeki karşılığı da, kamu hukukunun bireysellik üzerine kurulu olan özel hukuka göre üstünlüğüdür. Hegel’in “devletin hukuku bireyler için en üst derecede yasadır” sözü bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Hegel’in anlayışında, devletin birey ve toplumdaki ayrı bilinçli bir varlığı vardır ve meşruiyete ihtiyaç duymadan egemenliğe sahiptir. Orijinal ifadesiyle, devlet rasyonel irade İdea’sıdır, onaylanmasına ihtiyaç bulunmaz.²¹⁰ Dolayısıyla, Hegel devletin temelini iradeyi yerleştiren toplum sözleşmecisi kuramı reddetmektedir.

Bodin’dan itibaren modern düşünürlerce devlete atfedilen egemenlik Hegel tarafından da devletin temel unsurlarından biri olarak görülür. Egemenlik monarkın şahsında devlete aittir ve devlet egemenliğini hem içte, ülkede hem de dışta, uluslararası alanda kullanır. Hegel’e göre bu egemenlik kendiliğinden vardır, sadece devlete aittir, “idesel” (tinsel)’dir. Devletin egemenliğe sahip olmasının bir sonucu da nihai karar verme yetkisine sahip olmasıdır. Böylece, devlet egemenliğinin vazgeçilmezlik ve devredilmezlik özelliği Hegel tarafından da tekrarlanır. Egemenlik devletin şahsiliği kavramı ile beraberdir. Hegel devleti bir manevi şahıs olarak ele alırken, egemenliği de bu şahsın ruhu olarak düşünür. Bireylerin (vatandaşların ve memurların) manevi şahıs olan devletten ayrı bir şahsiliği yoktur. Kamu görevi veya hizmeti geneli temsil ettiğinden her türlü şahsiliğinden uzaktır.²¹¹

Hegel’in bahsettiği etik yaşamın egemen olduğu siyasal toplum Atina demokrasisinden, Roma Cumhuriyeti’nden ve Prusya Devleti’nden izler taşır. Hegel özgürlüğe ulaşan toplumu ortaya çıkaran akılcı devleti, en çok yaşadığı dönemdeki Prusya devleti ile ilişkilendirmiştir. Buna karşın onun tarif ettiği devlet ile Prusya devleti arasında önemli farklılıklar vardır. Buradaki en büyük fark, Hegel’in tasavvurundaki monarkın

²¹⁰ Hegel, 1991, 199-210.

²¹¹ Hegel, 1991, 228.

temsiliyete dayanan yetkileri varken, Prusya Kralı'nın mutlak bir monark olmasıdır.²¹² Hegel'in devletini anayasal monarşi devleti olarak tanımlayabiliriz. Ona göre, meşruti krallık rejimi modern dünyanın bir eseridir. Hegel'de açıkça yönetim modeli cumhuriyet veya demokrasi olarak belirtilmese de bunların temel değerlerine vurgu vardır. Hegel, Montesquieu'e atıf yaparak cumhuriyetin temelini erdem olduğunu ve erdem bulunmadığı zaman demokrasinin de işlevsiz kaldığını ileri sürer. Hegel için önemli olan yönetim biçimi değil, onların temsil ettiği değerlerin devlette yaşamasıdır. Demokrasinin özü devletin kendisinde özsel olarak bulunur. Böylece, Hegel öngördüğü siyasi yapının neden demokrasi olmadığına da cevap vermiş olur.²¹³

Hegel'in devlet düzenini daha da somutlaştırırsak, öncelikle devlet yasalara dayanır. Yasalar geniş anlamda törenin somutlaşmış hali olduğundan, toplumun özgürleşmesinin ve tin yolunda gelişmesinin önemli araçlarından. Anayasa ile devlet gerçeklik kazanır. Monarşik anayasa halkın ahlakına en yararlı olanıdır. İyi bir devlet anayasası denilince, halk ve hükümetin birbirine karşı güvenceye alındığı, hükümet için genelin temsil edildiği ve halk için öznel istencin yansıtıldığı anayasa anlaşılır. Temsilciler yoluyla yapılan anayasa özgür olmalıdır, yani özgürlüğü tesis edecek devleti inşa etmeli ve genelin (evrenselin) temsili olmalıdır.²¹⁴ Hegel'in devletinin temel özelliklerinden birisi de, güçler ayrılığıdır. Devlet üç güç üzerinde yükselir: yasama, yürütme ve hükümdarlık. Bu haliyle Montesquieu'nün yasama, yürütme ve yargının ayrılığı şeklindeki klasik kuram Hegel'de biraz farklılaşır. Yürütme dar anlamda hükümet olarak belirlenirken, temsiliyet monarka verilmiş ve yargı hükümetin içine koyulmuştur. Yasama evrenseli temsil eden bir güç iken, yürütme bireysellikleri evrenselleştiren kurumdur. Hükümdarlık ise bu güçleri hükümdarın şahsında birleştiren nihai karar iradesini temsil etmektedir. Böylece, Hegel'in ifadeleriyle, bireysellik (şahıs), azlık ve (kitlese) çokluk siyasal sistemin unsurları haline gelir. Fakat, Hegel güçler ayrılığı ilkesine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Ona göre, güçler ayrılığı hakiki olarak uygulandığı takdirde kamu özgürlüğünün garantisidir; fakat güçler ayrılığının mutlak olması aralarındaki ilişkinin olumsuz olmasına ve güçlerini karşılıklı olarak sınırlandırmasına neden olabilir.²¹⁵

²¹² Singer, a.g.e., 28-30.

²¹³ Hegel, 1991, 223-225.

²¹⁴ Hegel, 1991, 140-143.

²¹⁵ Hegel, 1991, 220.

1.3.1.3.3. İlerleme düşüncesi ve düzenin geleceği

Hegel öncelikle ilerlemeci ve olumlu bir tarih anlayışına sahiptir. Değişim kaçınılmazdır ve gerçek değişim ilerleme doğrultusundadır. Bir de doğal kanunlar çerçevesinde hareket vardır ki bu tarz değişim yenilik getirmez. Gerçek değişim tinsel olandır. Fakat bu değişim doğa değişimleri gibi zararsız ve çatışmasız değildir. Hegel'in temel vurgusu değişimin bir amacı olduğudur; daha iyiye, daha üstün olan şeye varmak... Tarihin gelişimi insanlığın düşünce dünyasındaki gelişimine bağlıdır. Tarihin öznesi olan insanlık belirli aşamalardan geçerek en üstün bilimce sahip olacak ve tarih amacına doğru gidecektir. İnsanlığın düşünce gelişiminin son aşaması tinsel gelişme denk gelir. Başka bir deyişle, tinsel gelişim hem insan zihninde hem de doğada kendini göstererek en iyiye ve gerçeğe ulaşımı sağlar. Hegel değişimi düzen ile de ilişkilendirmektedir. Amaç ve ilerleme varsa düzen de var demektir. Fakat düzen nihai olarak vardır, tarihi dönemlerde ve olaylarda gözükmebilir. Ulaşılan şey aynı zamanda özgürlüktür. Tarihin amacı özgürlüktür, Hegel'in ifadesiyle gelişmeyi yöneten ilke budur.²¹⁶

Hegel için tarihin gelişiminde ve ilerlemede esas olan unsur fikirler ve ideolojidir. İnsan bilinci gerçek dünyaya yansırken kültür, din ve siyasal ideoloji gibi şekiller alır. Diyalektik gelişim süreci bilinç ile maddi gelişim arasında kurulan bağda görülür. Hegel'e göre, maddi dünya insan bilincine göre belirlendiğinden, günümüzdeki olayların ardında yatan etken ideolojilerdir. Tarih de ideolojilerin tarihidir. Tarihte görülen savaşlar ideolojilerin neden olduğu çatışmalardır. İnsanlığın bilincinin gelişiminin son aşamasında özgürlüğün tüm dünyada etkili olabilmesi için zaman geçmesi ve maddi yapıların bu özgürlük idealine göre belirlenmesi gerekir. Fransız Devrimi her ne kadar özgürlük için bir ideolojik başlangıç olsa da, siyasal gelişmeler ve Alman İmparatorluğu gibi devletler bunu tamamlayacaktır.²¹⁷ Bu, basitçe idealist tarih ve ilerleme görüşüydü. Marx ise bu belirlenimi tersine çevirecek ve ideolojileri yapı - üstyapı ilişkisinde üste koyacaktır.

Tarihin somut öznelere halklardır. Yalnız, tarih bir halk için sadece Tin'in isteği yönünde değil o halkın yaşayışına göre ilerler. Yani, bir halkın dini, töresi, sanatı, bilimselliği ve yasaları gibi unsurlar geleceği belirleyecektir. Örneğin, Yunan'da dönemi tarih açısından önemli kılan felsefesi idi. Şüphesiz ki, etik yaşama sahip olan halk gerçek

²¹⁶ Hegel, G. W. F. (2011). *Tarihte Akıl* (Çev. Ö. Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 150-155.

²¹⁷ Hegel, G.W.F. (2016). *Tarih Felsefesi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi: İstanbul, 18-44.

özgürlüğe ve en üst aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Hegel, tarihi değiştirebilecek üç ana yapıdan bahseder; tipik Asya (Moğol, Çin ve Hint), İslam dünyası ve Hristiyan - Batı dünyası. Bu üç yapı sırasıyla Tin'in de aşamalarıdır. Sonuncusunda tin en yüksek aşamaya, kendini gerçekleştirmeye ulaşır. Tin'in özgürlük yönündeki değişimini daha da somutlaştırırsak, Doğu dünyasında toplum ve devlet doğuş aşamasındadır; gelişim yoktur, özgürlük yoktur. Roma ve Yunan dünyasında bir özgürlük vardır ama tinsel değildir, gelişim yetersizdir. En üst aşama olan Hristiyan döneminde gerçek özgürlük ortaya çıkar. Sonuçta, Hegel'e göre, Hristiyan - Batı medeniyeti insanlığın ulaştığı en yüksek aşamadır. Hegel, Batı düşünce biçiminin oluşturduğu siyasal coğrafyayı yeni dünya, Afrika ve Asya'yı eski dünya olarak tanımlar.²¹⁸

1.3.1.4. Max Weber'in bürokratik düzeni

1.3.1.4.1. Toplumsal düzen

Max Weber düzeni sosyolojik bir olgu olarak ele almıştır. Yasalar toplumsal düzen olduğunda anlamlıdır. Siyasal düzen doğrudan güç dağılımı ile ilişkiliyse toplumsal düzen de toplumun yapısı ile ilişkilidir. Toplumsal yapıyı belirleyen iki önemli etken vardır: sınıf ve statü.²¹⁹ Bir sosyal ilişki belirlenebilir kurallara yöneltilirse düzen olarak adlandırılabilir. Salt geleneklerin veya kişisel çıkarların neden olduğu eylemlerin oluşturduğu ilişkilerde düzen yoktur. Bu kuralların geleneklerce veya yasalarca belirlenmesi, çoğunluk tarafından onaylanması ve topluma mal edilmiş olması gerekir. Weber'in vurguladığı kavram düzenin geçerliliği ya da meşruiyetidir. Meşru düzen iki önemli şekilde garanti edilebilir: teamül ve yasa. Teamüller bağlayıcı geleneklerdir, ihlallere karşı yaptırımlarla korunurlar, fakat yasalar gibi görevlilerce dayatılmazlar. Yasa kurallarını yaptırımları ve zararların giderilmesini içerecek şekilde genişlettiğimizde ve uzmanlaşmış yaptırım organlarının işlemlerini dahil ettiğimizde, hukuk olarak adlandırabileceğimiz bir sistem oluşur. Dolayısıyla, hukuk bağlayıcı gelenekler gibi meşru düzenin olmazsa olmaz bir unsurudur. Geleneğin kutsallığı sosyal düzene meşruiyet atfetmenin en eski yoludur. Dini inanışlar değişime karşı duran ve kurulu düzeni destekleyen davranışsal etkenlerdendir. Günümüzde en yaygın meşruiyet biçimi olan yasallığa olan inanç ise, toplumca kabul gören yasalara gösterilen rıza anlamındadır.

²¹⁸ Hegel, 2016, 63-85.

²¹⁹ Weber, 2011, 289-300

Modern zamanlarda yeni bir düzene itaat edilmesinde şahsi çıkarlar, geleneğe bağlılık ve yasallığa olan inanç etkindir.²²⁰

Weber'in sosyal düzenin bir unsuru ya da gerçekleşme biçimi olarak vurguladığı şey örgüt'tür. Örgütler, belirli bireylerin ilişkide buldukları, dışarıya kapalı ya da yabancılara sınırlı ve kuralları belirlenmiş sosyal ilişki ağıdır. Örgütün üst katında temsil yetkisine sahip ve yürütme işlevini oluşturan idari kadro bulunur. Derneklerden devlete kadar cemaat, kuruluş ve parti gibi çeşitli türlerde birçok kuruluş örgüt düzeyinde toplumda bulunur. Fakat her toplumsal yapı da örgüt değildir. Weber'e göre, örgütlerin en temel iki özelliği yetki sahibi kişi ile düzene yönelik eylemlerdir. Örgütlerde düzen iki şekilde kurulabilir: gönüllü anlaşma ya da dayatma ve kabule zorlama. Her halükarda üyelerin uyması gereken kurallar oluşur. Örgüt kuralları lider tarafından belirlenir. Bu kurallara uymaya zorlanma sadece üyeler için değil, örgütün çevresindeki veya ilişkide bulunduğu kişiler için de olabilir. Bu durumda bölgesel çapta düzen kurmaya çalışan, yani bölgesel örgütten söz edilir. Örgütlerin kurdukları düzen, örgüt kuralları söz konusu olduğunda idari düzen, diğer sosyal eylem türlerini yöneterek hedeflenen toplumsal sonuçlar garantiye alındığında düzenleyici düzendir. Örgütler, sürekli ve rasyonel kadroya sahiplerse resmi örgüt, gönüllü üyelere oluşan bir otorite kuruyorsa gönüllü kurum ve düzenini belirli sosyal eylemlere dayatıyorsa zorlayıcı kurumdur. Ayrıca, Weber örgüt türleri olarak siyasi ve dini örgütleri vurgulamıştır.²²¹

Max Weber modern yönetimi ve örgütlenme biçimini kapitalist çağın bir özelliği olarak görür. Kapitalist çağı kapitalizm öncesi çağdan ayıran en önemli maddi etken, sermayenin akılcı ve işletme düzenine uygun kullanımının ve akılcı kapitalist çalışma örgütlenmesinin belirleyiciliğidir. Weber kapitalizmi maddi gelişim bakımından değil, toplumsal kurallar ve anlayış bakımından ele almış, kültürel davranışların temeli anlamında ruh kavramını kapitalizmi açıklamada kullanmıştır. Weber, sermaye birikimi ve maddi üretim gibi şartların gerçek/modern kapitalist bir sistem (ekonomi) oluşması için yeterli olmadığını, ancak modern kapitalist sistemin dinsel-kültürel öğelere dayalı belirli bir kültürel davranış biçiminin üstünde yükselmesi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Weber'in rasyonel şekilde incelediği modern unsurlardan en belirgin olanı örgütlenme biçimidir. Kapitalist sistemin en belirgin unsuru, en fazla kar yapmak amacıyla işleyen,

²²⁰ Weber, 2012, 143-147.

²²¹ Weber, 2012, 158-164.

rasyonel bir şekilde örgütlenen ve iş bölümünü gerçekleştiren işletmelerdir. Weber bu yönetim anlayışını sadece özel sektöre değil, devlet yönetimine ve bürokrasiye de atfeder. Kapitalist ruhu oluşturan en önemli etkenlerin başında ise Protestan ahlakı gelir. Protestanlık'ta çileci bir yaşam biçimi gereği kutsal bir eylem olan çalışmak, kapitalist toplumda bireyci ekonomik dürtüler ile temellenmiş oluyordu. Weber bu konuda eserinde Calvin ve Benjamin Franklin'e önemli referanslarda bulunmaktadır. Özellikle Franklin, para kazanma ve çalışma temelli bir etik anlayışı ile Weber'i etkilemiştir. Franklin'e göre, para kazanma sadece insanın maddi ihtiyaçlarını karşılama aracı değildir, insan yaşamının amacıdır. Kapitalizm ruhunun toplumdaki önemli yansımalarından birisi, Weber'in sosyal ahlakın karakteristik özelliği olarak nitelendirdiği mesleki yükümlülük düşüncesidir.²²²

1.3.1.4.2. Devlet düzeni

Max Weber tek başına bir devlet teorisi oluşturmaz, buna karşın devletin en temel unsurlarına açıklamalar getirir. Weber devletin kuruluşunu değil ama, devletin dayanaklarını meşruiyet, egemenlik ve otorite kavramlarıyla açıklar. Aynı zamanda, Weber devleti meşru düzen kavramı çerçevesinde ele alır. Buna göre devlet, geleneklerden sonra toplumdaki meşru düzen sağlayıcı olan yasalar temelinde işleyen bir örgüttür. İşte Weber devleti yasal egemenlik ya da meşru düzen temelinde açıklarken idealizme değil, sosyolojik gerçeklere başvurur. Bu sosyolojik olguları ise kendine has bir yöntem olarak ideal tip ile açıklar. Böylece, Weber devletin meşruiyetini ele alarak modern devleti de tarif etmiş olur. Weber, modern devletin örgütlenme biçimi olarak bürokrasiyi öne sürer. Dolayısıyla, bürokrasi modern dönemin meşru düzen sağlayıcısı olan bir örgütlenme biçimidir. Weber'in bürokratik düzeni, Hristiyan felsefesinin ve Hegel'in yolunda idealist - evrensel devlet düzeni anlayışının bir parçasıdır.

Weber'in devlete ilişkin vurguladığı en önemli kavramlarının başında egemenlik gelir. Yalnız, Weber egemenliği sadece devlete atfetmez. Weber, egemenliği emre itaat olarak tanımladıktan sonra halkın emre itaat etme nedenlerini alışkanlık, yarar ve meşruluk inancı olarak açıklar. Egemenlik, kesin emre itaat etme olarak belirsiz bir irade gösterme anlamındaki güç'ten ve bilinçli ve zor olmadan itaati kabul etme olarak doğal itaat anlamındaki disiplinden ayrılır. Weber egemenlik kavramını bazen otorite ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Weber'in kullanımından egemenliğin toplumsal rızaya dayalı bir

²²² Weber, 2013, 19-51.

otorite türü olduğu görülmektedir. Egemenliğin birçok türü vardır, meşru ya da gayri meşru egemenlikler olabilir. Meşru egemenlikler önemli derecede geçerli kabul edilen ve iktidar tarafından bu geçerliliğin doğrulandığı egemenliklerdir. Weber meşru egemenlikleri inceler ve sınıflandırır. Weber'e göre, meşru egemenliğin üç saf tipi vardır, başka bir deyişle, egemenliğin meşruluğu üç temele dayandırılabilir: geleneksel, karizmatik ve rasyonel. Geleneksel temeller, eski geleneklerin kutsallığına duyulan yerleşmiş inanca ve onların altında uygulanan otoritenin meşruluğuna dayanır. Karizmatik temeller ise, bir kişinin ve o kişinin buyruğunda veya etrafında oluşturulan kalıpların istisnai kutsallığına, kahramanlığına veya karakteristik bağlılığa dayanır. Son olarak, rasyonel temeller yasallaştırılmış kuralların ve bu kurallara göre otorite olan emirleri çıkarma hakkının yasallığına olan inanca dayanır. Geleneksel otoritede itaat, geleneklerce sınırlanan şefin şahsına; karizmatik otoritede itaat, karizması nedeniyle güven duyulan lidere ve rasyonel otoritede itaat yasal olarak kurulmuş kişiler üstü düzene yöneliktir.²²³

Weber'in modern devlet biçimini tanımlamada kullandığı yöntem ideal tip'tir. Weber, ideal tipi tarif etmez, fakat ideal tipi bir olguyu birçok yönden ele alarak doğrulama yöntemi olarak kullandığını belirtir. Weber, ideal tip kavramını tarihsel gerçeklere uygun olarak gelişen (kapitalist) ekonomi ve modern toplum yapıları analizinde kullanmıştır.²²⁴ Weber idea kavramını klasik felsefeden almış ve idealist modern düşünce içerisinde geliştirmiştir. İdeal tip kavramı, Platon'un "idea", Hristiyan siyasi düşüncesinin "ebedi yasa" ve Hegel'in "idea sistemi" kavramları ile aynı düşünce doğrultusundadır. İdeal tip, ideanın ya da gerçeğin yansıması olarak var olan ve var olması gereken formları ifade eder. Weber'in bu yönetim biçimini rasyonel olarak tanımlaması ideal'in akıl tarafından da onandığına işarettir. Klasik felsefede aklın gerçek ve idea ile olan bağlantısı bu düşüncenin altında yatmaktadır. Bu nedenle ideal tipler, genel savlara karşın, olması gereken anlamında idealdir de. Yani, Weber'in analizine göre, bir siyasi veya sosyal yapılanma ideal tip ile açıklanırsa, idea dünyasında, yani gerçekte var olan ama sosyal hayattaki uygulanışı bilinmeyen bir olgu açıklanmıştır. Örneğin, Weber'in rasyonel yönetim biçimi olarak tarif ettiği bürokrasi idealdaki bürokrasidir, maddi dünyadaki uygulanışı ise eksik veya hatalı olabilir. Buna karşın, ne kadar çok ideal bürokrasiye uygun olursa o denli başarılı olacaktır.

²²³ Weber, 2012, 77-78, 163-164, 331-335.

²²⁴ Weber, M. (1969). "Objectivity in Social Science and Social Policy", In E.A. Shils ve H.A Finch (Ed.). *The Methodology of the Social Sciences Max Weber*. New York: The Free Press, 50.

1.3.1.4.3. Bürokratik düzen

Bürokrasi modern ve kapitalist toplumun belirli bir yapısıdır. Weber, bürokrasinin üstünlüğüne inanarak modern dünyada giderek yayılmakta olduğu tespitinde bulunur. Teknik açıdan her zaman en rasyonel tip olan bürokratik yönetim kitle ihtiyaçları için vazgeçilmezdir. Weber bürokrasinin toplumsal düzene hizmet ettiğini düşünmektedir. Bürokrasi güçlü çıkarları temsil ederken dışlanan grupların kendi kurumlarını da kurmasına izin vermekte ve bir denge sağlamaktadır. Kişiler ortak bir yönetim aracı olan bürokrasi yerine, kendi yönetim araçlarını kullanırlarsa şiddet ortamı kaçınılmazdır. Aynı zamanda, Weber bürokrasiye karşı şikâyetleri de belirtir. Kırtasiyecilik olarak adlandırabileceğimiz durumda, birçok kişi devamlı idari işlerin memurlar tarafından yapılması sürecinden şikâyet etmektedir. Kapitalizm ile bürokrasi arasında da karşılıklı bir gelişme ilişkisi vardır. Kapitalizmin ruhunun modern toplumla uyduğu fikrinden yola çıkan Weber bürokrasinin gelişiminde kapitalizmin büyük rol oynadığını düşünmektedir. Onun deyimiyle, kapitalizm bürokratik yönetim için en rasyonel temeldir ve onun en rasyonel formunda, özellikle de mali yönden, gelişmesini sağlar, çünkü gerekli para kaynağını sağlar. Yine, iletişim ve ulaşım alanlarının gelişmesi bürokrasiyi de etkinleştirmiştir. Devletin teknik bilgiyle ticari işletme sırlarının mantığı aynıdır, bilgi ile rasyonalitenin uzlaşısına dayanır. Kapitalizm ile bürokrasinin uzlaşısını daha da ileriye götüren Weber, kapitalist üretim süreci ve mantığının bürokratik yönetim ilkeleri ile aynı olduğunu belirtir.²²⁵

Weber'e göre, bürokrasi, rasyonel - yasal otoritenin en saf örgütlenme biçimidir. Bürokrasi sadece devlete has bir örgütlenme biçimi değildir, hayır kurumlarından özel girişimlere kadar çok çeşitli alanlarda görülebilir. Merkezi devlet dışında bürokratik örgütlenmeye en bariz örnekler; dini kurumlar ve siyasi partilerdir. Yasal otoritenin en temel özelliği kişilerden bağımsız olarak yasal normlara itaatın zorunlu olarak gerçekleşmesidir. Yasal otorite bir örgütte üyelerin onaylanmış, en azından reddedilmemiş ve hukuk kurallarını da içeren yasal normlara uyması ile gerçekleşir. Yasal normlar soyut kurallar olup kişiler üstü düzen oluşturur. Otorite sahibi olan amirler emirlerini yasal normlar çerçevesinde verirler. Kuruluşun en üstü (yüce şef) dahi bu sınırlamalara tabiidir. Otoriteye itaat etmek zorunlu olup, itaat eden kişi sadece örgütün üyesi sıfatıyla böyle davranır. Kişisel işlerinde özgür olan üyeler (kadro) resmi işlerde görev zorunlulukları

²²⁵ Weber, 2012, 342-344.

nedeniyle otoriteye bağılıdır. Yasal normlar yazılı kurallar şeklinde yapılacak işleri belirlerken kişisel yetki alanını da çizer.²²⁶

Weber'e göre modern bürokrasinin temel özelliklerini belirtirsek, öncelikle resmi yetki alanı ilkesi vardır. Buna göre, etkinlikler resmi görevler olarak adlandırılır, görevlerin yerine getirilmesi için verilecek emirler sınırlandırılır ve görevlerin sürekli ve genel kurallara uygun biçimde yapılması sağlanır. Yine, hiyerarşi, denetlemeyi sağlayan üst - alt sistemi anlamındadır. Hiyerarşik üst, altın kararlarını düzeltme olanağına sahiptir. Bürokratik tipin en gelişmiş halinde hiyerarşi monokratik olarak örgütlenir. Bürokrasinin en temel özelliklerinden olan yazınlık, memur idari kadrosu tarafından gerçekleştirilir. Tüm belgeler yazılı olarak düzenlenirken, kâtipler kadrosu olarak tanımlayabileceğimiz memurlar grubu bir "bureau" oluşturur. Dahası, daire yönetimi genellikle bir uzmanlık alanında tam bir eğitimi gerektirir. Bu, da devlet memurları için olduğu kadar modern yönetici için ve özel bir işletme çalışanı için de geçerlidir. Weber, memurun tam çalışma kapasitesi ile çalışmasının da modern bürokrasinin bir özelliği olduğunu belirtir. Son olarak, daire yönetimi için memurların sahip olduğu özel bir teknik beceri anlamında kuralların bilgisi önemlidir.²²⁷

Rasyonel örgütün idari kadrosu memurlardan oluşur. Memurlar; mesleğe özgürce giren, buna karşın kişisel üstü görev zorunlulukları ile otoriteye bağılı bulunan, makam hiyerarşisine göre örgütlenen, teknik niteliklere göre seçilen, sabit maaşla çalışan, terfi sistemine göre ilerleyen (kariyer) ve yönetim araçlarından bağımsız resmi işleri yapan kişilerdir. Weber, atanmanın bürokratik otoritenin en saf biçiminin ilkesi olduğunu söyler. Atanmada bir seçim yoktur, memurlar rasyonel ilkelere göre atanırlar. Yine, teknik nitelikler, giderek etkisi artacak şekilde, memurun en bariz özelliği haline gelmiştir. Modern devletlerde teknik nitelik gerektirmeyen yegâne makamlar temsil eden kişileridir. Başka bir tabirle, uzmanlaşma bürokratik yönetimi kontrol eden bir güçtür. Bunun temeli de bilginin rasyonel egemenliğin temel aracı olmasına dayanır. Fakat, Weber teknik bilgi ve yetki merkeziliğinin rutin bürokrasi işleyişi bakımından sorun olabileceğini düşünmektedir. Özellikle, bürokraside yetkilerin eşit olarak değil merkezi bir biçimde

²²⁶ Weber, 2012, 336-339.

²²⁷ Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 2* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları, 323-325.

dağıtılması bir sorundur. Yetkilerin belirli bir makamda otoriter olarak kullanılmasını Weber “monokratik bürokrasi” olarak tanımlar.²²⁸

1.3.2. Siyasal Düzenin Teorik Yeri: Modernleşme ve Siyasal Gelişme

Modernleşme teorileri 20. yüzyıl modern Batılı siyasal düşüncesi içerisinde yer alır. Kökenleri daha eskide olmakla beraber, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı dışı toplumların modernleşmesi konusunda yeni bir literatür oluşmaya başladı. Siyasal düşüncelerin yanında analiz ve strateji gibi pratik unsurlar da bu alana dâhil oldu. Karşılaştırmalı siyaset modernleşmenin yer aldığı ilk siyasal alandır. Batı merkezli modernleşmeye ilişkin ilk teoriler Klasik Modernleşme Teorisi olarak adlandırılmaktadır. Siyasal gelişme siyasal değişimin olumlu yönde ilerlemesi anlayışına dayanmakta olup, siyasal yapı ve yönetimin gelişimini içermektedir. Modernleşme ve siyasal gelişme kavramları aynı zamanda gelişmiş ve birbiri içerisine geçmiştir. Birçok teoride siyasal gelişme modernleşme teorisi içinde ele alınmaktadır.

Siyasal düzen kavramı ve teorisi klasik modernleşme ve siyasal gelişme teorileri içerisinde gelişmiştir. Siyasal düzen bu teorilerin bir konusu iken aynı zamanda bu teorileri geliştirenler tarafından kullanılmıştır. Siyasal düzen kavramı ile modernleşme ve siyasal gelişme kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle, modernleşme ve siyasal gelişme teorileri anlatılmadan siyasal düzenin kavramsal ve teorik altyapısını anlamak mümkün değildir. Burada modernleşme ve siyasal gelişme ayrı ayrı ele alınacaktır. Bu kapsamda, öncelikle modernleşme ve klasik modernleşme teorileri, sonra siyasal gelişme literatürü incelenecektir. Ayrıca, teori içinde temel eleştirilere de yer verilecektir. Klasik modernleşme teorilerine en önemli itirazlar neo-Marksist teorilerden gelmektedir. Bu teoriler içinde en kapsamlı akımı Azgelişmişlik ve Bağımlılık Teorileri oluşturur.

1.3.2.1. Modernleşme ve Klasik Modernleşme Teorisi

1.3.2.1.1. Modernite ve modern toplum

Modern, bulunulan zamana ait, güncel ve yeni anlamlarını ifade eder. Olumlu anlamda kullanılan modern sözcüğü, eski kuşaklarda gelişmede en ileri gitmiş ülke veya

²²⁸ Weber, 2012 (Cilt 2), 339-342.

toplumların ortak özelliklerini belirtmek üzere kullanılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren modern, Aydınlanma'nın ilkelerine göre yeni olan şeydir. Akli esas alan ve özgürce düşünen insanlar artık bireyseliği, bilimsel bilgiyi ve ilerlemeyi tüm topluma egemen kılmış, böylece dogmatik ve geleneksel kalıpları ve kurumları yıkmıştır. Yeni düşünce yeni insanı ve yeni toplumu doğurmuştur. İşte, ortaya çıkan bu durum “modernite” kavramı ile ifade edilir. Bu anlamda modernite, değişimler sonucunda oluşan tüm toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıların adıdır.²²⁹ Cyril Black moderniteye geçiş dönemini, insanın bilgisindeki artış ve bilimsel devrimler sonucu oluşan hızlı değişimler çağı olarak tanımlar. Modern zamanlarda hayat biçimine ilişkin devrimsel değişimler birkaç yüzyıldır sadece Batılı insanları etkilese de, günümüzde tüm insanlığı etkilemektedir. Modernite geleneksel değerleri ve kurumları kaldırarak evrensel bir yaşam biçimi sunar.²³⁰

Literatürde modern toplum önce modern insan üzerinden açıklanmıştır. Alex Inkeles modern insanı çevresel ve içsel olmak üzere iki alanda ele alır. İlk olarak, modern insan artık tarımda değil güç ve teknolojinin kullanıldığı büyük işletmelerde çalışır. Sanayileşme şehirde yaşamı da beraberinde getirir. İlişkiler kansal değil, gayri şahsi ve bürokrattir. Ayrıca, kitle iletişimi, eğitim ve siyasileşme modernite ile ilişkilidir. Inkeles içsel bakımdan modern insanı dokuz etken ile tanımlar: yeniliğe ve değişime açık olma, sorunlara farklı fikirlerle yaklaşma, geleceğe ve şimdiki zamana odaklanma, planlama, öğrenme, itibarlı davranma, hesaplı davranma, bilim ve teknolojiye inanç ve adalete inanç.²³¹ Modernitenin en belirgin görünüşlerinden birisi, insanın irade sahibi, akılcı ve özgür olması nedeniyle insanın çevreyle kurduğu ilişkisini değiştirmesidir. Artık insan çevre üzerinde kontrol sahibidir. Black modern toplumun oluşmasını, insanın bilgisindeki artışın ve bunun sonucunda gerçekleşen bilimsel devrimin çevresi üzerinde kontrol sağlamasına bağlar.²³² Daniel Lerner, modern toplumun en temel unsuru olarak sunduğu hareketli kişiyi çevresiyle ilişki kuran ve değişen çevresine göre yeni istekler belirleyebilen kişi olarak tarif eder. Modern toplumun içinde gelişen bireysel davranış biçimi empati'dir.²³³ Robert Ward ve Dankwart Rustow ise modern insanın siyasi ilişkilerine

²²⁹ Modern ve modernite kavramlarının gelişimi için bkz. Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev. M. Küçük). Ankara: Dost Kitabevi, 88-106.

²³⁰ Black, C. E. (1966). “Change as a Condition for Modern Life”. In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*, Washington: Voice of American Lectures, 17.

²³¹ Inkeles, A. (1966). “The Modernization of Man”. In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*, Washington, Voice of American Lectures, 151-157.

²³² Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* (Çev. M. F. Gümüş). Ankara: V Yayınları, 17.

²³³ Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society*. New York: Free Press, 49-51.

vurgu yapmaktadır. Buna göre, modern insan değişime inanan ve siyasi birliklere katılan insandır. Modern siyasi ruh, seküler, faydacı ve pazarlıkçidir.²³⁴

Modern toplum önce sosyolojide tarif edilmiştir. Max Weber, otorite ve meşruiyet kavramları üzerinden geleneksel ve rasyonel toplumları birbirinden ayırır ve modern'i veya gelişmişlik'i rasyonalite merkezinde ele alır. Rasyonel toplumlarda herhangi bir otoritenin ve örgütlerin kaynağı gelenekler değil, akıl ve yasalardır. Weber'in modernite ile ilişkilendirdiği iki önemli öge kapitalizm ve bürokrasi'dir.²³⁵ Emile Durkheim ise modern toplumları tanımlamada işbölümü, uzmanlaşma ve organik dayanışma unsurlarını kullanır. Sanayileşme ve kentleşmenin işbölümünü geliştirdiğini söyleyen Durkheim'e göre, gelişmiş toplumlarda uzmanlaşma ile artan toplumsal farklılaşmanın organik dayanışmayı öne çıkarması ile yeni bir toplumsal düzen oluşmuştur.²³⁶ Sonra, modern toplum karşılaştırmalı siyaset alanında tarif edilmiştir. Burada modern toplumun sanayileşmiş toplum, geleneksel toplumun da tarımsal toplum olarak tanımlandığı görülür. Geleneksel ile modern toplumlar arasındaki ayrımı ekonomik - toplumsal analize göre yapan Frank Sutton, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi biçimini vurgular. Buna göre, tarım toplumu alışla gelmiş, kısmi ve yaygın kuralları içeren, sabit grupların olduğu, toplumsal hareketin sınırlı olduğu, basit mesleki ve değersel yapılanmanın olduğu bir toplumdur. Modern sanayi toplumu ise; evrensel ve belirli normların hâkim olduğu, yüksek sosyal hareketliliğin bulunduğu, iyi gelişmiş mesleki sisteme dayalı eşitlikçi bir yapılanmanın olduğu ve birliklerin öncelendiği bir toplumdur.²³⁷ İlk modernleşme teorilerine bakarsak, Weber ve Durkheim'i takip eden Shmuel Eisenstadt modern toplumu farklılaşma ve uzmanlaşma kavramları ile açıklar. Modern toplumlarda güç ve roller geleneksel ilişkilerle ve kişiliklerle sınırlanmamıştır, uzmanlaşmaya ve iktisadi ve siyasi ilişkilere göre dağıtılır.²³⁸ Marion Levy ise göreceli olarak modern toplumların şu ayırt edici özellikleri olduğunu belirtir: birimlerin özelleşmesi, birimlerin kendi kendine yetmesi, evrensel etik,

²³⁴ Ward, R. E. and Rustow, D. A. (1964). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 6-7.

²³⁵ Weber'in modern toplum analizi için bkz. Weber, M. (2011). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla). İstanbul: Deniz Yayınları, 122-128.

²³⁶ Durkheim, E. (2014). *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press, 88.

²³⁷ Sutton, F. X. (1964). "Social Theory and Comparative Politics". In H. Eckstein and D. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 71.

²³⁸ Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim* (Çev. U. Coşkun). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 13.

merkezileşme ve yerelleşmenin birleştirilmesi, rasyonel, evrensel, işlevsel ve iltimasın olmadığı ilişkiler ve genelleşmiş medya ve piyasa.²³⁹

1.3.2.1.2. Modernleşme

Modern hale gelme anlamındaki modernleşme, bir kavram olarak modernite doğrultusunda bir süreci ifade eder. Literatürde modernleşme kavramı öncelikle toplum ile ilişkilendirilir, çünkü modernitenin getirdiği tüm dönüşümler önce toplumu etkiler. Modern'in karşıtı olarak "geleneksel" kavramı kullanılır. Bu doğrultuda modernleşme, geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi ifade eder. Modernleşme iki tür sürece karşılık gelir: insanlık tarihinde moderniteye geçişte yaşanan devrimsel değişimler ve bir toplumda modernite doğrultusunda yaşanan değişimler. Dünyada moderniteyi getiren devrimlerin Batı Avrupa'da ortaya çıkması nedeniyle, modernleşme ilk olarak bu coğrafyada gerçekleşmiştir. Bu süreci Rönesans veya Reformun başladığı 15. yüzyıldan Aydınlanma döneminin sonu olan 19. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. 19. yüzyıla gelindiğinde modernleşme artık Batı için değil, Batı dışı toplumlar için bir olgudur. Teoride Batılı ülkelerin modern olduğu ve Batılı ülkeleri izleyen toplumların geleneksellikten çıkarak modernleştikleri kabul edilir. Dolayısıyla, esasen modernleşme denildiği zaman Batı dışı toplumların geçirdikleri bir süreç kastedilir.

Klasik modernleşme teorileri modernleşmeyi toplumsal değişim süreci olarak ele alır. Daniel Lerner, Karl Deutsch, Robert Ward ve Dankwart Rustow modernleşmenin toplumsal - kültürel yönüne vurgu yaparlar. Modernleşme teorisinin öncülerinden Lerner modernleşmenin esasını değişim ve hareketlilik ile açıklar. Bireyin hareketliliği toplumun hareketliliğini, bu da kurumların değiştiği bir süreci getirir. Rasyonel bir toplumda ilişkiler ve kurumlar bireysel tercihlere göre kurulur. Kitleli medyanın toplumsal hareketliliği yaymada önemli bir rolü vardır. Bilginin dağıtılması süreciyle, medyanın merkezinde yer aldığı bir modernite sistemi oluşur.²⁴⁰ Deutsch da modernleşmede toplumsal hareketlilik kavramını vurgular. Moderniteye geçiş sürecinde, geleneksel bağların koptuğu bir ortamda insanlar yeni toplumsal ilişkilere uyum sağlamak ve bu yönde büyük bir toplumsal hareketlilik ve değişim yaşanmaktadır. Bilginin yaygınlaşması ve teknoloji kullanımı bu

²³⁹ Levy, M. (1966). *Modernization and The Structure of Societies (Vol. 1)*. Princeton: Princeton University Press, 38, 46, 52, 55, 60, 66.

²⁴⁰ Lerner, a.g.e., 48-54.

hareketliliği hızlandırmıştır.²⁴¹ Ward ise modernleşmeyi; toplumun üyelerince yararlı ve kaçınılmaz olarak kabul edilen uzun soluklu bir kültürel ve sosyal değişim süreci olarak tanımlar. Bu haliyle modernleşme değişimin iyi yönlü olacağına dair genel bir inancı içerir. Bu dönüşüm sadece sanayileşme ve düşüncelerin rasyonelleşmesi ve sekülerleşmesini değil, çok boyutlu olarak, sosyal hareketlilikten bilimsel eğitime ve hayat standartlarının yükseltilmesine kadar birçok alanı kapsar. Yani, modernleşme kapsamlı ve şiddeti yüksek değişimler bütünüdür.²⁴²

Modernleşme süreci her toplum için farklı olsa da teoride ortak yönlerinin olduğu kabul edilir. Lerner, Black ve Huntington modernleşme süreci için ortak özellikler tanımlamışlardır. Lerner, modernleşen toplumun geçirdiği süreci üç kavram ile ifade eder; kentleşme, okuryazarlık ve medya katılımı. Her üçü birbiriyle ilişkili olup birbirini hızlandırır. Bunların sonucunda ise siyasal katılma gerçekleşir.²⁴³ Black geleneksel toplumların moderniteye geçişte dört aşamanın yaşandığını belirtir: moderniteye karşı geliş, modernleştirici liderliğin oluşması, ekonomik ve toplumsal dönüşüm ve toplumun bütünleşmesi.²⁴⁴ Huntington'a göre ise modernleşme sürecinin şu özellikleri vardır:

1. Devrimsel'dir: İnsan yaşamını değiştirecek radikal ve bütüncül değişimleri içerir.
2. Karmaşık'tir: İnsan düşünüşü ve davranışına ilişkin tüm alanlarda değişimleri içerir
3. Sistematik'tir: Toplumdaki bir etkendeki değişim diğer etkenlerdeki değişimleri etkiler.
4. Küresel'dir: Dünya çapında bir olgudur, tüm toplumları etkiler.
5. Uzun süreli'dir: Devrimsel etkileri uzun sürede görülür ve uzun sürer.
6. Aşamalı'dır: Tüm toplumlar için geçerli seviye ve aşamalardan oluşur.
7. Homojenik'tir: Toplumun birçok kesiminde bütünleşme ve etkileşim meydana getirir.
8. Geri döndürülemez'dir: Toplum için vazgeçilmez yüksek seviyelere ulaşımıdır.

²⁴¹ Deutsch, K. W. (1961). "Social Mobilization and Political Development". *American Political Science Review*, 55(3), 493.

²⁴² Ward and Rustow, a.g.e., 3-4.

²⁴³ Lerner, a.g.e., 60-64.

²⁴⁴ Black, 1989, 17-27.

9. İlerleyici'dir: Kültürel ve maddi olarak insanı geliştirmesi nedeniyle istenilendir.²⁴⁵

Her toplum için modernleşmenin boyutu ve süresi farklı olmakla birlikte, toplumsal grupların ve yapıların konumu burada belirleyicidir. Modernleşen toplumlarda genel özellik olarak ikili yapı, gelenekler ve modernite beraber sürmektedir. Bu doğrultuda, ikilik toplumun ve siyasal yapının her alanında görülebilmektedir. Modernleşme süreci içindeki toplumlar, geleneksel kurumları modern işlevlere uyarlamaya çalışırlar. Dini kurumlar varlığını sürdürürken, Batı tipi örgütlenme biçimine sahip bürokratik örgütler kurulur. Modernleşme, toplumsal alanda ise gücü merkezileştiren bir seçkin tabakayı doğurmuştur. Modernleşmeyi yönlendiren bu grup genellikle siyasi ve ekonomik güce de sahiptir. Edward Shils'ın ifadesiyle toplumun merkezini oluştururlar.²⁴⁶ Modernleşen toplumlarda modernleşme geleneksel geniş kitle tarafından değil, modernleşmeye inanan veya modern - Batılı ülkelerce desteklenen bir kesim tarafından başlatılmış ve yönetilmiştir. Bu doğrultuda modernleşmenin seçkinci olmaması mümkün değildir. Başka bir deyişle, modernleşme demokratik değildir. Birçok modernleşen toplumda modernleşmeyi başlatan süreçler ortak bir kararla veya katılımı alınmamıştır. Ward ve Rustow'un tespitine göre, modernleşme genel olarak otokrasi ya da oligarşi altında başlar ve geniş kitlelere yayılır. Tarihte görülen en büyük modernleşme örnekleri olan Osmanlı, Japon ve Rus modernleşmeleri bu şekilde olmuştur.²⁴⁷

1.3.2.1.3. Klasik modernleşme teorisi ve eleştiriler

Klasik modernleşme teorisi olarak adlandırılan teoriler, gelişmekte olan ülkelerin Batılı toplum tipine sahip olma yolunda değişmesi tezine dayanarak, 1950'li yıllarda özellikle ABD'de ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu teoriler toplumsal değişime yönelik ilk teoriler değildir, 1920'li ve 30'lu yıllarda Batı düşüncesinde tarihsel ilerleme ve değişime ilişkin teoriler etkili olmuştur. Yalnız, Huntington'a göre, ikisi arasındaki temel fark, birinci dönem teorilerin kötümser olmasıdır. Buna göre tarihsel ilerleme ekseninde Batı toplumları çöküşe gitmektedir. Bu anlayışa iki dünya savaşı arasındaki zamanda totaliter rejimler, ekonomik krizler ve savaşlar etki etmiştir. Toplumların ilerlemesi konusunda

²⁴⁵ Huntington, S. P. (1971). "The Change to Change: Modernization, Development and Politics". *Comparative Politics*, 3(3), 288-290.

²⁴⁶ Shils, E. (1961). "Centre and Periphery". In M. Polanyi (Ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*. Routledge & Paul, 117-130.

²⁴⁷ Ward ve Rustow, a.g.e., 5.

oldukça iyimser olan 1950'li ve 60'lı yılların teorileri ise Batı dışı toplumlar için gelişimi ve modernleşmeyi öngörürler.²⁴⁸

Klasik modernleşme teorisinin en temel anlayışını ikili sınıflandırma oluşturur: geleneksel ve modern toplumlar. Bu anlayışta bazı toplumlar en baştan geleneksel ve modern olarak kabul edilir. Bu doğrultuda, modernleşme de tüm toplumlar için değil, geleneksel olup modernleşme yolunda ilerleme potansiyeline sahip toplumlar için öngörülmüştür. Toplumların geleneksel ve modern olarak sınıflandırılması gelişmişlikle ilişkilendirilir; gelişmiş ve modern toplumlar bir yana, gelişmemiş ve geleneksel toplumlar bir yanadır. Somut olarak, Batılı sanayileşmiş ülkeler, özellikle de Batı Avrupa ve ABD modern ve gelişmiş, Doğu ülkeleri ise geleneksel ve gelişmemiş olarak kabul edilir. Modern ülkeler modernleşme sürecini geleneksel toplumlar için olumlu ilerleyiş olarak sunarlar. Aynı zamanda bu süreci kendi yönlendirdikleri ekonomik yardımlar ve kapitalist sisteme dahil edilmesi için şart koşarlar. Modernleşen toplumlar içinse değişim; bir umut olarak ilerleme, gelişme ve refah ilkelerinin tümünü ifade eder. Hedef Batılı gelişmiş ülkeler gibi olabilmektir. Gelişmekte olan ülkelerin içinde buldukları gelişmemişlik durumundan çıkmalarının tek yolu, kaçınılmaz bir süreç olan modernleşmedir. Tüm alanlarda gerçekleşecek olan değişimler gelenekleri kaldıracak ve sanayileşmiş ve modern toplumlardaki yapıları getirecektir.²⁴⁹

Klasik modernleşme teorisi önemli çelişkileri ve taraflı tezleri içermektedir. Teorinin en büyük eksikliği ya da çelişkisi, geleneksel - modern toplum şeklindeki ikili ayrımdır. Modern'i "iyi" değerlerle ve gelenekseli "kötü" değerlerle ilişkilendirmek en baştan sorunludur. Modernitenin tanımlanmasının zorluğu ile birlikte, hangi toplumların modern olduğu sorunu ancak ideolojik veya değer yüklü tanımlamalarla aşılabilir. Modernite ve gelenekler, bir toplum için zıt tanımlamalar mıdır ya da bir toplum ikisi arasında karşıt kavramlarla mı ifade edilmelidir? Batı toplumlarında geleneksel kurumların modern şeylerle beraber bulunduğu bir gerçektir. Modern hayat tarzının birçok unsuru geleneksel kurumlar üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle, moderni gelenekselden ayırmak ve gelenekseli modern'den dışlamak zordur. Huntington, klasik anlayışı eleştiren teorilerde yer alan modern ve geleneksel arasındaki ayrım sorununu karşılıklı dışlama (mutually

²⁴⁸ Huntington, 1971, 290-292.

²⁴⁹ Martinussen, a.g.e., 167-168.

exclusive) kavramı ile ifade eder.²⁵⁰ Ayrıca, klasik teori modernleşme sürecinin dinamikleri konusunda süreç içerisindeki ülkeleri yönlendirecek taraflı anlayışlar içerir. Yine, modernleşme veya gelişme süreçlerinin her zaman modern olarak kabul edilen olumlu gelişmelere neden olacağı da belirsizdir. Bu eleştirileri dikkate alarak özellikle 1960 ve 70'li yıllarda klasik modernleşme teorilerinde bir yenilik ortaya çıkmıştır. Joseph Gusfield ve Huntington gibi isimler gelişmekte olan ülkeleri inceleyerek klasik modernleşme anlayışına eleştirilerini sunmuşlardır.

Gusfield, klasik modernleşme anlayışının öngördüğü gelenek ve modernite arasındaki zıtlığı konusundaki öngörülerini yıkmaktadır. Gusfield'in sıra dışı analizleri şöyledir:

- Geleneksel toplumlar sürekli değişim üretirler.
- Geleneksel kültürlerde birbiri ile uyuşmayan norm ve değerler bulunur.
- Geleneksel toplumlar birbiri ile bütünleşmemiş yapılardan oluşur.
- Eski gelenekler her zaman yıkılmazlar.
- Geleneksel ve modern yapılar her zaman zıt olmazlar.
- Gelenek ve modernite birbirini dışlaması gereken sistemler değildir.
- Modernleşme süreçleri gelenekleri illa ki zayıflatmazlar.²⁵¹

Huntington ise klasik modernleşme teorisinin bütüncül ve keskin tezlerini reddetmekte ve yeni kavramlara vurgu yaparak odak noktasını değiştirmektedir. İlk olarak, Huntington gelişmişliği ideolojik olarak değil yapısal olarak açıklar. Demokrasi ve liberal değerler gelişmişliğin temel şartı değildir. Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi, totaliter devletler de kurumsallaşmayı ve siyasal katılımı sağladığı sürece gelişmiş olarak tanımlanabilirler. Ayrıca, Huntington ekonomik gelişmişlik ile siyasal gelişmişliği de ayırır, ekonomik gelişmişliği siyasal gelişmenin şartı olarak görmez. Önemli olan siyasal gelişmişliktir ve Amerikan teorisyenlerinin ekonomik gelişmişlikte ısrar ederek önem vermediği husus budur. Huntington'un klasik teori içinde oluşturduğu en önemli farklılıklardan birisi, modernleşmenin olumsuz durumlara yol açabileceği şeklindeki tezidir. Huntington'a göre, hızlı sosyal değişimleri ve siyasete geniş katılımı getiren süreçlerde, kurumların bu değişimleri karşılayamaması durumunda karışıklıklar yaşanır.

²⁵⁰ Huntington, 1971, 295.

²⁵¹ Gusfield, J. R. (1966). "Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the Study of Social Change". *American Journal of Sociology*, 72, 351-362.

Huntington'un modernleşme içinde vurguladığı bir başka kavram siyasal düzen'dir. Ancak düzen sağlayan siyasal değişimler başarılıdır.²⁵² Tüm bu farklılıklara karşın, Huntington'un klasik modernleşme teorisinden ayrıldığı yönündeki tezler²⁵³ doğru değildir. Huntington, Batılı modernleşmenin temel anlayışlarına bağlı kalmaktadır. Huntington'un vurguladığı kurumsallaşma ve siyasal düzen gibi kavramlar modernleşme içerisinde değerlendirilmelidir.

1.3.2.2. Siyasal Gelişme Literatürü

1.3.2.2.1. Siyasal gelişme araştırmaları

Siyasal gelişme araştırmaları özellikle Amerikan siyaset bilimciler tarafından toplumları sınıflandırmada ve karşılaştırma yapmakta kullanılmıştır. Bu nedendir ki, siyasal gelişme kavramı karşılaştırmalı siyaset alanında gelişmiştir. Çalışmalarda toplumlar klasik ayrım içerisinde; “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” veya “gelişmemiş” olarak sınıflandırılmıştır. Siyasal gelişme ilişkin temel eserlerde önce siyasal - toplumsal yapılar incelenir ve sınıflandırma buna göre yapılır. Amerika'da siyasal gelişme literatürünün gelişiminde Sosyal Bilim Araştırma Konseyi'ne bağlı Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi'nin öncülüğünde yapılan ve Princeton Üniversitesi tarafından yayımlanan çalışmaların katkısı çok büyüktür. 1960'lı yıllarda yayımlanan bu çalışmalar siyasal yapının temel unsurlarını temel alarak toplumların siyasal gelişmelerini incelemiştir.²⁵⁴

Amerikan siyaset bilim adamları Lucian Pye, Colin Leys, Samuel Huntington ve Jorge Dominguez, siyasal gelişme araştırmalarını geliştirmekte olan ülkelere yönelik oluşturulan Batı merkezli araştırma ve planlama ile açıklar. Bunlardan Pye, 2. Dünya Savaşı sonrasında yeni devletlerin ortaya çıktığı bir uluslararası duruma vurgu yapar. Yeni dönemde Amerika merkezli olmak üzere, Batı dışındaki ülkelere yönelik birçok programlar yapılmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi dikkatleri, geride kalmış ülkelere yöneltmiştir. Batılı liderler kaçınılmaz değişimin, ancak planlama ile olabileceğine

²⁵² Huntington, 1968, 1-10.

²⁵³ Örnek için bkz. Martinussen, a.g.e., 173 ve Leys, a.g.e., 64.

²⁵⁴ Bu kapsamdaki çalışmalar şunlardır: 1. *Communications and Political Development*, ed. Lucian W. Pye, 1963 2. *Bureaucracy and Political Development*, Ed. Joseph LaPalombara, 1963 3. *Political Modernization in Japan and Turkey*, ed. Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow, 1964 4. *Education and Political Development*, ed. James S. Coleman, 1964 5. *Political Culture and Political Development*, ed. Lucian W. Pye and Sidney Verba, 1965, 6. *Political Parties and Political Development*, ed. Ed. Joseph LaPalombara and Myron Weiner, 1966.

inanmıştır. Yeni dönemde odak noktası sadece sosyal ekonomik değişim değil, yeni bir devlet ve millet oluşturmaktır. Pye, Avrupa merkezli geride kalan dünya toplumlarının Batı tipi ulus devletlere dönüştürülmesinin bu gelişmelerin temel konusu olduğunu belirtir. Bu gelişmeler modernleşme süreci ile yani, geleneksel toplumların sanayileşmiş ve kentleşmiş toplumlara dönüştürülmesi süreci ile kesişmektedir. İşte, siyasal gelişme kavramı bu uluslararası gelişmeler içerisinde gelişen ve bizzat uygulanan kavramlardandır.²⁵⁵

Huntington ve Dominguez siyasal gelişme araştırmalarının iki bilimsel akımının bir araya gelmesi ile oluştuğunu söyler: karşılaştırmalı siyaset alanında bölge araştırmalarının gelişmesi ve teori ile deneysel araştırmayı birleştiren ve genellemeler üreten “davranışsal devrim”. Huntington ve Dominguez’in analizlerine göre, siyasal gelişme çalışan siyaset bilimciler önce bir bölge veya ülke üzerinde uzmanlaşarak, sonra teorik kavramlarla bir karşılaştırma yaparak ve bu bulguları genelleyerek teori üretmektedirler.²⁵⁶

Leys ise siyasal gelişme araştırmalarını sömürgeleşme olgusu ile açıklamaktadır. Buna göre, Avrupalı güçlere ait sömürgelerin ekonomilerinin nasıl dönüşeceği ve nasıl daha fazla üretken olabilecekleri meselesini çözmek için teori doğmuştur. Leys kapitalizme bağlı olarak gelişime ilişkin teorilerin doğuşunu üç etken ile açıklamaktadır: devletlere acil müdahaleler için uygun bir zemin oluşturma, yeni milletlerin Soğuk Savaş içerisindeki yeri ve Bretton Woods’un finansal ve ticari rejimi. Bu teorilerin ilk biçimleri özellikle ekonomi politikaları ile yakından ilgilidir. Teoriler, ulusal ekonomilere müdahale edilmesine ve Marshall Planı dahil dış yardımların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Leys’in analizine göre, 1960’lı yıllarda ilerleme teorileri olarak görülen gelişime ilişkin teoriler, 1970’li yıllara gelindiğinde eleştirilmeye başlanmış ve klasik anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda ise uluslararası ekonomik düzende gelişen ülkeler üzerindeki hegemonik kontrol kaybolduğundan teori etkisini yitirmiştir.²⁵⁷

1.3.2.2.2. Siyasal gelişme kavramı

Karşılaştırmalı siyaset alanı siyasal gelişmenin önemi üzerine inşa edilmiştir. Huntington ülkeler arasındaki en önemli farklılığın siyasal yapıların gelişmişliği olduğunu belirtir. İdeolojileri liberal ya da komünist olsun, yönetim şekilleri demokrasi ya da

²⁵⁵ Pye, a.g.e., 3-8.

²⁵⁶ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 1-3.

²⁵⁷ Leys, a.g.e., 5-8.

diktatörlük olsun siyaset bakımından en önemli durum bir devletin hükümet etme (yönetme) derecesidir. Liberal Batılı devletler ile komünist totaliter devletler, yüksek yönetme derecesine sahip olarak birçok devletten ayrılırlar. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı en önemli eksiklik, siyasal toplum ile etkili, yetkili ve yasal hükümet eksikliğidir. Ekonomik gelişmişlik farkına karşılık Huntington'un kullandığı kavram “siyasal boşluk”tur. Ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı büyüdüğü gibi siyasal gelişmişlik farkı da açılmakta, yani siyasal boşluk oluşmaktadır.²⁵⁸

Gelişmişliğin siyasal alan üzerinden tanımlanması siyasal gelişme kavramını ortaya çıkarır. Yönetim, siyasal partiler ve siyasal kültür gibi siyasal sistemin unsurları gelişmişlik bakımından değerlendirilir. Siyasal gelişme siyasal modernleşme ile çoğu zaman aynı doğrultuda olur, bu nedenle her iki kavram bazen birbirinin yerine kullanılabilir. Fakat, siyasal gelişme siyasal modernleşmenin aksine, toplumsal etkenlerden ayrı olarak sadece siyasal iktidara ve yönetime ilişkin gelişmeyi ifade edebilir. Bu anlamdaki siyasal gelişme dar bir siyasal sistemi niteler. Ayrıca, siyasal gelişme Batılılaşma gibi belirli bir tarz modernleşmeyi içermeyebilir. Bir toplumun nasıl siyasal açıdan gelişmiş olarak tanımlanacağı kesin değildir. Literatürde siyasal gelişmenin ölçüsü olarak demokrasi, siyasal istikrar, güçlü hükümet ve ulus oluşturma gibi unsurlar belirtilmiştir.

Siyasal gelişme literatüründe siyasal gelişme kavramı çok çeşitli ve kapsamlı anlamları ifade etmekte kullanılmıştır. Huntington ve Dominguez klasik siyasal gelişme çalışmalarında, siyasal gelişme kavramının dört şekilde kullanıldığını söyler: coğrafi, türevsel, amaçsal ve işlevsel. İlki, Asya, Afrika ve Latin Amerika ve az sanayileşmiş ülkelerin siyasal yapılarını ifade eder. İkincisi, siyasal gelişme modernleşme sürecinin yönlerini ve sonuçlarını anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Üçüncüsünde, siyasal gelişme siyasal sistemin amaçlarından birisi doğrultusunda bir değişim olarak tanımlanır. Son olarak da, siyasal gelişme modern sanayileşmiş toplumun siyasal yapısına doğru bir değişim olarak düşünülmektedir.²⁵⁹ Pye ise siyasal gelişmeye ilişkin on anlamın kullanıldığını belirtir.²⁶⁰

1. Ekonomik gelişmenin siyasal ön koşulu
2. Sanayileşmiş toplumların tipik siyaseti

²⁵⁸ Huntington, 1968, 1-3.

²⁵⁹ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 6.

²⁶⁰ Pye, a.g.e., 33-44.

3. Siyasal modernleşme
4. Ulus devletin faaliyetleri
5. İdari ve yasal gelişme
6. Geniş hareketlilik ve katılım
7. Demokrasi inşa etme
8. İstikrar ve düzenli değişim
9. Hareketlilik ve güç
10. Çok yönlü sosyal değişimin bir yönü.

Siyasal gelişme kavramının kullanımı siyasal gelişme literatürünün klasik çalışmalarında da anlaşılabilir. Literatürün öncü çalışmasında Gabriel Almond ve James Coleman dünyada beş gelişmekte olan bölgenin siyasal yapılarını ve geçirdiği değişimleri incelemiş ve bir karşılaştırma yapmıştır. Fakat, Almond ve Coleman siyasal gelişme kavramını kullanmamış, toplumların gelişimini siyasal sistem kavramı üzerinden açıklamıştır. Buna göre, toplumların gelişmişliği siyasal sistemlerine göre belirlenecektir. Gelişmiş siyasal sistemlere sahip toplumlar modern, gelişmemiş siyasal sistemlere sahip toplumlar ise gelenekseldir.²⁶¹

Görüldüğü gibi, klasik çalışmalarda siyasal gelişme kavramı farklı ifadelerle, ama birbirine yakın anlamlarda kullanılmıştır. Hepsinin içerdiği ortak anlam, siyasal gelişmenin modernleşmenin bir unsuru olduğudur. Bu durum siyasal gelişmişliğin ölçütleri konusunda da görülmektedir.

1.3.2.2.3. Siyasal gelişmişliğin ölçütleri

Klasik çalışmalarda siyasal gelişmişliğin ölçütleri olarak birçok kavramdan bahsedilmiştir. Almond, Bingham Powell, Pye, Ward, Rustow ve Huntington siyasal gelişmişlik konusunda ölçütler belirleyen başlıca siyaset bilimcilerdir. Huntington, klasik çalışmalar üzerinde yaptığı incelemelerde siyasal gelişme kavramını tanımlamada dört temel unsurun ön plana çıktığını belirtir: rasyonelleşme, ulusal bütünleşme, demokratikleşme ve hareketlilik.²⁶²

²⁶¹ Almond G. A. and Coleman, J. S. (1960). *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press, 3-9.

²⁶² Huntington, 1965, 387-388.

Bunlardan Almond ve Powell siyasal yapıların sınıflandırılmasında; yapısal farklılaşma, özerklik ve sekülerleşmenin temel ölçütler olduğunu belirtir. Bu kavramlar modern bir toplumda siyasal yapı içerisinde demokrasinin meşrulaştırdığı temel erklerin birbirinden bağımsız ve din ve gelenek gibi etkilerden ayrı olmasını ifade eder. Fakat, Almond ve Powell aynı zamanda bu ölçütlere göre toplumların sınıflandırılarak yapılan genellemelerin, demokrasinin ve refahın belirsizliği ve taraflı içerikleri nedeniyle sorunlu olduklarını söyler.²⁶³

Almond siyasal değişim bağlamında siyasal sistemlerin çevreyle olan ilişkilerinde yeni yeterlilikler kazanmasından bahsetmişti. Sistemin yeterlilik kazanabilmesi ise özelleşmiş yapı ve farklılaşmış psikolojik yönelimler ve çevre ile mümkündür. Almond ayrıca, yaptığı sınıflandırmada gelişmiş siyasal sistemleri istikrarlı demokrasiler olarak tanımlamıştır.²⁶⁴ Pye ise toplumdaki değişikliklerin siyasal gelişme olarak adlandırılabilmesi için siyasal sisteme bağlı olarak şu gelişmelerin olması gerektiğini belirtir: bireyler arasında eşitliğin artması, siyasal sistemin kapasitesinin gelişmesi ve kurum ve yapıların farklılaşmasının artması.²⁶⁵

Ward ve Rustow modern siyasal sistemlerin şu temel özellikleri olduğunu belirtir:

1. Yüksek derecede farklılaşmış ve işlevsel hükümet yönetim sistemi
2. Yönetim yapılanması içerisinde yüksek derecede bütünleşme
3. Siyasi karar vermede rasyonel ve seküler usuller
4. Geniş çaplı ve yüksek etkili siyasi kararlar
5. Devletin tarihi, toprağı ve ulusal kimliği ile geniş ve etkili bir popüler kimlikleşme
6. Geniş popüler çıkarlar ve siyasi sisteme dahil olma
7. Başarı ile siyasi rollerin dağıtımı
8. Seküler ve kişilik dışı hukuk sistemine dayalı yargısal ve düzenleyici teknikler.²⁶⁶

²⁶³ Almond, G. A. and Powell, G. B. (1966). *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little Brown, 299-300.

²⁶⁴ Almond, G. A. (1963). "Political Systems and Political Change". *American Behavioral Scientist*, 6, 3-10.

²⁶⁵ Pye, a.g.e., 33-44.

²⁶⁶ Ward and Rustow, a.g.e., 6-7.

Huntington siyasal gelişmenin ölçütleri olarak başta düzeni ve siyasal istikrarı vurgular. İstikrar ve düzen birbirini gerektirir. Siyasal istikrarın temel unsurları düzen ve sürekliliktir. Bu süreklilik siyasal sistemin hiçbir unsurunun değişmemesi anlamına gelmez, siyasal yapı gibi bu unsurlarda kısmi bir değişiklik yaşanabilir. İstikrar örgüt ve usullerin kurumsallaştırılmasıdır. Siyasal istikrarı en çok değişimin tarzı etkiler. Sosyo - ekonomik gelişme ile siyasal istikrar arasındaki ilişki gelişme düzeyine, gelişme hızına ve gelişme değişkenlerinin etkilerine bağlıdır.²⁶⁷ Huntington için siyasal gelişme kurumsallaşma'dır. Siyasal örgütlerin ve usullerin kurumsallaşması bunların gelişmişliğini göstermektedir. Huntington kurumsallaşmanın ölçütleri olarak; esneklik, karmaşıklık, özerklik ve bütünlük ilkelerini sayar. Ayrıca, kurumsallaşmanın etkili olabilmesi için toplumsal hareketliliğin kurumsallaşmanın boyutu ile orantılı olması gerekir. Eğer siyasal hareketlilik yüksek ve kurumsallaşma az ise çöküşün yaşanılması kaçınılmazdır. Huntington'a göre, modern toplumlar hem siyasal hareketliliğin hem de siyasal kurumsallaşmanın yüksek olduğu toplumlardır. Yine, Huntington siyasal gelişmede, toplumsal hareketlerin yönlendirilmesi ve kamu çıkarlarını temsili işlevi üstlenen partileri önemli bir unsur olarak belirtir.²⁶⁸

1.3.2.2.4. Siyasal gelişmeye farklı yaklaşımlar

Siyasal gelişmeye ilişkin teorilerde üç analiz biçimi öne çıkmaktadır: sistemsel, süreçsel ve tarihsel.²⁶⁹ Siyasal gelişmeyi siyasal sistem üzerinden tanımlamak klasik modernleşme - gelişme teorilerinde hâkim bir görüştür. Klasik modernleşme ve gelişme teorilerinde Easton'a atıf yapmadan siyasal sistemleri incelemek mümkün değildir. Siyasal sistem kavramı, bir ülke veya toplumda varolan tüm siyasal yapıların bir bütün olduğunu ve sistemli çalıştığını, aynı zamanda o toplum veya ülkenin siyasetini ifade eden genel bir özellik olduğunu anlatır.²⁷⁰ Siyasal gelişmeye ilişkin en temel çalışmada Almond ve Coleman, siyasal sistem kavramı olmadan modern ve ilkel veya geleneksel toplumların siyasetlerini karşılaştırmanın mümkün olmadığını belirtirler. Siyasal sistemin en temel özelliği modern veya geleneksel olmaksızın tüm toplumlar için geçerliliği, yani evrenselliğidir. Almond ve Coleman'a göre, devlet ve iktidar ile ifade edilebilecek siyasal sistem, aynı zamanda toplumları bütünleşme ve uyum sağlama ile dönüştürme işlevlerini

²⁶⁷ Huntington, 1968, 6-10.

²⁶⁸ Huntington, 1965, 393-405.

²⁶⁹ Siyasal gelişmeye ilişkin üçlü analiz biçimleri için bkz. Huntington, 1971, 305-313.

²⁷⁰ Easton, 1957, 384-385.

üstlenen temel yapıdır.²⁷¹ David Apter ise gelişmeyi, özellikle yapısal bir yaklaşımla ele alıp sistemler içerisinde bir tercih olarak tanımlar. Sistemler, bazı dinamiklerce oluşturulan ve dönüştürülen, alt türleri olan ve bir bütün olarak modeli ifade eden yapılardır.²⁷²

Siyasal gelişmeyi toplumsal süreç odaklı açıklayan bilim adamları toplumların geçirdiği değişimlere vurgu yapar. Toplumlar modernleşme sürecinde toptan önemli bir değişim yaşarken sanayileşme, kentleşme ve okullaşma gibi belirli alanlarda da kendine özgü süreçlerden geçer. İşte, süreç odaklı siyasal gelişme açısından toplumların sınıflandırılması tüm süreçlerin başarılması ve değişim yaşanırken düzenin korunmasına göre yapılır. Gelişmekte olan toplumların modern siyasal yapılara sahip olmasının yolu, gelişmiş toplumların geçirdikleri tüm süreçleri yaşamasından geçer. Bu kapsamda, Lerner ve Deutsch siyasal gelişmeyi toplumsal hareketlilik kavramı üzerinden açıklarlar.²⁷³

Bazı yazalar siyasal gelişmeyi tarihsel bir yaklaşımla veya toplumların karşılaştırılması yönetimiyle ele almışlardır. Bu teorilerde değişim süreci yaşayan toplumlar karşılaştırılıp sınıflandırılmıştır. Pye değişim yaşayan toplumlarda düzeni üç seviyede incelemiştir: uluslararası, ulus ve insan. Her bir alan birbiriyle uyumludur. Bir toplumda düzen uluslararası düzenin parçası olup, millet oluşturma ve egemen - modern devlet kurma aşamalarından geçilir.²⁷⁴ Siyasal gelişme teorilerinde genelde sınıflandırmada esas alınan unsur bir bütün olarak toplumlar değil, gelişmenin ya da modernleşmenin süreçleri bakımından gerçekleşme seviyeleridir. Black, modernleşmenin aşamalarını modernleştirici liderlik, ekonomik ve sosyal dönüşüm ve toplumsal bütünleşme gibi belirlerken, her aşamada her bir toplum için bir değerlendirmede bulunur ve bir sınıflandırma yapar.²⁷⁵ Eisenstadt ise karşılaştırmayı toplumları bir bütün olarak ele alıp modernleşmenin dönemlerine göre yapar. Buna göre modernleşmenin ilk evresinde değişim yaşayan Batı Avrupa, ABD ve Japonya gibi ülkeler bir sınıfta, Latin Amerika ve yeni sömürge devletleri gibi ikinci evrede modernleşme yaşayan ülkeler ikinci sınıftadır.²⁷⁶

²⁷¹ Almond and Coleman, a.g.e., 5-9.

²⁷² Apter, D. E. (1987). *Rethinking Development: Modernization, Dependency and Postmodern Politics*. Newbury Park: Sage Publications, 54-56.

²⁷³ Lerner, a.g.e., 43-47 ve Deutsch, a.g.m., 493-494.

²⁷⁴ Pye, a.g.e., 12-14.

²⁷⁵ Black, a.g.e., 94-98.

²⁷⁶ Eisenstadt, a.g.e., 74-78, 114-115.

Huntington, siyasal gelişme teorileri içerisinde önemli bir farklılık oluşturur. Onun en önemli farklılığı değişimi ve siyasal gelişmenin olumsuzluklarını ön plana çıkarmasıdır. Siyasal gelişme yolundaki değişimler toplumsal değişimlerle uyum içinde olmalı ve kurumsallaşma ile desteklenmelidir. Aksi takdirde siyasal gelişmişlik düzen getirmez. Siyasal düzen Huntington için siyasal gelişmenin merkezinde yer alır. Yine, Huntington önemli bir farklılık olarak, siyasal gelişmişliği ideal olarak değil, yapısal olarak ele alır. Siyasal gelişmişliği demokrasi rejimi ile doğrudan ilişkilendirmez. Önemli olan kurumsallaşma ve siyasal katılımdır. Huntington'da siyasal gelişme salt siyasal - idari kavramlarla ifade edilir, ekonominin burada yeri yoktur. Bu yaklaşım Huntington'u liberal ekonomi politiği siyasal gelişmişlik ile ilişkilendiren bilim adamlarından ayırır. Ayrıca Huntington modern olarak adlandırılan ülkelerde de siyasal gelişmişliğin yeterince olmadığını söyler. Hatta ABD bazı düzeylerde siyasal gelişme konusundaki yetersizliklerin olumsuz sonuçlarını yaşamaktadır. Bununla beraber, Huntington siyasal gelişmişliğe öylesine inanır ki, çatışmalar, şiddet ve darbeler gibi dünyadaki karışıklıkları siyasal gelişmenin olmayışına bağlar.²⁷⁷

1.3.2.3. Modernleşme karşıtlığı: azgelişmişlik ve bağımlılık teorileri

1.3.2.3.1. Marksist temeller

Marksist küresel teoriler kaynağını büyük ölçüde Marx'ın kapitalizm analizinden alır. Marx'ın vurguladığı kavram olan "maddi üretim tarzı" ekonomik düzeni belirleyen temel etkidir. Marx'ın üretim kavramı sadece maddi üretimi değil, soyut bir kavram olarak tüm toplumsal ilişkilerin üretimini kapsayan genel bir kavramdır. Marx'ın belirttiği "zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler"den kasıt, toplumda belirlenen ve o dönemde üretim ilişkilerinin gelişimine denk düşen ilişkilerdir. Kapitalist üretim tarzı, maddi birikimin ortaya çıktığı bir ekonomiye ve burjuva sınıfının toplumda hakim olduğu bir toplumsal - siyasal düzene neden olmaktadır. Ekonominin toplum ve siyaset üzerindeki belirleyiciliği Marx'ın yapı - üstyapı analizinde temellenir. Bu anlayışı uluslararası alana taşırsak, maddi üretimleri ile kapitalist ekonominin merkezinde olan uluslararası burjuva veya devletler, küresel çapta hâkim olacaklardır.²⁷⁸

²⁷⁷ Huntington, 1968, 3-10

²⁷⁸ Marx, 2011 (Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı), 37-42, 237-245.

Marx'ın gelişmişlik konusundaki fikirleri büyük ölçüde Asya ülkelerinin sömürgeleşmesi (kolonileşmesi) hakkında 1850 - 1888 yılları arasında yazdığı makalelerden oluşur. Marx özellikle Hindistan'ın 19. yüzyıldaki ekonomik durumunu ve İngiliz idaresini incelemiştir.²⁷⁹ Bipan Chandra'nın analizlerine göre, Marx Asya ülkelerinin gelişimini sömürgeleşme öncesi ve sonrası olarak ele alır. Sömürgecilik Asya ülkeleri için bir devrim niteliğindedir. Sömürgeleşme dönemine kadar Asya ülkelerinin ortak noktası durağan oluşları, değişime karşı dirençli oluşlarıdır. Tarımda merkezi güç kazanan iktidarın bunda önemli payı vardır. Marx'a göre, sömürgeleşme ile birlikte durağan toplumlar yıkılarak değişme ve gelişme olanakları doğmuştur. Fakat, Marx süreç içerisinde İngiltere'nin idaresi altındaki Hindistan ekonomisinin gelişiminin mümkün olmadığını belirtir. Bunun nedenleri arasında tarım ürünleri üretimine dayalı sanayinin kurulması, sermayenin İngiltere'ye akması ve geleneksel köy sisteminin bozulması vardır. Ayrıca, Marx benzer bir analizi İngiliz sömürge yönetimindeki İrlanda için yaparak, İrlanda'nın tarım ve ucuz işgücü ülkesi olarak kullanıldığını, ekonomik sorunların İngiltere ile düşmanlığa neden olduğunu belirtir.²⁸⁰

Lenin'e göre kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizm, bağımlı ulusların sömürüldüğü ve merkezinde uluslararası burjuvazinin olduğu küresel bir sistemdir. Yalnız, emperyalizm sadece ekonomisi gelişmemiş ülkelerin değil, egemenliği kazanan veya kazanmakta olan tüm devletlerin aleyhine olan bir durumdur. Bu doğrultuda, Lenin'de azgelişmişlik teorisinden ziyade sömürü kavramı kullanılır. 20. yüzyılın başlarında dünyanın her yerinde görülen ulusal hareketleri Lenin anti-emperyalist savaş olarak görmektedir. Lenin, Kautsky'nin İngiliz askeri müdahalelerin Mısır'ın İngiltere ile olan dış ticaretini sağladığı şeklindeki görüşünü dikkate almaktadır. Yani, Batılı devletler küresel kapitalizmin işlemesi için zorla ülkelere müdahale etmektedirler. Ayrıca Lenin'e göre, Avrupalı devletlerin eşitsiz dış ticareti elde etmelerinin bir yolu da ekonomisi zayıf ülkeleri borçlandırmalarıdır. Romanya'nın Almanya ile olan 19. yüzyıl sonlarındaki dış ticaret ilişkisi buna örnektir. Lenin, Hobson'un emperyalizm teorisine önemli bir katkısı olan "ultra emperyalizm" kavramını kullanarak, Hindistan ve Çin örneğinde apaçık görüldüğü

²⁷⁹ Marx K. and Engels, F. (1933). *On Colonialism*. Moscow: Foreign Language Publishing House.

²⁸⁰ Chandra, B. (1981). "Karl Marx, His Theories of Asian Societies, and Colonial Rule". *Review*, 5(1), 15-19, 79-80.

şekliyle, emperyalist devletlerin sömürge ülkelerine karşı kapitalist ittifak oluşturarak, nüfuz alanlarını ve varlıklarını arttırma çabalarının olduğunu belirtir.²⁸¹

Lenin gibi Mao'nun anti-emperyalist devrimci teorisinin az gelişmiş ülkeler konusundaki temel vurgusu da sömürgeleşmedir. Marksist teoriler içinde Mao'nun teorisi özellikle ulusalcı yöne sahiptir. Sömürge ülkelerdeki devrimci hareketler ve küresel kapitalizm ile mücadele için birlik olunması Mao'nun temel savunusudur. Bu anlamda Çin, küresel burjuva diktatörlüğüne karşı savaşın simgesel ülkesidir. Mao'ya göre, az gelişmiş toplumlarda mücadeleyi yürütecek güç ise, kapitalizmden bağımsız devrimci sınıflar ve özellikle de köylü sınıfıdır. Tüm bunlara karşın, Mao Çin'de olduğu gibi az gelişmiş toplumlarda burjuvazi sınıfının ve kapitalist etkiden ayrılamamış ulusal devletlerin gücünün farkındaydı. Bu nedenle, Mao'nun sınıflar ve devletin kapitalizm ile olan ilişkisi bakımından merkez - çevre teorisinin öngördüğü gibi net bir ayırım yapmadığı görülür. Mao'nun az gelişmiş ülkelerin gelişimi konusunda vurguladığı bir husus, bir bütün olarak emperyalizme, yani o ülkeleri sömüren kapitalist sisteme karşı mücadele etmektir.²⁸²

1.3.2.3.2. Az gelişmişliğin ve bağımlılığın nedenleri

Az gelişmişlik ve bağımlılık teorileri öncelikle, az gelişmiş - üçüncü dünya ülkelerinin gelişimlerini göz önüne alarak, klasik gelişme teorilerini reddetmektedirler. Bağımlılık teorisinin ilk teorisyenlerinden Paul Baran, "Büyümenin Ekonomi Politikası" adlı eserinde, sosyolojik kalkınma ve modernleşme teorilerinin burjuvazi teorisyenlerince oluşturulduğunu belirtir. Baran'a göre, Batılı bu teori üçüncü dünya ülkelerini kapitalist düzene sokarak kapitalist büyümeyi amaçlamaktadır.²⁸³ Yine, klasik gelişme teorisinin "az gelişmiş ülkelerin ancak Batılı sanayileşmiş devletlerin geçirdiği tarihsel süreci yaşarsa gelişebilecekleri" şeklindeki anlayış reddedilmektedir. Andre Frank, Baran'ın tezini doğrulayarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler gibi değişmediğini, az gelişmişliğin yeni gelişmiş ülkelerin geçmişi olmadığını belirtir.²⁸⁴ Fernando Cardoso'ya göre de, gelişmekte olan ülkeler hiçbir zaman gelişmiş ülkelerin tarihini tekrar etmezler, çünkü tarihleri farklıdır. Latin Amerika dahil birçok az gelişmiş ekonomi önce sömürge, sonra ulusal devlet olarak kapitalist sisteme dahil olmalarına karşın hala çevre ekonomiler olarak

²⁸¹ Lenin, 1992, 128-141.

²⁸² Mao, T. (1954). *Collected Works (Vol.3)*. New York: International Publishers, 96-97.

²⁸³ Baran, P. A. (1974). *Büyümenin Ekonomi Politikası* (Çev. E. Günçe). İstanbul: May Yayınları, 13-14.

²⁸⁴ Frank, A. G. (1987). *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, New York: Monthly Review Press, 4.

kalmıştır.²⁸⁵ Ayrıca, klasik teorinin modern ve geleneksel şeklindeki ikili toplum yapısı tezi reddedilmektedir. Frank, ikili toplum tezi yerine merkez - uydu ilişkisinin Latin Amerika toplumlarında geçerli olduğunu belirtir. Toplumdaki dışa bağlı kesimler bir tür sömürgeleşmiştir. Fakat toplumların dışa açık ve kapitalizmin yerleştiği bölgeleri en çok geri kalan yerleridir.²⁸⁶ Cardoso ikili toplum yapısı tezini modern ve geleneksel kavramlarının belirsizliği ve toplumsal süreçleri açıklayamaması nedeniyle yetersiz bulmaktadır. Bir toplumdaki gelişmenin modern kesimlerin etkinliği ile hiçbir ilgisi yoktur, önemli olan yaşam tarzlarının modernleşmesi ve ekonomik sektörlerin gelişmesidir.²⁸⁷

Az gelişmişlik ve bağımlılık teorilerinde, az gelişmiş veya üçüncü dünya ülkeleri ile gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsiz ilişki çeşitli kavramlarla ifade edilir. Baran, Marksist bir yaklaşımla, emperyalizmin temelinde “sermayenin aşırılığı” ve “sermayenin tekelleşmesi” olgularını görmektedir. Sermayenin tekelleşmesinin temel unsuru ise artı değerin fazlaştırılmasıdır. Baran’a göre, kapitalist devletlerin temel işlevi artı değeri üretici ve sosyal olmayan yatırımlara dönüştürmektir. Kapitalist devletlerin bu işlevini yerine getirmesinde artı değeri kara çevirecek ve yatırımları garanti edecek üçüncü dünya ülkeleri önemlidir.²⁸⁸ Immanuel Wallerstein ise, dünya kapitalizm analizinde merkez ve çevre ülkelerini ve bu ülkeler arasında bir hiyerarşiyi ifade eden “dünya sistemi” kavramını kullanır. Dünya ekonomisinin merkezini, gelişmiş üretim olanaklarının ve burjuvazinin tüketim mallarını ürettiği özerk sanayinin bulunduğu Batı ülkeleri oluşturur. Dünya ekonomisinin çevresini ise, basit üretimin olduğu ve hammadde ile tarım üretiminde odaklanan ekonomiler oluşturur.²⁸⁹ Samir Amin de Wallerstein’e benzer şekilde “merkez kapitalizmi” ve “çevre kapitalizmi” kavramlarını kullanır. Amin’e göre çevredeki kapitalizm sınırlı üretim faktörleri nedeniyle gerçek kapitalizm değildir. Çevre ekonomisi hiçbir zaman kapitalist olamamış bir geçiş ekonomisidir. Çevre ekonomisinin en temel unsuru merkezin kontrolündeki ihracattır.²⁹⁰ Frank, her iki tür ekonomiyi farklılaştırmak ve küresel kapitalist sistemi tarif etmek için Wallerstein’in merkez çevre ikiliğine benzer “metropol - uydu” ilişkisini kullanır. Avrupa ve ABD öncülüğündeki kapitalist metropol toplumlar yerel düzeylere kadar giden bir ağ oluşturmuşlardır. Her düzeydeki uydunun

²⁸⁵ Cardoso F. H. and Faletto, E. (1979). *Dependency and Development in Latin America*. California: University of California Press, 8-14.

²⁸⁶ Frank, a.g.e., 5.

²⁸⁷ Cardoso and Faletto, a.g.e., 8-14.

²⁸⁸ Baran, a.g.e., 11-37.

²⁸⁹ Wallerstein, a.g.e, 51-64.

²⁹⁰ Amin, a.g.e., 133-140.

görevi kapitalist artı değeri fazlalaştırma ve tekelci yapıyı koruyarak sömürücü rol üstlenmektir.²⁹¹ Cardoso'nun azgelişmişlik teorisine farklı bir yaklaşımı, her ülkenin aynı kapitalist etkileşime maruz kalmadığı, etkileşimin her ülkenin tarihsel sürecine göre değiştiği şeklindedir. Bu şekliyle Amin'in teorisi olan, tüm azgelişmiş ekonomilerin artı değer analizi toptancılık bakımından reddedilmektedir.²⁹²

Azgelişmişlik ve bağımlılık teorilerinin ortak varsayımı azgelişmişliğin küresel kapitalist sistemin bir sonucu olduğudur. Yani, Batı dışı ülkelerin gelişmemesinin nedeni kapitalizmin veya Batılı sosyal ekonomik yapının tam aktarılmaması değil, aksine bağımlı ve sömürücü bir ilişki olarak bu ülke ekonomilerinin küresel kapitalizme dahil olmasıdır. Baran'a göre, karşılıksız ve orantısız bir ticaret içerisinde sermayenin bu ülkelerden Batılı ülkelere doğru akması nedeniyle zenginleşme olamamaktadır. Azgelişmiş ülkelerde artı değer birikse bile bu, sistem içerisinde dış sermayedarlar nedeniyle yok olmaktadır. Sonuçta, emperyalizm üçüncü dünya ülkelerinin gelişimine engel olmaktadır.²⁹³ Frank, Latin Amerika ülkelerinden yola çıkarak, azgelişmiş ülkelerdeki dışa bağlı kapitalist etkinliğin azgelişmişliği geliştirdiğini varsayar. Tarihsel araştırmaları dayanak gösteren Frank'a göre, mevcut azgelişmişlik, uydu azgelişmiş - metropol gelişmiş ülkeler arasındaki tarihsel ilişkilerin bir sonucudur. Frank, bu analizini Latin Amerika'da uydu bölgelerinin kapitalist merkezle bağlarının en zayıf olduğunda en çok geliştiği tezi ile de destekler. Buna en iyi örnek hiç uydulaşmamış Japonya'nın gelişimidir. Azgelişmiş ülkelerde ilerleme varsa da bunun kapitalist etkinlikle hiçbir ilgisi yoktur.²⁹⁴ Wallerstein'e göre, yüzyıllardır gelişen kapitalist dünya ekonomisine çevre ülkelerin dahil olması kaçınılmazdır. Merkezin bir türünü oluşturan dünya imparatorlukları azgelişmiş ülkelerin gelişimini engellemektedir.²⁹⁵ Samir Amin dünya kapitalist sistemini birikim nedeniyle eşitsiz bir gelişme olarak tanımlamaktadır. Amin'e göre, dünya ölçeğinde sermayenin birikimi merkezin gelişim sürecini, çevrenin ise geri kalma sürecini getirir. Amin de Baran gibi artı değerın çevreden merkeze aktarılması anlamındaki değişimin, çevrenin gelişimine engel olduğunu belirtir. Amin'e göre, çevre ekonomisinin en temel unsuru olan ihracat ile malların lüks tüketimi arasındaki ilişki çevredeki kitlelerin daha da fakirleşmesine neden

²⁹¹ Frank, a.g.e., 4-6.

²⁹² Cardoso ve Flatto, a.g.e., 10.

²⁹³ Baran, a.g.e., 209-253.

²⁹⁴ Frank, a.g.e., 3-16.

²⁹⁵ Wallerstein, a.g.e., 64-80.

olmaktadır.²⁹⁶ Cardoso, Amin ve Frank'ın izinden giderek az gelişmişliğin çevre ve merkez toplumların ilişkisinden ve arasındaki farklılıktan kaynaklandığını belirtirler. Az gelişmişlik kapitalizmin genişlemesi ve sanayileşmemiş dünya piyasalarına bağlanması durumunda olur.²⁹⁷

1.3.2.3.3. Bağımlılık teorilerinde eleştiriler ya da yeni tezler

Klasik az gelişmişlik ve bağımlılık teorilerine önemli itirazlar bu okul içinden farklı kavramlara vurgu yapılarak gelmiştir. Ernesto Laclau ve Geoffrey Kay eşitsiz değişim ve kapitalist sömürü gibi temel Marksist kavramlara bağlı kalarak, pre-kapitalist burjuvaziyi vurgulamış, sömürü ilişkisini ve az gelişmişliğin nedenlerini yeniden yorumlamışlardır. Laclau sadece kapitalist üretim tarzını değil, çevre ülkelerdeki pre-kapitalist üretim tarzını da önemser. Dünya kapitalist sistemi her iki üretim tarzının bileşkesidir. Bu nedenle, çevre ile metropol arasındaki bağımlılık ilişkisini tek taraflı olarak değil, kâr oranı nedeniyle iki taraflı olarak açıklar. Merkez de çevreye bağlıdır. Yani, metropol ülkelerdeki endüstriyel kapitalizmin büyümesi, işgücünden kaynaklanan kâr oranı nedeniyle çevre ülkelerdeki pre-kapitalist üretim tarzının devamına bağlıdır. Ayrıca, Laclau analizlerine sadece kapitalist dönemi değil, feodal dönemi de alır. Bu doğrultuda, az gelişmişlik feodal dönemden itibaren oluşan eşitsizliğin ve biriken sermayenin sonucudur. Laclau'nun teorisinde dünya kapitalist sistemi en baştan tarafsız olarak ve kapitalist sistem ile pre-kapitalist sistem arasında bağ oluşturularak kurulmuştur. Bu nedenle Avrupa ve Latin Amerika arasındaki eşitsiz durum tarihsel, yapısal ve bütüncül bir ekonomik sistemin ürünüdür.²⁹⁸

Kay pre-kapitalist ekonomi ile kapitalist ekonomiyi ayırarak Laclau gibi pre-kapitalist burjuvaziyi analizinin merkezine almıştır. Pre-kapitalist burjuva Hindistan'daki İngiliz ortaklı şirketler gibi daha çok yabancı ortaklarla kurulmuş yerli sınıf özelliğindeki şirketleri temsil eder. Kay'a göre, kapitalizmin temel esası olan eşitsiz değişim, pre-kapitalist ticari burjuvazi sınıfının ekonomik kazancını yok ederek, bu sınıfı dışlamak üzere kurulmuş bir işleyiştir. Buna karşın, pre-kapitalist burjuva üretimden değil, ticarete piyasa fiyatlarını lehine kullanarak kâr eder. Kay'a göre, klasik teorinin iddia ettiği gibi işçilerin sömürülmesinin nedeni düşük maaşlar değil, maaşların üretime yaptıkları katkıya

²⁹⁶ Amin, a.g.e., 54-61.

²⁹⁷ Cardoso ve Flatto, a.g.e., 16-18.

²⁹⁸ Laclau, E. (1971). "Feudalism and Capitalism in Latin America". *New Left Review*, 67, 19-38.

göre düşük kalmasıdır. Sonuçta, çevredeki az gelişmişliğin nedeni ticari ve ekonomik yapının yerli burjuvazi aleyhine olmasıdır.²⁹⁹

Marksist bağımlılık teorilerinin gelişen ülkelerdeki devleti tanımladığı bağımlı devlet kavramı eleştirilmiş, açıklanmış ve yeniden yorumlanmıştır. İddia edildiği gibi üçüncü dünya ülkelerindeki devletler merkezi kapitalizm ile olan ilişkisinden dolayı tamamen bağımlı veya güçsüz değildir. Miliband'ın "devletin görece özerkliği" kavramı, yani devletin önemli bir özerkliği olmasına karşın yönetici sınıfın amaçlarına bağlı olması bu anlamdadır.³⁰⁰ Devlet kapitalizmi modeli kapitalist sistemdeki devletin özerkliğini ve ekonomiye müdahalesini açıklayan bir teoridir. Claus Offe bürokrasinin devletin bağımsız aracı olmasından dolayı görece özerkliğe vurgu yapar. Offe'ye göre, kapitalizmin yaşadığı özsel krizler devletin işlevlerini genişleterek yeni unsurlar geliştirmesine neden olmaktadır.³⁰¹ Carnoy'un analizleri doğrultusunda bu modele göre, üçüncü dünya ülkelerindeki zayıf bir burjuvazinin varlığı devletin üretim faaliyetlerini genişletmesi için zemin yaratır. Devlet sadece üretim ve dağıtımdan kaynaklanan rolleri nedeniyle değil, gelişmiş ülkelerle kurduğu ilişkiler nedeniyle kurumsal olarak güçlüdür. Ayrıca, devlet ekonomik gücü doğrultusunda ulusal burjuvazi sınıfının oluşturulmasında önemli bir işlev görür.³⁰²

Az gelişmiş ülkelerdeki devletin görece özerkliğini ve rolünü açıklayan önemli teorilerden birisi de "bürokratik otoriter devlet" teorisi. Bu teori az gelişmiş ülkelerdeki gelişmenin siyasal yönünün demokratik olmadığını gösterir. Guillermo O'Donnell bürokratik otoriter devleti, toplum - devlet bütünlüğünü ifade eden korporatizm içinde ele almıştır. O'Donnell'in tanımladığı devlet; kapsamlı, dinamik, baskıcı, bürokratik ve teknokratik'tir. Buna karşın, faşist devletlerle, Latin Amerika ülkeleri gibi popülist-gelişmekte olan devletler arasında hâkim yerel sınıflarla olan ilişkisi ve özerkliğin seviyesi bakımından önemli farklılıklar vardır. Fakat, hepsi ulusal burjuvazileri oluşturmada işlev görmekle birlikte uluslararası sermaye ile yakın ilişki kurmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde bürokratik otoriter devletlerin ortaya çıkışı toplumsal ilişkilerin bozulması ve kapsamlı toplumsal değişiklik süreçleriyle paraleldir. Ayrıca, O'Donnell Güney Amerika

²⁹⁹ Kay, G. (1975). *Development and Underdevelopment: A Marxist Analysis*. London: Macmillan, 105-116.

³⁰⁰ Miliband, R. (1983). "State Power and Class Interests". *New Left Review*, 138, 58.

³⁰¹ Offe, C. (1974). "Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System". *German Political Studies*, 1, 4-6.

³⁰² Carnoy, a.g.e., 248.

siyasetini, iktidarın siyasal sistem içindeki liderliği ve dönüştürücü rolüne vurgu yapan “popülizm” kavramı ile açıklar. Uzun zaman bürokratik otoriter devlet popülist siyaset içinde işlemiştir. 70’li yıllarda ise Güney Amerika’da daha demokratik bir sistemde ve daha gelişmiş bir ekonomide bürokratik bir devlet söz konusudur.³⁰³

³⁰³ O’Donnell, G. A. (1979). *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism*. Berkeley: University of California, 85-91.

2. BÖLÜM

UYGULAMADA SİYASAL DÜZEN TEORİSİ

Siyasal düzenin kavram ve teori bakımından incelenmesinden sonra, uygulamada siyasal düzen teorisinin ele alınması teorik incelenmeyi tamamlayacaktır. Burada siyasal düzenin uygulanmasından güncel siyasal gelişmeler anlaşılmalıdır, konu halen teori içerisinde. Siyaset teorisinde siyasal düzene yönelik sadece kavram ve siyasal düşünceler yer almamakta, aynı zamanda siyasal düzenin kurumlarla ve gelişmelerle olan ilişkisi incelenmektedir. Bu, teoride siyasal düzenin sağlanmasına yönelik teorilerin varlığı anlamına gelmektedir. Siyasal düzenin uygulanmasına yönelik kavram ve teoriler özellikle modernleşme, siyasal gelişme ve siyasal değişimin teorik unsurlarını içermektedir. Siyasal düzen teorisinin uygulanması içerisinde yer alan kurumlar ve siyasal gelişmeler özellikle ulusal alan için geçerlidir. Uluslararası alan şimdilik konu dışıdır.

Siyasal düzen teorisinin uygulanmasına yönelik inceleme iki konuyu kapsamaktadır: siyasal düzenin unsurları ve siyasal değişim. Siyasal düzenin unsurlarını belirlemek “siyasal düzen nasıl sağlanır?” sorusuna da cevap niteliğindedir. Teorik olarak siyasal düzenin unsurlarını ele almak ya da belirlemek aynı zamanda somut siyaset için bir strateji oluşturur. Siyasal düzen kavramının Batılı olması siyasal düzenin unsurlarının Batılı olmasına yol açmaktadır. Yani, siyasal düzeni sağlayacak siyasal unsurlar ve bunları ifade eden kavramlar Batı kaynaklıdır. Ayrıca, bu kavramlar Amerikan hegemonyası savunucularının vurguladıkları kavramlardır. Toplumlar da kaçınılmaz ve sürekli olarak yaşanan siyasal değişimler siyasal düzenin sağlanması bakımından önemlidir. Düzen, değişimin bir hedefi ya da onun sonucunda aranan bir şeydir. Değişim de düzeni anlamlı kılan şeydir, değişim olmadan ona ihtiyaç nadiren duyulur. Düzen ve değişim olguları arasındaki ilişki, düzen ve siyasal düzen kavramlarının değişim kavramı ile kopmaz ilişkisini açıklamaktadır. Siyasal değişimlerin bir kısmı siyasal iktidar tarafından planlı yapılırken, bir kısmı da toplumsal gruplar ve diğer devletler kaynaklı olarak etkileri belirsiz ve şok edicidir. Şiddet, çatışma ve bozulma gibi olumsuz siyasal değişimler de teorik inceleme bakımından önemlidir.

2.1. Siyasal Düzenin Unsurları

Bazı modern siyasal teorilerde, özellikle de 2. Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyası savunusu teorilerinde siyasal düzen ile ilişkili bazı kavramlardan bahsedilmiştir. Ayrıca, siyasal gelişmenin unsurlarının bir kısmı siyasal düzen için de geçerlidir. Birçok modern siyasal yapı siyasal düzenin unsurları olarak görülebilir. Bununla beraber, bu siyasal unsurları sınırlandırmak zorunludur. Siyasal düzeni sağlayan aktörleri en başta belirtmek gerekir. Bu doğrultuda, siyasal düzenin unsurları olarak beş temel kavram ve olgudan bahsedilebilir: siyasal iktidar, siyasal kurumlar, siyasal partiler, siyasal katılma ve siyasal kültür. Bu unsurlar geniş anlamda siyasal kurumlar olsa da, burada dar anlamda siyasal kurumlar olarak ve her bir unsur ayrıca ele alınmıştır. Siyasal partilerin siyasal kurumların içinde değil ayrıca ele alınmasının bir nedeni, siyasal partilerin siyasal düzene ilişkin teorilerdeki ağırlığıdır. Ayrıca, belirtilen unsurların içinde: siyasal kurumsallaşma, bürokrasi, siyasal liderlik, parti sistemleri, siyasal bütünleşme, vatandaşlık ve siyasal iletişim ayrıca yer almaktadır. Şunu vurgulamak gerekir ki, burada siyasal düzenin unsurları olarak belirtilen kavram ve olgular Amerikan hegemonyasında özellikle vurgulananlardır.

2.1.1. Siyasal İktidar ve Siyasal Düzen

Belirli bir alanda insanlar üzerinde hâkimiyet kuran ve o insanların tamamına ilişkin işler yapan iktidar, siyasal iktidar'dır. Devlet modern siyasal sistemlerde ülke sınırları içinde meşru siyasal iktidardır. Ulus düzeyindeki siyasal iktidarlar demokratik rejimlerde seçimle, otoriter rejimlerde ise saltanat, devrim ve darbe gibi zorla veya olağanüstü koşullarda oluşurlar. Demokratik hukuk devletlerinde siyasal iktidarlar hükümet olarak adlandırılır. Hükümetler seçimler ile belirlenen, yasalarla sınırlanmış, devlet başkanı ve bakanlar arasında yetki paylaşımı yapılmış ve parlamento tarafından dengelenmiş bir iktidardır.³⁰⁴

Siyasal iktidarın temel unsurları; siyasal liderlik, karar alma ve bürokrasidir. Siyasal liderlik siyasal iktidarın şahsi en üst kısmıdır. Siyasal lidere ek olarak liderin yardımcı ve yönetici kadrosunu içerir. Karar alma, siyasal iktidarın tüm siyasal sistemi etkileyebildiği bir araçtır. Karar alma aracı ile politikalar yapılır. Bürokrasi ise resmi şahısları ve usulleri

³⁰⁴ Duverger, a.g.e., 132-134 ve Heywood, a.g.e., 116.

içeren siyasal iktidarın yapısıdır. Yönetime ilişkin hem asil işler hem de yardımcı işler buna dahildir. Kapitalist ve modern devletlerde bürokrasi vazgeçilmez bir yapılanmadır. Bürokrasi ya siyasal liderlik yönetiminde siyasal iktidarın yardımcı organı ya da siyasal iktidarın ortağıdır.³⁰⁵ Bürokrasi içinde özerklik kazanarak siyasal iktidarı doğrudan etkileyebilme özelliğine sahip unsur ordudur. Otoriter rejimlerde ve gelişmekte olan ülkelerde bürokrasi ve asker bir siyasal iktidar ortağıdır. Siyasal sistem de siyasal iktidarın merkezinde olduğu bir siyasal düzeni ifade eder. Aynı zamanda da siyasal iktidarın merkezidir. Burada, siyasal sistem, siyasal liderlik ve karar alma siyasal iktidarın içinde beraber, bürokrasi ve ordu ise ayrı ayrı ele alınacaktır.

Siyasal iktidar siyasal düzen ile doğrudan ilişkili bir kavram ve olgudur. Siyasal düzeni siyasal iktidar sağlar. Modern zamanlarda ülke içinde düzen sağlayan güç siyasal iktidar olarak devlet'tir. Uluslararası alanda ise devletler, küresel düzenin parçalarıdır. Siyasal iktidar bir bakıma siyasal düzenin ta kendisidir. Hükümet ve bürokrasi gibi iktidarın unsurları siyasal düzenin de unsurlarıdır.

2.1.1.1. Siyasal düzen bakımından siyasal iktidar ve unsurları

Siyasal iktidarı düzen açısından niteleyen kavram "siyasal sistem"dir. Siyasal iktidar liderlik ve karar almayı da içererek siyasal sistemin merkezinde bulunur. Siyasal sistem, bir toplumda siyasal unsurların etkileşim halinde olduğu bir bütündür. Siyasal sistemde iktidar ilişkisi doğası gereği vardır. Easton bir toplumdaki değerlerin dağıtımındaki otoriteyi siyasal sistemin temel ilişkisi olarak görür.³⁰⁶ Dahl ise politikalar, kararlar ve kurallar üzerinde etkili olmaya çalışan siyasal sistemin üyelerinden bahseder.³⁰⁷ Siyasetin kullanım amacına bağlı olarak, siyasal sistem de geniş ve dar anlamda kullanılır. Geniş anlamda siyasal sistem, siyasal faaliyetler ile birlikte tüm toplumsal yapıları içine alır. Dar anlamda siyasal sistem ise hükümete ve karar almaya odaklan üst düzey bir yapıdır.

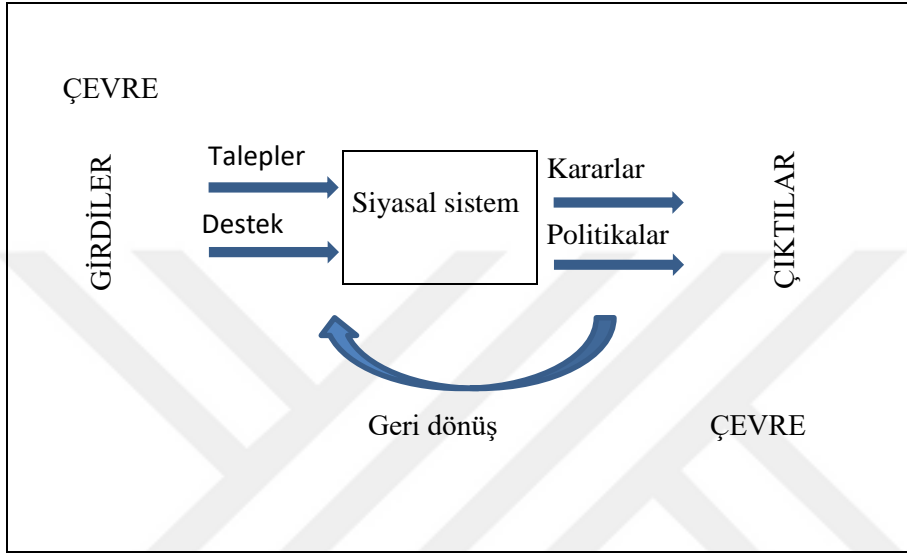
Easton siyasal hayatın özelliği nedeniyle, diğer sistemlerden ayrılabilir bir siyasal sistem düşünmüştür. Easton'un siyasal sistemin vurguladığı özellikleri; bir kimliği olması, girdi ve çıktılardan oluşması, farklılaşmaya ve bütünleşmeye sahip olmasıdır. Easton'un siyasal sistem analizinde, girdiler sistem sürecine girerek çıktılara dönüşürler ve çıktılar

³⁰⁵ Heywood, a.g.e., 372-376, Easton, 1957, 383-385 ve Weber, 2012 (Ekonomi ve Toplum 2), 323-325.

³⁰⁶ Easton, 1965, 129.

³⁰⁷ Dahl, R. (1963). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice Hall Inc, 16.

girdiler üzerinde, çevre ise tüm sistem üzerinde etki eder. Girdiler, siyasal talepler ve destekler; çıktılar ise kararlar ve politikalardır. Somut olarak, siyasal sistemin merkezi, çevresel etkilere de açık olarak, toplumsal talepleri ve desteği kararlara ve politikalara dönüştürür ve bunlar yeniden taleplere ve desteğe etki eder. Siyasal sistemin merkezini siyasal iktidar olarak tanımlayabiliriz.³⁰⁸

Şekil 2.1. Siyasal sistem

Siyasal sistem - düzen ilişkisi kendiliğinden kurulur. Geniş anlamda siyasal sistem düzenin kendisiyken, dar anlamda siyasetin merkezi ya da karar alma aracı olarak siyasal kararlar doğrultusunda siyasetin yönetimidir. Siyasal sistem ne kadar diğer siyasal aktörler ve toplum üzerinde etkiliyse ve unsurlar ne kadar birbirine bağlıysa, siyasal düzen o denli sağlanacaktır. Lasswell'i takip eden Almond, siyasal sistemin düzen sağlayıcı birçok işlevini belirtmiştir. Toplumsal işlevler; siyasal toplumsallaşma, çıkarların dile getirilmesi, çıkarların birleşmesi ve siyasal iletişimidir. Hükümet işlevleri ise kuralların koyulması ve uygulanmasıdır.³⁰⁹

Karar alma siyasal iktidarın siyasal hayatı etkileyebildiği en önemli araçtır. Lasswell ve Kaplan'ın tanımına göre, karar ciddi yaptırımları içeren bir politikadır. Bir karar alındığında karşıtlar için yaptırımlar haline gelir. Politikanın merkezinde yer alan siyasal kararların en temel özelliği, belirli bir tür siyasal eylemlere yol açmasıdır.³¹⁰ Siyasal iktidarlar karar alma araçları ile otoritelerini sağlarlar. En başta siyasal iktidar

³⁰⁸ Easton, 1957, 383-385.

³⁰⁹ Almond and Coleman, a.g.e., 15-17.

³¹⁰ Lasswell and Kaplan, a.g.e., 74.

mücadelesinin kendisi taktiksel - gizli karar alma eylemleri bütünüdür. Devleti kontrol altına almak isteyen dar bir kadro gizli kararlara başvurur.³¹¹ Bazı teoriler karar almayı o kadar merkezi bir konuma koyar ki, siyasal iktidarın egemenliği ile doğrudan bağdaştırır. Carl Schmitt egemen gücün, gerçekte olağanüstü durumlarda karar alması ile ortaya çıktığını ileri sürer. “Egemen olağanüstü (acil) duruma karar verendir” sözü bunu anlatır.³¹² Fakat, iktidarın keyfi kararlar alabilmesi siyasal sistem anlayışı ile uyuşmamaktadır. Toplumsal değerlerden ve hukuktan bağımsız karar alabilmek pek mümkün değildir. Nitekim, Parsons karar almayı bir toplumsal sistemde bireyin toplumsal eylemi olarak görür.³¹³

Siyasal kararlar farklı şekilde alınırlar. Parlamento kararları yasa çıkartılarak, hükümet kararları kararname çıkartılarak ve yargı kararları hükümler uygulanarak alınır. Cezai, idari ya da meclis kararlarının nasıl alınacağı detaylı kurallarla belirlenmiştir. Friedrich kararların alınış biçimi bakımından üç tarz siyasal karar belirlemiştir: bireysel, grup ve yasama kararı. İlk olarak, bir yönetici veya vatandaş siyasal eylemlerinde bireysel kararını tavsiyeli veya tavsiyesiz olarak alır. İkincisi, genelde komite veya kurul gibi siyasal organların grup kararı almasında danışma ve oybirliği veya çoğunluk usulü uygulanır. Üçüncüsü, yasama organı kamuoyunca tartışıldığı şekliyle yasa çıkartarak kararlar alır. Her üçünün ortak özelliği, siyasal karar alıcının bir sorun ile karşılaşması neticesinde karar almasıdır.³¹⁴

Siyasal iktidar içerisinde siyasal liderlik, siyasal düzeni belirleyen en etkili unsurdur. Carl Friedrich’ten yola çıkarsak, siyasal iktidarın iki temel unsuru olduğu söylenebilir: siyasal liderlik ve kurallar/kurumlar. İktidar ile kurallar birbirini gerektirirler. Öncelikle, kurallar siyasal iktidarın kurumsallaşmış halidir. Kurallar iktidarın zorlayıcı unsurları olarak iktidarı yansıtır. Bir kurala bağlanmamış ve kurumsallaşmamış iktidarlar kalıcı olamazlar. Süreklilik ve düzen bir kurumun temel özellikleri olduğuna göre, iktidarın kurumsallaşması kendisini sürekli hale getirecektir. Dolayısıyla, siyasal liderler ya da kural koyucular için kurumsallaşmak iktidarın sürekliliği ve düzenin sağlanması için zorunludur.

³¹¹ Neumann, F. L. (1950). “Approaches to the Study of Political Power”. *Political Science Quarterly*, 65(2), 169.

³¹² Schmitt, C. (2014). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm* (Çev. A. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi, 29.

³¹³ Parsons, 1967, 5.

³¹⁴ Friedrich, 1963, 74-77.

Siyasal liderler uzlaşa ile iktidar elde ederlerken zorlama, güç unsuru olarak kuralları kullanırlar.³¹⁵

Modern siyasal sistemlerde iktidar olarak siyasal liderlik yürütme'ye, devlet başkanları ve hükümete aittir. Siyaseti bir iktidar olma mücadelesi olarak tanımlarsak, siyasal liderliği de iktidarı kullanma olarak tanımlayabiliriz. Bertrand Russell iktidar dürtüsünün açık şekilde liderlerde, kapalı şekilde liderleri izleyenlerde görüldüğünü söylemişti.³¹⁶ Siyasal liderlerin sayısı ve etkisine göre siyasal iktidarlar sınıflandırılmaktadır. Klasik teoride tek kişinin yönetimi monarşi, az kişinin yönetimi aristokrasi ve çok kişinin yönetimi demokrasi olarak tanımlanmıştı.³¹⁷ Modern seçkin teori ise, çoğunluğun yönetimi çerçevesinde bile asıl iktidarın seçkin veya yönetici grupta olduğunu öngörmekteydi.³¹⁸

Max Weber, meşruiyetin kaynaklarından biri olan karizma'yı iktidarı nitelemede kullandığı gibi siyasal liderlik için de kullanır. Karizmatik iktidar (otorite) inanca dayanırken, iktidar sahibi lider de inanılan ilahi özellikleri nedeniyle meşruiyetini kazanır. Karizmatik liderler doğaüstü, ilahi veya alışılmamış sıfatlarla liderlik yaparlar. Weber karizmatik liderler olarak özellikle İsa, Luther ve Calvin gibi dini liderleri saymıştır.³¹⁹ Bununla beraber, Hitler ve Musollini de karizmatik lider olarak tanımlanabilir.

İktidarın güçlenmesi ve merkezileşmesi siyasal düzen açısından önemli bir durumdur. Modern siyasal teorinin ilk örneklerinde siyasal iktidarın gücü savunulmuştu. Mutlak egemenliğe sahip devlet anlayışı Bodin, Grotius ve Hobbes'ta görülmektedir. Toplumsal sözleşmeyle kurulan siyasal iktidarın, yani devletin temel işlevi toplumun kurallara bağlanması ve hakların korunmasıdır. Hobbes, siyasal iktidarın gücü arttıkça toplumun daha fazla yarar sağlanacağına inanmaktaydı.³²⁰ Modern zamanlarda milliyetçiliğin ve 20. yüzyılda faşizmin güçlü devlet iktidarı düşüncesini meşru kıldığı bilinmektedir. Klasik modernleşme ve gelişme teorilerinde de devlet inşası bağlamında merkezi devlet iktidarı savunulmuştur.

³¹⁵ Friedrich, C. J. (1961). "Political Leadership and the Problem of the Charismatic Power". *The Journal of Politics*, 23 (1), 3-9.

³¹⁶ Russell, B. (2013). *İktidar* (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi, 16.

³¹⁷ Platon, a.g.e., 268-269, Aristoteles, a.g.e., 127, Montesquieu, a.g.e., 51-63.

³¹⁸ Seçkin teorisinin temel tezleri için bkz. Pareto, V. (1935). *The Mind and Society* (Vol. 3). London: Jonathan Casxpe, 1422-1430. ve Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill, 50-53.

³¹⁹ Weber, 2012 (Ekonomi ve Toplum I), 362-369.

³²⁰ Bodin, a.g.e., 65-75. Grotius, a.g.e., 42-58. ve Hobbes, a.g.e., 137-144.

Bir siyasal sistemde güç eşit bir şekilde dağılmaz. Bir siyasal aktör diğerlerinden daha fazla güç elde edebilir. Özellikle siyasal iktidarda olmak üzere gücün merkezileşmesi söz konusudur. Steven Brams'a göre, siyasal sistem hangi yapıda olursa olsun gücün merkezileşmesi diğer alanlardaki ilişkilere bağlıdır. Yani, belirli bir alanda gücünü merkezileştiren bir siyasal iktidarın devamlılığını ya da seviyesini, iktidarın diğer alanlardaki etkisi belirler. Gücün merkezileşmesinin iktidarın gücünü ve düzen sağlama işlevini arttırdığı ilk akla gelense de, çok yüksek seviyedeki gücün merkezileşmesi ve hiyerarşik yapılanma esnekliği ve karşılıklı etkileşimi ortadan kaldırdığından çok riskli ve kırılmalıdır.³²¹

Gücün dağılımının, demokrasi, otoriter, totaliter vb., siyasal sistemlerle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Otoriter ya da totaliter rejimlerde gücün belirli iktidarlarda ve belirli alanlarda merkezileştiği doğrudur. Fakat, tek başına siyasal sistemin türü gücün merkezileşmesinin göstergesi değildir. Gücün dağılımında siyasal kurumlar ve toplumsal grupların siyasal iktidarla olan ilişkisi belirleyicidir. Demokrasilerde gücün merkezileşmesi konusunda ciddi tartışmalar vardır. Gücün merkezileşmesinin çoğunluk ilkesine aykırı olduğu düşünülse de, demokratik yönetimlerin sürekliliği için hiyerarşi ve istikrarın gerekli olduğu da düşünülmektedir. Çoğulcu ya da seçkinci yönetim tarzlarından hangisinin kamu çıkarına uygun olduğu da belirsizdir. Bu konudaki en temel uygulama güçlerin ayrılığıdır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ayırım ve birbirini dengeleme gücün merkezileşmesini engellemektedir. Yalnız, bu ayrılığın toplum üzerindeki kontrol ve gücün etkisi bakımından bir önemi yoktur. Modern zamanlarda egemen gücün etkisi toplumu kontrol etme ve ekonomik güç ile ölçülür. Otoriter rejimlerde, siyasal liderin olağanüstü yetkileri, iktidar partisinin aşırı gücü ve devletle bütünleşmesi ve siyasal iktidara bağlı toplumsal grupların etkili olması gibi olgular söz konusudur. Bu durum tüm siyasal güçleri etkileyebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Güçlü ve merkezileşmiş siyasal iktidarlara en çok Sovyet ve Nazi yönetimleri örnek olarak verilir.

2.1.1.2. Bürokrasinin düzene ve siyasal gelişmeye etkisi

Bürokrasi ile düzen arasındaki ilişki bürokrasinin siyasal iktidar ile olan ilişkisine bağlıdır. Bürokrasi siyasal iktidarın bir parçası olarak ele alınırsa, siyasal düzen siyasal

³²¹ Brams, S. J. (1968). "Measuring the Concentration of Power in Political Systems". *The American Political Science Review*, 62(2), 461-475.

iktidarın geneli üzerinden değerlendirilir. Eğer bürokrasi özerk bir unsur olarak ele alınırsa, siyasal düzen her iki aktör bakımından ayrı ayrı değerlendirilir. Bürokrasi ile siyasal iktidar arasındaki ilişki demokratik ve gelişmiş siyasal sistemlerde bellidir. Bu tarz yönetimlerde bürokrasi, politikaları uygulayan ve idari işleri yapan organ olarak siyasal iktidarın bir parçasıdır. Otoriter yönetimlerde de iktidar parti bütünlüğü içerisinde bürokrasi siyasal iktidarın emrinde bir yapıdır. Bürokrasi - siyasal iktidar ilişkisi bakımından esas sorun gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır. Modernleşen toplumlarda seçkin bir yapı oluşturan bürokratlar devlet içerisinde ayrıcalıklı ve üst bir konuma yerleşir. Bu tarz yönetimlerde bürokrasi, uzmanlaşmış bilgisi ile ayrıca politika yapma işlevini yürütür. Böylece, özerk bir yapıda olan bürokrasi ile politika yapıcılar/hükümet arasında bir ikilik ve ayrılık oluşabilir. Sonuç siyasal istikrarsızlık ve düzensizliktir. Bu durum genellikle iktidar mücadelelerinin yaşandığı ya da iktidarın zayıf olduğu süreçlerde görülür.

Genel bir yaklaşım olarak, bürokrasi siyasal iktidarın yönetiminde onun bir parçasıdır. Bu anlamda bürokrasinin düzen sağlaması siyasal iktidarın merkezileşmesi ile ilgilidir. Bürokrasi ne kadar merkezi ve bütüncül ise siyasal düzen de o denli sağlanır. Bürokrasinin merkeziliği hükümetten yerel idarelere kadar bir yetki zinciri ve bütünleşmiş bir örgüt yapısı ile ölçülür. Devlet yapılanmasının illa ki merkezi olması gerekmez, yerel yönetimlerin güçlü olduğu siyasal sistemlerde de üst düzeyde karar alıcılar ile yönetim arasındaki hiyerarşik ilişki veya uyum yeterlidir. Bir başka önemli husus da politika yapım süreci ile ilgilidir. Uzmanlaşmış bilgisi ile bürokrasinin politika yapım sürecine katılması kaçınılmazdır, fakat siyasal iktidarın iradesi dışında bir yönde politikaların belirlenmesi de olasıdır. Bu nedenle, demokratik teoriye göre, politika yapım sürecinde bürokrasiden yararlanırken demokratik meşruiyete sahip iktidarın iradesi doğrultusunda tam hareket edilmelidir. Zira, geri dönüşlerle karşılaşacak olan ve dış etkenlere açık olan bürokrasi değil, siyasal iktidardır. Etkin bir yönetim için sınırlı devletin ve bu kapsamda sınırlı bir bürokrasinin varlığı savunulmuştur. Gerçekten de, yetkileri belirlenmiş ve örgütsel yapısı merkezde sınırlanmış bir bürokrasi, etkin bir siyasal iktidar ve hükümet için önemli bir mekanizma olabilir. Bürokrasinin gereksiz genişliği her zaman siyasal iktidar için sorunlar çıkartabilir. Ama bürokratik otoriter devletler bu durumun dışındadır.

Bürokrasinin siyasal düzene olan etkisi, onun siyasal gelişme ve modernleşme açısından önemi ile anlaşılabilir. Şüphesiz ki, bürokrasi siyasal gelişme bakımından belirleyici bir etkidir. Siyasal gelişmeyi farklılaşma, sekülerleşme ve kurumsal büyüme

gibi unsurlarla tarif ettiğimizde, kamu yönetiminin ya da burada kullanacağımız tabirle bürokrasinin de modernleşmenin, bu unsurlarının gerçekleşmesinde başrolde olması beklenir. Aynı zamanda bürokrasi geleneksel siyasal yapıdan modern siyasal yapıya geçmiştir. Bu anlamda bürokrasi Weber'in tabiriyle modern örgütlenme biçimidir. Weber'in sınıflandırmasına göre geleneksel ve karizmatik yönetimlerden farklı olarak, bürokratik yönetimler; uzmanlaşmış ve farklılaşmış yapı, liyakat ve başarı odaklı personel sistemi, yasalara göre karar alma ve görev paylaşımı yapma gibi özelliklere sahiptir.³²² Buna karşın, bürokrasilerin Weber'in tarif ettiği şekliyle ideal tipe ulaştığını söylemek mümkün değildir. Ne kadar gelişmiş olursa olsun kamu yönetimleri bazı geleneksel özellikleri taşımaktadır. Özellikle geniş çaplı kamu işletmeleri klasik bürokrasiye uymayan özelliklere sahiptir. LaPalombara, Weber'in öngördüğü bürokratik yapıya ek olarak, Batı tipi bürokrasilerde uygulandığı şekliyle bazı Anglo-Amerikan ilkeleri vurgulamıştır. Öncelikle, bürokrasi siyasal kurumlar için araç olmalı, az gelişen toplumlarda olduğu gibi güçlü ve karar alma işleyişine dahil olmamalıdır. Yöneticiler de, çoğulculuğa uygun şekilde şeffaf kararlar almalı ve seçilmiş hükümete tabii olmalıdır.³²³

Bürokrasiler hem bir araç hem de bir özne olarak ülkelerin siyasal gelişiminde önemli işlevler üstlenmiştir. Bağımsızlık sonrasında yeni devletlerde geleneksel yönetimden kalmış sivil hizmete dayalı bürokrasi, modern siyasal yapının oluşumunda örgütsel ve personel yapısıyla önemli rol oynamıştır. Sömürge yönetimi geçirmemiş gelişmekte olan ülkelerde ise, yönetici seçkin sınıfın hâkimiyetindeki geleneksel - modern karışımı bir bürokrasi, modernleşmede geçiş sürecinde etkin olmuştur. Kurumların gelişme içerisindeki etkilerine benzer şekilde, bürokrasinin toplumsal talepleri siyasal sisteme dahil etme konusundaki en temel işlevi, onları tek bir politika haline getirerek siyasal bütünleşmeye önemli katkı sunmasıdır. Bürokrasiler bunu siyasal iktidarın ihtiyaç duyduğu tüm planları, politika çerçevelerini ve kaynak modellerini sunarak ve teknik bilgi sağlayarak yapar. Aynı zamanda kaynakların toplum içerisindeki dağılımında etkin söz sahibidir. Bürokrasinin bu işlevinin türevleri olarak, bürokrasi; yöneticiler ve toplum arasındaki ilişkileri düzenler, toplumsal gruplar veya çıkarlar arasındaki mücadeleleri

³²² Max Weber, 2012 (Ekonomi ve Toplum 2), 323-325.

³²³ LaPalombara, J. (1963). "Bureaucracy and Political Development: Notes, Queries and Dilemmas". In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 48-55.

giderir ve çeşitli grupları merkezi bir politikaya dahil eder. Bu işlevlerinin tümüne siyasal toplumsallaşma denilebilir.³²⁴

Bürokrasi hem demokratikleşmeyi sağlayabilecek hem de ona engel olabilecek yapıdadır. Siyasal iktidar ile birlikte bürokrasi, siyasal gelişmenin diğer alanlarında olduğu gibi demokratikleşme yönünde mevzuatı çıkaracak ve uygulamaları yönetecek idaredir. Fakat demokratikleşme yönünde bürokrasinin sınırlandırılması süreci, kendi kurumsal kapasitesini geliştirme veya en azından koruma işlevi içerisinde bulunan bürokrasi için bir çelişkidir. Modernleşme süreçlerinde bürokrasinin aktif olarak demokratikleşmede rol oynamasına karşın, bu işlevi yerine getirirken onun demokrat olması gerekmez. Bürokrasilerin gelişimdeki dönüştürücü işlevi, Batılı demokratik değerlere uyum sağlaması ile ölçülemez. Aksine, değişim yaşayan toplumlarda etkili olan bürokrasi Batılı değerlere uyum sağlayan değil, vesayet bürokrasisidir. Yeni oluşan devletlerde dönüşümlerin tek parti hâkimiyetindeki bürokrasiler veya ordu tarafından üstlenilmesi önemli bir göstergedir.³²⁵

Bürokrasinin bir aktör olarak modernleşme ve siyasal gelişmede önemi genel olarak kabul görmüştür. Bunun içerisinde de bürokratların ayrı bir önemi vardır. Weber bürokrasinin temel unsurlarından biri olan memurları ayrıcalıklı bir statü içerisinde değerlendirmiştir. Memurlar hem toplumsal saygı görmeleri hem de yasalarca korunmaları nedeniyle toplum içerisinde ayrıcalıklı bir konumda bulunurlar. Eğitimleri ve uzmanlığı modern ekonomik ve toplumsal yapı içerisinde kendilerini farklı kılar. Aynı zamanda memurlar yüksek bir otorite tarafından atandıklarından, seçilmiş memurlara göre daha özel bir konumdadırlar. Weber memurluğu yasalara dayanan, güvenceli ve katı bir statü olarak tanımlar. Bunun sonucunda memurlar için bir bağımsızlık durumu (özerklik) oluşur. Ömür boyu (emekliliğe kadar) görev süresi, keyfi işten atılma ve yer değiştirmenin bulunmaması, düzenli maaş, devlete olan bağlılık ve görev bilinci ve gayri şahsilik bürokrasi içerisinde memurların güçlü statüsünün bazı etkenleridir. Weber bürokratların uzmanlaşmış bilgisi nedeniyle aristokratlara karşı bir üstünlük sağladığını belirtir. Buna göre, modern çağda siyasal yönetimlerde artık memurlar (bürokratlar) tercih edilecektir.³²⁶

³²⁴ Eisenstadt, S. N. (1963). "Bureaucracy and Political Development". In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 105-110.

³²⁵ LaPalombara, a.g.m., 55-60.

³²⁶ Weber, 2012 (Ekonomi ve Toplum 2), 325-340.

Yasal statüye ek olarak eğitim, ekonomik kazanç ve diğer toplumsal statüler ile birlikte bürokratlar, toplumda seçkin ve bilgin bir sınıf oluştururlar. Modern toplumlarda bu sınıfın kaynağı aristokratlarda olduğu gibi sülale değil, yasalar ve bürokrasidir. Seçkin teorileri önemli ölçüde bürokratik seçkini veya sınıfı tanımlar. Pareto, “yönetici seçkinleri” Mosca, “yönetici sınıf” ve Wright Mills “iktidar seçkinleri” kavramlarını kullanmıştı. Pareto toplumda ayrı bir katman olarak hükümette dolaylı ya da doğrudan rol oynayan bireylerin oluşturduğu yönetici seçkinlerden bahsetmişti. Mosca modern demokrasilerde birçok grubu temsil eden yönetici seçkinlerin çoğulcu siyasal sisteme uygun şekilde sınıf oluşturduğunu belirtir. Benzer bir şekilde, Mills Amerikan toplumunda ekonomik ve askeri alanlarda olduğu gibi, merkezileşen ve genişleyen siyasal yapının üst noktalarında iktidarın üyeleri olarak seçkinleri vurgular.³²⁷

Özellikle gelişmekte olan toplumlarda modernleşme süreci içerisinde bürokratlar aktif bir rol oynamıştır. Bürokratların bu işlevinin ardında iki temel isteklendirme kaynağı olduğu söylenebilir: uluslararası kapitalist destek ve ulusal kalkınma. Özellikle sömürge sonrasında yeni oluşan devletlerde, Batılı gelişmiş ülkelerin desteğini ve kapitalist - ekonomik yardımları alma bürokratlar için büyük bir teşviktir. Ayrıca, bürokratlar gelişmelerinin yegâne yolunun Batılı modernleşmeden geçtiğini düşünerek, Batılı değerleri benimser ve buna yönelik toplumda yönlendirmelerde bulunur. Sonuçta bürokratlar modernleşme - gelişme yolunda toplumsal dönüşüme öncülük ederler. Hatta bazı toplumlarda, bürokratlar yeni bir millet oluşturma görevini üstlenecek kadar güçlü olmuşlardır. Somut olarak, bürokratların aktif modernleştirici işlevini en çok erken modernleşme döneminde, Japonya ve Türkiye’de görmek mümkündür. Japonya’da modernleşmenin başladığı Meiji hükümeti döneminde modernleştirici oligarşi olarak sivil bürokrasi etkin olmuştur. Türkiye’de ise askerlerle birlikte bürokratlar Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar varan bir modernleşme sürecini yönetmişlerdir.³²⁸

Bürokratların siyasal gelişmeyi aktif olarak etkilemelerinin bazı temel yolları vardır. Batı’da sivil bürokrasinin aktif bir grup olarak siyasal gelişmeye olan etkileri bu konuda bir genelleme yapılmasını sağlar. İlk olarak, uzmanlaşmış bürokrasi hem karar vericiler hem de halk bakımından yasal bir meşruiyet sağlar. Karar vericiler bürokrasiye danışırken

³²⁷ Pareto, a.g.e., 1422-1430. Mosca, a.g.e., 50-53. ve Mills, C. W. (2017). *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 21-27.

³²⁸ İnoki, M. and Chambers, R. L. (1964). “The Civil Bureaucracy”. In R. E. Ward and D. A. Rustow. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 283-327.

halk saygı gösterir ve güvenir. Yine, bürokrasi kamu ihtiyaçlarını görmesi, örgütsel ve teknik araçlar sağlaması, politikayı mevzuata dönüştürmesi gibi işlevleriyle politika yapımında danışmanlık sağlar. Politika işlevi içerisinde bürokrasi, politikanın çerçeveleri olarak görülebilecek tüm programları belirler ve hazırlar. Ayrıca, bir kamu idaresi olarak bürokrasi hükümetin yaygın ve detaycı bir aracıdır. Bu doğrultuda, bürokratlar halk ile yüz yüze olarak ekonominin ve toplumsal işbölümü ve birlikteliğin gelişmesinde önemli rol oynayabilecek kapasitedirler. Dahası, bürokrasi tüm bu işlevleri sayesinde halk nezdinde reformların fikrinsel kaynağının oluşmasına ve politika unsuru olarak uygulanmasına önemli katkı sunarlar.³²⁹

2.1.1.3. Ordunun düzene ve siyasal gelişmeye etkisi

Ordunun siyasal düzen açısından değerlendirilmesi, temel olarak profesyonelliğinin, özerkliğinin ve siyasal etkinliğinin incelenmesini içerir. Askeri profesyonelliğe 19. yüzyılda Prusya (Almanya), Fransa ve İngiltere orduları öncülük etmiştir. Modern literatürde askerliği bilimsel yolla ele alan ilk çalışmalardan olan Savaş Üzerine’de Clausewitz, savaşı bir bilim veya uzmanlık alanı olarak yazmıştır.³³⁰ Askerlik mesleğinin en temel özelliği profesyonel olmasıdır. Profesyonel askerlerin en temel sınıfını oluşturan subaylar; yüksek sorumluluk ve birlik bilincine sahip, eğitilmiş, rütbeli ve beceri sahibi askerlerdir. Mesleğe giriş şartları, terfi, askeri eğitim, kurmaylık sistemi, genel fikri yapı ve yeterlilik, subaylık mesleğinin kendine ait özellikleridir. Samuel Huntington’a göre, profesyonelliğe dayanarak askerlik, bir zihniyet ve muhafazakâr bir yapı oluşturur. Askerlik zihniyeti; askerlik etiğini, itaatini ve stratejisini içerir.³³¹ Ordular disiplin, düzen ve birliktelik bakımından eğitilmiş zeki gençlerden oluşur. Çoğunluğu teknik eğitim ya da yurtdışı eğitimi almıştır. Her ordu Amerikan ve Rus orduları kadar gelişmiş olmasa da, askerlere son silahlar hakkında teorik ve uygulamalı eğitimler verilir. Artık askerler profesyonel - teknik bilgiye sahiptirler. Yeni kurulan devletlerin bir kısmında teknik eğitim sömürge - yabancı ordudan kalma gelenek içinde verilir.³³²

³²⁹ Marx, F. M. (1964). “The Higher Civil Service as an Action Group in Western Political Development”. In R. E. Ward, and D. A. Rustow. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 75-92.

³³⁰ Clausewitz, C. V. (2005). *Savaş Üzerine* (Çev. S. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları.

³³¹ Huntington, S. P. (2004). *Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti* (Çev. K. U. Kızılaslan). İstanbul: Salyangoz Yayınları, 9-24, 83-111.

³³² Shils, E. (1965). *Political Development in the New States*. The Hague: Mouton, 44.

Askeri özerkliğin iki yönü vardır: kurumsal ve siyasal. Kurumsal özerklik ordunun profesyonel bağımsızlığıdır. Ordu, organik birliğini ve bütün olma bilincini koruyarak diğer kurumlardan kendini ayırır. Ayrıca orduya has olan ve sertçe yapılan hiyerarşi, eğitim, şiddet yönetimi ve kurallara uyma gibi eylemler özerkliğe katkı sunar. Ordunun siyasal özerkliği ise hükümete veya sivillere karşı olan kendini ayrı tutma durumudur. Ordu çoğu zaman kendisi hükümetin yasal otoritesinin dışındaymış gibi davranır. Ordu güç kazandıkça kendisini siyasal veya sivil otoriteden ayırır, daha da güçlenme eğilimine girer. Askeri özerkliğin unsurları olarak; personele ilişkin özerk kararlar, kurumsal büyüklük, askeri eğitim ve doktrin, ordu bütçesi, silah üretimi ve dağıtımı, savunma kurumları, istihbarat elde etme ve iç güvenlik sayılabilir. Askeri özerklik ordunun elinde hem siyasal otoriteyi kısıtlamak için bir saldırı silahına, hem de profesyonelliği ön plana çıkararak dış müdahalelere karşı durmak için bir savunma silahına dönüşebilir. Başka bir deyişle, ordunun kurumsal özerkliği siyasal özerkliğe, hatta bir adım ilerisinde siyasal iktidarı etkilemeye doğal olarak dönüşebilir.³³³

Ordunun özerkliğine ilişkin en çarpıcı örneklerden birisi Türkiye'dir. Türk modernleşmesinde önemli bir işlevi olan ordu, kurumsal geçmişi ile her zaman devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konumda olmuştur. Siyasilerden bağımsız olarak "cumhuriyeti koruma ve kollama" görevi üstlenen ordu, çok partili dönemin önemli bir kısmında sivil anayasal düzene uymayı reddetmiştir. Türk ordusu, sadece askeri müdahaleler ile değil, iç ve dış güvenlik alanındaki mutlak otoritesi ile siyasal iktidar karşısında özerk konumunu sürdürmüştür. Bunun son yıllardaki en önemli nedeni uzun yıllardır süren terörizmdir. Ordu, kendi inancına göre, beka sorununu çözerek ülkenin bölünmez bütünlüğünü koruyacak tek kurumdur. Ümit Cizre'nin iddia ettiği gibi, Türk ordusunun özerkliğini diğer üçüncü dünya ülkelerinden ayıran özelliği, ordunun demokrasi ve sivil yönetimin meşruiyetini kabul etmesi değildir.³³⁴ Aksine, Türkiye'de ordu, sivil sınırların hep dışında bulunmaktadır ve siyasete müdahale etme meşruiyetini kendinde görmektedir. Türkiye'de ordu, sadece askeri müdahalelerle iktidarı değiştirmekle kalmamış, askeri müdahaleler sonrasında siyaseti yönlendirmiş ve demokrasiyi sınırlandırmıştır. Örneğin, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 3 yıl boyunca totaliter - askeri yönetim sürmüş ve bir dört yıl daha sadece askeri yönetimin izin verdiği partilerin oluşturduğu demokrasi var olmuştur.

³³³ Berlin, D. P. (1992). "Military Autonomy and Emerging Democracies in South America". *Comparative Politics*, 25(1), 84-90.

³³⁴ Sakallıoğlu, Ü. C. (1997). "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy". *Comparative Politics*, 29(4), 151-166.

Ordu, hem karar alma ve iktidarı etkileyebilme bakımından doğrudan hem de toplumsal hareketlilik ve modernleşme bakımından dolaylı olarak siyaseti etkilemektedir. Eğitim, toplumsal kökenler ve yetenekler bakımından ordu geleneksel gruplara karşın modern bir örgüt olarak yer alırken, özerk ve muhafazakâr bir yapı da oluşturmaktadır. Özerk ve katı bir yapılanmaya sahip ordu bir tür “askeri oligarşi” olarak aktif siyasal eylemlerde bulunur. Tepkisel askerlik olarak tanımlanabilecek bu durum özellikle yeni oluşan milletlerde görülür. Ordunun iç siyasete müdahalesi birçok ülkede siyasal iktidarı etkileme durumunu aşarak darbe yoluyla bizzat yönetimi ele geçirmeye varmıştır. Askeri müdahalelerin toplumsal etkilerine bakarsak, darbe sonrasında askeri yönetimlerin topluma karşı baskıcı otoriter bir yönetime dönüştüğü görülmektedir. Bu durum ise halkın karşı duruşuna ve tepkisine ve sonuçta bir güvensizlik ortamına neden olmaktadır. Ordunun siyasete bu denli müdahalesi, genelde sivil siyasetçilerin etkili bir liderlik gösteremediği ya da siyasal sistemin iktidarına uygun davranmadığı durumlarda görülür. Ordunun dolaylı olarak siyaseti etkilediği birçok ülkede ordu hâkim bir parti yönetimine karşın, bürokrasi ve toplumsal gruplarla iç içe olarak bir danışma veya karar alma aracı haline gelmiştir. Bazen de ordu siyasal iktidar ile hareket ederek oligarşisini sürdürmektedir. Siyasette ordunun rolü içte olduğu kadar dış ilişkilerde de etkindir. Ordu, yeni kurulan devletlerin kendilerini bağımsız olarak gösterme duruşuna milliyetçi bir anlayışla önemli katkı sunmaktadır.³³⁵

Gelişmekte olan ülkelerde ordunun siyasal sistem içerisindeki etkinliği, siyasal iktidarın gücü ve istikrarı ile ters orantılıdır. Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde askeri bürokrasi, özellikle kriz dönemlerinde ve güvenlik bunalımlarında etkin olmakta, siyasal iktidarı doğrudan etkileyebilmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası (1945) ile 1990 yılı arasındaki dönemde, bu ülkelerde birçok askeri müdahalelerin olduğu görülmektedir. Ordunun profesyonelliği ve bütüncül kurumsal yapısı hem hükümetin kendisi üstündeki etkinliğini azaltırken, hem de özellikle güvenlik alanındaki kamu politikası boşluğundan yararlanarak karar alma işleyişlerinde rol oynamayı sağlamaktadır. Bunda, Soğuk Savaş döneminde Batı'nın desteğini alan üçüncü dünya ülkelerinin komünizm ile savaşma görevini üstlenmiş ordularının etkisi büyüktür. Ayrıca, güvenlik endişelerinin arttığı ve güvenlik krizlerinin yaşandığı toplumlarda ordunun kazanacağı halk desteği siyasal iktidar gözünde onun meşruiyetini ve varlığını zorunlu kılmaktadır.

³³⁵ Janowitz, M. (1964). *The Military in the Political Development of New Nations*. Chicago - London: The University of Chicago Press, 75-100.

Sivil gruplar veya hükümet karşısında askeri gücün en aza indirilmesi sivil denetimin konusudur. Her türlü sivil denetim sisteminin özünde askeri gücün en aza indirilmesi yatar. Nesnel sivil denetim askeri gücün azaltılmasını orduyu profesyonelleştirerek onu siyasi açıdan saf ve tarafsız kılarak sağlar. Bu şekilde askerlik mesleği için zorunlu bir güç unsuru korunurken, yüksek profesyonel subay kadrosu sivil hükümete tabi hale getirilir. Sivil denetim askeri gücü azaltmak için özellikle toplumsal gruplar karşısında subay kadrosunun gücünü azaltma ve ideolojik düzeyde etkili olan askeri etik anlayışını giderme yollarına başvurmaktadır. Sivil denetim ile askeri güvenliğin gereksinimleri arasında bir çatışma olduğu kabul gören bir anlayıştır. Buna göre, askeri güvensizlik sivil denetimi olanaksızlaştırırken, sivil denetimi artırma gayretleri de askeri güvenliği zayıflatmaktadır. Batı'da bazı sivil gruplar barış yanlılığı çerçevesinde askeri özerkliğe ve güce karşı çıkmaktadır. Fakat, askeri gücün azaltılması caydırıcılık açısından savaşları cesaretlendirme gibi bir paradoksa neden olabilir.³³⁶

Ordunun en önemli siyasal işlevlerinden birisi modernleşmeye - siyasal gelişmeye ilişkindir. Geçiş süreci yaşayan toplumlarda ordu, siyasal kurumların içinde en modern örgütlerden biri olması ile beraber modernleşme sürecine katkı veren veya onu yönlendiren bir kurumdur. Gelişmekte olan ülkelerde ordunun modernleştirici bir güç olarak ortaya çıkması en başta modernleşmeyi savunan askeri - seçkin bir kadrodan kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında modernleşme seçkin projeler olarak başlamıştır. Askeri seçkinlerin, siyasal ve bilgin seçkinlerle olan işbirliği toplumun modernleşmesini ve bunun için gerekli olan hâkim fikirsel ortamı sağlayacaktır. Ülkelerin modernleşme tarihinde ordunun modernleştirici bir güç olarak ortaya çıkışına en güzel örnek Türkiye'dir. Osmanlı Devleti döneminde reform hareketleri olarak başlayan modernleşme, bürokratik - askeri kadro öncülüğünde modern bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar gitmiştir.³³⁷ Lucian Pye, en az sekiz Afrika - Asya ülkesinde ordunun millet oluşturmayı şekillendirici ve siyasal gelişmede karar verici makam olduğunu belirtmiştir.

³³⁶ Huntington, 2004, 112-126.

³³⁷ Türkiye modernleşmesinde askerin rolü için bkz. Lerner, D. and Robinson, R. D (1960). "Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force". *World Politics*, 13(1), 19-44 ve Rustow, D. A. (1964). "The Military, Turkey". In R. E. Ward and D. A. Rustow. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 352-388.

Gelişmemiş bölgelerde ordu millet oluşturmayı şekillendirici bir güç olarak ortaya çıkmıştır.³³⁸

Ordunun modernleşme işlevi kendi personeli üzerinde de görülmektedir. Pye, ordu personelinin modernleşmesini “kültürleşme” kavramı ile açıklar. Yeni kurulan devletlerde modernleşme süreçlerinde Batılı yaşam tarzının benimsenmesinde ordunun önemli rolü olmuştur. Ordu içinde istihdam edilmek, sivil ilişkileri keserek, kişileri resmi, gayri şahsi ve evrensel ilişkilere sokar. Kültürleşme süreci yüksek derecede psikolojik güvenlik sağlar. Fakat, bir ordu mensubu için bu süreç, kentleşmenin bir kişi üzerindeki etkisine göre çok daha hızlıdır. Ayrıca, kültürleşmenin önemli bir işlevi de modern ekonomik yaşamda gerekli olacak teknik eğitimin verilmesidir. Kültürleşme sürecinin en önemli politik yönü ise askerilerin vatandaş olarak eğitilmesidir. Geleneksel bir toplumda yetişen bireyler asker olarak ulusal topluluğun üyeliği bilincini elde ederler. Ordu, yeteneklerine göre yükselme olanağı sunması ile yüksek düzeyde bir toplumsal hareketlilik sağlar.³³⁹

2.1.2. Siyasal Kurumlar ve Siyasal Düzen

Bir sosyal bilim kavramı olarak kurum, daha çok toplumsal yapılar anlamında kullanılmaktadır. Tanımlarda toplumsal kurumların özelliği olarak karmaşıklığı ve uzun süreliği vurgulanmaktadır. Buna göre kurumlar; değerler, kurallar ve normlar üzerine bina edilen karmaşık toplumsal yapılardır. Parsons da kurumu; toplumsal sistemde yerleşmiş rollerin bütünleştiği yapı olarak tanımlar.³⁴⁰ Kurum kavramı ile örgüt kavramı arasında yakın bir anlam ilişkisi vardır. Örgütlerin temel özelliği belirli bir hedefe ulaşmak için faaliyette bulunmadır. Örgütler de kurumların bir parçasıdır.³⁴¹

Kurumlar temel olarak üç türe ayrılır: ekonomik, toplumsal ve siyasal. Burada siyasal kurumlar vurgulanacak, ekonomik ve toplumsal kurumlara değinilmeyecektir. Bununla birlikte, siyasal kurumları toplumsal kurumlardan ayırmak kolay değildir. Friedrich siyasal kurumları; siyasal sistemde amacı ya da işlevi bulunan birlik oluşturmuş siyasal eylemler olarak tanımlar. Siyasal kurumlar bir toplulukta daha çok güç ilişkilerine

³³⁸ Pye, a.g.e., 172.

³³⁹ Pye, L. W. (1961). “Armies in the Process of Political Modernization”. *European Journal of Sociology*, 2(1), 82-92.

³⁴⁰ Parsons, 1967, 25.

³⁴¹ Parsons, 1965, 17.

dairdir.³⁴² Siyasal kurumlar, yasalara dayanan ve kamu gücüne veya ayrıcalıklarına sahip olan yapılardır. Siyasal kurumlar genellikle devlet örgütlenmesi içerisinde bulunmakla beraber, toplumsal veya kamusal olarak işlev gören sivil örgütler de siyasal kurumlar içerisinde yer almaktadır. Buna göre, belli başlı siyasal kurumlar; hükümet, yargı organları, kamu kurumları, siyasal partiler, yerel örgütler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarıdır.

Siyasal kurumlar sadece somut yapıları değil, siyasal kurallar, değerler ve süreçler gibi soyut oluşumları da içerir. Bu anlamda kurumsallaşma, toplumun belirli bir kurallar içine girmesi demektir. Siyasal kurumsallaşmayı değişim yaşayan toplumlarda düzen sağlayıcı faaliyetlerin genel adı olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla, siyasal kurumlar - düzen ilişkisi en baştan kurulur. Bu doğrultuda, kurumlar ve kurumsallaşma düzenin ta kendisidir. Ayrıca, siyasal kurumların başta toplum - devlet/siyaset ilişkisini düzenlemek üzere birçok düzen sağlayıcı işlevi vardır.

2.1.2.1. Siyasal kurumsallaşma

Kurumsallaşma modern toplumların vazgeçilmez olgularından birisidir. Modern zamanlarda kurumsallaşma, bürokratikleşme ve sanayileşme süreçleri ile beraberdir. Başka bir deyişle, kurumlar bürokratik ve sanayileşmiş toplumların unsurlarıdır. Modern toplumlarda kurumsallaşma yapısal farklılaşma işlevini görür. Parsons, Weber'in kapitalist örgüt kuramından yola çıkarak, kurumları modern sanayi toplumlarının ihtiyacı olan yapısal farklılaşma ile açıklar. Parsons, Batı'da kurumların, Antik Çağ'ın iki yapısından miras kaldığını belirtir: Kilise ve Yunan-Roma toplumlarındaki şehir yapılanması. Ortaçağa gelindiğinde dini ve siyasal kurumlar ekonomik yapıyla bütünleşmiştir. Çok uzun zaman önce başlayan rasyonelleşme Batılı siyasal kurumların oluşmasında yapı taşıdır. Fakat, akrabaya dayalı ve dini ilişkilerden bağımsız bürokratik yapıların 19. yüzyıldan önce oluştuğunu söylemek de zordur.³⁴³

Kurumsallaşmanın modern toplumlara has bir olgu olduğu ya da değişim yaşayan tüm toplumlarda görülebilecek genel bir olgu olduğu önemli bir tartışmadır. Huntington kurumsallaşmayı klasik gelişme teorisi dışında ele alır ve ideolojik farklılık gözetmeksizin genel bir olgu olarak görür. Kurumsallaşma sadece modern değil, her türlü siyasal sistem

³⁴² Friedrich, 1963, 71.

³⁴³ Parsons, 1965, 102-110.

için geçerli bir olgudur. Huntington siyasal kurumsallaşmış, yani güçlü kurumlara sahip siyasal sistemler olarak ABD ve Britanya'nın yanı sıra Sovyetler Birliği'ni de saymaktadır. Huntington'a göre, düşük kurumsallaşma seviyesine sahip yönetimler sadece zayıf değil, aynı zamanda kötüdürler. Zayıf kurumsallaşmanın bulunduğu toplumların genel özelliği güvenin ve ahlakın hâkim olmamasıdır. Bu toplumlarda toplumsal kültürde güven daima eksiktir.³⁴⁴ Shumuel Eisenstadt ise, kurumsallaşmayı iki farklı şekilde kullanır. Kavramın öz ve genel kullanımına göre, kurumsallaşma genel bir süreçtir ve gelişmiş toplumların geçmişindeki bir gerçekliktir. Bu kapsamda kurumsallaşma; toplumsal hayatın geniş bir alanında görülen sorunları çözmeye yönelik farklılaşmış davranışları içeren toplumsal örgütlenmedir. Toplumsal davranışları ve örgütlenmeyi düzenleyecek kurallar, normlar oluşturmak kurumsallaşmanın temel eylemidir. Tarihte kurumsallaşma bürokratik-merkezileşmiş Sasani, Roma ve Osmanlı gibi imparatorluklarda görülmüştür.³⁴⁵ İkinci olarak, Eisenstadt kurumsallaşmayı modern bir kavram olarak, modernleşme teorisi içerisinde ele alır. Eisenstadt'a göre, 20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik gelişmeden ziyade siyasal gelişme ön plana çıkmaktadır. Özellikle yeni kurulan devletlerde olmak üzere modern siyasal kurumlar yaygınlaşmaktadır.³⁴⁶

Siyasal kurumlar siyasal sistemin değişimlerine bağlı olarak değişirler. Kişiler gibi kurumlar da iç ve dış etkenlerden dolayı sürekli değişimlere maruz kalırlar. Kurumsal özelliklerini değiştirmeden bir sistemden başka sisteme geçişte varlığını korumak istisnadır. Kurumsal yapı devam edebilir, fakat işlev ve amaçlar değişecektir. Örneğin, totaliter yönetimlerdeki siyasal parti demokrasiye geçişte farklı özelliklere sahip olacaktır. Eğer siyasal değişim süreçlerinde kurumun amacı değişmişse, kurum farklı bir şekilde işler ve artık farklı bir kurumdan bahsediyoruz demektir. Bu sorun özellikle kıta Avrupası ülkelerinde rejim değişiklikleri sonrasında hâkim siyasal partiler için geçerlidir.³⁴⁷

Siyasal kurumsallaşmanın ölçütleri konusunda az teori bulunmaktadır. Siyasal kurumsallaşmanın ölçütlerini en açık belirleyen kişi Huntington'dur. Huntington, kurumsallaşmanın seviyesinin örgüt ve usullerin; uyum sağlayabilirliği, karmaşıklığı, özerkliği ve bütünlüğüne göre belirlendiğini söyler. İlk olarak, bir örgüt ya da usul ne

³⁴⁴ Huntington, 1968, 12.

³⁴⁵ Eisenstadt, S. N. (1964). "Institutionalization and Change". *American Sociological Review*, 29(2), 235-236.

³⁴⁶ Eisenstadt, S. N. (1962). "Initial Institutional Patterns of Political Modernization". *Civilizations*, 12(4), 461-474.

³⁴⁷ Friedrich, 1963, 71-73.

kadar uyum sağlayabilir ise o kadar kurumsallaşmış, ne kadar katı ise o kadar düşük seviyede kurumsallaşmıştır. Bir örgütün uyum sağlayabilirliği karşılaştığı tehditlerle ve yaşıyla doğru orantılıdır. Çok tehditlerle karşılaşan örgütler daha fazla uyum sağlayabilirlerdir. Yine, bir örgüt veya usul ne kadar eskiyse o kadar kurumsallaşmıştır. Geçirdiği süreler gelecekte var olma direncini kazandırır. İkinci olarak, bir örgüt ne kadar karmaşık ise o kadar kurumsallaşmıştır. Karmaşıklık hem hiyerarşik olarak örgütsel birimlerin çokluğunu hem de işlevsel olarak farklı türdeki örgütsel birimlerin farklılaşmasını içerir. Bir örgütün ne kadar çok birimleri varsa örgütün o kadar çok üyelerini koruyabilme yeteneği vardır. Ayrıca, bir örgütün amaçlarının çokluğu kendisine uyum sağlayabilmesinde az amaçları olan örgüte göre daha çok yarar sağlar. Kurumsallaşmanın üçüncü ölçütü siyasal örgüt ve işlemlerin diğer grup ve usullerden bağımsızlığıdır. Kurumların özerkliği toplumsal güçler ile siyasal örgütler arasındaki ilişkidir. Bu anlamda siyasal kurumsallaşma siyasal örgütlerin ve usullerin sadece belirli bir grubun çıkarını yansıtmaması değil, onlardan ayrı olarak gelişmesidir. Aile ve sınıf gibi bir toplumsal grubun aracı olan örgüt, özerklikten ve kurumsallaşmadan yoksundur. Özerkliği olmayan siyasal sistemlerde gruplar yerleşmiş kurum ve kurullarla tanımlanmadan doğrudan siyasete katılırlar. Sonuçta siyasal örgütler yeni gruplarla baş edemezler. Son olarak, bir örgüt ne kadar birleşik ve bütüncül ise o kadar kurumsallaşmıştır. Bir örgütün bütünlüğü örgütün sınırları ve işlevleri konusunda ortak anlayış olduğunda oluşur. Bütünlük sadece maddi unsurların bir araya gelmesi değil, ortak bir ruhun ve manevi unsurların oluşması demektir. Teoride bir örgüt bütüncül olmadan da özerk olabilir, fakat gerçekte her ikisi arasında bir bağ vardır. Örgüte bir ruh katarak diğerlerinden ayırması nedeniyle özerklik bütünlük olduğunda anlamlıdır. Tarihte bütünlüğünü koruyabilmiş idareler uzun süreli kalmıştır.³⁴⁸

Siyasal kurumsallaşmada toplumsal - kültürel özellikler önemlidir. Belirli bir topluma ait psikolojik ve kültürel özellikler, o toplumda kurumları inşa etmede ve geliştirmede belirleyici olmaktadır. Bazı toplumlarda, geleneksel düşünce ve davranışlar kurumların inşasını ve sürdürülebilirliğini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, örgütsel bağlılığın aileden önce geldiği Japonya'da yeni siyasal kurumlar daha barışçıl ve yavaş inşa edilmiştir. Kurumlar varolan kültürün yavaş etkileşiminin ürünüdür. Örgütler ise daha bilinçli çabalarla kurulurlar. Değişen toplumlarda bilinçli bir grubun eski örgütleri yıkıp yeni örgütler kurma çabalarına tanık olunmaktadır. Modernleşme süreçlerinde geleneksel

³⁴⁸ Huntington, 1968, 8-23.

kurumların varlığı kurum inşası bakımından son derece önemlidir. Bu süreçlerde toplumsal hareketlilik hesaba katılmalıdır, yoksa kurumları sürekli hale getirmek mümkün olmaz. Sorun, geleneksel siyasal kurumların modernleşmenin harekete geçirdiği toplumsal güçlere karşılık nasıl yer alacağıdır. Geleneksel kurumların zayıflığı sanıldığığının aksine modernleşmeyi hızlandırmayacak, araçların veya geleneksel usullerin olmaması nedeniyle kurumların uyum sağlaması ya da dönüşmelerini zorlaştıracaktır. Sömürge yönetimindeki toplumlarda dönüşümün yetersiz olmasının temel nedenlerini birisi budur. Geleneksel kurumların zayıflığı durumunda geleneksel liderler ön plana çıkarlar ve dönüştürücü bir lider olarak tüm yetkiyi toplarlar.³⁴⁹

Bazı bilim adamları toplumsal yapılara vurgu yaparak kurumsallaşmanın yöntemlerini belirlemişlerdir. Bunlardan Eisenstadt kurumsallaşma sürecinde modern siyasal altyapıların (çerçevelerin) kurulmasını vurgular. Siyasal altyapıların kurulması grupların siyasal kimliğinin ve modern siyasal toplumun oluşmasında önemlidir. Birçok toplumda modern siyasal altyapıların kurulumu farklı şekillerde olmuştur. Bunlar birkaç türde sınıflandırılabilir. İlk tür Batı Avrupa'da ve ABD'de görüldüğü şekliyle çoğulcu kurumsal modelin oluşturulmasıdır. Bu modelin unsurları; merkezi ve esnek yönetim, parlamenter temsili kurumlar, güçlü yasal usuller ve haklar, oligarşik siyasal gruplar, yaygın oylama sistemi, geniş siyasal partiler ve bürokratik yönetimdir. Bir başka tür siyasal altyapı modeli; güçlü otokratik ve çoğunlukla geleneksel yönetimi, güçlü bürokrasiyi, daha az gelişmiş yasama ve özerk yasal kurumları içermektedir. Bu kurumsal model genellikle Doğu Avrupa ile Asya ülkelerinde görülmektedir. Üçüncü tür kurumsal modelin temel özelliği ise ikincisinin bir türevi olarak, kitlesel toplumsal veya ulusal hareketlerden kaynaklanan geniş siyasal partilerin hâkimiyetidir. Siyasette etkili olan bu gruplar güçlü yönetim ve bürokratik eylemleri sürdürürler, fakat yasama organları ve özgür basın zayıftır. Bu tarz kurumsallaşma Sovyet Rusya ve gelişmekte olan ülkelerde görülür.³⁵⁰

Kurumsallaşmanın yöntemleri konusunda Huntington ise toplumsal hareketliliğe vurgu yapar. Kurumlar aracılığıyla toplumsal hareketliliğin yavaşlatılması önemli bir yöntemdir. Toplumsal hareketlilik üç yolla yönetilebilir: toplumsal yapının karmaşıklığını artırmak, toplumdaki iletişimi sınırlamak ve siyasal seçkinler arasındaki rekabeti azaltmak. İlk olarak, bir toplum ne kadar tabakalaşmış ve karmaşık ise siyasal hareketlilik o kadar

³⁴⁹ Huntington, 1965, 417-423.

³⁵⁰ Eisenstadt, 1962, 467-470.

yavaş ilerler. Sınıflar, meslekler ve kentli-köylü arasındaki yatay bölünmeler toplumda siyasal hareketliliğin bir gruba ait olmasını engeller. Fakat, homojen ya da tek bir dikey bölünmenin olduğu toplumlarda değişim sürecini yönetmek daha zordur. Yine, bir toplumda iletişim ağı hükümet etkilerine açıktır. Toplumdaki modernleşme süreci medya, okuryazarlık ve eğitimi ilerletmesine karşın, bu unsurlar siyasal istikrarsızlığa neden olacak etkileşim oluşturabilirler. Fakat, siyasal iktidarın yapması gereken modernleşmenin bu kazanımlarını yok edecek şekilde iletişimi kesmek değil, etkisini dengelemektir. Son olarak, siyasal seçkinler arasındaki rekabeti en aza indirmek insanların siyasete kontrolsüz dahil olmasını engeller. Bu nedenledir ki, tek parti sisteminde hareketlilik siyasal kurumlar üzerinde iki ve çok partili sistemlerdekinden daha az bozucu etkiye sahiptir. Her modernleşen toplumda geleneksel kesim ile seçkinler arasında bir bölünme olabilir. Fakat, seçkinlerin kendi içindeki bölünmesi kitlelerin hızlı bir şekilde hareketliliğine neden olur ve böylece modernleşme için gerekli fikirsellik çöker.³⁵¹

2.1.2.2. Siyasal kurumların düzen sağlayıcı işlevleri

Douglass North'un da belirttiği üzere, tarih boyunca kurumlar düzen oluşturmada ve değişimlerde belirsizlikleri azaltmada kullanılmıştır. Değişimlerde kurumların en önemli işlevi insani etkileri sınırlandırmaktır. Yani, insan yapısı olan kurumlar kendisi değişmekle birlikte insan etkileşimlerine bir sınırdır.³⁵² Parsons kurumları bir toplumda düzen sağlayan en üst unsur olarak tanımlamıştı. Kurumlar karmaşık yapıdaki rollerin ve toplumsal eylemlerin bütünü olduğundan birçok topluluğu etkilemektedir. Aynı zamanda değer yapılarının bütünleşmesi olan kurumlar sosyal sistemlerin ayrılmaz parçasıdır.³⁵³ İlk karşılaştırmalı siyaset alanı çalışmalarında siyasal kurumlar devlet kurumları olarak ele alınmıştı. Harold Laski siyasal kurumlar olarak devletin erklerini ve seçim sistemlerini incelemiştir.³⁵⁴ Bunun düzen bakımından bir açıklaması şudur ki, siyasal kurumlar kamu gücüne dayanarak devletin düzen sağlamadaki işlevini az ya da çok yaparlar.

Eisenstadt ve Huntington siyasal kurumlar ile toplumsal güçler arasındaki ilişkiyi düzenin önemli bir unsuru olarak görür. Kurumlar, taleplerin dile getirilmesinde ve toplumsal hareketliliğin böylece kontrol edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu işlevleri

³⁵¹ Huntington, 1965, 419-421.

³⁵² North, D. C. (1991). "Institutions". *The Journal of Economic Perspectives*, 5/1, 97-112.

³⁵³ Parsons, 1967, 25-27.

³⁵⁴ Laski, H. (1963). "Political Institutions". In H. Eckstein and D. E. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 123.

gören önemli kurumlar; çıkar grupları, toplumsal hareketler, kamuoyu ve siyasal partilerdir. Siyasal modernleşmenin temel sorunlarından birisi, siyasal sistemin değişen taleplere uyum sağlama yeteneği konusudur. Yani, talepleri politika yapımına dahil etmek ve yeni talepleri alacak ve siyasal örgütlerin kurulmasını sağlayacak devamlılığı kurmak kolay değildir. Modern siyasal sistemler, taleplerle kurumlar arasındaki dengeyi korumak zorundadır. Başka bir deyişle, siyasal gelişme kendini sürekli değişen taleplerle baş etmek ile kendini test etmektedir. Geçmişte kurumların yeni taleplere uyum sağlayamaması nedeniyle birçok siyasal sistemin başarısız değişimlerine tanık olunmuştur.³⁵⁵

Siyasal kurumların toplumdaki en önemli işlevlerinin birisi çıkarları temsil etmek ve yönlendirmektir. Siyasal kurumsallaşmanın yetersiz olduğu toplumlarda aşırı isteklerin sınırlandırılması mümkün değildir. Her toplumsal grubun belirli bir çıkarı temsil ettiği düşünüldüğünde, gruplar arasındaki rekabet çıkarların da rekabetidir. Güçlü siyasal kurumlar olmadan toplum genel çıkarların tanımlanmasını ve gerçekleştirilmesini sağlayacak yolları bulamaz. Huntington'a göre, siyasal kurumları oluşturma kapasitesi kamu çıkarlarını oluşturma kapasitesidir. Örgütlülük kamu politikalarının belirlenmesinde temel bir etkidir. Bu anlamda kamu çıkarı kurumların çıkarıdır. Siyasal sistemlerde birçok kurum farklı kamu çıkarlarını temsil etmektedir. Peki kurumlar hangi kamu çıkarını yansıtırlar? Kurumsal çıkarların bireysel çıkarlardan ve kurum çalışanların çıkarlarından farklı olduğu, onların üstünde soyut bir çıkarı temsil ettiği söylenebilir. Kurumsal çıkarların temel özellikleri, uzun süre içinde oluşmaları ve tarafsız ya da geneli temsil etmeleridir. Kurumlar ülkenin çıkarını ne kadar çok yansıtırsa hükümet politikaları o kadar başarılı olur. Demokratik teoride hükümet eylemlerinin kaynağı halktır ve eylem ve politikaların doğruluğu halka dayanması ile ölçülür. Dolayısıyla, geniş kapsamlı çıkarlar ile ilgili olan tüm yasal işlemler yasaldır.³⁵⁶

Kurumsallaşmanın değişen topluma olan olumlu etkisine karşın, toplumsal değişimin de kurumsallaşma üzerine olumsuz etkisi görünmektedir. Asya ve Latin Amerika gibi toplumsal hareketliliğin ve siyasal katılımın hızla arttığı toplumlarda siyasal kurumlar kötüleşmiştir. Hızlı değişim geniş kitlesel hareketlere ve bu da şehirli işçi kesimlerinin dahil olduğu birliklerin kurumsallaşmasının gecikmesine neden olmaktadır. Artan siyasal katılımın yanı sıra, artan iletişim nedeniyle yeni kitlesel talepler kurumları

³⁵⁵ Eisenstadt, 1962, 461-468 ve Huntington, 1968, 8-10.

³⁵⁶ Huntington, 1968, 24-27.

zorlamaktadır. Siyasal sistemde yaşanan değişimler yolsuzluğu ve dolayısıyla, bürokraside, yönetimde ve kurumlarda da bozulmayı beraberinde getirir. Bunun bir sonucu olarak, askeri müdahalelerin olduğu ölkelerde aynı zamanda düşük siyasal kurumsallaşma vardır. Yine kurumsallaşmayı bozacak etkenlerden birisi de, örgütlerin zayıflığına karşın ortaya çıkan karizmatik liderlerdir. Bu tarz siyasal liderler bilinçli olarak kendisine rakip olarak gördüğü örgütleri ve kurumsallaşmayı zayıflatmaktadır.³⁵⁷

2.1.3. Siyasal Partiler ve Siyasal Düzen

Siyasal partiler modern siyasal sistemin en temel unsurlarındandır. Günümüzde siyasal iktidar ve parlamento ile birlikte siyasal partiler, siyasal işlevleri yürüten temel kurumlardır. Modern siyasal hayatta demokratik ya da otoriter her rejimde siyasal partiler görülürken, demokrasilerin olmazsa olmazı siyasal partilerdir. Demokrasilerde halk partiler aracılığıyla siyasete katılır ve seçimler aracılığıyla iktidarı belirler. Siyasal partiler genelde iktidar olma ve toplumsal grupların ya da halkın siyasete katılımı üzerinden tanımlanmaktadır. Ayrıca, partilerin ideolojik amaçlarla bir araya gelen insanların oluşturduğu bir örgüt olma özelliği vardır. Robert Michels, Weber'den yola çıkarak siyasal partileri; aktif üyelerine ideal ve maddi kazançlar sağlamak için iktidarı elde etmeye çalışan, doğal söylem ve heyecan topluluğu olarak tanımlamıştır.³⁵⁸ Siyasal partiler; örgütlenme, siyasal katılma, yönetme, temsiliyet, çıkarların belirlenmesi ve kamuoyu oluşturma gibi siyasal işlevleri yerine getirir.

Siyasal partilerin siyasal sistem içerisindeki etkisi, parti yapılanmasına ve siyasal liderliğe önemli ölçüde bağlıdır. Örgüt, parti üyeliği ve siyasal liderlik bakımından düzenli ve kurumsal bir yapılanmaya sahip partiler kalıcı ve etkilidirler. Etkili siyasal liderlik ise siyasal partileri her zaman siyasal iktidar adayı yapar. Modern ölkeler arasında parti sistemleri değişmekle birlikte, parti sistemlerinin toplumsal grupları temsiliyeti ve ölkenin siyasal yapısına uygunluğu siyaset içinde belirleyicidir.

Siyasal partiler siyasal düzenin sağlanması bakımından anahtar kurumlardan birisidir. Siyasal partilerin düzen ile ilişkisi, hem iktidar olma potansiyeli ve yasadaki etkin oluşları ile siyasal alanda, hem de toplumsal kuvvetleri harekete geçirme bakımından

³⁵⁷ Huntington, 1965, 405-408.

³⁵⁸ Michels, R. (1927). "Some Reflections on the Sociological Character of Political Parties". *The American Political Science Review*, 21(4), 753.

toplumsal alanda kurulur. Siyasal istikrar önemli ölçüde siyasal düzeni yansıttığından, siyasal istikrarı sağlayan parti sistemleri siyasal düzen bakımından da önemlidir. Ayrıca, sadece demokratik ve gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ve yeni kurulan devletler bakımından da siyasal partiler siyasal gelişmenin merkezinde bulunmaktadır.

2.1.3.1. Siyasal partilerin düzen sağlayıcı işlevleri

Siyasal partilerin geniş toplumsal tabanı vardır. Friedrich partileri, kararlı şekilde örgütlenmiş bir grup insan olarak tanımlamıştı.³⁵⁹ Siyasal partiler toplumsallaşma olarak adlandırabileceğimiz şekilde, bir toplumda belirli hedefler doğrultusunda kişileri bir araya getirir, gruplaştırır ve etkileşim içine sokar. Weber partilerin sosyolojik açıklamasını; yasal serbest girişe dayanan bir tür toplumsal ilişki ve üyelik topluluğu olması şeklinde yapar. Siyasal iktidarı hedefleyen partiler toplumsal alanda da belirli bir iktidar oluştururlar.³⁶⁰ Partiler bir toplumsal grubu toplumsal alanda bırakmaz, siyasal alana taşır. Grup içindeki bireyler, parti üyeleri ya da taraftarı olarak ideal ve iktidar hedefleri doğrultusunda bir araya gelir ve siyasi bir kimlik kazanır. Partilerin bu işlevi de “siyasal toplumsallaşma” (political socialization)’dır. Parti içinde sürekli bir siyasal bilinçlenme ve eğitim vardır.³⁶¹

Siyasal partiler - düzen ilişkisi öncelikle siyasal iktidar bakımından kurulur. Siyasal iktidarı ele geçirme amacıyla güçlü bir örgüt olan siyasal partiler, parlamento ve seçimler aracılığıyla siyasal iktidarı doğrudan etkileyebilecek, hatta onu oluşturabilecek durumdadır. Anson Morse siyasal partileri, siyasal sistemin devlete en yakın gerçek ve güçlü unsuru olarak nitelmişti. Partilerin devlet bakımından önemi, hükümeti yönetme ve kamuoyu oluşturma ile açıklanabilir.³⁶² George Catlin de siyasal partilerin modern siyasetin en önemli sorunlarından olan iktidar dengesini sağlamada önemli bir etken olduğunu belirtir.³⁶³ Siyasal partilerin en önemli siyasal işlevi bir soruyla açıklanabilir: Kim yönetiyor? Robert Dahl bu sorununun cevabının oligarşilerden çoğulculuğa kadar farklı siyasal sistemlerde değiştiğini belirtmekle birlikte, çoğulcu demokrasilerde siyasal liderlerle beraber siyasal partilerin ve seçim sistemlerinin belirleyici olduğunu

³⁵⁹ Friedrich, C. J. (1974). *Constitutional Government and Democracy*. Oxford: IBH Publishing, 442.

³⁶⁰ Weber, 1968, 174-175.

³⁶¹ Neumann, S. (1969). “Toward a Comparative Study of Political Parties”. In J. Blondel (Ed.). *Comparative Government*. Palgrave Macmillan: London - New York, 69-76.

³⁶² Morse, A. D. (1891). “The Place of Party in the Political System”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2, 12-20.

³⁶³ Catlin, G. E. G. (1925). “The Doctrine of Power and Party Conflict”. *The American Political Science Review*, 19(4), 718-734.

belirtmişti.³⁶⁴ Friedrich de yerine geçmenin (halifeliğin) belirlenmesi açısından siyasal partileri önemser. Yerine geçmenin yollarından birisi olan seçimler, babadan oğula geçme kadar güvenli bir yoldur. Seçimleri kimin kazanacağını belirleyen de siyasal partilerdir. Bununla birlikte partilerin yerine geçmedeki kesinliği siyasal sistemlere göre değişmektedir.³⁶⁵

Siyasal partilerin önemli işlevlerinden birisi de çıkarların toplanması (interest articulation)'dır. "Çıkarların toplanması" taleplerin genel politikalara dönüştürülmesini ifade eder. Bir siyasal parti toplumsal kuruluşların şikayet ve taleplerini alarak ve çatışan çıkarları uzlaştırarak bu işlevi yerine getirir. Süreç olarak, parti belirli çıkarları bir bütün haline getirerek politika teklifi oluşturur ve karar alıcılara baskı yaparak politikanın gerçekleşmesi için uğraşta bulunur. Rekabetçi olmayan sistemlerde ise parti bu işlevini bürokrasi aracılığıyla yapmaya çalışır. Almond ve Powell'in analizlerine göre iki partili sistemler, geniş siyasal desteğe ihtiyaç duydukları için, çıkar grupları ile daha çok ilişki kurarlar ve çıkar toplama işlevini daha çok yerine getirirler. Ayrıca, parti ile bürokrasi arasında köprü işlevini yerine getiren meslek örgütleri gibi bazı kurumlar çıkarlarla ilgili politika oluşturulması konusunda etkindirler.³⁶⁶ Parti aynı zamanda çıkarları belirleyen ya da belirli düşünceleri vurgulayarak çıkarları değiştiren bir güçtür. Bu işlevi kamuoyunu oluşturma olarak tanımlayabiliriz. Morse, insanların basit düşüncelerini ve saf duygularını kamu sorunları hakkında gerçekçi düşünmeye dönüştüren en önemli siyasal kurumun siyasal parti olduğunu belirtir.³⁶⁷

Geniş siyasal talepleri temsil eden ve kitleleri belirli bir yönde harekete geçirme kapasitesi bulunan siyasal partiler, toplumsal düzlemde değişim sürecini istenilen şekilde geçirilmesine ve düzen sağlmasına büyük katkı sunar. Gelişme yaşayan toplumlarda siyasal katılımın artması kaçınılmaz bir olgudur. Bireyler yeni kurulan parti merkezli siyasal sisteme katılmaya ve soyluluğa göre değil, yeteneklerine göre görev almaya isteklidir. Özellikle Avrupa'da görüldüğü gibi, seçkinler ise alt sınıf grupların katılımını engelleyici davranışlarda bulunurlar. Fakat ne seçkinlerin ne de hâkim tek partilerin kitlesel katılımı engellemek için bastırıcı eylemleri çözüm değildir. Hâkim partiler hareketliliği siyaset içinde sağlamak ve katılımı kontrol etmek zorundadır. Bu nedenle,

³⁶⁴ Dahl, 2005, 89-114.

³⁶⁵ Friedrich, 1963, 502-507.

³⁶⁶ Almond and Powell, a.g.e., 98-103.

³⁶⁷ Morse, a.g.m., 18.

siyasal partilerin değişim süreçlerindeki bu işlevleri “hareketlilik” (mobilization) ve “kontrollü katılım” (controlled participation) olarak tanımlanabilir. Siyasal partiler bu işlevlerini devletin baskıcı gücü ve kontrollü medya aracılığıyla kitlelerin siyasal davranışlarını etkileyerek yapar. Bu doğrultuda, parti ulusal bir kimlik ve bağlılık duygusu oluşturabilir ve parti aracılığıyla hükümet geniş destek için popülist eylemlerde bulunabilir. Tek parti hükümetlerin geniş toplumsal hareketliliği kontrol etmede ve geniş katılımı sınırlamada büyük potansiyeli vardır.³⁶⁸ Siyasal partilerin bu işlevleri güçlü partilerin ülkenin değişim sürecindeki rolünde görülebilir. Başka bir deyişle, modernleşme sürecindeki siyasal sistemin istikrarı siyasal partilerin gücüne bağlıdır. Huntington’un tespitlerine göre, her başarılı olmuş modernleşme süreci geçiren ülkede güçlü bir siyasal parti vardır. Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, Hindistan buna örnektir. Partilerin zayıf olduğu siyasal sistemlerde ise, başta askeri müdahaleler olmak üzere siyasal karışıklıklar görülmektedir.³⁶⁹

Yeni kurulan devletlerde siyasal partiler önemli işlevleri yerine getirmiştir. İlk olarak, yeni kurulan siyasal sistemlerde ilk hükümetler eski sistemi ortadan kaldırdıklarından, otoritesini meşrulaştıracak temeller ararlar. Parti hükümetleri ise meşruiyetini halka dayandırmaya çalışır. İşte burada partilerin meşruiyet sağlama işlevi (legitimacy) ortaya çıkar. İkincisi, siyasal partiler ulusal bütünleşmede önemli rol oynarlar. Batı’da birçok ülkede ulusal birlikler siyasal partiler ortaya çıkmadan önce kurulmuşsa da, Afrika ve Asya ülkeleri gibi sömürge sonrası yeni kurulan devletlerde tek parti hükümetleri ulusal bütünleşmeyi sağlamıştır. Partiler özellikle ulusal sınırları korumada ve ulusal sadakati sağlamada başarılı olmuşlardır.³⁷⁰

2.1.3.2. Parti yapısı ve siyasal liderliğin siyasal düzene etkisi

Parti yapısının üç temel unsuru bulunur: örgüt, üyeler ve parti liderliği. Duverger’in analizlerine göre parti örgütü de komite, ocak ve hücre alt birimlere ayrılır. Parti birimleri arasındaki bağ önemlidir. Bu bağın zayıf ya da güçlü olması ve dikey ya da yatay olmasına göre parti yapılanmasının niteliği değişmektedir. Güçlü ve dikey bağlar, partiyi de merkezietçi ve güçlü yapmaktadır. Duverger parti örgütünü dolaysız ve dolaylı olmak

³⁶⁸ Weiner, M. and LaPalomara, J. (1969). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 400-403.

³⁶⁹ Huntington, 1968, 408-411.

³⁷⁰ Rustow, D. A. (1967). *A World of Nations*. Washington: The Brooking Institution, 207-226.

üzere ikiye ayırarak ele almaktadır. Buna göre, üyelerin aidat ödeyerek toplantılara katıldığı ve birebir, doğrudan ilişki kurduğu partiler dolaysız yapıya, ortak bir örgüt kurma amacıyla bir araya gelen sendika, dernek kooperatifler gibi sivil toplum kurumları üyelerinin oluşturduğu örgütler dolaylı yapıya sahiptir. Dolaylı partiler genelde sosyalist partiler (İşçi Partisi), Katolik partiler ve çiftçi partileridir. Fakat, Duverger parti yapılarındaki bu farklılığın partinin yapısal istikrarına veya gücüne ilişkin bir şey söylemez.³⁷¹

Basit bir analize göre, bir örgütün gücü büyüklüğünden, yani üyelerinin çokluğu ve etki alanının büyük olmasından ileri gelir. Kurumsalcı bir bakış açısı ise bir örgütün gücünü farklılaşmış ve iyi düzenlenmiş yapısına bağlar. Dolayısıyla, güçlü siyasal partiler geniş kapsamlı bir üye yapısına sahip olmakla beraber, parti üyesinden lidere kadar giden düzenli ve katılımcı bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda görev ve sorumlulukların dağılımı iyi yapılmıştır. Huntington'a göre, siyasal partilerin gücü en başta kitlesel desteği kurumsallaştırabilmesinde yatmaktadır. Dahası, partinin örgütsel karmaşıklığı ve toplumsal - ekonomik örgütlerle kurduğu bağ siyasal partilerin gücünü göstermektedir. Ayrıca, aktif üyelerinin taleplerinin karşılanması bu gücü gösteren bir başka durumdur.³⁷²

Duverger siyasal partileri üyelik yapısına göre kadro ve kitle partileri olarak ikiye ayırır. Kadro partileri, teknik bilgisi olan seçkinlerin yönetimde etkili olduğu partilerken; kitle partileri, yüksek üye sayısına sahip ve parti çalışmalarına göre yöneticilerin seçildiği partilerdir. Bu ayırım basitçe seçkin ve popülist demokrasi ayırımına denk düşer.³⁷³ Rustow da partileri geniş tabanlı ve dar tabanlı partiler olarak ayırmış ve modernleşme süreçlerindeki etkilerini farklılaştırmıştır. Ortadoğu ve Latin Amerika'nın bağımsız devletlerinde ve bazı sömürge ülkelerinde görülen dar tabanlı partiler, oligarşik yönetici sınıfın siyasetteki görünümünden başka bir şey değildir. Değişim yaşayan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde görülen geniş tabanlı partiler ise, modern bürokrasinin kurulması, yüksek eğitim ve kentleşme gibi siyasal modernleşme süreçlerinin bir ürünüdür. Modernleşme süreçleri dar bir kadro ile başlarken, zaman içinde modernleşmenin yaygınlaşması ile siyaset kitlesel bir hal alır ve seçkin parti popülist - kitle partisine dönüşür. Sömürge sonrasında yeni kurulan devletlerde de milli bütünleşme anlayışı içinde

³⁷¹ Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi, 38-51.

³⁷² Huntington, 1968, 408-409.

³⁷³ Duverger, 1993, 106-114.

devlet destekli kitle partisi kurulur. Bu partiler dar ve geniş tabanlı parti ayırımına tam olarak uymaz.³⁷⁴

Siyasal parti liderleri partilerin iktidar ve temsil sağlama işlevlerini üstlenirler. Liderlerin otoritesi ve gücü bu işlevleri yerine getirmedeki seviyesini belirler. Bazen siyasi parti liderleri parti kadar tanınmışlığa, meşruiyete ve güce sahiptir. Özellikle kitle partilerinde popülist liderler böyledir. Demokrasilerde siyasi parti liderleri ya iktidardır ya da iktidar adaydır. Fakat bazı başkanlık sistemlerinde partilerden ayrı olarak kişiler iktidar olabilmektedir. Parti liderlerinin iki farklı şekilde oluştuğu söylenebilir: olağanüstü şekillerde ve seçimle. Devrimlerle yeniden kurulan sistemlerde lider doğal olarak o kitlesel harekete önderlik etmiş kişidir. Bazen bu kişi devrimlerden önce bir parti başkanırken, bazen de önderliği nedeniyle iktidar partisi olarak kurulan yapının başı olur. Ortadoğu ülkeleri gibi saltanatın devam ettiği görünüşte parti sistemlerinde iktidar - hâkim parti liderleri ya babadan oğula ya da eski liderin ataması ile geçer. Demokratik veya otoriter birçok siyasal rejimde parti liderleri parti üyeleri tarafından seçilirler.

Siyasal parti liderinin parti içindeki gücü, başta parti yapısı olmak üzere bazı etkenlere göre değişmektedir. Burada demokrasi paradoksal bir rol oynamaktadır. Demokratik parti yapılarında liderler parti üyelerinin çoğunluğuna göre seçildiğinden doğal bir güç kazanmakta ve hâkimiyetini sürdürmektedir. Ayrıca, demokratik usullerin kurumsallaşması nedeniyle belirli bir istikrar oluşmaktadır. Buna karşın, bazı demokratik yapılar ve karar almaya katılım liderin gücünü kısıtlamaktadır. Bu nedendir ki, liderler otoriter eğilimlere sahiptir. Literatürde siyasi parti liderlerin oligarşik özelliği olduğu kabul edilmektedir. Robert Michels demokratik örgütlerin doğal olarak bir oligarşi oluşturduğunu ve parti liderlerinin otokratik eğilimlerinin olduğunu söyler. Liderlerin bu eğiliminde, istikrarın sağlanmak istenmesi, finansal güç, medya desteği, popülist destek ve kitlelerle kurulan bağ, liderler arası rekabet ve bürokrasiye egemen olma etkindir. Liderler partide başta sadece yönetim ile ilgili işleri üstlenirken, zamanla sınırsız güç kullanan kişilere dönüşürler. Michels örgütler büyüdükçe oligarşinin ve liderlerin otokratik özelliğinin arttığını belirtir.³⁷⁵ Duverger de parti liderliğinin oligarşik bir biçim alma

³⁷⁴ Rustow, 1967, 208-212.

³⁷⁵ Michels, R. (2001). *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Trans. Eden and C. Paul). Ontario: Batoche Books, 59-68.

eğilimde olduğunu belirtir. Buna göre, görünen yapılanmaya ve demokratik usullere karşın gerçekte yönetici sınıfın oluşturduğu üst yönetim ve iç çevre bulunmaktadır.³⁷⁶

Siyasal iktidar bakımından en güçlü liderlik, diktatörlük'tür. Diktatörler, totaliter rejimlerde tek başına en üst karar verici veya yönetici organ olan siyasal liderdir. Diktatörler hem faşist ve komünist rejimler olmak üzere modern ülkelerde hem de saltanat rejimleri olmak üzere geleneksel veya az gelişmiş ülkelerde görülebilir. Bu tarz liderliğin temel unsuru, karizmatik, güçlü ve popülist lider'dir. Diktatörler yönetimde tek yetkili kişi iken, ona yardımcı olan dar bir kadro, liderliğinde bulunduğu bir siyasal parti ve toplumsal örgütler mevcuttur. Diktatör liderliğin meşruiyeti hem halk desteği bağlamında demokratik hem de varoluşçu bir anlam yüklenmesi bakımından karizmatik ve ilahi'dir.³⁷⁷ Otoriter liderlerin siyasal iktidarı merkezileştirerek siyasal düzeni sağlamada önemli avantajları olduğu düşünülse de, zayıf meşruiyeti bulunan ve toplumsal kuvvetleri yeterince temsil edemeyen liderliğin ve yönetiminin sürekliliği mümkün değildir. Bununla beraber, geniş halk desteğine sahip olan ve geniş toplumsal örgütlü ağa sahip olan totaliter liderlikler ancak dış etkilerle yıkılmıştır. Ayrıca, modernleşme ve değişim süreçleri her türlü liderlik için bir tehdittir. Çok uzun süreli geleneksel liderlikler ve rejimler modernleşme süreçleri ile yıkılmıştır.

Sömürgecilikten bağımsızlığa geçişte yeni devletin kurulması siyasal liderliğin en önemli işlevlerindedir. Kurucu devletin başında sonraki nesiller tarafından yücelik atfedilecek olan liderler bulunur. Liderler genelde karizmatik ve ulusal bağımsızlık mücadelesinde rol almış askerlerdir. Yeni kurulan devletlerde siyasal liderliğin başarısı, kimlik, siyasal yaklaşımlar ve sorunlar bakımından eski ile yeni arasındaki çelişkilerin giderilmesine bağlıdır. Siyasal liderler değişim süreçlerini yönlendirdikleri gibi ondan etkilenirler. Siyasal değişim ile siyasal liderliğin değişimi arasındaki uyum siyasal düzeni ve istikrarı belirleyecektir. Rustow, siyasal istikrarın iki unsuru olduğunu belirtir; kurumların meşruiyeti ve liderlerin meşruiyeti. Başka bir deyişle, siyasal düzenin devam için liderlerin ve kurumların sürekliliği şarttır.³⁷⁸

³⁷⁶ Duverger, 1993, 210-214.

³⁷⁷ Diktatörlüğün özellikleri için bkz. Friedrich ve Brzesinski, a.g.e., 7-17. ve Linz, J. J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları, 64-66.

³⁷⁸ Rustow, 1967, 153-157.

Gelişmekte olan ülkelerde popülist liderliğin, siyasal iktidarın gücü ve siyasal istikrar bakımından önemli olduğu görülür. Modernleşme perspektifine göre, popülizm 2. Dünya Savaşı sonrasında sömürge sonrası toplumlarda kitlelerin siyasete katılımını ifade eden bir kavramdır. Popülizmi “iktidarı elinde tutan hâkim ittifakı ve ideolojiyi sorgulayan, bu ittifaka karşı iktidar dışı kalmış kitleleri harekete geçiren ideolojiler veya akımlar” olarak tanımlayabiliriz. Popülizmin en temel unsurlarından birisi kitlelerin karizmatik önderler tarafından yönlendirilmesidir. Latin Amerika ülkelerinde popülizm gelişme süreci ile beraber anti-kapitalist bir özellik taşımıştır.³⁷⁹ İşte popülist liderler, özellikle liderliğini yaptığı kitle partileri aracılığıyla, kitlelerin desteğini alarak iktidarını kuvvetlendirmekte ve siyasal sistemde tek karar verici, hâkim olabilmektedir. Popülist liderlik kitlesel desteğe dayanarak bürokrasi, seçkinler ve dış iktidar ortakları gibi rakip ve ortak iktidar unsurlarını bertaraf etmektedir. Bu nedenle popülist liderlik ile otoriter liderlik arasında yakın bir bağ vardır.

2.1.3.3. Parti sistemleri ve siyasal düzen

Siyasal sistem içerisinde partilerin kendi arasında ve hükümet etmeye dair ilişkileri parti sistemi kavramı ile ifade edilir. Parti sistemleri seçim ve parlamento yapısı ile doğrudan ilgilidir. Parti sistemleri başlıca; partilerin yapısı, sayısı, kuvveti, ittifakları ve rejime göre sınıflandırılır. Duverger’in yaptığı klasik ayırım parti sayısına göredir; tek parti, iki parti ve çok partili sistemler. Parti sistemleri, parti kuvvetine göre; hâkim parti ve dengeli parti sistemi, büyüklüğüne göre büyük veya küçük parti sistemleri olarak ayrılır. Parti sistemleri her ülkenin kendi siyasal yapısının ve tarihinin bir sonucudur. Özellikle parti sistemlerinde ideolojiler ve toplumsal sınıflar etkindir. Seçim sistemi gibi yapısal etkenler de parti sistemlerinin oluşumunda belirleyici olmuştur.³⁸⁰ Otto Kircheimer da çok partili sistemler içerisinde hâkim ya da güçlü partiler olarak tanımlayabileceğimiz iki parti türünü ortaya koymaktadır: geniş katılımlı parti (mass integration party) ve hepsini yakala parti (catch all party).³⁸¹ Giovanni Sartori ise Batı tipi parti sistemi olarak nitelendirdiği

³⁷⁹ Yalman, G. L. (1985). “Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye”. *11. Tez Kitap Dizisi*, 1, 16-68. ve Sunar, İ. (1985). “Demokrat Parti ve Popülizm”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 8)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2076-2086.

³⁸⁰ Duverger, 1993, 276-364.

³⁸¹ Kirchhemer, O. (1969). “The Transformation of the Western European Party Systems”. In M. Weiner and J. LaPalomara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 182-184.

çok partili sistemin kendi içerisinde basit (simple), ılımlı (moderate) ve aşırı (extreme) çok partili sistem olmak üzere üç farklı türünü tanımlar.³⁸²

Klasik modernleşme teorisi içinde en çok vurgulanan ayırım demokratik ve totaliter parti sistemleridir. Bazı kaynaklarda otoriter partiler de ayrı ele alınır. Demokratik partiler iktidara ve temsiliyete ilişkin işlevler üstlenirken, totaliter partiler bütünlüğü sağlama ve yönlendirme işlevlerini yerine getirir. David Apter demokratik partilerin çoğulcu, temsiliyetçi ve anayasal olduğunu belirtirken, totaliter partilerin tekelci, toplumu yönlendirici ve aşırı kuralcı olduğunu belirtir.³⁸³

Çizelge 2.1. Demokratik ve totaliter partiler

	<i>Demokratik partiler</i>	<i>Totaliter partiler</i>
Parti	Çoğulcu: Diğer partilerle rekabetçi	Tekelci: Diğer partileri yok etmeye çalışır
Topluluk	Temsiliyetçi: Farklı fikirleri birleştirmeye çalışır	Yönlendirici: Toplumu belirlenmiş hedefler doğrultusunda yönlendirir
Hükümet	Anayasal: Siyaset anayasa ile sınırlıdır	Aşırı kuralcı: Yasal düzeni zorla uygular

Huntington tek parti veya çok partili sistem tartışmalarına karşın, siyasal gelişme bakımından sistemdeki parti sayısının önemli olmadığını, önemli olanın siyasal sistemin gücü ve uyum sağlayabilirliği olduğunu belirtir. Huntington'a göre, siyasal istikrarı sağlayan sistem, modernleşme dolayısıyla ortaya çıkan yeni toplumsal kuvvetleri özümseyebilen sistemdir. Ancak parti sayısı ile partinin gücü arasında zayıf bir ilişki vardır. Ülke uygulamaları göstermektedir ki, güçlü veya zayıf partiler tek, iki, hâkim ve çok partili sistemlerin hepsinde görülebilmektedir. Huntington burada modernleşme seviyesinin önemli olduğunu belirtir. Modernleşmenin zayıf olduğu yerlerde çok partili sistemler göreceli olarak zayıf olur. Modernleşen ülkelerde tek parti sistemleri çok partili sistemlere göre daha istikrarlı olma eğilimindedir. Buna karşın, bu ülkelerde çok partili

³⁸² Sartori, G. (1969). "European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism". In M. Weiner and J. LaPalomara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 137.

³⁸³ Apter, D. (1963). "Introduction". In H. Eckstein and D. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 330.

sistemler tek parti ve iki partili sistemlere göre daha çok askeri müdahalelere açıktır. Buna 1960'lı yıllarda birçok Afrika ülkesi örnektir. Huntington'a göre, parti sistemlerinin uyum sağlayabilirliğinin tek ölçütü kurucu partilerin ortalama yaşıdır. Partilerin yaşı arttıkça daha fazla kurumsallaşmış ve parti sistemi daha fazla istikrarlı demektir. Ayrıca, partilerin kurumsallaşması ile modernleşme seviyesi arasında çok sıkı bir bağ vardır. Huntington'un analizine göre, modernleşmenin bir ölçütü olan okuma oranının çok yüksek olduğu ülkelerde kurumsallaşmış partilerden oluşan çoklu bir yapı vardır. Buna karşın düşük okuma oranının olduğu ülkelerde kurumsallaşmış partiler bir ya da iki tanedir. Buradan da aynı sonuca ulaşırız: modernleşen ülkelerde çok partili sistem partilerin kurumsallaşmasına ve parti istikrarına uygun değildir. Bunun nedenlerinden birisi çok sayıda partinin modernleşmenin değişimlerine uyum sağlamasının zayıf olmasıdır. Güçlü sistem ancak hareketliliğin ve siyasal katılmanın seviyesinin yüksek olduğu sistemlerdir.³⁸⁴

Modernitenin çok partili sistemle özdeşleştirilmesinin bir göstergesi olarak, Avrupa'da hâkim olan sistem çok partili sistemdir. Sartori, Batı tipi parti sisteminin çok partili olduğunu ve farklı türlere ayrıldığını belirtir. Aşırı çok partili sistemlerde partiler arasındaki fikirsel uzaklık büyük olduğundan çok kutupluluk vardır. Bu nedenle, aşırı çok partili sistemlerde fikir birliği yoktur. Ayrıca, bu parti sistemlerinin olduğu yerlerde orantılı temsil ve parti atomizasyonu vardır. Dolayısıyla, çok partili sistemlerin aşırılığı ve çok kutupluluğu anlaşmayı zorlaştıran, bu nedenle ittifakı ve istikrarı azaltan bir etkidir. Fakat çok partili sistemlerin farklılıkları en çok dolaylı olarak seçim sistemini etkiledikleri için önemlidir.³⁸⁵ Kircheimer'in tespitlerine göre 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da çok partili sistemlerde bulunan geniş katılımlı partiler üyelerinin toplumsallaşması yönünde ve modernleşmede önemli rol oynamıştır. Bu tarz partiler çok geniş bir kesimi disiplin altına alarak, kırsal toplumdaki endüstri toplumuna geçişi kolaylaştırmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra geniş katılımlı partilerin yerini alan hepsini yakala partileri ideolojik temelli bir parti olmayı değil, geniş halk desteğini almayı hedeflemiştir. Bu partiler Avrupa'da sınıfsal ve ideolojik ayrılıklara çok girmeden, geniş tabanlı bir fikir birliği ve popüler-millî ittifakı sağlamıştır. Ayrıca, bu partiler güçlü ve hâkim partiler olduğundan ve popüler destekle

³⁸⁴ Huntington, 1968, 420-424.

³⁸⁵ Sartori, 1969, 138-140.

birlikte parlamento desteğini aldığından, siyasal iktidarın merkezindedir ve bu nedenle siyasal istikrarın oluşmasında etkendir.³⁸⁶

Bağımsızlık sonrası yeni kurulan devletlerde hâkim tek partinin olduğu görülür. Tek partiler, seçkin örneklerine rastlamakla birlikte, genelde popüler - milli ittifakın temel temsilcisi ve siyasal dönüşümün merkezidir. Buna en güzel örnek Afrika ülkelerinde 1960'lı yıllarda bağımsızlık sonrasında kurulan geniş katımlı ve çok etnikli siyasal partilerdir. Bağımsızlık süreci ve sömürge yönetimi kurulan partilerin kitlesel gücünü belirlemektedir. Bu nedenle, bazı ülkelerde çok güçlü ve geniş katımlı tek partiler doğmuşken, bazılarında görece olarak zayıf partiler oluşmuştur. Zayıf ya da güçlü olsun Afrika ülkelerinde tek partiler ulusal bütünleşme ile beraber geniş kitlelerin siyasal katılımına olanak sağlamıştır. Afrika ülkelerindeki tek partilerin önemli işlevi de etnik farklılık gözetmeksizin bir birlik oluşturması ve böylece toplumsal en önemli sorunlardan olan etnik ayrımcılığın ortadan kalkmasına büyük destek olmasıdır.³⁸⁷ Rustow, Asya ve Afrika devletlerindeki tek parti sisteminin bağımsızlık mücadelesinin etkisinde milliyetçi bir ittifaktan etkilendiğini belirtir. Her ne kadar bir birleşme söz konusuysa da, birçok ülkede milliyetçi grupların kapsamlı - milliyetçi parti rolünü kapmak üzere rekabete giriştikleri bilinmektedir. Bazı Afrika ülkelerinde ise savaş ya da şiddetli bir karşı koyma yaşanmadan bağımsızlık hareketlerinin psikolojik etkisiyle bu sürece geçilmiştir. Genelde bağımsızlık süreçlerinde emperyal gücün müzakerede bulunduğu grup bağımsızlık sonrası tek partinin temelini oluşturur. Bağımsızlık sonrası tercih edilen seçim sistemlerinin basit çoğunluğu esas alarak tek parti sisteminin oluşmasına önemli etki ettiği de görülmektedir.³⁸⁸ Fakat, belirli bir süre sonra Afrika'da bu tek parti devletlerin kötü bürokratik yönetim sergiledikleri ve azınlıklar ile muhaliflere karşı otoriter güç kullandıkları görülmüştür. Ayrıca, modernleşme sürecinin getirdiği dini ve etnik gruplar ile tek parti ideolojisinden farklı siyasal görüşe sahip farklı kitlelerin katılımı, tek partinin hâkimiyetine göre oluşturulmuş sistemi bozmuştur.³⁸⁹

³⁸⁶ Kircheimer, a.g.m., 182-188.

³⁸⁷ Wallerstein, I. (1969). "The Decline of the Party in Single Party African States". In M. Weiner and J. LaPalomara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 201-213.

³⁸⁸ Rustow, 1967, 223-226.

³⁸⁹ Wallerstein, 1969, 214.

2.1.4. Siyasal Katılma ve Siyasal Düzen

Siyasal katılma kelime anlamı olarak bir kişinin siyasal faaliyetlerde bulunmasıdır. Siyasal katılma eylemleri genelde bir vatandaşa özgülenen haklardır. Aynı zamanda siyasal katılma siyasal bilinç ve siyasal yönelimler gibi soyut unsurları da içerir. Tüm bu faaliyetler ve yönelimler geniş anlamda siyasal katılma demektir. Dar anlamda siyasal katılma psikolojik ve kültürel etkileri dışlayarak somut siyasal faaliyetleri içerir. Bu anlamda siyasal katılma siyasal kültürden ayrılır. Verba ve Nie, siyasal katılma kavramını “hükümet kararlarını ve hükümet personeli tercihlerini içerecek şekilde hükümeti etkilemeyi hedefleyen eylemler” olarak tanımlamıştır.³⁹⁰

Siyasal katılmanın, farklı siyasal eylemler doğrultusunda birçok unsuru vardır. Siyasal kültür kavramına giren bilinç ve vatandaşlık gibi psikolojik kültürel unsurları dışarıda bırakıp, somut siyasal eylemleri siyasal katılma içerisinde vurgulamak gerekir. En çok yapılan siyasal katılma eylemleri; oy verme ve örgütlere üye olma/örgütsel faaliyetlerde bulunmadır. Milli bütünleşme de siyasal katılmanın en üst seviyesidir. Burada siyasal katılmanın unsurlarından oy verme ve örgütsel bağlılık bir arada, milli bütünleşme ise ayrıca ele alınacaktır.

Literatürde modern toplumun temel özelliklerinden biri olarak siyasal katılma vurgulanır. Siyasal katılma, değişen toplumlarda kitlelerin taleplerini ilettikleri ve siyasete katıldıkları süreç ve işleyişe işaret eder. Dolayısıyla, değişen toplumlarda düzenin ve istikrarın sağlanması için siyasal katılma ciddi öneme sahiptir. Aynı zamanda siyasal katılmayı karşılayabilecek ve onu istenen şekilde yönlendirebilecek kurum ve araçlar siyasal düzen için temel olgulardandır.

2.1.4.1. Siyasal katılmanın düzen sağlayıcı işlevleri

Siyasal katılmanın toplumsal, psikolojik ve ekonomik dinamikleri vardır. Verba ve Nie siyasal katılmanın ardındaki temel etkeni toplumsal statü olarak belirler. Toplumsal statüler ile siyasal davranış arasındaki ilişkiden yola çıkarak, toplumun üst statü grupları içerisinde yer alan kişilerin siyasete katılımını vurgular. Ayrıca Verba ve Nie siyasal katılımın etkenleri içerisinde hayat döngüsündeki durum, ırk, gönüllülük, parti bağlılığı ve

³⁹⁰ Verba S. and Nie, N. H. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row, 2-3.

toplum tipini sayar.³⁹¹ Ergun Özbudun insanları siyasete katılmayı sevk eden etkenleri; kişisel bağlılık, dayanışma, çıkar ve yurttaşlık duygusu olarak belirtir. Kişisel bağlılığa dayalı katılma, özellikle azgelişmiş ülkelerin kırsal bölgelerinde görülür ve geniş seçmen grupların geleneksel liderlerine kişisel bağlılığın sonucudur. Dayanışmadan doğan katılım ise bireyin mensup olduğu toplumsal gruba olan bağlılığı neticesinde, grubun çoğunluğu yönünde katılma eylemlerine girmesidir. Çıkara dayanan katılma veya araçsalcı katılma seçmenin maddi çıkara göre siyasal davranışdır. Yurttaşlık duygusuna dayanan katılma ise bir ahlaki yükümlülük duygusundan, bir görev hissinden doğar.³⁹² Huntington ve Dominguez de siyasal katılmanın dayanağını ilk olarak, toplumsal ekonomik statünün değişmesi ile açıklar. Ekonomik gelişme bireyin eğitimini, gelirini ve mesleğini dolayısıyla toplumsal statüsünü yükseltir. Toplumsal statüsü yüksek kişiler diğerlerine göre daha katılmacıdır, çünkü daha fazla siyasal etkinlikte bulunma eğilimleri vardır. Sosyo ekonomik gelişme örgütlerin çoğalmasına ve daha çok kişinin bu gruplara katılmasına yol açmak suretiyle de siyasal katılmayı artırır. Gelişmiş toplumlarda sendikalara, işveren örgütlerine, dini kuruluşlara ve derneklere daha çok rastlanır. Bu çeşit örgütlere üye olan ve aktif biçimde katılan bireylerin siyasete katılma olasılığı üye olmayanlara göre daha fazladır. Ayrıca, sosyo - ekonomik değişme sürecinin farklı statüler arasında bir çatışmaya yol açması nedeniyle belirli bir gruba dahil kişiler grup bilinci ile siyasete yönelmek zorunda kalır.³⁹³

Demokrasi ile siyasal katılma arasında yakın bir bağ vardır. Demokrasiyi yönetime katılma olarak tanımladığımızda, siyasal katılma bizzat demokrasinin kendisidir. Oy verme, siyasal partiler ve örgütler siyasal katılmanın olduğu kadar demokrasinin de unsurlarıdır. Siyasal katılma demokrasi için vazgeçilmez olan iktidarın toplum tarafından yönlendirilmesini sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalar bir bireyin hükümeti etkileyebilmek için siyasal eylemlerde bulunmak istediğini göstermektedir. Demokratik siyasal sistemler siyasal katılmayı sağlayabilecek şekilde kurulmuştur. Demokrasi sıradan bir vatandaşın hükümeti etkileyebilme gücüdür. Siyasal katılmanın yetersiz olduğu demokrasilerde iktidar seçkinlerin elinde toplanmıştır. Siyasal sistemlerin istikrarlı olmaları için halka dayanmaları gerekir. Halkın onayını almayan veya halkı

³⁹¹ Verba ve Nie, a.g.e., 13-14.

³⁹² Özbudun, E. (1975). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 4-5.

³⁹³ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 43-49.

memnun edemeyen sistemlerin istikrarlı ve uzun süreli olmaları mümkün değildir. İşte, siyasal katılma tüm siyasal sistemlerin meşruiyetini sağlayan temel bir yoldur.³⁹⁴

Modernleşme süreci içerisinde değişim yaşayan toplumlarda siyasal katılma vazgeçilmez bir olgudur. Başta Lerner, Deutsch, Rustow ve Huntington'un görüşleri olmak üzere, literatürde sosyo - ekonomik değişim yaşayan toplumlarda siyasal katılmanın arttığına dair birçok görüş vardır. Bunun siyasal, toplumsal ve ekonomik temelleri vardır. En başta siyasal gelişme siyasal katılmanın kurumlarının oluşmasını ve sürekliliğini sağlar. Ayrıca, modernleşen toplumsal gruplar siyasal alana geçmek ve yönetimlere katılmak isteyecektir. Yine, ekonomik gelişme siyasal katılımı artıracak değişimlere neden olmaktadır. Ekonomik gelişme doğrultusunda artan gelir, eğitim düzeyi ve kentleşme siyasal eylemleri arttırmaktadır.³⁹⁵ Buna karşın, sadece siyasal gelişme ve sosyo-ekonomik değişimler siyasal katılımın artması için yeterli dinamikler değildir, önemli olan demokratikleşmenin yaşanmasıdır. Demokratikleşme olmadan gerçekleşen siyasal katılım sürekli olmadığı gibi, her zaman otoriter siyasal iktidarın ve seçkinlerin sınırlandırma tehlikesi altındadır. Nitekim, Myron Weiner çoğu gelişmekte olan ülkede halkın katılımını sağlayacak serbest ve rekabetçi seçimlerin olmadığını, siyasal özgürlüklerin kısıtlandığını ve siyasal katılmanın sınırlandırıldığını tespit etmiştir. Weiner'e göre, gelişmekte olan bölgelerde hükümet seçkinleri kendi değerleri ve çıkarlarının korunması için siyasal katılmayı sınırlandırmaktadır. Bununla beraber, Weiner bu bölgelerde kentli işgücünün artması, bazı toplumsal grupların eğitim ve iş olanaklarından yararlanması, hükümet faaliyetlerinin daha fazla vatandaşları kapsayacak şekilde artması ve kitle iletişiminin artması gibi gelişmelerin mutlak olarak siyasal katılmayı artıracığını belirtmektedir.³⁹⁶

Siyasal katılma oy vermeden parti üyeliğine kadar çeşitli siyasal eylemleri içerir. Siyasal katılma sadece siyasal faaliyetleri değil, bunları içeren veya kontrol eden tüm araç, örgüt veya usulleri de ifade eder. Bu anlamda siyasal katılma kurumsallaşmanın bir düzeyidir. Siyasal katılma bir yandan değişim bağlamında düzenin gereğiymiş bir yandan da düzenin kendisidir. Yani, değişim süreçlerinde siyasal katılma siyasal eylemlerin yapılabildiği araçlar olarak gereklidir ve bu anlamda siyasal katılmanın eylemleri siyasal

³⁹⁴ Verba, S. (1962). "Political Participation and Strategies of Influence: A Comparative Study". *Acta Sociologica*, 6 (1), 22-42.

³⁹⁵ Lerner, a.g.e., 65, Deutsch, a.g.m., 494, Rustow, 1967, 79, Huntington, 1968, 32.

³⁹⁶ Weiner, M. (1966). "Political Participation and Political Development". In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of American Lectures, 223-230.

düzenin de eylemleridir. Siyasal katılmanın en temel işlevlerinden birisi, siyasal toplumsallaşma olarak adlandırabileceğimiz, kişileri siyasal bir kimlik altında bir araya getirmektir. Özellikle bu işlev, değişen toplumlarda siyasete yeni katılan grupların yeni oluşan siyasal ortama uyum sağlaması olarak gerçekleşir. Huntington'a göre, modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan siyasal katılma kurumsallaşma olmadan karmaşa ve istikrarsızlıklar getirecektir. Geleneksel bir yapıdan çıkan gruplar toplumsal değişim ile birlikte ya toplum içerisinde benimsenecek ya da düşmanlık ve kargaşa çıkaracaklardır. İşte, kurumsallaşma sosyo ekonomik değişimle ortaya çıkan grupların siyasal toplumsallaşma süreci içerisine girmesine ve neticede düzen sağlanmasına neden olmaktadır. Siyasal katılma bakımından düzen sağlanmasının seviyesi, kurumsallaşmanın siyasal katılmanın artış hızından daha yüksek olduğu seviyedir. Siyasal katılmanın yüksek ve siyasal kurumsallaşmanın düşük olduğu toplumlarda istikrarsızlıklar kaçınılmazdır. Aksine geniş modern siyasal kurumların yoğun siyasal katılmayı karşıladığı toplumlar istikrarlıdır.³⁹⁷ Böylece, Huntington siyasal katılmanın her şartta gelişmeye katkı sağlayacağı şeklindeki klasik anlayışa karşı çıkarak, ancak mevcut siyasal yapıya uyan ve bu yapının sınırlarını aşmayan bir siyasal katılmanın istikrar getireceğini belirtir.

2.1.4.2. Oy verme, örgütsel bağlılık ve siyasal düzen

Jae-On Kim ve arkadaşlarının Avusturya, Hindistan, Japonya, Nijerya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal katılmayı araştırdıkları çalışmada en çok rağbet edilen siyasal katılma eylemlerinin sırasıyla; oy verme, parti çalışmaları ve topluluk (örgüt) faaliyetleri olduğu belirlenmiştir. Bu eylemler içerisinde oy verme en sık yapılan ve en çok rağbet gören siyasal eylemdir. Araştırmacılar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde oy verme ile her ülkede toplumun yarısından çoğunun siyasete katıldıklarını belirlemiştir. İkinci sırada parti ve siyasal örgüt üyeliği gelmektedir.³⁹⁸

Oy vermenin etkenlerini belirlemek her ülkenin siyasal yapısının farklılığı nedeniyle zor olsa da, Batı ülkeleri için yapılan araştırmalardan belirli bir anlayış ortaya çıkmıştır. Erkekler kadınlardan, iyi eğitimliler az eğitilenlerden, şehirde oturanlar taşrada yaşayanlardan, orta yaşlılar genç ve yaşlılardan, evliler bekârlardan, yüksek statüdekiler aşağı statülerdekilerden ve örgütlere üye olanlar olmayanlardan daha çok oy verirler.

³⁹⁷ Huntington, 1968, 397-399.

³⁹⁸ Kim, J., Nie, N. and Verba, S. (1974). "The Amount and Concentration of Political Participation". *Political Methodology*, 1(2), 108-111.

Lipset oy verme oranlarını etkileyen toplumsal etkenler olarak; bireyin politikalarla ilgisi, bilgi edinme yolları ve çıkar ve baskı gruplarını sayar.³⁹⁹ Bu konudaki en eski çalışmalardan birisi oy vermenin iki temel kaynağını belirtir: toplumsal algı (social perception) ve imaj (image). Buna göre, seçmenler adaylar hakkında oluşturdukları algıya göre oy verirler. Ayrıca, adayların görünüşü, konuşmaları ve siyasal duruşları ile oluşturdukları imajları seçmenleri doğrudan etkilemektedir.⁴⁰⁰ Yine, yapılan bir araştırmaya göre arkadaş, aile ve mahalle gibi seçmenin yakın çevresi oy tercihinde önemli yönlendirmeye sahiptir.⁴⁰¹ Oy vermeyi vatandaşın hükümet kararlarını bilinçli bir şekilde etkileyebilecekleri ve kendi çıkarlarını savundukları rasyonel bir eylem olarak da düşünen toplum bilimciler vardır. William Buchanan'ın amaçsal oy verme (purposive voting) olarak tanımladığı bu siyasal eylem ile, vatandaşlar kendi çıkarlarını bilerek, kimin kazanacağını kendi sorununa olan etkisinin farkında olarak ve siyasal ilgisine göre oy verirler.⁴⁰²

Demokratik rejimin istikrarına karşın Batı'da oy verme yolu ile siyasete katılma giderek düşmüştür. Örneğin, 1960'lı yılların başında ABD'de seçimlere katılma oranı % 60'lar civarındadır. Bu durum siyasi ilgisizlik (political apathy) kavramı ile açıklanmaktadır.⁴⁰³ Gelişmekte olan ülkelerde ise oy vermeye katılım oranı düşük olmasına karşın, serbest seçimler demokratik siyasal sistemin kurulmasında, dolayısıyla siyasal gelişmede önemli rol oynamıştır. Serbest seçimler ile oy verenler giderek bilinçli hale gelmiş ve iktidarı etkileyebildiklerini düşünerek siyasal eylemlerde bulunmuşlardır. Oy verme siyasal kültürün ve yurttaşlık kültürünün artmasında doğrudan bir pay sahibidir. Seçimlerle siyasal gelişme arasındaki bağa en güzel örneklerden birisi 1950'li yıllarda Hindistan'da yaşanan seçimlerdir. Araştırmacılar seçimlerin ve ekonomik toplumsal değişimin birbirini etkileyerek bir sarmal dahilinde siyasal gelişmeye yol açtığını belirtmektedirler.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Lipset, S. M. (1986). *Siyasal İnsan* (Çev. M. Tunçay). Ankara: Teori Yayınları, 165-172.

⁴⁰⁰ Sigel, R. S. (1964). "Effect of Partisanship on the Perception of Political Candidates". *The Public Opinion Quarterly*, 28(3), 483-496.

⁴⁰¹ Kitt, A. S. and Gleicher, D. B. (1950). "Determinants of Voting Behavior". *The Public Opinion Quarterly*, 14(3), 393-412.

⁴⁰² Buchanan, W. (1956). "An Inquiry into Purposive Voting". *The Journal of Politics*, 18(2), 281-296.

⁴⁰³ Lipset, a.g.e., 165.

⁴⁰⁴ Krishna, G. (1967). "Electoral Participation and Political Integration". *Economic and Political Weekly*, 3(5), 179-181.

Parti taraftarlığı (partizanlık) yasalara uygun ve rekabete dayalı şekliyle demokratik siyasal sistemlerin vazgeçilmez bir eylemidir. Siyasal rekabet içerisinde çoğunluğu elde etmek veya muhalefet olmak yolunda siyasal gruplar desteklenir. Destekleyen kişiler belirli bir siyasal düşünceye ve bağlılığa sahip olurlar ve siyasal düşüncelerini açıklarlar. İstikrarlı demokrasiler siyasal taraftarlığın açıkça belirlendiği ve ilan edildiği rejimlerdir. Modern toplumda bireyler birçok grup veya kuruluşla ilişkilidir. Çoğulcu grup üyeliği olarak adlandırabileceğimiz bu durumda, bireyler her grup için bir çıkarla ilişkili olmakta ve bu çıkarları uzlaştırmaya, çatışmaları azaltmaya çalışmaktadır. Almond ve Verba beş ülkede (ABD, Birleşik Krallık, Almanya, İtalya ve Meksika) yaptığı araştırma neticesinde dört tür taraftarlık tespit etmiştir.

1. Açık taraftar: Duygusal olarak seçimlere katılan ve muhalif parti ile ilişkisini kesmeyecek şekilde ılımlı duran kişidir.
2. İlgisiz taraftar: Oy kullanan fakat seçimlere hiçbir ilgi duymayan ve muhalif parti hakkında ilgisiz kalan kişidir.
3. Yoğun taraftar: Seçimlere duygusal olarak katılan ve karşı partiden kendisini keskin olarak ayıran kişidir.
4. Sınırlı taraftar: Siyasete katılmayan ve seçimlere ilgi duymayan kişidir.

Almond ve Verba yaptığı araştırmada siyasal taraftarlık duygusunu iki ölçütü ele almıştır: kişinin kendi ve muhalif parti hakkındaki görüşü ve karşı parti ile olan arasındaki farklılık/çatışma seviyesi. Yapılan araştırma; ABD’de parti taraftarları arasında karşıtlık bakımından pek bir fark olmadığı, Birleşik Krallık’ta ve Almanya’da büyük partiler arasında taraftarlık bakımından önemli bir kutuplaşma olduğu, İtalya’da sağ ve sol partiler arasında çok keskin bir anlayış ayrımı olduğu ve Meksika’da parti taraftarlığının dengeli bir şekilde olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁴⁰⁵

Sivil toplum kuruluşları vatandaşların siyasal yeterlilik duygusunun gelişmesinde ve kendilerini bir topluluk içinde ifade edebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu kuruluşlar birey ve devlet arasında bağ kurar. Gönüllü kuruluşlara üyelik bireylere siyasal bir ilişki ve güç sağlar. Kuruluşlar üyelerinin taleplerinin ve ihtiyaçlarının devlet nezdinde temsil edilmesini sağlar. Kişiler toplum kuruluşları aracılığıyla birçok toplumsal eylemde

⁴⁰⁵ Almond, G. A. and Verba, S. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage Publications, 85-116.

bulunurken siyasal baskı da hissetmezler. Aynı zamanda bireyler hükümetin iletişimini kendi kuruluşlarına göre yorumlarlar ve bir iletişim kurarlar. Tüm bunlarla beraber, gönüllü kuruluşlara üyeliğin ya da bağlılığın kişilerin siyasal davranışları üzerinde önemi etkisi vardır.⁴⁰⁶ Örgüt üyeliğinin bireyin yurttaşlık kültürüne sahip olmasına ve siyasete katılmasına katkısı Almond ve Verba'nın yaptığı araştırma ile belirlenmiştir. Araştırmaya göre, siyasal yeterlilik duygusuna en çok sahip kişiler, siyasal örgüt (parti) üyesi kişilerdir. Daha sonra sivil kuruluş üyeleri gelmektedir. Hiçbir kuruluşa üye olmayan kişilerin ise siyasal yeterliliği düşüktür. Örgütlerin bireyleri yurttaşlık kültürü bakımından etkileyebilmeleri bir ölçüde eğitime bağlıdır. Üyelikleri aktif ve pasif üyelik olarak ikiye ayırırsak, araştırmada aktif üyelerin pasif üyelere göre oldukça fazla siyasal yeterliliğe ve bilince sahip oldukları ve siyasete katıldıkları görülmektedir. Araştırma yine göstermiştir ki, eğitilmiş kişiler örgütler vasıtasıyla daha çok siyasal yeterliliğe sahip olurlar ve siyasete katılırlar.⁴⁰⁷

Sonuçta, siyasal katılmanın temel eylemleri olan oy verme ve örgütsel bağlılık siyasal düzen açısından büyük önem arz etmektedir. En başta, bu siyasal eylemler demokratik rejimlerde siyasal sistemin merkezinde yer alan karar almaya etki ederler. Vatandaşlar oy vererek hükümet kararlarını doğrudan etkileyebilirler ve politika oluşumuna katkıda bulunabilirler. Ayrıca, ait oldukları ya da ait hissettikleri toplumsal grup adına da oy vererek ortak çıkarları temsil etmiş olurlar. Örgütler, daha da özelden siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları, siyasal toplumsallaşma ve ortak çıkarların temsili gibi işlevlerle siyaseti doğrudan etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu etkide parti taraftarlığı veya siyasal taraftarlık ve sivil toplum kuruluşlarına üyelik önemlidir. Ayrıca, siyasal düzenin önemli bir unsuru olan siyasal kültürün oluşabilmesinin başlıca yollarından birisi de örgütsel faaliyettir.

2.1.4.3. Milli bütünleşme ve siyasal düzen

Milli bütünleşme (national integration) siyasal bütünleşmenin ulusal düzeydeki bir türüdür. Siyasal bütünleşme, siyasal sistemin belirli bir alanda tüm katılanlarla beraber bir bütün olarak varlığını sürdürmesidir. Myron Weiner beş seviyede siyasal bütünleşmenin olduğunu belirler: milli, yerel, seçkin kitle, toplumsal düzen ve örgütlenme. Milli

⁴⁰⁶ Almond and Verba, a.g.e., 244-250.

⁴⁰⁷ Almond and Verba, a.g.e., 252-261

bütünleşme, bir ülkede tüm farklı kültürel ve toplumsal grupları belirli değerler altında bir araya getirme ve milli bilinç oluşturma sürecidir. Milli bütünleşme ırk, dil ve din gibi farklı grupların bulunduğu toplumlar için bütünleşme sürecini ifade eder. Homojen toplumlarda birleşmeye ihtiyaç bulunmadığından böyle bir süreçten de bahsedilemez. Milli bütünleşme özellikle sömürge sonrası bağımsızlığını kazanan veya yeni kurulan devletlerde önemlidir. Bu devletler yasal örgütlenmelerini kurarken halkın bir bütün olarak desteğine ihtiyaç duyarlar. Aynı zamanda bu ortak gücü uluslararası alanda kullanırlar. Devlet ile halk arasında karşılıklı bir destek ve etkileşim ilişkisi kurulur.⁴⁰⁸

Huntington ve Dominguez milli bütünleşme sorununa beş farklı şekilde yaklaşılabileceğini belirtir: toplumsal mühendislik, özümleme, kurumsal, jenosit ve bölünme. Toplumsal mühendislik, bölünmelerin çoğu zaman görmezlikten gelinmek suretiyle ortadan kaldırılmasını veya bunların siyasal kültür yoluyla sınırlandırılmasını gerektirir. İkinci yol olan özümleme ise alt durumda bulunan kültür grubunun egemen kültür grubuna katılmasına çalışılmasıdır. Yine, siyasal kurumlar bölünmüş gruplar arasındaki çatışmaların azaltılmasında önemli rol oynarlar. Bu kapsamda üstün sosyo - kültürel yapı veya cemaat grubu kurumsallaşarak, hiyerarşik yapılanma ile diğer grupları kendine tabii kılar ve aralarındaki çatışmalar azalır. Bir başka durumda, egemen kültür grubu üyeleri alt kültür grubunu bir düşman olarak algırlar ve jenosit savaşı ve göçe zorlama yöntemlerini uygulurlar. Bu durumda başvuru yollardan birisi de bir ulusun zorunlu veya özendirilmiş göç yoluyla bölünmesidir.⁴⁰⁹

Milli bütünleşme ile siyasal düzen arasında yakın ilişki vardır. Milli bütünleşmenin varlığı siyasal düzenin de belirli ölçülerde sağlandığı anlamına gelir. En başta toplumsal birliktelik ile toplumsal düzen sağlanır. Milli bütünleşme bir toplumda farklı unsurları bir bütün haline getirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Bölgesel, etnik ve dini gruba aidiyeti olan bireyler kendilerini büyük bir toplumun üyeleri olarak görürler. Yerel kimlikler milli bir kimliğe dönüşür. Dil, din, yerleşim ve grup farklılıkları giderilerek tek bir dil, yaygın bir inanç, ortak bir kent ve belirli sosyal hayat tarzından oluşan bir bütünleşme sağlanır. Böylece, toplumsal farklılıklar da en aza iner. Milli bütünleşme siyasal katılımın yüksek bir seviyesi olarak temsiliyeti ve çıkarların iletilmesini en üst düzeyde gerçekleştirir. Milli bütünleşme sağlandığında siyasal karar vericiler ile halkın talepleri arasında bir uzaklık

⁴⁰⁸ Weiner, M. (1971). "Political Integration and Political Development". In J. L. Finkle and R. W. Gable. *Political Development and Social Change*. New Jersey: John Wiley & Sons, 551-562.

⁴⁰⁹ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 109-116.

olmaz. Ayrıca, siyasal katılmanın gerçekleşmesi için gerekli siyasal kurumlar süreklilik kazandığında siyasal düzen önemli temeller edinmiş olur. Milli bütünleşme aynı zamanda bir devlette iktidarın otoritesini yaymasının veya güçlendirmesinin bir yoludur. Siyasal iktidar milli bütünleşmenin sağladığı birlikteliği popülizme dönüştürerek kendini meşru ve güçlü kılar. Bu yönde siyasal liderler milli bir dil kullanırlar. Milli bütünleşme süreci kurumların gelişmesini içerdiğinden siyasal gelişme süreci ile paraleldir. Bürokrasi, partiler ve seçimler gibi kurumların gelişmesi bütünleşme açısından da esastır.

Milli bütünleşmenin sağlanmasında veya hızlanmasında bazı siyasal etkenler vardır. Wriggins'in tespitlerine göre, ilkin, dış tehditler birleşme için önemli bir isteklendirme sağlar. İkincisi, azınlıkları ve farklılıkları benimseyen siyasal liderler bütünleşmenin daha kolay ve geniş çapta yapılmasını sağlar. Ayrıca, bürokrasi ve ordu ülke çapında işleyen kurumlar olarak, milli bir kimlikte kişileri kabul eder ve hizmetlerini sunar. Dahası, toplumda genel olarak hedefleri belirleyen ideoloji de ortak bir kimliğin oluşmasının ideal etkenidir. Ekonomik imkânlar da önce bireysel sonra toplumsal isteklendirmenin maddi görünümüdür. Az gelişmiş ülkelerde milli bütünleşmenin gerçekleşmesi gelişmiş ülkelere göre zordur. Bunun belirli başlı nedenleri; farklılıkların çok daha keskin olması ve hükümetin çok daha fazla görevler üstlenmesidir.⁴¹⁰ Huntington ve Dominguez ise milli bütünleşmenin önünde iki temel eşiğin bulunduğunu söyler: toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik. İlk olarak, çoğulcu toplumlar kültürel ve toplumsal bakımdan özellikle de etnik, dilsel ve dinsel bakımdan farklılaşmış grupları içine alan toplumlardır. Bu farklılaşmanın sürekli olduğu toplumlarda bir tabakalaşma oluşmuştur. Toplumsal sınıflardan oluşan tabakalaşma dikey veya yatay geçiş süreçleri ve yapılanma oluşturur. Hiyerarşik toplumsal yapılar grup veya sınıfları alt - üst olarak ayırır ve buralara mensup kişiler kendilerini diğerlerinden psikolojik olarak farklı görürler. Bu tür uyumsuzluklar gruplar arasında çatışma kaynağıdır. Dolayısıyla, tabakalaşmanın seviyesi ve yapısı milli bütünleşmenin nasıl sağlanacağını belirleyecektir. İkinci olarak, toplumsal hareketlilik eski toplumsal, ekonomik ve psikolojik gruplaşmanın yıkılması, insanların yeni toplumsallaşma ve davranış kalıplarına açık olma sürecidir. Huntington ve Dominguez, Deutsch'un görüşünü savunarak toplumsal hareketlilik süreçlerinin toplumsal bölünmelerin keskin olduğu toplumlarda birliği tehdit etme veya yıkmaya eğiliminde olduğunu söyler. Lübnan ve Hindistan tarihi buna örnektir. Buna karşın, geniş ve hiyerarşik bir tabakalaşmanın

⁴¹⁰ Wriggins, H. (1966). "National Integration". In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of American Lectures, 197-207.

bulunduğu toplumlarda yaygın bir psikolojik kültürel altyapı varsa ve değişim çok sonra yaşanmışsa toplumsal hareketliliğin yıkıcı etkileri az olur. Buna da Latin Amerika'nın gelişim süreci örnektir.⁴¹¹

2.1.5. Siyasal Kültür ve Siyasal Düzen

Siyasal kültür kavramı kültür ve sistem kavramlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal kültür kültürün belirli bir türüdür, kültürün siyasal olanı ve kalıplaşmış halidir. Parsons siyasal eylemlere neden olan değerleri içeren kültürel kalıplardan bahsetmişti.⁴¹² Siyasal kültür kavramını ilk kez kullanan Almond ise sistem kavramına bağlı olarak bu kavramı açıklamıştır. Buna göre siyasal kültür; siyasal sistem içerisinde bulunan siyasal eyleme neden olan kalıplaşmış bireysel yönelimlerdir.⁴¹³ Siyasal eyleme neden olan yönelimler; siyasete veya siyasal bir olguya ilişkin bilgi ve inançlar gibi bilinçsel öğeleri, sevme, reddetme ve bağlanma gibi duygusal öğeleri ve yargı ve düşünceler gibi değerlendirmeye yönelik öğeleri içerir.⁴¹⁴ Sonradan Almond ve Verba oluşturdukları yurttaşlık kültürü (civic culture) kavramı ile siyasal kültürün önemli bir kısmını oluşturan siyasal eylemleri vurgulamışlardır.⁴¹⁵

Siyasal kültürün başta bireysel davranışlara dayalı olmak üzere birçok toplumsal ögesi bulunmaktadır. Bireysel davranışlardan öte ortak siyasal davranışları ifade eden vatandaşlık (yurttaşlık) kültürü, siyasal kültürün belirli bir türünü ifade eder. Burada siyasal kültürün bir unsuru olarak siyasal bilinci de içeren vatandaşlık kültürü açıklanacaktır. Ayrıca, hem siyasal kültüre hem de siyasal sistemin bütün işleyişine etki eden iletişimin rolü vurgulanacaktır.

Siyasal kültür öncelikle siyasal sistemin önemli bir unsuru olması nedeniyle siyasal düzen ile yakından ilişkilidir. Siyasal sistemin kalıplaşmış davranışsal ve psikolojik unsurlarını içeren siyasal kültür siyasal düzenin bir parçasıdır. Ayrıca, ortak kültür anlamındaki siyasal kültür, oy verme, toplum kuruluşlarına üyelik gibi siyasal katılma eylemlerinin ortaya çıkmasına önemli etki eder. Siyasal kültürün özellikle gelişmekte olan

⁴¹¹ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 86-90.

⁴¹² Parsons, 1965, 172-174.

⁴¹³ Almond, G. A. (1970). *Political Development*, Boston: Little Brown, 35.

⁴¹⁴ Almond and Powell, a.g.e., 50.

⁴¹⁵ Almond and Verba, a.g.e., 5-10.

toplumlar için düzen sağlayıcı işlevleri çok belirgindir. Bireylerin ve grupların kalıplaşmış siyasal davranışları değişime olan tepkilerde ve yeni sisteme uyum sağlamada önemlidir.

2.1.5.1. Siyasal kültürün düzen sağlayıcı işlevleri

Siyasal kültürün düzen sağlayıcı bir işlevi “siyasal toplumsallaşma”dır. Siyasal toplumsallaşma hem siyasal kültürün değiştiği bir sürece hem de yeni oluşan siyasal kültüre karşılık gelir. Kişiler toplumsal hayatta aileden topluma kadar birçok alanda belirli bir siyasal davranış veya yönelim kazanırlar. Siyasal kültürleşme bireyin ilk bulunduğu toplumsal gruplarda başlar. Almond ve Powell, bireylerin siyasal katılmaya ilk olarak; aile, okul, yaş grubu, etnik-toplumsal grup ve meslek kararlarına katılarak başladığını belirtir. Çocukların toplumsallaştığı iki temel kurum aile ve okul, ilk otorite ve hiyerarşik ilişkinin öğrenildiği yerlerdir. Bu kurumlardaki katılım bireylerin ileriki yaşlarda katılmaları için önemli bir yönelimdir. Yapılan bir araştırma okul kararlarına katılma özgürlüğü yüksek olan ülkelerde, örneğin ABD’de siyasa katılma oranının da genel olarak yüksek olduğunu göstermiştir. Mesleki katılma da bireyin siyasal kurumlara katılmadan önceki en önemli alanıdır. Bu yüzdendir ki, mesleki örgütler önemli ölçüde siyasal kurumlara dönüşürler. Yeni nesiller daha fazla toplumsal değişime ve uyum süreçlerine maruz kalmaktadır. Avrupa ve ABD’de sanayileşme ve kentleşme süreçleri ancak belirli bir siyasal toplumsallaşma süreci ile gerçekleşmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, kadının toplumsal hayata dahil olması ve bireysel özgürlüğün genişlemesi bu toplumsal değişimlerden bazılarıdır.⁴¹⁶

Değişim yaşayan toplumlarda kaçınılmaz olgulardan birisi, geleneksel siyasal kültürden vazgeçilip egemen siyasal kültüre benzemeyi ifade eden siyasal kültürde değişme veya “kültürleşme”dir. Kültürleşmenin yönü modern veya gelişmiş ülke kültürlerinin yönüdür. Alıcı veya toplayıcı kültürler olarak adlandırabileceğimiz modernleşmekte olan ülkelerin kültürleri, verici kültürler olarak adlandırabileceğimiz modern ülkelerin kültürlerinin etkisi altına girer. Sömürgecilik politikaları baskıcı kültürleşmenin en sert düzeyidir.⁴¹⁷ Modernleşme ve toplumsal hareketlilik olarak tanımladığımız kültürel değişim süreçlerinde eski toplumsal ve psikolojik bağlar aşınır veya yıkılır, insanlar yeni toplumsallaşma ve davranış kalıplarını kabule hazır hale gelir.

⁴¹⁶ Almond and Powell, a.g.e., 64-72.

⁴¹⁷ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 23-32.

Halk devlet ve siyaset hakkında daha çok bilinçli hale gelir.⁴¹⁸ Kültürleşmenin hızını ve kabulünü belirleyen en temel etkenlerden birisi eğitimidir. Eğitimli bireylerin yeni kültürü kabul etme olasılığı diğerlerine göre daha yüksektir. Bunun en önemli nedeni de eğitim kurumlarının genelde Batı merkezli veya eğilimli olmasıdır.⁴¹⁹ Modernleşme sürecinde bir birey önemli kültürel değişim geçirir. Inkeles yeni bir kültür tipinin yani modern insanın ortaya çıktığını şu özelliklerle belirtir: siyasal yeniliklere açık, toplumsal sorunlara ilgi duyan, örgütlenmeye yönelik ve siyasal kurumlara güvenen insan. Kısacası modern insan toplumsal ve aktif siyasal katılımcıdır.⁴²⁰

Değişmenin ve gelişmenin tamamı için geçerli olduğu şekliyle, kültürel değişme her zaman olumlu sonuçlanmaz. Ayrıca, siyasal kültürleşme siyasal yapılarla ve toplumsal hareketlilik ile bağlantılı olarak karmaşaya ve tepkilere yol açma risklerini barındırır. Huntington ve Dominguez siyasal kültürleşmenin üç temel olumsuz sonucuna işaret etmektedir. İlk olarak, özellikle yeni kurulan devletlerde kültürleşme bireylerin benlik duygusuna zarar vererek onların siyasal ilişki kurmasını engelleyebilir ve bu nedenle tepki göstermelerine neden olabilir. Bu durumu kültür şoku olarak tanımlayabiliriz. Aynı zamanda, liderleri de gelenek ile değişim arasında zorlayarak, onları psikolojik olarak etkiler. Ayrıca yeni Batı tipi kültürleşme geleneksel adalet sistemini yıkmakta, yeni maddi hukuk sistemi ve yeni hukuk ilişkileri karmaşaya yol açmaktadır. Üst düzeyde uygulanan hukuk halka tam olarak yansıtılmadığında adalet de yayılmaz. Böylece geleneksel kuralların koruyuculuğu ortadan kalkmış olur. Yine, Batılılaşmanın genel bir sonucu olarak, Batılı kültüre sahip toplumun bir bölümü ile geleneksel kültüre sahip diğer kesimleri arasındaki fark iyice açılabilir. Birçok yerde kültürleşme Batılılaşma anlamında kitlelere yayılmamış, seçkin düzeyde kalmış ve seçkinler daha da seçkinleşmiştir.⁴²¹ Bu durum da kültürel yabancılaşma kavramı ile ifade edilebilir.

Siyasal kültürün demokratik siyasal sistemin istikrarında ve etkili işleyişinde önemli katkısı vardır. ABD ve Büyük Britanya'nın başarılı ve istikrarlı demokrasilere sahip olmasında, vatandaşlık kültürü olarak adlandırabileceğimiz kültüre sahip olması etkindir. Başarılı demokrasi ancak vatandaşların siyasete aktif olarak katıldığı ve siyasal bilgiye sahip olduğu bir ortamda mümkündür. Vatandaşlık kültürü demokrasilerin gereği olan

⁴¹⁸ Deutsch, a.g.m., 494.

⁴¹⁹ Almond and Verba, a.g.e., 274-275.

⁴²⁰ Inkeles, a.g.e., 141-144.

⁴²¹ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 37-39.

katılımcı ve aktif bireylerin yetiştiği bir kültürdür. Bu anlayış literatürde rasyonel - eylemci model olarak tanımlanmaktadır. Bu modelin, aktif bireylerin siyasal davranışlarını bozduğu nedeniyle karmaşaya neden olduğu da iddia edilmektedir. Fakat, vatandaşlık kültürü yönetmeyi ve yönetimi, yani hükümeti ve bireylerin katılımını beraber öngörür. Toplumun düzeni için vatandaşlık kültürünün kurması gereken denge zıtlar arasındadır: aktif katılım ile apolitiklik. Aynı zamanda siyasete katılma isteğinin boyutu siyasete katılım araçlarının kapasitesine uygun olmalıdır.⁴²² Benzer bir şekilde, Huntington ve Dominguez siyasal kültürün siyasal yapılarla uyumlu olması, yani siyasal değerler sistemi ile siyasal roller ve yapılar arasında uygunluk bulunması gerektiğini söyler. Kendi yapılarıyla uyumlu siyasal kültürde bireyin siyasal katılımcı istekleri düzen içerisinde karşılanır. Ayrıca bu durumda değişim beklenmez.⁴²³

2.1.5.2. Vatandaşlık ve siyasal düzen

Vatandaşlık siyasal kültürün özelleşmiş ve üst seviyedeki bir türüdür. Vatandaşlığın siyasal katılma çerçevesinde açıklanması klasik teoride yerleşmiştir. Aristo devleti erdemli vatandaşların bir araya geldiği topluluk olarak tanımlar. Yönetime katılmak vatandaşlığın temel işlevlerindedir. Vatandaş hem yönetmeyi hem de yönetilmeyi bilmelidir.⁴²⁴ Cicero da vatandaşlık tanımında bilinci ve duygusal bağı vurgular. Vatandaşlık kişinin devletle kurduğu ortak yarar bilincine sahip kişisel ilişkidir. Halk ise aralarında hukuksal bağ ve vatandaşlık ilişkisi bulunan bir topluluktur.⁴²⁵ Benzer bir şekilde, Rousseau yeni bir siyasal yapının kurulmasıyla beraber yeni bir toplumun üyesi olarak yeni bir bireyin oluştuğunu söyler. Artık birey vatandaşdır. Halkı bir araya getiren vatandaşlık ilişkisidir.⁴²⁶ Hobbes ise vatandaşlığı ortak kurallara uyma sorumluluğu etrafında tanımlar. Vatandaşlar ortak bir iradeye göre kurulmuş otoriteye ve hukuka uymak zorundadırlar.⁴²⁷ Fransız İhtilali sonrasında toplum içerisinde birey vatandaş olarak tanımlanmıştır. İnsan hakları teorisinden de vatandaşlık hakları teorisine geçiş olmuştur. 1789'da kabul edilen İnsan ve

⁴²² Almond and Verba, a.g.e., 338-361.

⁴²³ Huntington ve Dominguez, a.g.e., 21-22.

⁴²⁴ Aristoteles, a.g.e., 24.

⁴²⁵ Cicero, a.g.e., 115-122.

⁴²⁶ Rousseau, a.g.e., 13-17.

⁴²⁷ Hobbes, a.g.e., 345.

Vatandaşlık Hakları Bildirgesi vatandaşlık hak ve yükümlülüklerini belirten ilk uluslararası belgedir.⁴²⁸

Vatandaşlık modern siyasal teoride 20. yüzyılda demokrasiye göre tanımlanmaya başlanmış, siyasal katılma vatandaşlığın temel eylemi olarak görülmüştür. Siyasal gelişme ve modernleşme teorilerinin doğrultusunda vatandaşlık siyasal kültür kavramı içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. Almond ve Verba'nın tanımlamasına göre vatandaş, sınırlı katılımcı ve apolitik bireylerden ayrı olarak siyasal katılımcı bireydir. Başka bir deyişle, vatandaşın en önemli özelliği siyasete aktif olarak katılmasıdır. Bu doğrultuda, vatandaşlık sayesinde siyasal katılma ile siyasal kültür arasında kopmaz bir bağ kurulur. Dolayısıyla, vatandaş siyasal bilince ve duygulara sahip olarak siyasal eylemlerde bulunan bireydir. Fakat vatandaşlar politikanın nasıl yapıldığına veya hükümetin nasıl oluştuğuna bakmazlar, sonuçlarla ilgilenirler. Bu anlamda aktif siyasetçilerden ayrılırlar. Yine, klasik çağlarda olduğu gibi modern zamanda da vatandaşın en çok bağ kurduğu şey ortak kurallardır. Kuralları oluşturma, kurallara uyma ve bu doğrultuda bilince sahip olma vatandaşlığın ayırt edici özelliklerindedir. Ayrıca vatandaşlar kişisel sorunlardan öte toplumsal - siyasal sorunları dert edinen kimselerdir, yani siyasal sorumluluğa sahiptirler.⁴²⁹

Siyasal kültürün bireysel yönünü oluşturan siyasal bilinç (political cognition) ve siyasal hisler (political affects) vatandaşlık için de ciddi önemdedir. Öncelikle kişi siyasal sistem hakkında hem hükümet hem de politika açısından bilgili olmalıdır. Siyasal bilincin somut göstergeleri; hükümetlere verilen önem, siyaset işlerine karşı farkındalık ve siyasal bilgidir. Araştırmalar göstermiştir ki, siyasal bilincin az olduğu ülkelerde siyasal katılma ve vatandaşlık kültürü de azdır. Yine, kişilerin siyasete karşı olan duyguları ve bu duyguların neden olduğu eğilimler vatandaşlık açısından önemlidir. Özellikle toplumsal beraberlik anlamında millete ve yönetim anlamında hükümete karşı yönlendirilen duygular bireysel siyasal davranışı belirleyecektir. Somut olarak, ulusal gurur, hükümet politikalarından beklentiler ve diğer siyasal katılma unsurlarına ilişkin duygular siyasal iletişimi oluşturur.⁴³⁰

Vatandaşlığın temel yönlerinden birisi de siyasete katılmanın gerçekleşmesi, yani siyasal etki (political influence)'dir. Bu anlamda vatandaşlık hükümet kararlarını

⁴²⁸ Ağaoğulları, a.g.e., 608-612.

⁴²⁹ Almond and Verba, a.g.e., 117-120.

⁴³⁰ Almond and Verba, a.g.e., 45-64.

etkileyebilmedir. Vatandaşlık ile demokratik rejim arasındaki temel bağı gösterecek şekilde, ancak demokrasilerde sıradan vatandaşların siyasete tam olarak katılması ve siyasal kararları etkileyebilmesi mümkündür. Fakat, demokrasilerde de olsa hükümeti kontrol eden seçkinler vardır. Vatandaşların kararları etkileyebilmesi karşılıklı olarak hükümet seçkinlerinin de kontrolünü azaltan bir durumdur. Vatandaşların siyaseti etkileyebilecek siyasal eylemlerde bulunması siyasal yeterlilik (political competence) kavramı ile ifade edilir. Vatandaşlar hükümet seçkinlerini etkileyebildikleri kadar siyasal yeterli olurlar. Yeterli vatandaşlar karar alma sürecine katılarak genel politikanın oluşumunda etkili role sahiptir. Sınırlı katılımcılar gibi sadece hak ve politikalar hakkında bilgi edinmekle yetinmezler.⁴³¹

Şüphesiz ki, gelişmekte olan ülkelerde vatandaşlık kültürünün gelişimi gelişmiş ülkelere göre farklı olmuştur. Batı'da ulus devletlerin kurulması ve insan haklarının gelişimi vatandaş haklarının zaman içerisinde tanınmasına ve devlet ile olan ilişkilerinde belirli kuralların oluşmasına neden olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise demokratik rejimlerin kurulması veya kuvvetlendirilmesi Batı'da vatandaşlığın bu rejime atfedilmesini sağlamıştır. Modernleşme süreci içerisinde bulunan ve yeni kurulan devletlerde vatandaşlık haklarının tanınması, vatandaşlık bilincinin oluşması ve demokratik rejime uyum sağlaması oldukça geç bir zamanda ve uzun zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bu ülkelerde vatandaşlık kültürünün oluştuğunu söylemek zordur. Bunda demokratik rejimin tam kurulmaması, kurumların gelişimi tamamlamaması, bürokratik ve aristokratik seçkinlerin hala yönetimde etkili olması ve iletişim ve eğitimden kaynaklanan nedenlerden ötürü siyasal kültürün tam gelişmemesi etkindir.

2.1.5.3. Siyasal iletişim ve siyasal düzen

İletişim modern devletlerin halk ile ilişkilerini belirlemede kullandıkları önemli bir araçtır. Devletler kendilerine özel iletişim yapılarını oluşturmakta ve iletişim akışını geliştirmek için büyük kaynaklar harcamaktadırlar. İletişim yapıları iletilen bilginin etkinliği ve kontrolü bakımından siyasal sistemi önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, iletişim yapılarının etkinliği, taleplerin iletilmesi ve çıkarların temsili gibi siyasal sistemin diğer unsurlarının işleyişini de doğrudan etkiler. Almond ve Powell beş çeşit iletişim yapı türünü tespit etmiştir: gayri resmi - yüz yüze iletişim, ailesel ve dini grup ilişkileri gibi

⁴³¹ Almond and Verba, a.g.e., 136-169.

geleneksel toplumsal yapılar, yasama ve bürokrasi gibi siyasal çıktı yapıları, sendika ve siyasal parti gibi siyasal girdi yapıları ve kitlesel medya.⁴³² Eisenstadt üç temel iletişim türünün olduğunu söyler: toplumsal hayatla ilgili teknik bilgilerin sunulması anlamında teknik iletişim, somut duruma dayanmayan siyasi olaylar ve kişiler hakkında duyum elde etme anlamında bilinçsel yönelimler ve çeşitli toplumsal değerlere ve insan davranışlarına göre şekillenen iletişim olan değersel iletişimler.⁴³³ Pye ise iletişimi toplumların modernleşme seviyelerine göre sınıflandırır: geleneksel, geçiş ve modern iletişim sistemleri.⁴³⁴

İletişimin toplumların siyasal gelişmesine olan katkısı gelişme teorilerinde savunulmaktadır. Siyasal gelişme ve modernleşme teorileri iletişimi bir şart olarak toplumlara sunmaktadır. Demokratik teori de “hükümetin sivil kontrolü” kavramı ile basın ve konuşma özgürlüğünü vurgulamaktadır. Buna karşın, her siyasal iktidar da kendi güçlerini sürdürmek için iletişimi kullanma eğilimindedirler. Özellikle otoriter liderler vatandaşlara gidecek bilgiyi değiştirmek için iletişimi sağlayan kurumlara hâkim olmaya çalışırlar. Siyasal gelişme süreci içerisinde aydınlar modern görüşün savunucuları olarak yeni fikirlerini halka yayarlar. Pye, çok farklı kültürel kökene sahip grupları modernitenin fikirleri etrafında buluşturmada aydınların önemli rol üstlendiğini belirtir. Aydınlar bu işlevlerini önemli ölçüde gazete ve televizyon gibi iletişim araçlarından yaparlar. Yeni kurulan devletlerde ise kitlesel medyanın sadece toplumsallaşma değil, geleneksel kalmış kişi veya grupları yönlendirme gibi işlevi de vardır.⁴³⁵ İletişimin gelişmekte olan ülkelerdeki rolünü gelişmenin dinamik gücü belirleyecektir. Devlet merkezli veya seçkinci modernleşmelerde iletişim güçlü devletin bir aracı olarak modernleştirici işlevler üstlenmektedir. Buna en iyi örnek Türk modernleşmesidir. Karpas’a göre, Türkiye’de 19. yüzyılda kitlesel medyanın ortaya çıkması, siyasal bilincin gelişmesini, modernleşme sürecine farklı kesimlerin dahil olmasını ve seçkinci Osmanlı felsefesinin Batılı liberal görüşlerle buluşmasını hızlandırmıştır.⁴³⁶

⁴³² Almond and Powell, a.g.e., 164-167.

⁴³³ Eisenstadt, S. N. (1955). “Communication Systems and Social Structure: An Exploratory Comparative Study”. *The Public Opinion Quarterly*, 19/2, 154.

⁴³⁴ Pye, 1966, 156.

⁴³⁵ Pye, 1966, 167-169.

⁴³⁶ Karpas, K. (1964). “The Mass Media, Turkey”. In R. E. Ward and D. A. Rustow (Ed.). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 255.

Siyasal iletişimin başlı başına düzen kurma ve siyasal sistemin işleyişi üzerinde doğrudan olumlu etkisi vardır. Bir defa, etkili karar alabilmek için doğru ve yeterli bilginin edinilmesi gerekir. Yetersiz bilgi nedeniyle yanlış verilen kararlar neticesinde ciddi istenmeyen olaylar olmuştur. Siyasal iletişim süreci siyasal sistemin işleyişinin önemli bir unsurudur. İletişim süreci insanları siyasal işleyişe doğrudan dahil eder. İnsanlar iletişim yoluyla siyaseti anlar, kendilerini siyasal olarak konumlandırır ve bilgi edinerek siyasal eylemleri yorumlarlar. Ayrıca topluluk bilinci edinir, ortak davranışı öğrenir ve böylece bireysel insandan toplumsal insana dönüşürler.⁴³⁷ Siyasal iletişimin düzen açısından bir önemi de bilgi akışının kontrolüne ilişkindir. Bilgi akışı genel olarak iki etkenden dolayı bozulur: belirli bir bilginin geçerli olduğu sürenin aşılması ve hiyerarşik iletişim süreci. Merkezileşmiş siyasal sistemlerde bilgiye dayalı bir karar alma iletişim sürecinin karmaşıklığı, teknikliği ve hiyerarşik yapısı nedeniyle hata ile sonuçlanabilir. İşte, siyasal iktidarlar bilgi akışını kendi istedikleri şekilde yönlendirmede iletişimi kullanmaktadırlar. Fakat, iktidarların iletişimi yönlendirmeleri hiç de kolay değildir. İktidarlar genelde muhafazakâr bir yaklaşımla dışa açık iletişimin etkenlerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde birçok seviyede iletişimin yerelleşmesi savunulmuştur. Otoriter yönetimler ise merkezileşmeyi ve kontrolü ne pahasına olursa olsun sürdürmeye çalışmaktadır. Bu toplumlarda, örneğin Sovyetler Birliği'nde, iletişim sadece merkezi süreçten dolayı değil, bilginin yoğunluğu ve karar alıcıların olaylara olan uzaklığı nedeniyle de bozulmaktadır. İletişim bozukluğu sadece siyasal karar alıcıları değil belirli kuralların oluşumunda etkin olan seçkinleri de olumsuz etkilemektedir.⁴³⁸

Siyasal iletişim, siyasal toplumsallaşma işlevini görür. Toplumda sınıf, aile ve okul gibi çeşitli toplumsallaşmalardan kaynaklanan çok parçalı bir siyasal kültür bulunmaktadır. İşte, siyasal iletişim farklı toplumsal yapıları birbirine bağlayacak ve güçlendirecek bir unsurdur. Büyük bir toplumda bilginin elde edilmesi, farklı kesimler arasında çok farklılık gösterir. Örneğin kırsal kesimlerde kentsel yerlere göre hem geleneksel hem de kitlesel iletişim daha sınırlı etki eder. Bu bilgi farklılığı toplumsal grupların birbirinden farklı toplumsallaşma süreçlerine girmesine ve birbirinden uzaklaşmasına yol açar. Kitlesel iletişim araçları ise bilgi bağdaşıklığını sağlar. Siyasal iletişim yapılarının güçlü olduğu toplumlar, aynı zamanda bilgi bağdaşıklığının olduğu toplumlardır. Nitekim, Büyük Britanya gibi güçlü siyasal sistemlerde, hükümetin onayladığı ve toplumun güvendiği ortak

⁴³⁷ Pye, 1966, 153-155.

⁴³⁸ Almond and Powell, a.g.e., 178-183.

bilgi kaynakları bulunurken, her grup bu bilgi kaynağına ulaşılabilir durumdadır.⁴³⁹ Fakat, siyasal iletişimin yaygınlaşması toplumsal hareketliliğe neden olarak karmaşa çıkarabilme riskini taşımaktadır. Deutsch, iletişimin aynı kültüre sahip gruplar arasında bir bütünleşmeyi sağlarken, dil ve yaşam biçimi farklılığı gibi çeşitli gruplara bölünmüş kesimler arasında birliği bozabileceğini belirtir. Özellikle bu durum ulusal birliğin sağlanmasından önce ekonomik ve etnik farklılığa sahip grupların toplumun geneline ilişkin bilgi edinip yüksek taleplerde bulunması sonucunda görülür.⁴⁴⁰

Siyasal iletişimin görünen en önemli işlevlerinden birisi çıkarların toplanması ve açıklanmasıdır. İletişimin hükümeti etkileyebilmesinin iki yolu vardır: medya aracılığıyla toplumsal taleplerin iletilmesi ve kamuoyu oluşturarak hükümet nezdinde baskı yaratması. Her ne kadar demokratik teori bireysel veya toplumsal taleplerin resmi görevlilerce bilinmesini öngörse de, bu hiçbir zaman tam mümkün olmamıştır. Yine de, kitlesele medya iletişim kanalları ile halkın istekleri siyasal liderlere sürekli ve kesin biçimde yansıtılabilmektedir. Medya aracılığıyla aynı zamanda halk denetimi belirli oranda sağlanmış olur. Fakat, bazı etkenler halkın denetimini mümkün kılan bilginin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İlk zorluk siyasette neden sonuç ilişkisinin, dolayısıyla olaylarla sorumlular arasında ilişki kurulmasıdır. Halk hangi olayda kimi sorumlu tutacağını tam bilmemektedir. Yine, hükümet faaliyetleri ile ilgili uzmanlaşmış bilginin gerekliliği ve teknik bilgi karmaşıklığı bilgiyi zorlaştırmaktadır. Son olarak, birçok siyasal olayın bireyin kişisel hayatına olan uzaklığı bireysel siyasal ilgiyi gidermektedir.⁴⁴¹

2.2. Değişim Karşısında Siyasal Düzen

Siyasal düzen teorisinin uygulamaya yönelik incelenmesinde ikinci bölümü değişim karşısında siyasal düzen oluşturur. Toplumlarda kaçınılmaz bir olgu olan değişimler siyasal düzen bakımından son derece önemlidir. Siyasal düzenin sağlanması değişimlerin düzen içinde kalmasına bağlıdır. Teoride de değişimlerin düzen bakımından sınıflandırılıp incelenmesi siyasal düzenin sağlanmasına yönelik önemli bir katkıdır. Böylece, değişim düzen ilişkisi ele alınmış olur. Bu konuda ilk olarak siyasal değişim kavramı anlatılmalıdır. Toplumsal değişim kavramından sonra kullanılmaya başlanan siyasal değişim kavramı, karşılaştırmalı siyaset ve modernleşme alanının öncü kavramlarından. Çoğu siyasal

⁴³⁹ Almond and Powell, a.g.e., 164-167.

⁴⁴⁰ Deutsch, a.g.m., 589.

⁴⁴¹ Almond and Powell, a.g.e., 186-187.

değişimler önemli sorunlara ve iktidar bakımından başarısızlıklara neden olmaktadır. Burada siyasete ilişkin şiddet ve çatışma gibi durumlar “siyasal değişimin olumsuzluğu” başlığı altında incelenecektir. Değişimin türlerini veya değişimlerde düzenin sağlanmasının yollarını açıklamada üç temel unsuru kullanabiliriz: reform, devrim ve savaş. Reform, yumuşak bir yöntem, devrim ve savaş ise radikal yöntemlerdir.

2.2.1. Siyasal Değişim

Siyasal değişim kelime anlamı olarak siyasete veya yönetime ilişkin değişim ise de, bir kavram olarak üst düzey siyasal yapılarda veya genel siyasette görülen ciddi değişimlerdir. Siyasal değişimler genelde tüm toplumda kalıcı bir etki bırakan ve hükümeti ve politikaları değiştiren bütüncül değişimlerdir. Rejim değişiklikleri, anayasa değişiklikleri, devrimler ve reformlar siyasal değişimin önemli örnekleridir. Siyasal değişimlerin önemli bir kaynağı toplumsal hareketlilik olduğu için siyasal değişim toplumsal değişimi de belirli ölçüde içermektedir. Bu doğrultuda, siyasal değişim kavramının dayandığı kavramlardan birisi sosyal değişim kavramıdır.

Siyasal düzeni belirleyen en temel olgulardan birisi siyasal değişimdir. Bir başka deyişle, siyasal düzen siyasal değişime bağlıdır. Siyasal değişimin nasıl gerçekleştiği düzen bakımından temel oluşturur. Bu nedenle, siyasal düzen ve siyasal değişim kavramları teoride beraber ele alınır. Düzen sağlayıcı güç olarak bulunan siyasal iktidarlar siyasal değişimi dikkate almak zorundadırlar. Siyasal değişimler genelde düzensizliğe neden olurlar. Buna karşın, yasalar ve hükümet kararları ile yapılan planlı değişimler düzen içinde kalırlar.

Siyasal değişim teorilerinin en temel konusu toplumsal ve siyasal değişimin yaşandığı şartları ve değişimin dinamiklerini açıklamaktır. Burada da siyasal değişim konusundaki dinamikler ilk olarak açıklanmaktadır. Değişimin bir başka konusu da geleneksel yapıyı, geçiş sürecini ve modernleşmenin sonuçlarını içeren geleneksel hükümetlerde değişimdir. Amerikan gelişme teorileri içerisinde geleneksel hükümetlerin değişimine ilişkin çeşitli teoriler vardır. Bu konu özellikle vurgulandığı için ayrı olarak ele alınacaktır.

2.1.1.1. Siyasal değişimin dinamikleri

Siyasal değişimi evrimci bir anlayışla açıklamak mümkündür. İlk defa biyolojide kullanılan evrim teorisi, canlıların zaman içinde ve zorunlu doğal bir süreçte gelişerek değiştiğini ifade etmekteydi. Sosyal evrim, dünyanın doğal genel bir değişim süreci içerisinde toplumun, özellikle de kültür unsurunun zaman içinde değiştiğini açıklamaktadır.⁴⁴² Sosyal evrim teorisi siyasal alana taşındığında, siyasetin ve daha da özelde devletin evriminden söz edilir. Siyasal antropoloji doğal ve zorunlu bir değişim olan siyasal değişimi açıklamaktadır. İlk dönemlerdeki devletler, iç ve dış çatışmalar ve nüfusun artması nedeniyle değişmeye başlamış ve değişimin yönü kurumsallaşma yönünde devam etmiştir. Klasik çağlardan günümüze kadar olan değişimde devletin evriminde; sekülerleşme, halk egemenliğinin kurulması, milliyetçiliğin yaygınlaşması, modernleşme, post-modernizm ve küreselleşme dönemleri belirgin olmuştur. Bu dönemlerde siyasal değişimin dinamikleri olan; dini reformlar, halkın taleplerinin dile getirilmesi, milli kimliğin oluşması, sanayileşme, modern toplum ve küresel ekonomi siyasal değişimin de dinamikleridir.⁴⁴³

Bazı modern toplumsal değişim teorileri gelişmeci bir yaklaşımla siyasal değişimi ele almışlardır. Bu teorilerin ortak anlayışı, toplumu tüm değişimlerin merkezine koymaları ve bu değişimi doğal ve zorunlu olarak açıklamalarıdır. Robert Nisbet değişimi gelişme ve tarihselcilik bağlamında ele almaktadır. Toplumlarda ve siyasette değişim tarihin bir gerçeği olan gelişmenin bir parçasıdır. Nisbet modernite döneminde yaşanan değişimi ayrı bir yere koyar. Modernite değişimleri ilerlemeci, kaçınılmaz, sürekli ve sıralıdır. Nisbet'e göre, sosyal değişim gibi karmaşa da çatışan çıkarlar nedeniyle doğal bir süreçtir. Modern sosyal hayatın her alanında karmaşa yaşanmaktadır. Fakat bu karmaşalar değişikliklere engel değil, bizzat değişikliklerin dinamiğidir.⁴⁴⁴ Wilbert Moore da, değişimi çağdaş dünyanın olağan olgularından biri olarak ele alır. Toplumsal değişimler; sürekli ve sıkça görülür, kalıcıdır, her yerde yaşanabilir, önceki zamanlara göre daha büyük çaptadır, teknolojik boyutta hızla yaygınlaşır ve bireysel ve toplumsal ilişkileri oldukça etkiler. Değişimin bireyin hayatına olan en önemli etkisi, onun hayat döngüsünü değiştirmesidir. Moore değişimin önemli bir kaynağının ideallere ulaşmak olduğunu belirtir. İdeallerle

⁴⁴² Sosyal evrim için bkz. Spencer, a.g.m., 5-10.

⁴⁴³ Siyasal evrim için bkz. Lewellen, T. C. (2011). *Siyasal Antropoloji* (Çev. E. Koca). Ankara: Birleşik Yayınevi, 66-91.

⁴⁴⁴ Nisbet, R. (2017). *History of the Idea of Progress*. New York: Routledge, 171-178.

eylemler arasındaki fark değişimin başarısını gösterir. Aynı zamanda toplumsal sistemde değişim toplumsal aktörlerin çevre ile olan ilişkisinden kaynaklanır.⁴⁴⁵

Bazı bilim adamları da siyasal değişimi kültürel teoriye göre açıklamaktadır. Kültürel teori bir toplumda eylemlerin yönelimlere göre yapıldığı tezine dayanır. Harry Eckstein bu yönelimleri sağlayanın toplumsal kalıplar olduğunu söyler. Eylemler eğer yönelimlere uygun olmazsa, istenmeyen bir durumla veya düzensizlikle sonuçlanır. Eckstein yönelimleri kültürel sosyalleşmenin unsurları, yani değerler ve duygular gibi toplumsal öğrenilen öğeler olarak görür. Eckstein kültürleşmeyi siyasal kültürleşme ile de eş anlamlı kullanır. Kültürel devamlılığın, siyasetin de düzen içerisinde olmasını sağladığını belirtir. Dolayısıyla Eckstein'e göre, toplumsal veya siyasal değişim kültürel değişimdir. Eckstein iki temel kültürel değişim belirler: doğal olarak durumlardan veya yapısal şartlardan kaynaklanan değişimler ve siyasal yapıyı ve davranışı dönüştürmeye yönelik planlı girişimlerden kaynaklanan değişimler. Durumsal değişimler, toplumsal yapıya uygunluğu bakımından ya sosyal yapıyı koruyucu ya esnek ya da yıkıcı tarzda sonuçlanır. Siyasal dönüşüm ise, siyasal gücün ve yönetim sanatının, radikal olarak değişen toplumsal ve siyasal yapıları düzenlemek için kullanılmasıdır. Hedef toplumu ve politikaları yeni konular doğrultusunda yöneltmektir.⁴⁴⁶ William Ogburn, benzer bir yaklaşımla, sosyal evrim teorisini takip ederek değişen şeyin toplum, daha da özelde kültür olduğunu belirtir. Kültürel değişim bir toplumdaki örgütlerin ve insan psikolojilerinin değişimindeki temel dinamiktir. Ogburn'un vurguladığı, toplumsal değişimin sadece maddi birikim olarak değil, kültürel unsurların birikimi olarak da açıklanması gereğidir. Klasik sosyal evrimci teorinin mevcut kültürel yapının oluşumunda akli yeteneklerin gelişiminin rol oynadığı şeklindeki açıklaması reddedilmektedir. Sosyal değişim bu kadar basit ve maddi değildir. Ogburn kültürel değişimi; değerlerin, bilginin ve materyallerin icadı, kültürel unsurların birikimi, kültürel icatların yayılması ve toplumun bir kesiminin diğerine uyum sağlaması süreçleri ile açıklar. Bu etkenler aynı zamanda modern medeniyetin oluşumundaki temel dinamiklerdir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Moore, W. E. (1974). *Social Change*. New Jersey: Prentice Hall, 2-6, 12-15, 19-20.

⁴⁴⁶ Eckstein, H. (1988). "A Culturalist Theory of Political Change". *The American Political Science Review*, 82(3), 789-798.

⁴⁴⁷ Ogburn, W. F. (1964). *On Culture and Social Change*. Chicago - London: The University of Chicago Press, 17-20, 23-29.

Bazı teorilerde ise siyasal değişim sistem yaklaşımı içerisinde ele alınır. Talcott Parsons'a göre, sosyal sistemin en temel özellikleri eylemsel ve dinamik olmasıdır. İşte, değişim sosyal sistemin doğal bir sonucudur. Parsons değişimi iki farklı şekilde; sistem içindeki değişim ve sistemin değişmesi olarak ele alır. Sistem içinde değişimin toplumsal yapıyı bozmadan gerçekleşmesinin yolu sistemin sınırları içerisinde dengenin sağlanmasıdır. Denge; toplumsal kuvvetler, aktörler ve çevre arasında sağlanmalıdır. Sistem yaşanacak değişiklikleri sınırları içerisinde tutmaya çalışır. Sistem içerisindeki süreçlerin sorunsuz işleyişinde uygulanacak kuralların geleneksel kurallara uyumu son derece önemlidir. Sistemin değişmesi ise tüm sosyal aktörlerin yeniden oluşması, toplumsal rolleri de içerecek şekilde yeni bir ilişki ağının veya etkileşimin kurulması ve örgütlerin de dahil olduğu sosyal yapıların oluşturulmasıdır. Sosyal sistemlerin değişmesine en önemli örnekler, modernleşme süreçlerinde yaşanan toplumsal hareketlerdir.⁴⁴⁸ David Apter da değişimi siyasal sistemin kaçınılmaz olarak karşılaştığı bir olgu olarak görür. Apter değişim konusunda iki temel sistem unsurunun ön plana çıktığını belirtir: bilgi ve zorlama. Modernleşme ve sanayileşme gibi geniş toplumsal değişimlerde hükümetin bilgi edinmeye bağlı olarak karar vermesi ve değişime rıza göstererek onu yönlendirmesi önemlidir. Gerekirse hükümet otoriter karar alma özelliğini de kullanarak değişimi kontrol etmek için zorlama aygıtını kullanır. Toplumsal değişimler hükümetin rıza ve zor kullanma özelliklerini gösterebileceği sınırı aştığı vakit, hükümetin bu konuda karar alma yetisi ortadan kalkar. Değişim süreçlerinde siyasal sistemin işleyebilmesinin yolu toplumsal kuvvetlerin dengelenmesinden ve eşitliğin düzen içinde sağlanmasından geçer. Özellikle modernleşme süreçleri hükümetin karar almasını ve değişimleri kontrol etmesini zorlaştıran süreçlerdir.⁴⁴⁹ Gabriel Almond ise siyasal değişme kavramını toplumların geçirdiği genel siyasal değişiklikler anlamında değil, bir siyasal sistemin belirli bir şekilde edindiği yeni özellikler ve belirli bir tarzdaki siyasal değişiklikler anlamında kullandığını belirtir. Özellikle modernleşme süreçlerinde toplumların siyasal katılma gibi bazı yeni siyasal kültürler elde ettiği görülmektedir. Bu yaşanan değişiklikler tüm siyasal yapıyı ve siyasal kültürü etkilemektedir. Almond bu tarz değişikliklere “sistemik değişiklikler” demektedir. Sistem yaklaşımında değişikliklerin siyasal sistemin yapısına uygun olarak yaşandığı, sistemin kendiliğinden buna uyum sağladığı ve düzenin kendi içinde korunduğu kabul edilir. Almond buna örnek olarak Rönesans döneminden itibaren

⁴⁴⁸ Parsons, 1967, 323-329.

⁴⁴⁹ Apter, D. E. (1973). *Political Change: Collected Essays*. Portland: Frank Cass and Co.Ltd., 102-117.

Batı tipi devlet sistemine geçişte Avrupa'nın sosyal yapısının doğal bir evrimci süreç geçirdiğini söyler.⁴⁵⁰

Son dönem siyasal değişme teorileri içerisinde Robert Gilpin'in uluslararası siyasal değişme teorisi önemli bir yer tutar. Gilpin uluslararası değişme (international change) kavramını devletlerin aktör olduğu uluslararası sistem için kullanır. Buna göre, devletler kendi çıkarları için uluslararası sistemi değiştirmeye çalışırlar. Bunun sonucunda uluslararası sistem sürekli bir kriz veya dengeyi sağlama çabası içerisinde. Uluslararası alanda son kararı veren ise devletlerin gücüdür, değişim güçlü devletlerin yönünde olacaktır. Gilpin üç tarz uluslararası değişim belirler: sistemin değişmesi, sistemik değişme ve etkileşim değişmesi. Bu üç tarz değişme etki sırasına göre büyükten küçüğe doğrudur. İlkinde, devletlerin veya imparatorlukların aktörlüğünde uluslararası sistemin kendisi büyük değişiklikler ile değişir. İkincisinde, sistem içerisinde özellikle yönetim alanında değişiklikler yaşanır. Son tarz değişme ise uluslararası sistemde aktörler arasındaki ilişkinin veya etkileşim süreçlerinin değişmesidir. Yine, Gilpin değişimin oluşumuna göre birikimsel ve devrimsel olarak iki tarz uluslararası değişim tanımlar. Sistemlerin değişmesi devrimsel uluslararası değişimlerken, uluslararası sistem içi değişimler birikimsel değişimlerdir. Uluslararası değişimde çevresel etkenler olarak; ulaşım ve iletişim, askeri teknik ve teknoloji ve ekonomi sayılır.⁴⁵¹

2.1.1.2. Geleneksel hükümetlerde değişim

Geleneksel hükümetlerin değişimi küresel bir olgu olan modernleşme süreçleri içerisinde. Genel bir süreç olarak modernleşme sadece gelişmekte olan ülkeler için değil Batı Avrupa ülkeleri için de vazgeçilmez bir aşamadır. Toplumların kurumsal gelişmesi, büyümesi, yapısal çeşitliliği artırması ve seçkinlerinin modernleştirici işlevleri, modernleşme yolunda olmazsa olmazlardır. Eisenstadt dünyada modernleşme süreçlerini iki evreye ayırıp gelişmekte olan ve gelişmemiş toplumları ikinci evre modernleşme grubu içerisine sokar. Modernleşmeye geç başlayan bu gruptaki toplumlar önemli sorunlarla karşılaştıklarından istikrarsızdırlar. Genelde bu toplumlarda modernleşme süreci dış güçlerin etkisi altında ve bazı toplumsal grupların - sınıfların dönüşümü ile başlamıştır. Bazı geleneksel yapılar korunmasına ve düşük toplumsal hareketliliğe karşın, siyaset

⁴⁵⁰ Almond, 1970, 160-169.

⁴⁵¹ Gilpin, 1981, 10-14, 39-44, 55-56.

alanında radikal dönüşümler yaşanmıştır. Gelişmekte olan ülke yönetimlerinin yaşadığı en önemli sorunlar, değişimin yeni toplumsal taleplere cevap verememesidir. Geleneksel toplumsal yapılar, düşük siyasal yapılanma ve yeni grupların güçsüzlüğü, modernleşmenin Batı'daki gibi olmasını engellemektedir. Modernleşme örnekleri içerisinde Latin Amerika ülkeleri, toplumsal hareketlilik süreçlerinin gelişimi sayesinde en başarılı değişim sürecini yaşamıştır.⁴⁵²

Teoride geleneksel hükümetlerin değişimi modernleşen monarşiler üzerinde de anlatılmıştır. Huntington 19. ve 20. yüzyılda başta Avrupa'da olmak üzere, monarşilerin yaşadığı değişimlerden yola çıkar. Buna göre, geleneksel yönetimleri modernleşmeye iten en önemli nedenlerin başında, dış müdahalelerden kaçınma isteği gelir. Ayrıca toplumun değişmesine yol açacak dış kaynaklı düşüncelerin yayılması karşısında kendi reformcu düşüncelerini yaymak istemektedirler. Modernleşme gibi devrimsel değişiklikleri yapabilmek için geleneksel monarşiler merkezileşme yoluna gitmişlerdir. Gücün yerel, aristokratik ve dini grupların elinden alınıp seküler ve ulusal kurumlara dönüştürülmesi gerekmektedir. Fakat, modernleşen ülkelerde merkezileşme önemli bir ikilem yaratır: bir yanda iktidarın merkezileşmesinin gerekliliği, diğer yanda reform sürecinde geleneksel yönetimin değişmesi ve yeni grupların dahil edilmesi için iktidarın bölünüp yaygınlaşmasının gerekliliği. Merkezileşmiş monarşi yönetimi, modernleşme sürecinde ortaya çıkan grupların toplumla bütünleşmesinde önemli engeller çıkarmaktadır. Siyasal katılımın sağlanamaması ise sosyal reformların üretilmesini engellemektedir. Yine, kalıcı bir modernleşme için etkili bir hükümet bürokrasisi şarttır. Osmanlı ve Rusya gibi bürokratik monarşilerde asıl sorun geleneksel bürokrasileri modern bürokrasilere dönüştürmektir. Gerçekleştirilen idari ve askeri reformlar toplumsal değişimler için yollar oluşturur. Toplumsal değişimler ise yeni vergi, ticaret ve gümrük sistemlerini içeren ekonomik değişimleri, sanayileşmeyi, ulaşım ve iletişimin gelişmesini, eğitim ve sağlık iyileştirmelerini ve sekülerleşmeyi beraberinde getirir. Geleneksel toplumların değişim süreçlerinde yeni gruplar, siyasal iktidarı oluşturan monarkın, Kilise'nin, yerel aristokrasinin ve ordunun yerine ya da onlara ek olarak ortaya çıkmakta ve etkili olmaktadır. Öncelikle, aydınlar ticari ve mesleki gruplar ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Ekonominin gelişimine göre işçi ve burjuva sınıfı gelişebilir. İşte, modernleşmeyi yöneten monarklar için temel sorun bu sosyal gruplar arasındaki gücü dengeleyebilmektir. Modernleşen monarşilerde modernleşmeye karşı dini ve aristokratik sınıfların öncülüğünde

⁴⁵² Eisenstadt, 2014, 56-67, 74-75, 114-115.

önemli bir direnme ortaya çıkar. Fakat bu direniş, yeni reformcu önerileri ve yeni değerleri içermek zorundadır. Böylece modernleşmeye karşı, yeni bir modernleştirici düşünce ve sınıf ortaya çıkar. Modernleştirici monarşi ise dört koldan destek bulur ve reformlarını devam ettirir: devlet bürokrasisi, orta sınıf sosyal grupları, kitlesel halk desteği ve uluslararası veya sistem dışındaki dış destekler.⁴⁵³

Siyasal sistemin dönüşümü üzerinden geleneksel toplumların değişimini inceleyen bilim adamlarının başında Almond gelir. Bu konuda Almond sonraki değişim teorilerini oldukça etkilemiştir. Geleneksel toplumlar modern toplumlardan farklı bir siyasal sisteme sahiptir. Geleneksel siyasal sistemlerin temel özelliği basit siyasal sisteme sahip olmalarıdır. Geleneksel toplumlar modernleşme süreci içerisine girdiklerinde geleneksel ve modern yapıya sahip karma bir siyasal sistem ortaya çıkar. Siyasal sistemin modernleşmesini veya gelişmiş siyasal yapılara sahip olmasını sağlayan değişimler siyasal sistemin işlevlerinde saklıdır. Siyasal toplumsallaşma, siyasal dahil etme, çıkarların toplanması, toplanma, siyasal iletişim ve hükümet etme siyasal sistemin dönüşümünü sağlayan işlevleridir. Siyasal sistemlerin bu işlevlerini değiştirme ve uyum sağlama yeteneği olarak da adlandırabiliriz. Siyasal iktidarı değişime yönelik karar almaya iten kitlesel toplumsal taleplerdir. Dolayısıyla, Almond reformcu bir anlayışla modernleşme sürecini yeni bir siyasal sistemin kurulması olarak değil, siyasal sistemin kendi süreçleri içerisinde değerlendirmektedir.⁴⁵⁴

Siyasal değişimi siyasal iktidara bağlı olarak ele almak bu değişimin planlı bir şekilde gerçekleştiği anlamını içerir. Black'e göre, gelişme ve modernleşme gibi büyük değişim süreçleri de bir politika olarak planlanmakta ve yönlendirilmektedir. Modernleşme süreci her toplumun önüne çıkan zorunlu bir süreçtir. Bu süreç her toplumun özelliklerine ve sorunlarına göre belirli bir plan dahilinde geçirilir. Toplumsal etkenlerin farklılığı ve geçirdiği değişimler modernleşme politikalarının da uygulanabilirliğini zorlaştırmaktadır. Black modernleşmeleri ülkeler bazında ele aldığından, modernleşme politikalarının da ulusal devlet iktidarı tarafından yürütüldüğünü belirtir. Modernleşme sürecini başarılı tamamlayan toplumlar, meşru ve geniş destekli bir devlet iktidarına sahip ve siyasal iktidar liderliğinde bütünleşebilmiş toplumlardır. Black modernleşme sürecinin idaresinde ve başarısında rol oynayan en önemli etkenin siyasal liderlik olduğunu söyler. Ulusal, yerel ya

⁴⁵³ Huntington, 1968, 153-177.

⁴⁵⁴ Almond, 1970, 87-96, 160-173.

da uluslararası düzeyde geçerli olan siyasal liderlik bir toplumu yönetme kararı alan iktidardır. Özellikle modernleşen toplumlarda siyasal liderlik işlevini üstlenen en belirgin aktörlerden birisi seçkinlerdir. Geleneksel toplumlarda modernleşmenin başlıca sorunu, geleneksel liderliğin yıkılıp modern siyasal liderliğin kurulmasıdır.⁴⁵⁵

2.2.2. Yumuşak Siyasal Değişim: Reform

Reform, geliştirmek için bir kurum ya da uygulamada değişiklikler yapmak anlamındadır.⁴⁵⁶ Dolayısıyla, reform olumlu sonuçların hedeflendiği planlı değişiklikler bütünüdür. Siyasal değişimdeki etkisi bakımından reform, uygulama değişiklikleri ile devrim arasındadır. Reform daha çok siyasal iktidarın toplumsal taleplere karşılık uyguladığı değişiklikler şeklinde gerçekleşmektedir. Bu anlamda yasal ve kurumsal değişiklikler temel yöntemlerdir. Reform Batı'da Ortaçağ'da Hristiyanlığın ve Kilise'nin yeniden yapılanması anlamında bir döneme de adını vermiştir. Siyasal düşünce içerisinde reform 18. yüzyılda liberal ve sosyal demokrasi ideolojileri merkezinde gelişmiştir.

Reform - düzen ilişkisi teorik olarak her zaman kurulabilir. İlimli ve planlı bir değişim yöntemi olarak reform siyasal iktidarlarca sıkça uygulanır, çünkü reform düzen içerisinde kalan değişimlerdir. Bu anlamda reformun işlevi düzeni sağlamaktır. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan Batılı tarzda planlı değişimlerin adı da reform'dur. Dolayısıyla, reformun modernleştirici bir işlevi vardır.

Literatürde reform teorisi pek gelişmemiştir. Bu nedenle, reformun niteliği ve işlevleri ve stratejisine ilişkin bilimsel analizler yapmak zordur. Yine de, Amerikan hegemonyası savunusu teorilerde bu konuda önemli analizler bulunmaktadır. Reform stratejisi belirli alanlara yönelik reformlarda siyasal iktidarın izleyeceği yol bakımından belirleyicidir. Reform alanları ise ülkelerin siyasal gelişmişlik analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Reformlar, sosyal alanlarda olmak üzere birçok alanda etkili olmuştur. Reformun uygulandığı başlıca alanlar; anayasa - yasalar, toprak, eğitim ve toplumsal ilişkilerdir.

⁴⁵⁵ Black, 1989, 63-73.

⁴⁵⁶ *Oxford Dictionary*, Web <https://en.oxforddictionaries.com/definition/reform> adresinden 20 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.

2.2.2.1. Reformun niteliği ve işlevleri

Bir siyasal değişim türü veya yöntemi olan reform diğerlerinden ayrılır. Reformun ardındaki toplumsal ve uluslararası dinamikler farklıdır. İlk olarak, toplumda belirli bir süre içerisinde memnuniyetsizlikler ve bunun giderilmesi için değişim isteği oluşur. Özellikle merkeze uzak ya siyaseten dışlanmış toplumsal gruplar sürekli taleplerini dile getirirler. Siyasal iktidar, huzursuzluğun daha da kötüye giderek isyana dönüşmesini engellemek için kendi planladığı şekilde reform taleplerini yerine getirir. Bazen de reform talebi – özellikle gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere – dış güçlerden gelir. Uluslararası ekonomik sistem ve diplomatik kurallar devletler üzerinde önemli bir baskı yaratır. Ulusal iktidarlar dış yardımların teşvikiyle güçlü blokların uygun gördüğü reformları gerçekleştirirler. İkincisi, değişimin hızı, kapsamı ve yönü reformu diğerlerinden ayıran temel ölçütlerdir. Öncelikle, reform sınırlı kapsamda ve ılımlı değişimleri içerir. Bu anlamda toplumda ve siyasal alanda hızlı, bütüncül ve şiddet içeren değişimleri getiren devrimden ayrılır. Ayrıca, reformda değişimlerin temel yönü sosyal politikalar ile bazı toplumsal grupların yaşam şartlarını iyileştirmektir. Siyasal iktidarın kendi ihtiyacı ile yaptığı reformlar ise genelde devlet işleyişinin iyileştirilmesine yöneliktir.⁴⁵⁷ Huntington'a göre, reform yöntemi devrime göre oldukça zordur. İlk olarak, reformcu hem muhafazakâr hem de devrimci taraflarla mücadele içerisindedir. İkincisi, reformcu sadece sosyal kuvvetleri harekete geçirmekle kalmaz, sosyal değişimi kontrol etmek zorundadır. Ayrıca, reform yöntemleri arasındaki büyük farklar devrime göre daha fazladır ve bu, reformcuyu seçme konusunda zorlamaktadır.⁴⁵⁸

Reform değişim gerektiren bir durumda radikal yollara başvurmakta düzeni koruyarak bu değişimi sağlamada başvurulan bir yol olduğundan, muhafazakâr bir yöntemdir. Nitekim Edmund Burke toplumsal değişimlere inanmakla birlikte, döneminin aşırılıklarına ve devrime karşı çıkmıştır. Burke'e göre, gerçek bir vatansever politikacı değişimlerin nasıl yapıldığına dikkat etmek zorundadır ve iyi şeyleri koruyarak gelişmeci bir yol izler. Bu anlamda Burke reformcudur. Burke reform konusunda pek bir şey söylemese de, değişim konusundaki düşünceleri reform için önemli anlayışlar sunar.

⁴⁵⁷ Reformun temel özellikleri için bkz. Lasswell - Kaplan, a.g.e., 276-277.

⁴⁵⁸ Huntington, 1968, 344.

Burke'e göre, eşitlikçi arayışlar toplumsal yapıyı bozmadan sonuçlandırılmalıdır. Aşırı davranışlar ve devrimci hareketler toplum için bir felaket olabilir.⁴⁵⁹

Reformun devrim ile ilişkisi özellikle sol - Marksist düşüncede tartışılmıştır. Marx devletin sönümlenmesine vurgu yaparak, reforma ve devlet politikalarına teorisinde yer vermemiştir. Sonraki Marksist teoriler devlet merkezli bir devrim stratejisi geliştirerek reformların devrim yolunda önemli yapıtaşları olabileceğini kabul etmişlerdir. Lenin, işçi sınıfı lehindeki reformların devrimleri hızlandırdığını veya devrimlere neden olduğunu savunmaktadır.⁴⁶⁰ Yenilikçi sol görüş ise devrimlerin yıkıcı etkisinden kaçınarak, reformlar ile eşitlikçi topluma ulaşılabilirliğini savunur. Bu fikrin öncülerinden Eduard Bernstein, sosyal demokrasinin öngördüğü sosyal devletin reformcu politikalar ile işçi sınıfının haklarını verebileceğini ve barışçıl bir toplumun oluşmasına katkı sağlayabileceğini düşünür.⁴⁶¹ Reformun devrim ile olan ilişkisini açıklayan teoriler içerisinde, reformun devrimin yerine geçmesi (substitute) ve devrime neden olması (catalyst) işlevleri ön plana çıkmaktadır. Birbirine zıt iki teorik işlev, reformların istikrara mı yoksa istikrarsızlığa mı neden olduğunu ima eder. Amerikan siyasal düşüncesinde hâkim olan görüş reformların devrimlerin yerine geçtiği, yani devrimlere alternatif olduğudur. Buna göre, liderlik ve politikalarda küçük çaplı değişiklikler kurumlarda, sosyal yapıda ve değerlerde yaşanan sert, hızlı ve şiddet içeren değişimleri engellemektedir. Reform süreçlerinde değişimler belirli bir kanal içerisinde ve düzeni bozmadan gerçekleşir. Sonuçta, değişimler sisteme uyum sağlar ve bir devrime gerek kalmaz. Diğer tarafta, reformların bir devrime neden olduğuna dair teoriler vardır. Başka bir deyişle, küçük değişiklikler büyük ve kapsamlı olanlara yol açmaktadır. Buna dayanak düşünce, iktidarın yaptığı reformların sosyal gruplarda daha fazla siyasal taleplere neden olduğudur. Ayrıca, reformlar istikrarsızlıklara neden olarak devrimin yolunu açarlar. Tarihte birçok devrimin bazı reformların sonrasında gerçekleşmesi bu teoriyi doğrular niteliktedir.⁴⁶²

Huntington reformların iyileştirici (reformların yerine geçici) ve devrimci (devrim için katalizörlüğü) özelliklerini iki temel örnek ile açıklar: köylü karşıtlığı ve kent aydınlarının karşıtlığı. Aslında köylü karşıtlığının devrimci bir özelliği vardır, özellikle de

⁴⁵⁹ Burke, a.g.e., 19-64.

⁴⁶⁰ Lenin, 2009, 66-70.

⁴⁶¹ Bernstein, E. (2011). *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri* (Çev. L. Bakaç). İstanbul: Yazılama Yayınevi, 156-179.

⁴⁶² Huntington, 1968, 362-364.

toprak sahipliği, vergi ve fiyatlar konusunda aşırı ihlaller yaşandığında. Fakat, genelde köylü - kırsal kesimin talepleri siyasal iktidarlar bakımından gerçekleştirilebilir. Köylü talepleri genelde eşitsizliği giderici ve yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelik somut taleplerdir. Köylü memnuniyetsizliği devrimlere gerek kalmadan siyasal reformlarla giderilebilir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde yapılan toprak reformları bu niteliktedir. Kent aydınlarının karşıtlığı ise idealist ve devrimci niteliktedir. Bu karşıtlığa özellikle orta sınıf kesimler ve öğrenciler katılmaktadır. Aydınların talepleri maddi değil, sistemeldir. Her ne kadar bu taleplerin giderilmesi için reformlar yapılsa da, bu reformlar teşvike ve daha yoğun taleplere yol açar. Bu tarz muhalifler reformlara karşı çıkarlar.⁴⁶³ Lasswell ve Kaplan katalist reformcu düşünceden yanadır. Onlar küçük çaptaki değişikliklerin büyük değişiklikleri engellediği düşüncesinden yola çıkar. Her bir reform kitlelerin beklentilerini ve taleplerini değiştirir. Sistemsel talepleri olan kitleler, taleplerinin bazılarının reformlarla karşılandığını gördüklerinde büyük değişiklikler için talep etmeyi bırakırlar. Küçük değişikliklerin takipçisi olan seçkinler de fikirsel anlamda büyük değişimlerin talebinin olmamasına katkı sunar.⁴⁶⁴

Siyasal değişim gibi reform da evrensel bir olgudur. Batı'da yüzyıllarca süren moderniteye geçiş süreci, başka bir deyişle modernleşmenin ilk evresi aynı zamanda reformlar sürecidir. Bu süreç Fransa ve ABD gibi bazı ülkelerde devrimlerle sonuçlanırken, İngiltere örneğinde görüldüğü gibi bazı ülkelerde geleneksel sistemin reformlarla modern yapıya uyum sağlaması şeklinde olmuştur. Batı'da reformların ikinci evresi modern siyasal sistem kurulduktan sonra, özellikle liberal kapitalizmin yenilenmesini içermiştir. Bu kapsamdaki en çarpıcı örnek ABD'de seçkin demokratik sistemin ayrımcılıkları ortadan kaldırarak eşitlikçi bir demokratik sisteme dönüşmesidir. Avrupa'da ise sosyalizme veya sosyal politikalara geçiş çabaları büyük reformların yapıldığı süreçlere işaret eder. Karl Mannheim bu dönemi sosyal yeniden yapılanma dönemi olarak adlandırır. Onun önerdiği serbest ekonomi yerine planlama'dır. Planlama önemli ölçüde reform demektir.⁴⁶⁵ Reformların diğer bir boyutu Batı dışı toplumların modernleşme süreçlerini içermektedir. Osmanlı ve Japonya gibi bazı geleneksel devletler merkezi bir modernleşme süreci kapsamında reformlara geçerken, çoğu ülkede devrim

⁴⁶³ Huntington, 1968, 369-376.

⁴⁶⁴ Lasswell - Kaplan, a.g.e., 276-277.

⁴⁶⁵ Mannheim, a.g.e., 6.

veya bağımsızlık sonrasında reformlar yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında reformlar Batı desteğinde yapılmıştır.⁴⁶⁶

2.2.2.2. Reform stratejisi

Reform stratejileri içerisinde iki görüş ön plana çıkmaktadır: kapsamlı (blitzkrieg) ve Fabian strateji. İlk görüş, reform hedeflerinin en baştan bilinmesini ve reformların hızlıca yapılabildiği kadar yapılmasını öngörmektedir. Bu strateji adını hızlı, kapsamlı ve aniden yapılan savaş saldırısı anlamındaki blitzkrieg'den alır. Diğer görüş ise reformların gizlenmesini, sırayla bir reforma odaklanmasını ve reformun gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu strateji ise adını reformların yavaşça gerçekleşmesinin hedeflendiği Fabian toplumundan alır. Tarihte önemli başarılı reformların, her iki stratejinin birleşimi ile yapıldığı görüşü hâkimdir. Buna göre reformcu tek tek reformları belirlerken, zamanı geldiğinde hızlıca gerçekleştirmelidir. Kapsamlı reform stratejisi ancak tarafların en baştan bilinebildiği ve sabit olduğu ve pazarlık sürecinin istikrar içinde geçtiği durumda başarılı olur. Geniş kapsamlı reformlar, eğer çok geniş bir karşıtlar cephesi oluşturursa ve bir anda hedeflenen yapılmaya çalışırsa başarısız olurlar. Fabian strateji ise her bir reform için destekçi bularak karşıtlarını bertaraf eder ve belirli bir sıra izler. Modernleşen ülkelerde bu strateji genelde başarılı olmuştur, çünkü bir anda tüm modernleşmeyi gerçekleştirmek ve karşıtları yıkmak mümkün olmamıştır.⁴⁶⁷

Başarılı reform stratejilerini içeren en çarpıcı reform süreçlerinin başında Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde, yeni Türkiye devletinin kuruluşu önemli savaşlar sonrasında bağımsızlığın kazanılmasıyla gerçekleşmiştir. Bağımsızlığın kazanılması, Mustafa Kemal'e ve arkadaşlarına Osmanlı döneminde başlayan modernleşmenin yeni devlet öncülüğünde devamı için gerekli meşruiyeti ve gücü sağlamıştır. Bu dönemde sırasıyla saltanatın kaldırılması (1922), cumhuriyetin ilanı (1923) ve halifeliğin kaldırılması (1924) hem ani (blitzkrieg) hem de yavaş (Fabian) reform stratejisi ile olmuştur. Mustafa Kemal bu kararları alırken, gizli bir plan çerçevesinde hareket etmiş ve yeni mecliste kararların ani bir şekilde alınmasını sağlamıştır. Ayrıca bu kararlara karşı önemli muhalefete rağmen başarılı olmasının ardında, her bir reform için

⁴⁶⁶ Rustow, 1967, 106-117.

⁴⁶⁷ Huntington, 1968, 346-352.

belirli muhalefeti ortadan kaldırarak diğer reformların önünü açması yatmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesinin önemli reformları; ulus devletin inşası, sekülerleşme ve ekonomik gelişmede odaklanmıştır. Kendi etrafında merkezi bir siyasal iktidar kuran Mustafa Kemal, reformları gerçekleştirirken ulusal, siyasal ve ekonomik reformlar olmak üzere sıralı bir yol izlemiştir.⁴⁶⁸

Reformun planlı, devlet politikaları şeklinde yapılmasına en güzel örnekler Batı'da 2. Dünya Savaşı'ndan 90'lı yıllara kadar süren sosyal devlet ve liberal devlet yönündeki karşılıklı reform süreçlerinde görülür. Neoliberal politikalar kapsamındaki reformların ise 1970'li yıllardan itibaren sosyal devleti ortadan kaldırarak özel mülkiyet haklarını ve serbest piyasayı esas alan bir devlet kurma hedefindeki neoliberalizm, özellikle politika ve bürokrasi bakımından önemli siyasal reformları getirdi. Neoliberal reformların en önemli özelliği, bir ideolojik altyapıya sahip olarak bu düşüncüyü savunan hükümetlerce her alanda yeni bir politika üretilerek yapısal değişikliklerle yapılmasıdır. Yani, bu reformlar en üst karar alma organları tarafından, yeni oluşturulan bütüncül bir politikanın adımları olarak toplum desteği alınmaksızın yapılmıştır. Reformlar önemli değişimleri beraberinde getirmesine karşın, radikal yollarla değil, yasal ve kurumsal değişimlerle ve daha çok siyasal liderlerin söylemleri üzerinden giden bir yönlendirme ile yapılmıştır. Yeni muhafazakâr düşüncenin de etkisiyle, yasal değişikliklerin siyasal düzeni bozmadan yapılması gerekliliği hep savunulmuştur.⁴⁶⁹

Reformlarda dikkate alınması gereken konuların başında değişim süreçlerinden etkilenen gruplar gelmektedir. Reformcu, siyasete yeni katılan grupların hareketini kontrol etmek zorundadır. Reform karşıtı grupların etkisinin zayıf olduğu veya kontrol edildiği durumlarda devrim engellenmiş olur. Reform karşıtları sadece devrimciler değil, aynı zamanda muhafazakâr kesimlerdir. Bazı gruplar muhafazakâr hareket ederek çıkarlarının veya statülerinin zayıflama riskine karşı etkin olmaya ve reformları engellemeye çalışırlar. Sosyal hayatta değişimi öngören reformlar apolitik kesimlerin ve orta sınıfların siyasete girmesine neden olabilir. Dolayısıyla, reform süreçlerinde alt tabakalardaki genel eğilimleri takip etmek ve popülist politikalar izlemek gerekebilir. Bu süreçte önemli olan kitlelerin katılımından önce, değerlerin ve düşüncelerin mümkün olduğunca

⁴⁶⁸ Cumhuriyet modernleşmesi için bkz. Lewis, B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2014.

⁴⁶⁹ Neoliberal devlet için bkz. Hervey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev. A. Onocak). İstanbul: Sel Yayıncılık ve Barry, N. P. (1989). *Yeni Sağ* (Çev. C. Aykan). Ankara: TİSAMAT, 72-94.

değiştirilmesidir. Yani, reformlar önce düşüncede ve kültürde olmalıdır. Böylece, olası kitlesel muhalefet azaltılmış veya yok edilmiş olur. Reform süreçlerinde toplumsal grupların dengede kalmasını sağlayacak en uygun strateji, reformların hem kapsamlı hem de yavaş yapılmasını öngören stratejidir.⁴⁷⁰

Devrimler kadar olmasa da reform süreçlerinde de toplumsal karmaşa ve şiddet görülmektedir. Gerçekten de toplumsal barışın olduğu ve şiddetin yaşanmadığı dönemlerde önemli reformların yapıldığı pek görülmemiştir. Şiddete genelde reform sürecinden dışlanan ve taleplerini kabul ettirmeye çalışan gruplar başvurur. Bunun yanında, reform taraftarı siyasal liderler reformun olumsuz koşullarından yararlanarak şiddeti yönlendirebilirler. Bu eğilimin temel anlayışı şiddetin doğuracağı çıkmaz ve karmaşa durumunun reformlarda anlaşmayı zorunlu kıldığıdır. Modernleşen ülkelerde ise reformların gerçekleştirilmesinde başvurulan en önemli şiddet yöntemi toprak işgalidir. Birçok ülkede reformcu yönetimler köylülerin özellikle seçkin kesime ve devlete ait topraklara el koymasına izin vermiştir. Fakat, iktidar sonradan toprak bölünmesinin yasallaşmasını ve toprağın kontrolünü sağlamayı amaçlar. Toprak konusundaki şiddetin reform yöntemi olarak kullanılmasının nedeni, engellenmesi mümkün olmayan köylü - kırsal kesimin yeni sisteme uyum sağlaması ve katılımlarının sağlanmasıdır. Burada reformun başarısını belirleyen önemli bir etken de düzeni sağlayabilecek güçlü bir kontrol işleyişi, yani siyasal iktidarın gücüdür. Aksi halde şiddet bir strateji olmaktan çıkar ve düzensizlik tek görünen gerçek olur.⁴⁷¹

2.2.2.3. Temel reform alanları

Batı'da gelişmiş ülkelerde modern anlamda ilk reformların anayasal değişimler yoluyla yönetim ve kamu hizmetleri alanında yapıldığı görülmektedir. Reforma ilişkin ilk akademik çalışmalar da bu alanlara yönelik başlıklar taşımaktadır.⁴⁷² 19. yüzyılda Avrupa'da modern bürokrasinin oluşturulmasına yönelik idari reformlar yapılmıştır. Bu reformların en çarpıcı olanı İngiltere'de korumacılığa dayalı bir hükümet sistemini ortadan kaldırarak, verimlilik ve rasyonalite ilkelerini hedef alan idari reform sürecidir. James Mill ve Jeremy Bentham önderliğindeki bazı aydınların etkili çalışması sonucunda orta

⁴⁷⁰ Huntington, 1968, 354-356.

⁴⁷¹ Huntington, 1968, 357-359.

⁴⁷² Örnek olarak bkz. Howard, G. E. (1899). "British Imperialism and the Reform of the Civil Service". *Political Science Quarterly*, 14(2), 240-250 ve Ford, H. J. (1900). "Political Evolution and Civil Service Reform". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 15, 1-15.

sınıfların desteği de alınarak, evrensel ve liyakate dayalı bir kurumsal gelişme süreci yaşanmıştır. Kapitalist toplum ile bütünleşmiş yeni kamu sektörü sivil hizmetlerin verilmesini vatandaş odaklı değiştirmiştir.⁴⁷³ ABD’de de 19. yüzyıl sonlarında hem federal yapı hem de sivil hizmetlere yönelik idari yapı değişmiştir.⁴⁷⁴ Avrupa’da yaşanan ikinci reform dönemi, 2. Dünya Savaşı sonrasında otoriter rejimlerin ardından bireysel hakları, hukuk devletini, demokrasiyi ve sosyal politikayı esas alan yasal siyasi sistemi kurmayı içermektedir. Başvurulan temel yol öncelikle anayasaların değiştirilmesidir. Carl Friedrich’e göre, bu reformların temel bir hedefi de demokratik temsiliyetin tam olarak sağlanmasıdır.⁴⁷⁵

Gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen reform alanlarının başında toprak gelir. Dünyada devrimlerin veya isyanların da temel nedenlerinden birisi toprak veya tarımdır. Sömürge sonrası yeni kurulan devletlerde toprak reformu yeni siyasi sistemin kuruluşunun başlangıç aşamasıdır. Batı merkezli kalkınma planlarının da ilk konularından birisi toprak reformudur. Uluslararası kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelerde toprak reformu için önemli mali destek sağlamaktadır. Toprak reformu belli başlı şu konuları içerir: kiralama düzenlemelerinin geliştirilmesi, işletmeci çiftçilerin korunması, köylü örgütlerinin yasallaşması, küçük üreticilerin çiftlik üretimine dahil edilmesi ve topraksız köylülere toprak verilmesi. Bu konulardan özellikle toprak mülkiyeti konusundaki reform, toplumsal değişimleri önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, toprakların ve dolayısıyla sermayenin dağıtılması refahın paylaşımı olduğu kadar bir demokrasi meselesidir. Batı merkezli reformcular toprak reformu ile demokrasiyi birbirine bağlamışlardır.⁴⁷⁶ Şüphesiz ki, tarım reformunun ülkeler bakımından etkisi tarımın ülke ekonomisi içindeki payı ile doğru orantılıdır. Toprak dağılımının eşitsiz bir şekilde yapıldığı ve tarım çalışanlarının yoğun olarak bulunduğu ülkelerde tarım reformunun büyük etkisi vardır. Etkili bir toprak reformunun iki temel koşulu, reform ile ilişkili seçkinlerin siyasi gücü ve köylü ve örgütlerin reform sürecine katılmasıdır. Sadece iktidarın merkezi bir gücü elde etmesi değil, yeni toprak seçkinlerinin ve çiftçi - tarım örgütlerinin de merkezileşmesi gerekir. Hükümet ve köylüler arasındaki örgütsel bağlar ise bu reformu sağlamlaştıracaktır. Çiftçilerin ve köylülerin katılımı toplumsal barışı ve meşruiyeti sağlayacaktır. Burada

⁴⁷³ Fukuyama, 2015, 126-134.

⁴⁷⁴ Powers, F. P. (1888). “The Reform of the Federal Service”. *Political Science Quarterly*, 3(2), 278-281.

⁴⁷⁵ Friedrich, C. J. (1948). “Representation and Constitutional Reform in Europe”. *The Western Political Quarterly*, 1(2), 124-130.

⁴⁷⁶ Senior, C. (1958). *Land Reform and Democracy*, Florida: University of Florida, 2-7.

temel bir etken de siyasal iktidarın toprak dağılımı konusunda ılımlı bir yol izlemesidir. Devrim sonrasındaki toprak mülkiyetini değiştiren aşırı reformlar toplumsal dengeyi bozabilecek durumdadır. Ayrıca yabancılara verilecek topraklar toplumsal huzursuzluğu çıkartabilecek önemdedir.⁴⁷⁷

Gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin temel alanı eğitim olarak kabul edilir. İlk olarak, teknolojik ve ekonomik ilerleme için eğitimin gelişmesi şarttır. Yine, eğitim farklı kesimleri bir millet olarak bir araya getirmenin temel araçlarından biridir. Ayrıca, kamu yönetiminin dayandığı modern ilkelerin öğretisi eğitim ile verilir. Siyasal iktidarlar hedeflenen modern topluma sahip olmak için eğitime zorunlu olarak önem verirler. Gerçekten de toplumun önemli bir kesimini oluşturan gençler eğitim ile “modern” bir kimlik kazanırlar. Gençler yeni fikirler edinip yeni kurallara uyum sağlamaya çalışırlar ve bilim, sanat ve spor gibi modern uğraşılara edinirler. Bu kültür aynı zamanda geleneklerle de beslenen ve siyasal iktidarın yönlendirdiği siyasal kültür ile uyum içindedir. Eğitimin modernleşmesinde temel araç okullaşma, yani okul sayısının ve okula giden öğrenci sayısının artmasıdır. Ne kadar eğitim verileceği, nasıl bir eğitimin verileceği ve eğitimden kimlerin yararlanacağı eğitimin gelişmesinde temel bilinmezler ve sorunlardır.⁴⁷⁸ Yüksek eğitim ya da üniversiteler bir ülkenin modernleşmesinin ve ulusal kimliğinin temel göstergelerindedir. Modernleşme süreçlerindeki devletler hem bürokraside hem de sosyal alanlarda uzmanlaşmış, teknik bilgiye sahip ve uluslararası bilgi ve kültürü takip eden görevlilere ihtiyaç duyarlar. Bu kişilerin yetişmesi ancak uzmanlaşmış eğitim veren üniversiteler ile mümkündür. Dolayısıyla, modern bir yüksek öğretimin sağlanması için hem kurumsal hem de eğitim bakımından önemli reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat yeni kurulan devletlerde veya ekonomik gelişmesi zayıf toplumlarda yüksek öğretimin temel sorunu, eğitimin oldukça pahalı olmasıdır. Bununla beraber, örneğin Asya devletlerinde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkelerde yüksek eğitim oldukça hızla gelişmektedir.⁴⁷⁹

Gelişme veya modernleşme süreçleri toplumsal ilişkileri de değiştirmektedir. Ekonomik gelişme ile beraber bilimde, tarımda, sanayide ve çevre ilişkilerinde önemli

⁴⁷⁷ Huntington, 1968, 381-385.

⁴⁷⁸ Anderson, C. A. (1966). “The Modernization of Education”. In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 73-78.

⁴⁷⁹ Shils, E. (1966). “Modernization and Higher Education”. In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 87-91.

değişimler yaşanmaktadır. Bu ise toplumsal yapıların ve sosyal ilişkilerin değişimine neden olmaktadır. Ayrıca yeni kurulan devletlerde siyasi, eğitimsel ve dini düzenlemelerdeki değişimler devrimsel niteliktedir. Değişen temel toplumsal ilişkiler üç alanda yoğunlaşmaktadır: çalışma, aile ve örgüt ilişkileri. Değişen toplumsal ilişkiler yeni toplumsal kuralları gerektirmektedir. Yeni kurallar ise geleneklerce değil yasalarca belirlenecektir. Siyasal iktidarın takdirinde ve toplumsal grupların kabulünde çıkarılacak yasaların temel özelliği, yeni sosyo-ekonomik yapıyla ve Batılı yaşam tarzıyla uyum içinde olmasıdır.⁴⁸⁰ Batı'daki modernleşme ve sanayileşme süreçleri birbirine uyumlu ulusal hukuklardan oluşan yeni hukuk düzenini geliştirdi. Yeni Batılı hukuk kuralları ise dünyanın geri kalanında etkili oldu. Gelişmekte olan ya da yeni kurulan devletlerde ulusal hukukun gelişmesi belli başlı reform çalışmalarının temelinde yer aldı. Artık kişisel, dini, sınıfsal ve etnik kuralların üzerinde akılcı, teorik ve ortak kurallar olan hukuk yer almaktadır. Modern hukukun sisteminin temel özellikleri; bütüncül, karşılıklı ilişkilere dayanan, evrensel, hiyerarşik, bürokratik, akılcı, profesyonel, teknik, düzeltilebilir, siyasi ve özerk olmasıdır. Hukukun gelişmesi sadece geliştirmekte olan ülkeler için değil, tüm Batılı - gelişmiş ülkeler için devam eden bir süreçtir. Fakat şu bir gerçek ki, geliştirmekte olan toplumlar içerisinde toplumsal bütünlüğünü sağlayamamış ve seçkin bir yönetime sahip toplumlarda hukuk kuralları, toplumsal uzlaşma ile değil, belirli bir grubun isteği doğrultusunda oluşur. Bu toplumlarda, örneğin Hindistan'da, resmi kurallar ile yerel kurallar arasında önemli bir fark vardır. Yeni reformlar bu açığı kapatmak ve toplumsal eşitsizliği azaltacak ve tüm gruplar üzerinde geçerli olacak modern hukuk sistemini hedeflemektedir.⁴⁸¹

2.2.3. Radikal Siyasal Değişimler: Devrim ve Savaş

Radikal siyasal değişimler olarak iki temel olgudan söz edilebilir: devrim ve savaş. Devrim ve savaş sadece büyük siyasal sonuçları olan olağanüstü gelişmeler değil, aynı zamanda radikal siyasal değişim yöntemleridir. Devrimin temel özelliği siyasal sistemin toptan biçimde değişmesi, yani etkisinin çok büyük olmasıdır. Devrimin temel yöntemi şiddettir ve ayaklanmalar, darbeler ve isyanlar gibi yollara başvurulur. Devrimin toplumsal tabanını geniş bir kitle oluşturur, devrim seçkin bir hareket değildir. Fakat genellikle bir

⁴⁸⁰ Smelser, N. J. (1966). "The Modernization of Social Relations", In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 119-124.

⁴⁸¹ Galanter, M. (1966). "The Modernization of Law", In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 167-173.

toplumsal sınıfın öncülüğünde gerçekleşir.⁴⁸² Savaş ise öncelikle bir anlaşmazlık - çatışma durumudur. Grotius, Cicero'dan etkilenerek, savaşı; “uyuşmazlıklarını zorlama yoluna başvurarak çözmeye çalışanların karşılıklı durumu” olarak tanımlar.⁴⁸³ Savaş, içinde toplumsal grupların veya devletin yer aldığı bir kitlesel eylem biçimi olarak da tanımlanabilir. Bu yönüyle savaş siyasal şiddetin ve çatışmanın bir türüdür. Modern zamanlarda savaş devlete ilişkindir, en azından bir tarafı devlettir.⁴⁸⁴

Devrim ve savaşın siyasal düzen ile çok yakın ilişkisi vardır. Devrimin kendisi en başta büyük bir siyasal düzensizlik iken, devrim sonrası yeni bir düzen kurulması ortamı oluşur. Bütüncül bir siyasal değişim olan devrimin temel hedefi, eski rejimi yıkarak yeni bir siyasal düzen kurmaktır. Yeni düzen şüphesiz ki devrimci güçlerin ya da süreçte hâkim grubun ideolojisi doğrultusunda olacaktır. Savaş ise bazen saldırıyı önlemek, bazen ekonomik bir kazanç elde etmek, bazen de belirli bir bölgede ya da dünyada düzen kurmak amacındadır. Savaş düzen bakımından bazı zamanlarda yıkıcı, bazen de koruyucu bir etki yapmıştır. Büyük güçler savaşı küresel alanda siyasal düzeni sağlamaya yönelik kullanmaktadır.

Teoride devrim ve savaş oldukça farklılaşmaktadır. Devrim özellikle 18. yüzyıldan itibaren zengin bir sol literatürün konusuyken, savaş siyasal teori içerisinde az bir yer tutar. Fransız Devrimi ilk devrim literatürün oluşmasına neden olmuştur. Siyasal teoride bütüncül bir devrim teorisi üreten ilk kaynak ise Marksizm'dir. Lenin ile birlikte devrim, bir teoriden öte bir strateji ve uygulamadır. Amerikalı siyaset bilimciler ise Marksist teorileri de kapsayacak şekilde devrimi bir siyasal değişim olgusu şeklinde ele alırlar. Genel kabul, devrimin modern ve Batılı bir süreç olduğudur. Savaş konusunda ise literatürde özellikle savaşın nedenlerine ve stratejisine ilişkin teoriler bulunmaktadır. Savaş teorileri ekonomik durumdan uluslararası düzene kadar değişen birçok nedeni açıklamaktadır. Savaşın ne şekilde gerçekleştiği savaş sonrasında amacın gerçekleşmesi için önemlidir. Savaş tekniği ve savaş stratejisi savaşın amaca göre gerçekleşip gerçekleşmemesinde etkindir. Burada devrim ve savaş, radikal siyasal değişimler olarak aynı başlık altında yer alsada, ayrı ayrı ele alınacaktır.

⁴⁸² Devrimin özellikleri için bkz. Lasswell and Kaplan, a.g.e., 272-275.

⁴⁸³ Grotius, a.g.e., 31-32.

⁴⁸⁴ Wright, Q. (1938). “The Causation and Control of War”. *American Sociological Review*, 3(4), 461.

2.2.3.1. Devrim

2.2.3.1.1. Devrimin şartları

Marx devrimi maddi üretimin şekillendirdiği ekonomik ilişkilerin içsel çelişkisi ile açıklamaktaydı. Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında doğal olarak gelişen karşıtlık ekonomik ilişkilerinin çökmesine ve üzerine bina edilen siyasi sistemin yıkılmasına neden olur. Dolayısıyla, Marx kapitalist sistemin işleyişinin doğal olarak devrim ile sonuçlanacağını belirtir.⁴⁸⁵ Marx'ın devrim analizinin toplumsal yönünü sınıf çatışması oluşturur. Üretim ilişkilerinin bir karşılığı olarak, toplumda iki temel sınıf vardır ve bunlar çatışma halindedir: burjuvazi ve işçi sınıfı. Marx'a göre, toplumdaki devrimci güç işçi sınıfıdır. İşçi sınıfının önderliğinde devrim gerçekleşecek ve devletsiz bir sisteme geçilecektir.⁴⁸⁶ Marx böylece modernitenin ilk devrimlerini reddederek karşıt bir devrim teorisi geliştirmişti. Fakat Lenin öncülük ettiği Rus Devrimi ile Marx'ın doğal devrim teorisini aşmış, devrimin bilinçli ve kitlesel bir eylem olduğunu göstermiştir.⁴⁸⁷ Rus Devrimi belirli aşamalar izlenerek, kitlesel bir isyan ile siyasi iktidarın ele geçirilmesi şeklinde yapılmıştı. Trotsky devrimi, şartlar gerçekleştikten sonra başka bir yol kalmadığı için kitlelerin zorunlu olarak harekete geçmesi ile açıklar. *“Rus Devriminin gelişmesinde on milyonlarca insanı harekete geçiren gerçek bir halk kararlığı olduğu için aşamaların muhteşem bir devamlılığını gözleriz”*.⁴⁸⁸

Devrim siyasi değişime ilişkindir, devrimin gerçekleşmesi için toplumda başlayan ve siyasi alana sıçrayan bir değişim sürecinin başlaması gerekir. Amerikan siyaset bilimciler bu sürecin modernleşme olduğunu söylemektedirler. Daha da ötesi, devrimi Batı ve modernite ile ilişkilendirmektedirler. Burada büyük bir çelişki olarak görülebilecek Rus Devrimi'ni sanayileşme sürecindeki değişimlere bağlamışlardır.⁴⁸⁹ Carl Friedrich devrimlerin, siyasi kurumları biçimlendiremeyen değer ve inançlarda yaşanan temel değişimin siyasi alana geçtiği ve yeni siyasi düzenin kurulmasına hizmet ettiğinde gerçekleştiğini söyler. Büyük devrimler Batı kültürünün bir özelliğidir. Ona göre, her ne kadar Çin, Hindistan ve Arap ülkelerinde devrim diye adlandırabileceğimiz siyasi

⁴⁸⁵ Marx, 2011, 38.

⁴⁸⁶ Marx - Engels, 2011, 116-130.

⁴⁸⁷ Lenin'in devrim teorisi için bkz. Lenin, 2009, 1-21.

⁴⁸⁸ Troçki, L. (1998). *Rus Devriminin Tarihi* (Çev. B. Tanatar). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 726, 849.

⁴⁸⁹ Amerikan devrim teorileri için bkz. Friedrich, 1963. Brinton, C. (1965). *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage Books. Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (Çev. S. E. Türközü). Ankara: İmge Kitabevi.

değişimler yaşanmışsa da, gelenekle bağını kopararak yeni bir siyasal düzen kuran büyük devrimler ancak Batı devrimleridir.⁴⁹⁰ Gerçekten de ilk devrimler – İngiliz, Amerikan ve Fransız – nihayetinde modern bir siyasal sistemin kurucularıydı. Batı dışı toplumlarda 20. yüzyılda yaşanan devrimler ise modernleşme sürecinin başladığı toplumlardı. Fakat bu değişim birçok Asya ülkesinde komünist bir siyasal sistemin kurulmasına gitmiştir. Huntington da devrimin ne geleneksel toplumlarda ne de hayli modern toplumlarda yaşandığını belirtir. Devrimin yaşandığı toplumlar toplumsal ve ekonomik değişimin yaşandığı, fakat bunların hedeflenen gelişmenin ardında kaldığı toplumlardır. Ayrıca, Huntington devrim teorilerinde unutulmuş en önemli gerçeğin demokratik siyasal sistemlerde devrimlerin yaşanmaması olduğunu söyler.⁴⁹¹

Devrimlerin gerçekleştiği şartlardan birisi de eski rejimin büyük sorunlarıdır. Alexis Tocqueville devrim öncesinde, Avrupa'nın tamamında olduğu gibi Fransa'da monarşik siyasal sistem içerisinde geleneksel kurumların çökmekte olduğunu söyler. Ona göre, bir devrim yapmak için Avrupa coğrafyasının çoğunda hüküm süren feodal kurumları, fırsat eşitliğini sağlayacak bütüncül bir siyasal düzeni oluşturma amacıyla ortadan kaldırma isteği yeterliydi.⁴⁹² İlk büyük devrimler – Fransa, Rusya ve Çin – güçlü ve merkezi monarşilerde yaşanmıştı. Her üç mutlak monarşi rejiminde farklılaşmış, merkezi olarak yönlendirilen ve idari ve askeri hiyerarşiler olarak kurumsallaşmış imparatorluk devletleri vardı. İşte, eski rejim devletlerinin yapılarında ve kurumlarında kendini gösteren siyasal krizler devrime davetiye çıkarmıştır. 20. yüzyılın başlarında yeni uluslararası ortamda artık güçlü monarşilerin yaşaması zordu. Monarşiler ekonomik olarak daha gelişmiş güçlerin yeni tehditlerine ve rekabetlerine hedef olmuşlardı.⁴⁹³ Batı'da devrimlerin yaşandığı toplumlar, siyasi sorunların yanında önemli sosyo ekonomik sorunlar yaşamaktaydı. Batı'da devrimler öncesinde ekonomik krizlerin yaşandığı ortak bir kabuldür. Devletin mali zorluklarına ek olarak toplumda gelir eşitsizliği had safhadadır. Ekonominin geliştiği bu toplumlarda kaynak dağılımı eşitsizdir, zenginlik belirli bir sınıfın elinde toplanmıştır. Bazı toplumsal gruplar ekonomik gelişmeden dışlanmışlardır.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Friedrich, 1963, 642-644.

⁴⁹¹ Huntington, 1968, 265, 275.

⁴⁹² Tocqueville, A. (2004). *Eski Rejim ve Devrim* (Çev. T. Ilgaz). Ankara: İmge Kitabevi, 65-72.

⁴⁹³ Skocpol, 2004, 101-102.

⁴⁹⁴ Brinton, a.g.e., 27-38.

Devrimler her ne kadar kitlesel eylemler olsa da bunun en küçük ölçekteki karşılığı bireysel isyandır. Bireyleri isyana getiren ise toplumda yaygın olarak bulunan ciddi, yapısal sorunlardan kaynaklanan hoşnutsuzluktur. Hoşnutsuzluk yeni talepleri ve bunların gerçekleşmesi için değişim isteğini getirir. Talepler karşılanmazsa veya talepleri dile getiren birey ve gruplar baskı altında kalırsa, çözüm sistem dışında çıkmak, radikal yollara başvurmak olur. Pitirim Sorokin devrim süreçlerindeki insanı sapkın olarak niteler. Devrimin doğrudan nedeni toplumun çoğunluğunun duygularının baskı altında kalması ve duyguların tatmini için gerekli memnuniyetin karşılanmamasıdır.⁴⁹⁵ Hannah Arendt de devrimlerin temel sebebi olarak adına toplumsal sorun dediği, özgürlüğün tutsak edilmesini görmüştü. Amerikan Devrimi'nin arkasında eşitlikçi ve özgür bir toplum kurma vaadi vardı.⁴⁹⁶ Devrim öncesi toplumlarda genel bir eğilim olarak yabancılaşma yaşanmaktadır. Antagonizm ya da anomi olarak adlandırabileceğimiz şekilde, toplumsal sınıflar hem birbirine karşı hem de hükümete karşı yabancılaşma ve düşmanlık içerisindedir. Hükümet ise bu toplumsal huzursuzluğu giderecek önemli değişiklik yapma yoluna gitmemektedir. Yapılan reformlar yetersiz kalmaktadır. Sonuçta, toplum kızgın ve huzursuz bireylerden oluşan genel bir kızgınlık içerisindedir.⁴⁹⁷

Devrimde önemli rol oynayan etkenlerin başında toplumsal gruplar gelir. Değişim süreçlerinde yeni toplumsal grupların hareketi ve siyasete katılımı olmadan devrimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Değişen çıkarlar veya ideolojik birliktelikle oluşan yeni gruplar dışlanmış olduklarından taleplerini iletmeye çalışırlar. Amaç, siyasete katılarak kazanç elde etmek veya kendi çıkarlarına aykırı hükümet politikalarını değiştirmektir. Grupların liderleri arkasındaki kitlenin desteğini siyasal alana taşımaya çalışırlar. Siyasal sistemin izin vermemesi, demokratik katılımın olmaması veya kurumların kapasitesinin sınırlı olması durumunda gruplar yabancılaşma ve kızgınlık durumuna girerler. Geriye tek yol, kitlesel muhalefetle iktidarın devrilmesi, yani devrim kalır. Siyasal sistem ile bütün olmayan grup ya da sınıflar potansiyel olarak devrimcidir. Devrim gerçekleştirebilecek toplumsal güç basit bir toplumsal gruptan değil, birden çok grubu içine alan bir ortaklıktan oluşur. Fransız Devrimi sadece köylü-kırsal kesim tarafından değil, onlara ek olarak burjuvazi tarafından yapılmıştır. Gelişmekte olan toplumlarda temel güç kentli orta sınıf

⁴⁹⁵ Sorokin, P. (1925). *The Sociology of Revolution*. Philadelphia - London: Lippincott Company, 367.

⁴⁹⁶ Arendt, a.g.e., 23-28.

⁴⁹⁷ Pettee, G. (1969). "Revolution - Typology and Process". In Carl J. Friedrich (Ed.). *Revolution*, New York: Atherton Press, 19-20.

olduğundan, buralarda devrimin gerçekleşmesi bir siyasal lider - parti ya da bilgin kesim önderliğinde bu sınıfın muhalefeti oluşturmasına bağlıdır.⁴⁹⁸

2.2.3.1.2. Devrim stratejisi ve süreci

Marksizm'in sınıf ve ideolojik bilinç kavramları tüm devrimler için stratejik öneme sahiptir. Bu anlayışta, devrimin yapılabilmesi için güçlü bir sınıfın oluşturulması şarttır. İşçi sınıfını devrimci olarak harekete geçirecek olan ise siyasal bilinç, ideoloji'dir. Marx'ın kavramı olarak toplumsal bilinç, insanların kendi oluşturdukları ortak ve egemen görüşlerdir. Bir toplumda hâkim siyasal düşünce yönetici sınıfın, yani üretim ilişkilerine hâkim sınıfın düşüncesidir. O halde, Marx'a göre, kapitalist toplumlarda devrimin gerçekleşmesi için temel strateji işçi sınıfının siyasal bilincinin oluşturulmasıdır.⁴⁹⁹ Lenin, Marx ve Engels'in doğal devrim teorisini değiştirerek, devrimin bilinçli ve planlı bir eylem biçimi olarak yapılacağını, yani bir stratejisinin olduğunu belirtir. Lenin sınıfı kabul etmekle beraber devrimci güç olarak partiyi vurgulamıştır. Devrimin gerçekleşmesi ancak devrimci toplumsal güçlerin siyasal bilinç ile örgütlenmesi ve devleti ele geçirmesi ile mümkündür. Bunun yolu ise işçi sınıfının Komünist Parti etrafında örgütlenmesinden geçer. Ayrıca, Lenin siyasal bilincin kendiliğinden oluşmadığını, aydınlar öncülüğünde ve parti örgütlülüğü içinde oluştuğunu kabul eder.⁵⁰⁰

Devrimi gerçekleştirecek güç, toplumda etkili ve karşıt olarak bulunan toplumsal gruplardır. Kentlerde devrimci grubu genellikle üç kesim oluşturur: alt kesim işçi sınıfı, sanayi işçi sınıfı ve orta sınıf aydınları. Ayrıca, Rus ve Çin devrimlerinde görüldüğü gibi köylülerin devrimci olma potansiyeli yüksektir. Siyasete katılmayan toplumsal gruplar devlete karşı yönelttikleri şiddetli muhalefet ile devrimci siyasal bilinç kazanırlar ve muhalefetin sertliğine göre ani ve kapsamlı bir isyan başlatırlar. Toplumsal grupların gücü ile beraber merkeziliği ve ortaklığı devrimde önemli bir role sahiptir. Asıl sorun eski rejim yıkıldıktan sonra devrimci toplumsal grup ya da grupların devamlılığı ve hâkimiyetidir. Sistem yıkıldıktan sonra oluşan otorite boşluğunda eğer ortak bir hareket bulunmuyorsa en güçlü grup kontrolü ele geçirecektir. Devrim sonrasında isyanların oluşturduğu bir karmaşanın yaşanması kaçınılmazdır. İşte, devrimin devamı için toplumsal grubun devlet

⁴⁹⁸ Huntington, 1968, 276-277.

⁴⁹⁹ Marx, 2011, 38, Marx - Engels, 2011, 128-129, Marx - Engels, 2013, 44-46.

⁵⁰⁰ Lenin, 2009, 13-21 ve Lenin, V. İ. (1992). *Ne Yapmalı?* (Çev. M. İ. Erdost). İstanbul: Sol Yayınları, 36-41.

gücü ile karşıt güçler üzerinde kontrolü ve toplumsal güvenliği sağlaması şarttır. Eğer hiçbir grup etkin bir kontrol sağlayamazsa birçok grup iktidar için birbiriyle mücadele edecektir. Huntington, eski rejim yıkıldıktan sonra değişim süreci içerisinde üç toplumsal yapının önemli olduğunu belirtir: ılımlılar, karşı devrimciler ve radikal devrimciler. İlimliler katılımcı ve yasal bir devlet yapısı oluşturmak için otorite kurmaya çalışırlar. Karşı devrimciler ise dış destek ile merkezi bir iktidar kurma peşindedirler. Radikal devrimciler de siyasal katılmayı arttırarak ve yeni kitleleri dahil ederek kendi güçlerini pekiştirmek için uğraşırlar.⁵⁰¹

Devrim süreçleri önemli toplumsal değişimlerin ve çatışmaların yaşandığı bir süreçtir. Sorokin, devrim sürecinde toplumda yaşanan temel değişimleri şu başlıklar altında incelemektedir:

- Toplumsal bütünlüğün bozulması
- Grupların birey sayısının değişmesi
- Grupların sayısının değişmesi
- Toplama grupların ayrışması ve yenilerinin tekrar oluşması
- Toplumsal yapının seçme ve dağıtma işleyişinin değişmesi
- Psikolojik tiplerin belirginleşmesi, artması
- Yeri değişen bireylerin psikolojilerinin değişmesi.⁵⁰²

Devrim siyasal iktidara karşı yapılan kitlesel bir isyan, ayaklanma sonucunda gerçekleşir. Rus Devrimi bunun tam bir göstergesiydi. Trotsky ayaklanmanın bir sanat olduğunu ve bütün sanatlarda olduğu gibi yasaları olduğunu söylemişti. Devrimin tarihsel bakımdan koşullanmış bir aşaması olan kitlelerin ayaklanması hiçbir zaman kendiliğinden gerçekleşmez, isyancılar bir çıkış yolu olan fikirlere olgunlaştırılır. Komplo ve fesat devrimin gidişatını kolaylaştırır, fakat yeterli değildir. Taktikler de zaferi tek başına getiremez. Ülkenin genel durumuna bağlı olarak devrimci kitlelerin gücü önemlidir. İktidarın ele geçirilmesi için toplumsal güçlerin ayaklanmasından daha fazlasına ihtiyaç vardır; uygun bir örgüt, plan ve çatışma. Devrimci güçler iktidara karşı sadece barikat

⁵⁰¹ Huntington, 1968, 267-271.

⁵⁰² Sorokin, a.g.e., 233, 235, 252, 261, 268, 280, 284.

oluşturmakla değil aktif harekete geçerek zaferi elde edebilir.⁵⁰³ Rus devrimi incelendiğinde sırayla şöyle bir stratejinin izlendiği görülür:

- İşçilerin harekete geçmesi
- Ordunun dağılması
- Kitlesele isyan hareketleri
- Geçici hükümetin yıkılması
- Sosyalist grupların güç kazanması
- İktidarın ele geçirilmesi.⁵⁰⁴

Devrimin aşamalarından bahsedilirse, ilk aşaması siyasal sistemin yıkılmasıdır. Mevcut siyasal kurumlar hızla ve şiddete dayanarak yıkılırlar. Devrimin başlangıcı bazen halk arasında bazen de yönetim içinde çıkan kriz ya da muhalefet ile olur. Çoğu devrim sürecinde belirli bir grubun öncülüğünde toplumsal muhalefet isyan ve şiddet hareketlerine dönüşür. Bu hareketler genellikle sokak gösterileri ile başlar. Mutlakiyetçi rejime karşı genellikle köylü, işçi ya da burjuvazi sınıfları harekete geçer. Bu isyancı hareketler bastırılmayacak derecede geniş kapsamlı, şiddetli ve anidir. Bu devrim süreci genellikle Doğu toplumlarında görülür. Bazen de Fransız Devrimi'nde olduğu gibi devrimin başlangıcı siyasal güçler arasında yaşanan mücadele ile oluşan yasal anlaşmazlıktır. Kralın devrilmesi, parlamentonun dağılması ve aristokratların öldürülmesi gibi siyasal krizler devrimi başlatır. Siyasal krizin toplumdaki yansıması olarak halk hareketleri ile süreç devam eder. Siyasal iktidarın gücü karşı koymaya yetmediği ve siyasal sistem işlemediği zaman siyasal sistem yıkılmış demektir.⁵⁰⁵

Devrimin ikinci aşaması siyasal iktidarın ele geçirilmesi ya da yeniden bir siyasal iktidarın oluşturulmasıdır. Rus devrimcileri, Lenin ve Trotsky, devrimin tamamen bir iktidar meselesi olduğunu söylemekteydiler. Devrimi gerçekleştirmek için (geçici) hükümetin ve parlamentonun (Duma) kontrol edilmesi yeterliydi. Rus devrimcileri bu stratejiye iten şey devrim öncesinde eski rejimin iktidarının çok zayıflaması ve az gelişmiş siyasal sistem içerisinde otoritenin sınırlı bir yerde toplanmasıdır. Siyasal iktidarın ele geçirilmesi iki şekilde olur: üstten ve alttan. Üstten ele geçirme iktidar içinde bulunan

⁵⁰³ Troçki, a.g.e., 726-729.

⁵⁰⁴ Gross, F. (1958). *The Seizure of Political Power*. New York: Philosophical Library, 187, 196, 204, 211, 219, 227.

⁵⁰⁵ Brinton, a.g.e., 67-76.

belirli bir grubun askeri ve bürokratik gücü ile geride kalan iktidarı yıkması ve iktidara hâkim olması ile gerçekleşir. 1917 Rus (Sovyet) devrimi gibi alttan iktidarın ele geçirilmesi ise, devrimci kitlelerin isyanı mevcut iktidara yöneltmeleri ile gerçekleşir. Siyasal iktidarın ele geçirilmesi sırasında veya sonrasında devrimci güçler bir liderlik oluşturmak ve kendi içinde örgütlenmeye gitmek zorundadır. Rus Devriminde olduğu gibi, eğer devrimci hareketler zaten bir lider tarafından önderlik edilmişse veya bir parti tarafından örgütlenilmişse yeni siyasal iktidarın oluşturulması çok kolay olacaktır.⁵⁰⁶

Üçüncü aşama olarak, devrimin sürekliliği devrimci iktidarın gücüne ve süresine bağlıdır. Devrimin sürekli hale gelmesi ancak iktidarın sürekli olmasına, bu ise herhangi bir otorite boşluğuna izin verilmemesi ve toplumsal güçlerin tamamen kontrol altına alınmasına bağlıdır. Devrimci güç sadece toplumsal unsurları değil – başta yargı ve polis olmak üzere – devletin zorlayıcı gücünü de kullanacaktır. Devrimin bir sonraki aşamasında devrimci iktidar, halk ile arasında iletişim kuracak örgütlenmeleri ve işleyişleri oluşturarak toplumun her alanında etkin olmaya çalışır. Devrimci kesimin büyük olması ve ekonomik kaynaklara sahip olması bu toplumsal hâkimiyeti daha kolay sağlayacaktır. Neticede halkın çoğunluğu ya rıza ya da güç ile yeni siyasal iktidarı tanıdığı zaman devrim meşruiyet kazanır ve tam olarak sürekli hale gelir.⁵⁰⁷

2.2.3.1.3. Devrim sonrası düzen

Devrim sürecinin zorunlu aşamalarından birisi olan siyasal iktidarın kurulması sonrasında, süreç yeni siyasal kurumların oluşturulması ile devam eder. Bazı büyük devrimlerden sonra kurumsallaşma yönetim alanı ile sınırlı kalmaz, toplumun her alanında yeni bir ilişki ve örgüt ağı kurulur. İşte, bu siyasal düzenin kurulmasıdır. İlk devrimler olan Amerikan, İngiliz, Fransız ve Rus devrimleri yeni siyasal düzen kuran devrimlerdir. Sonraki devrimlerin siyasal düzen kurup kurmadığını belirlemek zor olsa da, büyük siyasal değişimleri beraberinde getirdiği bir gerçektir. Zaten devrimlerin temel hedefi yeni bir siyasal düzenin kurulmasıdır. Tocqueville, Fransız Devrimi'nin temel hedefinin yalnızca rejimi değiştirmek değil, eski toplum düzenini yıkmak olduğunu, bu nedenle tüm ayrıcalıkları kaldırdığını, gelenekleri sildiğini, o güne kadar saygının ve itaatın temelleri olan bütün fikirleri zihinlerden kazıdığını söyler.⁵⁰⁸ Devrimlerden sonra siyasal düzen

⁵⁰⁶ Gross, a.g.e., 145, 151, 187-190.

⁵⁰⁷ Brinton, a.g.e., 76-91.

⁵⁰⁸ Tocqueville, 2004, 56.

kurmayı devlet inşası kavramı ile ifade edebiliriz. Skocpol'un ifadesiyle, Fransa'da modern devlet yapısı, Rusya'da diktatör parti devleti ve Çin'de kitleleri harekete geçiren parti devleti doğmuştur.⁵⁰⁹

Devrimlerin nedenleri ile yeni kurulan siyasal düzen arasında doğrudan bir bağ vardır. Bu bağı ideolojiler sağlamaktadır. Devrime neden olan ideolojiler, devrim sonrasındaki düzene de yön veren temel dinamiklerdir. Literatürde devrimci ideoloji olarak özellikle Marksizm'den bahsedilir. Marksistler devrim ile tüm siyasal - toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlarlar. Gerçekten de Marksist ideoloji sadece devrim için bir strateji olmakla kalmamış, Sovyet düzeninin temel anlayışını oluşturmuştur. Komünist Parti, devlet kontrolündeki ekonomi ve işçi - köylü örgütlenmeleri Marksist yapılanmalardır. Batı devrimlerinin arkasında da liberal demokrasinin olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa'da gelişen liberalizm ve demokrasi fikirleri devrimler sonrasında devletlerin ekonomik ve siyasal yapısını da belirlemiştir. Devrimci ideolojilerin bir kısmını da milliyetçilik ya da ulusal bağımsızlık oluşturur. 20. yüzyılın ikinci yarısında birçok ülkede bağımsızlık savaşları sonrasında yeni kurulan devletlere rast gelinmektedir. Yeni kurulan devletlerin temel özelliği ulus devlet olmalarıdır. Bu ülkelerde devrimlerin halkı modern olma yolunda sürükleyebilmesi için millet oluşturma zorunludur. Devrimci aydın kesim yeni siyasi bir bilinç oluşturmak üzere milliyetçiliğe başvurur.⁵¹⁰

Devrimler modernleşme ve siyasal gelişme bakımından da siyasal düzen ile yakından ilgilidir. En başta devrimler modernleşme ve gelişme süreçlerini keserler ve baştan bir yol çizerler. Modernleşme artık devrimci ideoloji doğrultusunda olacaktır. Devrimler eski siyasal sistemi yıkarak yeni siyasal anlayışın, seçkinlerin ve siyasal kurumların oluşturulmasını ve birçok toplumsal grubun siyasete katılmasını sağlarlar. Fakat devrimlerin olumsuz etkisi olarak, ilk dönemde ekonomi çöker ve ekonomik gelişme ancak sonraki dönemlerde görülebilir. Bazı devrimlerin siyasal gelişmeyi sağlaması en başta geleneksel bağlılıkları çözmesi sonrasında ortak iyiyi amaçlayan ve vatandaşlık bilincine dayalı yeni bir ahlak ve meşruiyet anlayışı ve düzeni getirmesi ile olur. Huntington devrimlerin siyasal katılmanın sınırlı ve siyasal kurumların zayıf olduğu toplumlarda görüldüğünü söyler. Devrim sonrasında ise başta devrimci gruplar olmak üzere birçok toplumsal kesim siyasete katılacak ve güçlü bir siyasal yapı kurulacaktır. Dolayısıyla,

⁵⁰⁹ Skocpol, 2004, 305, 329, 385, 437.

⁵¹⁰ Machperson, C. B. (1969). "Revolution and Ideology in the Late Twentieth Century". In C. J. Friedrich (Ed.). *Revolution*. New York: Atherton Press, 141-142.

siyasal gelişmenin hedeflediği gelişmiş siyasal yapı devrim sonrasında doğal olarak kurulmuş olur. İlk devrimler yeni siyasal sistem kurarken gelişmiş kurumları oluşturmaktan uzak kalmışlardır. Ancak 20. yüzyıldaki devrimler gerçek modern kurumların kurulması ile sonuçlanmıştır. Rus Devrimi'nde olduğu gibi, son devrimler parti aracılığıyla merkeziyetçiliğin kurumsallaşmasını ve genişletilmiş siyasal katılımı sağlayabilmiştir. Fakat, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, gelişmemiş devlet geleneği olan, ekonomik gelişmenin sınırlı olduğu ve modernleşme sürecinin tam olarak sağlanamadığı toplumlarda devrim de gelişmiş bir siyasal yapıyı kurmaktan uzak kalır.⁵¹¹

Devrimler kitlesel hareketler olduğu için, devrim sonrası yönetimin de popülist olması beklenir. İster demokratik, isterse komünist olsun devrim sonrası siyasal yönetimlerin temel özelliği katılımcı olmasıdır. Böylece halka dayalı bir meşruiyet de sağlanmış olur. Aristokrasi hem devlet yönetiminde hem de toplumda yıkılmıştır. Yeni yapı, siyasal liderliğin yanında halk ile doğrudan iletişimi sağlayabilecek kurumları içeren bir yönetimdir. Devrim sonrasında demokratik sistemlerde modern devlet yapılanması halkın taleplerine cevap verecek ve denetime açık kurumlar olarak popülist işlevi yerine getirirler. Yeni kurulan komünist rejimler de halka dayanırlar. Bu nedendir ki, adlarında “halk” ya da “demokrasi” sözcükleri geçer. Sovyet tarzı kontrolcü devlet yapılanması toplumun her alanına yayılmış örgütlerle doğrudan ilişki içerisinde bulunur ve örgütlerin temsilcilerini yönetimde bulundurur. Bu işlevi yerine getirmede özellikle parti etkin bir örgüttür. Fakat özellikle komünist devrimlerden sonra, baştaki popülist yapının parti ve merkezi devletin marifetiyle giderek tek elden yönetime dönüştüğü görülmüştür.

Devrim sonrasındaki siyasal düzen her devrime veya ülkeye göre değişmekle birlikte büyük devrimlerden sonra siyasi yapılanmanın genel özelliğinin merkezi olduğunu söylemek mümkündür. İlk büyük devrimlerden sonra geleneksel merkezi yapılanma olan monarşilerin yerine, modern merkezi bürokrasiler kurulmuştur. Artık 20. yüzyılda hem Batılı hem de komünist siyasal sistemlerin devlet yapılanmaları gelişmiş, merkezi, profesyonel ve hiyerarşiktir. Fransız Devrimi sonrasında kurulan siyasal yapı diğer ülkelerden daha fazla gelişmiş ve profesyonel bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bunda devrim öncesindeki rejimin geleneği önemlidir. Rus ve Çin devrimlerinden sonra ise parti merkezli bir yapılanma görmekteyiz. Sovyet düzeni hariç olmak üzere, birçok ülkede kurulan

⁵¹¹ Huntington, 1968, 308-315.

yapılanma ulus devlet yapılanmasıdır. Özellikle imparatorluk veya sömürge döneminden sonra kurulan ulus devletler, merkezi bir siyasal yapılanmayı içermiştir.⁵¹²

2.2.3.2 Savaş

2.2.3.2.1. Savaşın şartları

Teoride savaşın nedenlerine ilişkin görüşler çok farklıdır. Grotius savaşın haklı nedenlere dayandırılabilceğini doğal hukuk teorisi ile açıklamaktadır. Doğal hukuk uyarınca hiç kimsenin savaşa katılması engellenemez. Her çeşit savaş hukuka aykırı değildir. Bunun önemli bir göstergesi ulusların bu yönde anlaşmasıdır. Tanrısal irade de hakkı savunmak anlamında savaşı haklı kılmaktadır. Fakat Grotius her savaşı meşrulaştırmaz. Ona göre, savaşın tek haklı nedeni, kendisine karşı savaş açtığımız kimsenin bize karşı daha önce bir haksızlık işlemiş olmasıdır. Grotius'un ifadeleriyle, meşru müdafaa, ait olanı geri almaya çalışma ve cezalandırma savaşın haklı nedenleridir.⁵¹³ Kenneth Waltz savaşı açıklamanın barışın şartlarını açıklamadan daha kolay olduğunu söyler, çünkü herhangi bir şey savaşa neden olabilir. Uluslararası politika şartları savaşın tekrarlandığı bir ortam yaratır. Savaşı kaldırmak uluslararası politikayı kaldırmak demektir.⁵¹⁴ Arendt ise savaşın meşrulaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Arendt 20. yüzyılda devrimle beraber savaşın en önemli siyasal sorunlardan birisi olduğunu belirtir. Şiddetin yöntemleri, etkisi ve kapsamı farklılaşsa da şiddet tüm gücüyle devam etmektedir. Arendt'e göre, savaşın özgürlük ile ilişkilendirilip meşrulaştırılması kabul edilemez. Tam tersine, nükleer silahlar kitlesel yok oluş tehdidine neden olmaktadır. Her devlet savaş tehdidi altında olduğundan caydırıcılık silahlanma yarışını sınırlandırmaktadır. Fakat, savaşların yöntem değiştirmesi kitlesel savaşların ve kitlesel ölümlerin olmayacağı anlamına gelmemektedir.⁵¹⁵

Çatışma ile insan doğası arasında doğrudan bir ilişki vardır. Waltz çatışma ile insan davranışı arasında ilişki kuran teorileri incelemiştir. Bu teorilerin temel anlayışı savaşların; bencillik, yanlış yönlendirilen saldırgan dürtüler ve ahmaklığın bir sonucu olduğudur. O halde, savaşın önlenmesi; insanların yüceltilmesi ve aydınlatılması veya psiko - sosyal açıdan yenilenmesi ile sağlanabilir. Fakat Waltz iyiliğin bir gerçeklik olmadığını ve

⁵¹² Skocpol, 2004, 305-308.

⁵¹³ Grotius, a.g.e., 68-69, 73, 74.

⁵¹⁴ Waltz, K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25(1), 8.

⁵¹⁵ Arendt, a.g.e., 11-22.

toplumsal - siyasal sorunları çözmeye yetmediğini de dile getirir.⁵¹⁶ Mannheim bireysel davranışlardan savaşa kadar giden bir ilişki ağı kurar. Öncelikle, bireysel davranışların bozukluğu toplumun da düzensizliğine neden olur. Toplu şiddet olaylarının nedeni bireyin bozuk psikolojisidir. Bireyi radikal veya olağan dışı davranmaya itecek şey ise inanç ve ideolojilerdir. Bunlar insanı saldırganlığa iterek savaşa neden olur.⁵¹⁷ Raymond Aron da savaşın temelini insanlığın düşmanlık dürtüsünü koyar. Bir coşkunluk hali içerisinde insanlar şiddet eylemlerine başvurur. Fakat Aron savaşın temel bir unsuru olarak siyasal yönünü de vurgular.⁵¹⁸

Realizme göre siyaset bir siyasal güç alanıdır. İktidar mücadelesi zaman ve mekândan bağımsız olarak evrenseldir. Her politik aktör ya gücünü korumak için ya gücünü artırmak ya da gücünü göstermek için çalışır. Edward Carr siyasetin temel etkinliğinin güç çatışması olduğunu belirtir. Devletler arasındaki ilişkiyi siyasal yapan aralarındaki güç çatışmasıdır. Bu anlamda savaşlar ve uluslararası anlaşmalar tam siyasal etkinliklerdir. Carr devletlerin; askeri, ekonomik ve düşünsel olmak üzere üç gücünü belirtmişti.⁵¹⁹ Birey gibi, bir millet de amaçlarına ulaşmak için güce sahip olur. Milli güç (national power) kavramı, bir devletin politikasının onu oluşturan her bir bireyin geneli için uygulanan politika olduğunu ifade eder. Hans Morgenthau, iktidar için uluslararası mücadelenin üç farklı yönünü belirtir: statuko politikası, emperyalizm ve saygınlık politikası. Yani, devletler diğer devletlerle ya mevcut gücünü korumak için, ya diğer devletler üzerinde hâkimiyet kurmak için, ya da diplomasiyi kullanarak saygınlığı sağlamak için mücadele ederler. Savaşın siyasal amacı toprak fethetmek ya da düşman orduyu yok etmek değildir, düşmanı etkisiz kılarak kendini zafere götürecek sonuçları elde etmektir. O halde, savaş devletlerin milli gücüne göre hareket edeceği siyasal iktidar mücadelesinin, yani uluslararası politikanın doğal bir sonucudur.⁵²⁰ Aron da uluslararası politikayı güç bağlamında değerlendirir. Savaş da barış da devletlerin gücüne göre şekillenen uluslararası sistemde gerçekleşir. Uluslararası sistem adil değildir, büyük milletler en başından bazı haklara sahiptir. Diğerleri ise büyüklerin hakları dışında

⁵¹⁶ Waltz, K. (2009). *İnsan Devlet ve Savaş* (Çev. E. Bozkurt vd.). Ankara: Asil Yayın, 17-18, 41, 38.

⁵¹⁷ Mannheim, 1941, 117-121.

⁵¹⁸ Aron, R. (1962). *Peace and War: A Theory of International Relations* (Trans. R. Howard and A. B. Fox). London: Eidenfeld and Nicolson, 22-23.

⁵¹⁹ Carr, E. H. (2015). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939* (Çev. C. Cemgil). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 147-152.

⁵²⁰ Morgenthau, a.g.e., 31-38, 52, 58, 86.

kendilerine verilen haklara sahip olurlar. Savaşta güç askeri güce ve onu kullanma yeteneğine bağlıdır.⁵²¹

Son dönem savaş teorilerinin önemli bir kısmı güçler arasındaki dengeyi esas alır. Temel anlayış uluslararası sistemde güç dağılımının değişmesinin savaşlara neden olduğudur. Abramo Organski sanayileşme nedeniyle zenginliğin değişmesinin ve milletler arasındaki yeni bağların güç dağılımını değiştirdiğini vurgular. Bir dönemin en güçlü devleti olan hegemon devlet bazı devletleri yönlendirerek uluslararası düzeni yönetir. Bu durum istikrarlı bir barış durumudur. Fakat yeni sanayileşen devletler güç kazandıkça hegemon devleti tehdit etmeye ve kurulan düzeni yıkmaya başlar. Gücün bir başka devlete geçişinin sonucu genellikle savaştır. Son zamanlardaki büyük savaşlar, egemen devletin ve müttefiklerinin kendilerini tehdit eden devletlere karşı mücadelesini içerir.⁵²² Robert Gilpin uluslararası sistemde eşitsizliğin nedeninin sistemin yönetiminde ve gücün dağılımındaki bozuklukların artması olduğunu söyler. Devletlerin büyümesi sistem içerisindeki değişikliklerin temel nedenidir. Egemen devlet sistem içerisindeki konumunu korumaya çalışırken, yükselen devlet sistemin kurallarını değiştirmeye çalışır. İşte, uluslararası sistem içerisindeki bu mücadele savaşa neden olur. 1. Dünya Savaşı'nı örnek göstererek, Aron bu mücadeleyi "hegemonik savaş" olarak tanımlamıştı. Artık dünyada yaşanacak büyük savaşlar güçlü devletlerin hegemonya mücadelesinin sonucu olacaktır.⁵²³ George Modelski ise, küresel sistemde yönetici bir devletin olmadığını söylemekle birlikte, baskın rol oynayan devlet olarak "dünya gücü devletini" belirtir. Her bir dünya gücü (Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD) tarihte belirli bir döneme hükmeder ve bu dönemler birbirini takip ederek bir döngü oluşturur. Dünya güçleri belirli bir dönemde güç olduktan sonra dağılma dönemine girerler. İşte, küresel savaşlar her dünya gücünün yeniden belirlendiği bir dönemin başlangıcı veya sonudur.⁵²⁴ Uluslararası sistemde sıra eşitsizliği (rank disequilibrium) savaşı açıklamada esas alınan bir başka kavramdır. Uluslararası sistem; güç, zenginlik veya saygınlık değerlerine göre eşitsiz, hiyerarşik ya da egemenli yapıdadır. Devletlerin sıralaması içerisinde ekonomik gelişmişliğin ve askeri gücün ayrı bir yeri vardır. Galtung ve Wallace'e göre, katmanlaşmış uluslararası sistem içerisinde milletlerin yeri belirlenebilir ve milletlerin davranışları ölçülebilir. İşte, bir milletin sistem içerisindeki

⁵²¹ Aron, a.g.e., s.57-61

⁵²² Organski, A. F. K. (1968). *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf, 376.

⁵²³ Gilpin, 1981, 186-188, 198.

⁵²⁴ Modelski, G. (1978). "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State". *Comparative Studies in Society and History*, 20(2), 214-223.

yer eşitsizliği uluslararası çatışmaya veya savaşa neden olur. Bazı devletler potansiyel gücüne göre sistem içerisinde farklı bir sıralamada bulunur ya da kendine yakışır bir sıralamada değildir. Bu devletler üst sıralarda yer almak için diğer devletlere karşı düşmanca bir tavır takınırlar ve gerekirse savaş çıkarırlar.⁵²⁵

Savaşı açıklayan bir dizi teori kutuplaşmayı (polarization) vurgular. Uluslararası sistemin iki kutuplu ya da çok kutuplu yapısı ve kutuplar arasındaki ilişki, uluslararası istikrarı ve çatışmayı belirleyen etkenlerdendir. Kutuplaşma demek birden çok devletin en az iki tarafta müttefik olması, bir blok oluşturması demektir. Milletler ittifaklara dahil olduğunda kendi karar verme yetkilerini, yani özerkliklerini belirli oranda azaltmış olmaktadır. Buna karşın, özerk karar vericiler veya kutuplar arttıkça siyasal eylemlerin belirsizliği de artmış olur. Deutsch ve Singer çok kutuplu sistemin iki kutupluya göre daha fazla istikrarlı olduğunu söyler. Bunun nedeni çok kutupluluğun karşıt etkileri sınırlaması ve oluşan belirsizliğin somut bir çatışmaya yönündeki kararı engellemesidir. Waltz ise Morgenthau'nun düşüncesine dayanarak, iki kutupluluğun esnek olmayan yapısı nedeniyle esnek sistemlere göre daha fazla istikrar getirdiğini belirtir. Bloklar birden çok devletin lider devlet etrafında ortak karar almasına dayandığından, kararlardaki belirsizlikler ortadan kalkmış olur. Belirsizlikler ise istikrar yerine yanlış hesaplamalar ve anlamalar nedeniyle çatışmaya müsait bir ortam oluşturur. Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde (1945-1990) bilfiil yaşanan iki kutuplu uluslararası sistem, Deutsch ve Singer'e göre uluslararası çatışmayı arttırmış, Waltz'a göre ise daha fazla çatışmanın, yani savaşın yaşanmasını engellemiştir.⁵²⁶

2.2.3.2.2. Modern savaş stratejisi ve tekniği

Siyasal teoride savaşa ilişkin gelişen konuların başında strateji ve teknik gelir. İlk kapsamlı modern savaş stratejisi teorisi Carl Von Clausewitz'e aittir. Clausewitz, stratejiyi muharebenin (silahlı çatışmalar olarak savaşın bölümleri) amacına uygun olarak yapılması şeklinde tanımlar. O halde, strateji savaş harekâtının tümü için amaca uygun bir hedef saptamak zorundadır. Bu hedef doğrultusunda bir dizi hareket gerçekleştirilir ve tek tek muharebeye girilir. Strateji savaşın her ayrıntısında uygulanmalıdır. Bu anlamda strateji,

⁵²⁵ Galtung, J. (1964). "A Structural Theory of Aggression". *Journal of Peace Research*, 1(2), 96-97 ve Wallace, M. D. (1971). "Power, Status, and International War". *Journal of Peace Research*, 8(1), 24-26.

⁵²⁶ Deutsch, K. W. and Singer, J. D. (1964). "Multipolar Power Systems and International Stability". *World Politics*, 16(3), 390-392 ve Waltz, K. N. (1964). "The Stability of a Bipolar World". *Daedalus*, 93(3), 882-886.

genel bir hedef ve plan olarak tüm taktikleri içerir. Clausewitz'e göre, savaşı tamamen amaca ve elindeki araca göre yönetmesini bilen başkomutan dâhidir. Ancak strateji yapan komutanlar zafere ulaşacaktır. Clausewitz savaş stratejisinin unsurlarını beşe ayırır: manevi etkiler, silahlı kuvvetlerin yapısı ve gücü, harekâtın şekli, arazinin etkileri ve beslenme. Savaşın tümünü etkileyen ruh anlamındaki maneviyat komutanın liderliğini, ordunun savaçılığını, cesaret ve sabrı ve milli duyguları içerir. Ordunun yapısı bakımından ise asker sayısı hayati öneme sahip olup, kuvvetli bir ordu ile sefere çıkmak ikinci bir kuraldır. Harekâtın şeklinde; baskın, kuvvetlerin toplanması ve hile yöntemleri kullanılır. Ayrıca, harekât hatları arasındaki açılar ve harekâtın merkezci veya merkezkaç şeklinde yapılması önemlidir. Yine, dağ, nehir, orman ve yol gibi arazi unsurları savaş harekâtında dikkate alınırsa strateji başarılı olur. Son olarak, savaçlıların beslenme tarzı ve yiyecekleri savaçma yeteneklerini belirlemede bir etkidir.⁵²⁷

Savaş tekniği ise savaş stratejisinin bir parçası olmakla beraber daha çok yöntemlerle ve usullerle ilgilidir. Wright'ın tanımlamasına göre, savaş tekniği, savaşın amaçlarına ulaşmak için araçlar (silah ve örgütlenmeler) ve bu araçların kullanılması (operasyonlar ve politikalar) ile ilgilidir. Bunları tek tek tanımlarsak, bir silah, patlama gücüne, hareketliliğe ve koruma işlevine sahip mekanik aletlerdir. Askeri örgütlenmeler, silahla donatılmış ve komutanın emrine göre ortak hareket etmek için disiplin altına girmiş bireylerden oluşan örgütlü gruplardır. Askeri operasyonlar ise, askeri birliklerin kara, deniz ve havadaki iç ve dış hareketleridir. Askeri politikalar; verilen imkânlarla göre askeri operasyonların hazırlanması ve yönetilmesine yön veren amaç, ilke, yöntem ve kuralları içerir. Savaş tarihi boyunca askeri teknik, birikim ile gelişmiştir. Wright'e göre modern askeri tekniğin gelişiminde dört dönem yaşanmıştır: ateşli silahların kullanılması, orduların profesyonelleşmesi, savaşın merkezileşmesi ve savaşın evrenselleşmesi. Saldırı silahlarına karşılık savunma silahlarının geliştirilmesi teknolojide dengeyi getirmiştir. Bu nedenle, askeri icatların etkisi sürekli yıkıcı olmamıştır. Silahlanma sadece onu icat eden güçlü devletlerin değil, bu devletlerin işgaline karşı direnen yerel güçlerin de lehine olmuştur. Fakat silahlanma genelde güçlü devletlerin amaçlarına uygun olarak siyasal gücün yaygınlaştırılmasına hizmet etmiştir. Askeri tekniğini geliştiren devletler emperyalizmini kurabilmiş ve birbirleriyle mücadeleye girişmiştir. Modern silahlar güçlü devletler arasında sürekli bir savaş tehdidinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durumda diplomasi kullanılması önem kazanmıştır. Ayrıca modern silahların üretimi sanayileşmenin de

⁵²⁷ Clausewitz, a.g.e., 165-166, 168, 176-224.

hızlanmasını sağlamıştır. Modern askeri tekniğin en önemli iki unsuru, medeniyetin getirisi olarak ateşli silah ve uçaktır. Modern askeri tekniğin önemli özellikleri; yüksek mekanik, büyük ölçekli ordular, milli savaşlar, büyük savaşlar ve operasyonların sıklığıdır.⁵²⁸

Savaşın siyasi politikalar ile yakın bir bağı vardır. Aron'a göre, modern uluslararası sistemde her savaş bir stratejik planın uygulaması olarak politikanın parçasıdır. Fakat her savaşta tarafların doğru bir strateji uyguladıkları ve savaşın etkilerinin politika doğrultusunda olduğu söylenemez. 1. Dünya Savaşı bunun önemli bir örneğidir. Savaşta devletler ya kazanmayı ya da kaybetmemeyi hedeflerler. Bir strateji olarak sadece zaferin hedeflenmesi de doğru değildir, her galibiyet savaş sonrasında istenilen düzeni getirmez. Savaşlar düşmanlığın devamına ve başka bir savaşa sebebiyet verebilir. Aron'a göre, barış ve savaş ayrılmaz unsurlardır, barış hedeflenmeden savaş politikası ve stratejisi gerçekçi değildir. Askeri yöntemlerin diplomasi ile beraber düşünülmesi gerekir. Savaş politikasında devletin içinde bulunduğu durum ve karşı ittifakın durumu da dikkate alınmalıdır. Fakat ittifak içerisinde bile savaşın sonuçları devletlerin zıt çıkarlarını ortaya koyabilir. ABD, savaş ve barışı büyük bir strateji içinde kullanabilmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Roosevelt'in, düşmanı yok ettikten sonra barışı sağlama politikası bunu göstermektedir. Savaş politikasının oluşturulmasında ordu ve siyasetçiler ortak hareket ederler. Askeri yollar ve diplomasi devletin çıkarları doğrultusunda ortak kullanılır.⁵²⁹

Zafer savaşın en büyük hedefidir. Savaş, anlaşmazlıkların son belirleyicisi olduğundan, zafer sadece düşman kuvvetini yenmek değil, çatışmaya neden olan anlaşmazlığın istenildiği şekilde sonlanması demektir. Başka bir deyişle, zaferin en önemli unsuru savaşın hedefine ulaşılmasıdır. Zaferin sona erdiği şartlar da zafer bakımından son derece önemlidir. Genellikle düşmanlık savaşan taraflar arasında ateşkes ya da yasal antlaşma şeklinde bir anlaşmayla sona erer. Bu sona erme savaşan tarafların savaşın durmasının, devamından daha yararlı olduklarına inandıklarında gerçekleşir. Bir taraf karşı tarafın toprak ve bağımsızlıkla ilgili siyasal taleplerini kabul ettiğini bildirdiğinde düşmanlık sona ermiş ve başarı sağlanmış olur. Barış savaşın galibi tarafından belirlenir. 1.

⁵²⁸ Wright, Q. (1983). *A Study of War*. Chicago - London: The University of Chicago Press, 63-76.

⁵²⁹ Aron, a.g.e., 25-38.

Dünya Savaşı'na girdikten sonra ABD Başkanı Wilson'un "zafer, kaybedene dayatılan barıştır" sözü anlamlıdır.⁵³⁰

2.2.3.2.3. Savaş sonrası düzen

Savaşların siyasal düzen bakımından büyük sonuçları vardır. Tarihte savaşlar medeniyetlerin yıkılmasına ve kurulmasına neden olmuştur. Modern dünyada da bazı savaşların etkisi ulus devletleri aşip medeniyetleri etkileyebilecek boyuttadır. Wright modern zamanlarda savaşın, medeniyetin ilerlemesi ve düzen bakımından döneme göre iki farklı etkisi olduğu sonucuna varır. 20. yüzyıla kadarki dönemde, savaş modern medeniyetin gelişmesini ve yeni dünya düzeninin kurulmasını sağlamıştır. Bu kapsamda, savaş önemli siyasal değişimlere ulaşmak için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Feodalitenin yıkılarak monarşilerin kurulması ve güçlenmesi ve ulus devletlerin kurulması hep savaş ile olmuştur. Ayrıca, Batı medeniyetinin dünyaya yayılması emperyal savaşlar ile mümkün olabilmiştir. Fakat, Wright son zamanlarda, özellikle de 20. yüzyıl için, savaşın; mevcut kuralları ve kurumları yıkarak istikrarsızlık getirmek, medeniyetin bütünleşmesine zarar vermek, despotik rejimlere neden olmak ve ilerlemeyi bozmak gibi yıkıcı etkileri olduğunu belirtir.⁵³¹

Uluslararası sistemin şekillenmesinde ve güç dağılımının belirlenmesinde savaşın çok önemli bir yeri vardır. Savaş, uluslararası sistemi meşru kılan ve yasallaştıran en önemli etkenlerdendir. Küresel savaşların belirlediği büyük güçler uluslararası sistemi şekillendirmiştir.⁵³² Realist bir anlayışla savaşlar uluslararası güç dengesi çerçevesinde değerlendirilirse, savaşın etkileri de bu dengenin değişimi doğrultusunda analiz edilecektir. Her savaş uluslararası sistemi değiştirecek etkide değildir. Bazı savaşlarda sadece savaşan devletler, ittifakları ve bölge ülkeler etkilenirler. Birden çok devletin veya hegemonik devletin katıldığı savaşlar ise yeni bir güç dengesi oluşturur. Şüphesiz ki, savaş kazanan devletler kendi milli gücünü daha da artırmış ve uluslararası sistem içerisinde konumunu pekiştirmiş olur. Fakat, bir devletin savaştan olumlu ya da olumsuz etkilenmesinin seviyesi, yeni oluşan uluslararası dengeye bağlıdır. Örneğin, kesin savaş kazanan bir devlet, güç dengesinin yeterince değişmemesi durumunda planladığı kazançları elde edemez. Savaş sonrasında imzalanan anlaşmaların galip devlet lehine olmadığı durumlar

⁵³⁰ O'Connor, R. G. (1969). "Victory in Modern War". *Journal of Peace Research*, 6(4), 367-384.

⁵³¹ Wright, 1983, 88-100.

⁵³² Modelski, G. (1972). "War and the Great Powers". *Peace Research Society*, 18, 45-59.

bunun ispatıdır. Burada devletin dahil olduğu ittifakların veya blokların da büyük önemi vardır. Bir devlet savaşı kaybetse dahi, dahil olduğu ittifakın gücü onun savaştan olumsuz etkilenmesini azaltabilir.⁵³³ Gilpin de hegemonik savaşın yeni güç dağılımını belirleyerek uluslararası sistemi değiştirdiğini ve yeni düzen oluşmasını sağladığını belirtir. Zafer ya da yenilgi sistem içerisinde yeni bir hiyerarşi oluşturacaktır. Uluslararası sistemi kimin yöneteceğine ve kimin çıkarlarının yeni düzen içerisinde benimseneceğine savaş sonrasında karar verilecektir. Toprakların dağılımı, yeni kuralların belirlenmesi ve işgücü göçü gibi uluslararası değişiklikler gerçekleşecektir. Tüm bu değişiklikler sonucunda yeni güç dağılımına göre daha istikrarlı uluslararası düzen yaratılacaktır. Fakat savaş sonrası değişim ve düzenin yeniden sağlanması her zaman kısa süreli ve sorunsuz değildir.⁵³⁴

Savaşın devletlerin gelişmesinde önemli bir rolü vardır. Bazı teoriler kurumsallaşmanın ve merkezileşmenin doğmasında rekabetin, zaferlerin ve zor durumların olduğunu iddia eder. Merkezi hükümetin en önemli işlevlerinden olan güvenlik, savaş tehdidi nedeniyle başat bir konumdur. Güvenlik hizmetlerinin gelişmişliğine göre teknoloji kullanımı ve savaş ekonomisi nedeniyle devletin boyutu büyümektedir. Özellikle savaş hazırlığının yapıldığı dönemlerde devlet, merkezi gücünü kullanarak geniş kaynakları kullanır, olağanüstü harcamalar yapar. Ayrıca, askeri kurumlar diğer siyasal birçok kurumu da doğrudan etkilediğinden, onların da gelişmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, resmi kurumların gelişmesinde savaşın önemli bir etkisi vardır. Örneğin, Batı’da vergi sisteminin gelişmesinde savaşın etkili olduğu araştırmalardan ortaya çıkmıştır. Tilly’nin “savaş devleti, devlet de savaşı yapar” sözü bunu anlatmaktadır. Yine, savaş ülke rejimlerinin kendi içsel şartlarına en uygun şekilde değişmesini sağlamaktadır. Tarih göstermektedir ki, yenilen birçok devletin savaştan sonra rejimi değişmiştir.⁵³⁵

Savaş sonrası düzen savaşın yapılaş biçiminden ya da türünden oldukça etkilenmektedir. Öncelikle, büyük savaşlar düzen kuran ve uluslararası sistemi baştan sona değiştiren savaşlardır. Morgenthau, eski zamanlarda yaşanan sınırlı savaşların aksine, modern dünyada yaşanan savaşların “toptan savaş” (total war) olduğunu söyler. Toptan savaşlar, kendilerini duygusal olarak savaşa bağlayan ve belirli bir amacı olan kişilerin

⁵³³ Uluslararası güç dengesi teorisi için bkz. Morgenthau, a.g.e., 161-171.

⁵³⁴ Gilpin, 1981, 198-199.

⁵³⁵ Stein, A. A. and Russett, B. M. (1980). “Evaluating War: Outcomes and Consequences”. In T. R. Gurr (Ed.). *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 408-411.

kitleleri oluşturduğu savaştır.⁵³⁶ Aron'dan yola çıkan Gilpin 1. Dünya Savaşı'nı nitelediği "hegemonik savaş" (hegemonic war) kavramını kullanır. Hegemonik savaş, hâkim devletlerin ve ona rakip olanların uluslararası sisteme liderlik etmek için mücadele içerisine girdiği savaştır. Bu tür savaş egemen devletler arasındaki uluslararası ilişkileri bütünüyle etkileyerek güç dengelerini yeniden belirler ve yeni bir uluslararası düzen kurar.⁵³⁷ Modelski de küresel savaşları (global war) küresel siyasi sistemin yapısını belirleyen çatışmalar olarak tanımlar. Bu savaşlar bir nesilden daha uzun sürebilir ve sonunda yeni bir dünya düzeniyle sonuçlanmaktadır. Küresel savaştan galip çıkan dünya gücü, uluslararası örgütlerle ve barış sürecini belirlemesiyle düzeni devam ettirir.⁵³⁸ Etkisi büyük olan ve özellikle toplum içinde uzun zaman onarılamaz zararlara yol açan savaşlardan birisi sivil savaş (civil war)'dır. Sivil savaşlar; ülke içinde gerçekleşen, toplumsal grupların silahlanarak başlattığı, aşırı şiddete dayanan ve uzun süreli geniş etkili savaşlardır. Savaş sonrasında hâkim toplumsal grubun önderliğinde siyasal iktidar yeniden kurulur ve siyasal düzen genellikle sağlanır. Buna karşın, azınlıkta kalarak hakkını arayan ve siyasette adilce temsil edilmeyi isteyen gruplar mücadeleye devam ederler.⁵³⁹

Bir de etkisi sınırlı olan ve uluslararası güç dengesi içerisinde çatışma olarak daha ileri gitmeyen savaşlar vardır. Amerikan siyaset bilimciler 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bölgesel savaş, nükleer savaş ve soğuk savaş sınırlı savaş anlamında kullanır. Bölgesel savaş; birkaç ülke toprağında düzenli silahlı kuvvetler tarafından yürütülen, belirli plan dahilinde karşılıklı çatışmaların olduğu, bir devletin belirli toprağının işgale uğrayıp şiddet olaylarının yaşandığı savaştır. Bu tarz savaşlar belirli ülkeler arasında sürekli bir çatışma durumu ortaya çıkarır, fakat uluslararası önemli etkileri olmaz. Birbirine sınırı olan ülkeler arasındaki savaşlar genelde bu kapsamdadır.⁵⁴⁰ Nükleer savaşlar yıkıcı insani sonuçları bakımından etkisi büyük olmasına karşın, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası denge içerisinde sınırlıdır. Büyük güçler nükleer silahlara sahip olarak karşılıklı bir tehdit unsurunu elinde bulundurmakta ve birbirini dengelemektedir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra artık nükleer saldırılar bir savaşı değil

⁵³⁶ Morgenthau, a.g.e., 392-394.

⁵³⁷ Gilpin, 1981, 198.

⁵³⁸ Modelski, 1978, 214-223.

⁵³⁹ Sivil savaş için bkz. Balfour, N. (1963). "Civil Rights or Civil War in the United States?". *The World Today*, 19(9), 399-407.

⁵⁴⁰ Bölgesel savaş için bkz. Kveder, D. (1953). "Territorial War: The New Concept of Resistance". *Foreign Affairs*, 32(1), 91-108.

tehdidi simgelemektedir.⁵⁴¹ Soğuk Savaş ise doğrudan çatışma bakımından etkisi az, siyasal mücadele ve kamplaşma bakımından etkisi büyük bir savaştır. Soğuk Savaş'ın temel özelliği devletlerin silah ile birbiriyle çatışarak değil, tehdit ile gücünü göstererek birbiri ile mücadele içerisine girmesidir. Bu kapsamdaki sıcak savaşlar bloklara liderlik eden devletler arasında değil, üçüncü ülke topraklarında hegemon devletlerin desteğiyle yaşanmaktadır. Soğuk Savaş 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bir tarafta ABD öncülüğündeki Batı Bloğu diğer tarafta Sovyetler Birliği öncülüğündeki Komünist Blok arasında yaşanmıştır. Soğuk Savaş uluslararası sistemin iki kutupluluk özelliğini pekiştirmiştir. Bu yönüyle uluslararası düzen bakımından son derece önemlidir.⁵⁴²

Barış, savaşın olmadığı bir siyasal düzen durumudur. Başka bir deyişle, savaşların engellenmesi ya da sona erdirilmesi küresel bir düzen durumunun ta kendisidir. Kant iki asırdan önce bir zamanda “sürekli barış” konusunda bir deneme yazmıştı. Kant sürekli barışın sağlanması için anlaşmalara, egemen devlete, sürekli orduların yokluğuna, cumhuriyetçi anayasaya, devletler hukukuna ve dünya vatandaşlığına vurgu yapmıştır.⁵⁴³ Her ne kadar sürekli ve küresel bir barışı sağlamak imkânsız olsa da, belirli bir sürede ve belirli bir bölgede barışın sağlanması siyasal düzeni sağlayacaktır. Barışa olan inancın gerçeğe yansıdığı en güzel örnek 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da kalıcı bir barışın sağlanmasıdır. Sonrasında kurulan Avrupa Birliği bölgesel siyasal düzenin sağlanmasında önemli bir gelişme olmuştur. Liberal teori, anarşinin etkilerini yok ederek barış sağlayacak gelişmenin demokrasinin yaygınlaşması olduğunu söyler. Buna karşın, teoride demokrasi ile barış arasında doğrudan bir bağ olmadığına dair önemli itirazlar gelmiştir. Birçok uluslararası teorisyenler barışı sağlamada devletlerin güçlerinin ve realist politikanın belirleyici olduğunu düşünmektedir. Yakın tarih göstermektedir ki, birçok savaşın ortaya çıkmasında demokratik hükümetlerin doğrudan bir bağı bulunmaktadır. Waltz'ın da belirttiği üzere, içsel rejimin uluslararası politikaya yansımaları pek mümkün gözükmemektedir.⁵⁴⁴

⁵⁴¹ Nükleer savaş için bkz. Halperin, M. H. (1961). “Nuclear Weapons and Limited War”. *The Journal of Conflict Resolution*, 5(2), 146-166.

⁵⁴² Soğuk savaş için bkz. Brzezinski, Z. (1992). “The Cold War and Its Aftermath”. *Foreign Affairs*, 71(4), 31-49.

⁵⁴³ Kant, a.g.e., 323-344.

⁵⁴⁴ Waltz, 2000, 8-10.

2.2.4. Siyasal Değişimin Olumsuzluğu

Siyasal değişim her zaman başarı ile sonuçlanmaz, bazı değişimler amaçlananın aksine sonuçlanır. Çoğu siyasal değişim sürecinde veya sonunda toplumsal huzursuzluk ve karmaşa yaşanır. İşte, bu durumları ifade etmek için “siyasal değişimin olumsuzluğu” kavramı kullanılabilir. Siyasal değişimlerin olumluluğu ya da başarısı hedefine ulaşması ve düzen ile ölçülür. Değişime neden olan toplumsal taleplerin öngördüğü sonuçlar elde edilemezse veya değişim sonucunda toplumsal düzensizlik yaşanmışsa değişim olumsuz sonuçlanmış demektir. Klasik gelişme teorisi modernleşmenin öngördüğü değişimler konusunda çok iyimserdi. Buna karşın, özellikle son dönem değişim teorilerinde olumsuz durumlara ve başarılı değişimin şartlarına değinilmiştir.

Siyasal değişimin olumsuz durumlarını içeren birçok siyasal teori bulunmaktadır. Bu teorilerde; kaos, savaş, çatışma, karmaşa, şiddet ve terörizm gibi birçok kavramdan ve olgudan söz edilmiştir. Fakat, incelemede bunları sınırlandırmak gerekir. Burada siyasal değişimin olumsuzluğuna ilişkin olgular üçe ayrılarak; siyasal çatışma, siyasal bozulma ve siyasal şiddet başlıklarında ele alınacaktır. Bunlardan siyasal çatışma toplumsal çatışmayı içermekle birlikte, ondan daha geniş olarak grupların çatışmasının siyasal alana taşınmasını içerir. Siyasal bozulma, toplumda yaşanan ahlaki çöküntü doğrultusunda siyasal alanda yolsuzluk ve kayırmaca gibi olumsuz durumların yaşanmasıdır. Huntington’un geliştirdiği pretoryanizm, bir siyasal bozulma türü olup askeri yönetimi içerir. Siyasal şiddet ise, siyasal alanda şiddetin görüldüğü ve siyasal protestolar ve sivil itaatsizlik gibi durumların yaşandığı genel bir olaylar bütünüdür. Siyasal şiddet içerisinde yer alan terörizm günümüzde yaşanan en önemli siyasal şiddet türlerindedir.

2.2.4.1. Siyasal çatışma

Toplumsal ve siyasal çatışmaların temelinde bireyin kötülüğü, yani olumsuz psikolojik durum olduğu kabul edilen bir anlayıştır. Karl Mannheim birey ve toplum arasındaki kopmaz bağdan yola çıkarak toplumsal olumsuzlukları bireyin olumsuzluğuna bağlamaktadır. Toplumdaki düzensizliğin veya karmaşanın temel nedeni insanın bozukluğudur. Bazı inanışlar ve ideolojiler insanın saldırganlığına, bu da çatışmaya neden olmaktadır. Aynı zamanda birey ve toplum arasındaki olumsuzluk ilişkisi çift taraflıdır. Toplumda genel olarak oluşan güvensizlik durumu bireyi daha da güvensiz hale getirir.

Sonuçta toplum da güvensiz ve düzensiz bir yer haline gelir.⁵⁴⁵ İnsanları siyasal protestolara ve şiddete katılmayı hazır eden koşulları anlamının yollarından birisi psikolojik etkenleri düşünmektir. Bireyin psikolojisi, dahil olduğu toplumsal grubun psikolojisini belirler. Çatışmacı eylemlerde bulunan toplumsal grupların iki temel psikolojik dürtüsü yoksunluk ve kızgınlıktır. Kişinin sosyal şartlarını iyileştirememesi ve ideolojik ve rasyonel dürtülerle kızgın olması, şiddete ve kamu protestosuna yol açabilir.⁵⁴⁶

Bazı sosyal bilimciler toplumsal çatışmanın doğal bir süreç olduğunu belirtirler. Bunlardan Ralf Dahrendorf, her toplumda değişimin ve çatışmanın kaçınılmaz olduğu düşüncesinden yola çıkar. Bir toplumda çatışmalar birçok alanda görülmektedir ve her bir toplumsal unsur değişime etki ederek çatışmaya neden olabilir. Sosyal çatışma teorisi bir toplumda çatışmanın oluşumunu şöyle analiz eder: öncelikle pozitif ve negatif hâkim roller iki zıt grubun doğmasına neden olur. Bu gruplar arasındaki çelişkinin nedeni karşıt çıkarlardır. Karşıt gruplara ait üyeler kendi içlerinde örgütlenirler ve çıkar grubuna dönüşürler. Çıkar grupları statükonun değişimi veya muhafazası arasında çatışma yaşarlar. Sonunda çatışma hâkim ilişkileri değiştirerek sosyal yapıların değişmesine neden olur.⁵⁴⁷ Wilbert Moore'un değişim konusunda düzenin karşıtı olarak "kaos" (karmaşa) kavramını kullanır. Sosyal değişimlerin kaotik durumu kendini gerilimler olarak gösterir. Gerilimler ve toplumsal sorunlar değişim kadar toplumun gerçeğidir. Toplum bu anlamda gerilim - sorun yönetme sistemidir. Bazı değişimlerde toplum kendini yönetemez ve karmaşa doğar. Gerilimler değişimlerin türü ve hızı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Belirsizlik ve tahmin edilemezlik, hareketli sosyal yapılardan ve toplumu etkileyen çeşitli dengelerin çokluğundan ileri gelmektedir.⁵⁴⁸

Toplumsal çatışmayı açıklayan teorilerden en bilineni diyalektik anlayışa dayalı sınıf çatışmasıdır. Karl Marx toplumda burjuvazi ve işçi sınıfı olmak üzere iki temel sınıfın olduğunu ve bu sınıfların sürekli bir çatışma halinde olduğunu söylemişti. Buna göre, mevcut kapitalist sistem burjuvazi sınıfının hegemonyası altında işlemektedir. Fakat kapitalist üretim ilişkileri diyalektik olarak kendi içsel çelişkisi nedeniyle çökecektir. Sonrasında, burjuvazi sınıfı kendisi ile çatışan işçi sınıfının hâkimiyeti altına girecektir.

⁵⁴⁵ Mannheim, a.g.e., 117-129.

⁵⁴⁶ Gurr, T. R. (1970). "Sources of Rebellion in Western Societies: Some Quantitative Evidence". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391, 128-144.

⁵⁴⁷ Dahrendorf, R. (1964). "Toward a Theory of Social Conflict". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books Publishers, 99-107.

⁵⁴⁸ Moore, a.g.e., 3-13.

Marx'ın bu sınıfsal çatışma teorisi sadece toplumsal alana has değildir, çünkü Marx topluma hâkim sınıfın üst yapıdaki siyaset - yönetim alanına da hâkim olacağını belirtir. O halde, sınıf çatışması devlette de yaşanmaktadır.⁵⁴⁹

Çok çeşitli biçimlerde görülen siyasal şiddet olaylarının en belirgin görünümüleri isyan ve protestolardır. Robert Gurr, toplumlarda yaşanan siyasal çatışmanın, isyan ve protestoların kapsamı ve yoğunluğuna göre değerlendirilebileceğini belirtir. Toplumsal gruplar kendi çıkarlarını korumak için harekete geçmekte ve siyasal eylemlerde bulunmaktadır. Çatışmanın protesto mu yoksa isyan mı olacağını siyasal sistemin gücü belirleyecektir.⁵⁵⁰ Gurr sivil çatışmaların ardında yatan etken olarak genel hoşnutsuzluğu belirtir. Bir toplumda hoşnutsuzluğun kapsamı ve yoğunluğu arttıkça çatışmalar da artar. Hoşnutsuzluğun ardında yatan ise grupların sosyal şartlarının kötüleşmesi ya da yoksunluğun artmasıdır. Hoşnutsuz grup çatışmasını haklı nedenlere dayandırdıkça çatışmanın boyutu daha da artacaktır. Çatışan gruplar genelde rejim savunucuları ve muhalifleri olmak üzere iki tarafa ayrılırlar. Çatışan gruplar arasındaki denge siyasal düzeni de belirleyecektir. Grupların çatışma durumunu ortadan kaldıran tek şey siyasal sistemin meşruiyeti, yani sürekliliği ve kapsamıdır.⁵⁵¹ Gurr, 1960'lı yıllardan başlayarak Soğuk Savaş sonrası dönemde, grupların devlete karşı mücadelesi şeklinde, özellikle az gelişmiş ülkelerde etnik-siyasal çatışmaların yaşandığını belirtmektedir. Aynı dönemde görülen en açık siyasal çatışmalardan birisi azınlıklar kaynaklıdır.⁵⁵²

Siyasal çatışmaların yaşandığı süreçlerin başında modernleşme gelmektedir. Cyril Black modernleşme süreçlerinin, hızı ve kapsamı bakımından birçok toplum için olumsuz sonuçlandığını belirtir. Bazı ülkelerde siyasal, ekonomik ve sosyal gelişme iç savaşlarla ve şiddet olaylarıyla beraberdir. Toplumsal değerleri ve gelenekleri hızla ve kapsamlı olarak yok eden değişimler düzenden çok karmaşa getirir. Black için doğru ve topluma uygun bir modernleşme süreci ancak doğru modernleşme politikaları ile gerçekleşir. Doğru modernleşme politikalarının uygulanabilmesi ise meşru ve güçlü bir siyasal liderlik ve buna uyumlu kamu yönetimi ile mümkündür. Black'e göre, modernleşme süreçlerinde

⁵⁴⁹ Marx, 2011, 38 ve Marx - Engels, 2011, 116-130.

⁵⁵⁰ Lichbach, M. I. and Gurr, T. R. (1981). "The Conflict Process: A Formal Model". *The Journal of Conflict Resolution*, 25(1), 3-29.

⁵⁵¹ Gurr, 1970, 128-144.

⁵⁵² Gurr, T. R. (1994). "Peoples Against States: Ethnopolitical Conflict and the Changing World System". *International Studies Quarterly*, 38(3), 347-348 and Gurr, T. R. (1993). "Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict Since 1945". *International Political Science Review*, 14(2), 161-162.

yaşanan sorunların temelinde siyasal iktidarın geleneksel liderlikten, modern liderliğe tam olarak aktarılamaması yatmaktadır.⁵⁵³ Shumuel Eisenstadt da çatışma ve anlaşmazlıkların modernleşme sürecinde yaşanan değişimlerin kaçınılmaz unsurları olduğunu belirtir. İlk olarak, şehirleşme ve köyden kente göç hem kentlilerin hem de göç eden geleneksel kesimlerin düzenini bozmuştur. Yine, sanayileşme süreci geleneksel işleri yok ederek yaygın işsizliğe neden olmuştur. Ayrıca, sekülerleşmeyi de içeren kültürel modernleşme süreci geleneksel değerleri yıkmış, sonuçta birlikte yaşamaya dayalı aile yapısı bozulmuştur. Dahası, modernleşme süreci bazı sosyal grupların merkeze çekilmesine, bazılarının da dışlanarak yabancılaşmasına neden olmuştur. Eisenstadt'ın vurguladığı, değişime karşı başkaldırının yaşanmasıdır. Bu ise düzensizlik ve bozulma getirir. Sorun basit bir değişim değil, toplumsal farklılaşmayı getiren toplumsal yapıların değişmesidir. Başkaldırılara neden olan konuların bir kısmı toplumsal düzenin sorunları üzerine, bir kısmı da kültürel geleneğe odaklanmıştır. Eisenstadt başkaldırının başlıca üç temel konusu olduğunu belirtir: toplumsal düzen ve adalet, yeni ortak simgeler ve bireysel ilişkiler.⁵⁵⁴

Klasik modernleşme teorisi içerisinde, geleneksel ülkeleri ulus devletlere dönüştürmenin yolunun yasal sistemin kurulmasından geçtiğine inanılır. Fakat Lucian Pye, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni koyulan kuralların ve bu kuralların yer aldığı yasaların toplumda istikrarsızlığa ve katılığa neden olabileceğini belirtir. En başta Batılı yasal sistem öngörüldüğü gibi belirsizlikleri ve sorunları giderememiştir. Aksine yasalar uygulandıkça birçok ülkede toplumsal ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Artık insanlar sorunlarını yargı yolunu kullanarak çözmeye çalışmış, bu ise geleneksel değerleri ve yolları bertaraf ederek orantısız cezalara yol açmıştır. Ayrıca, Asya ve Afrika devletlerine getirilen Batılı yasalar ulusal yöneticiler için karmaşık, zor, birbirine bağlı ve katı olduğundan yönetimde huzursuzluklar getirmiştir. Sonuçta, bir yabancılaşma ve dış yardımlara muhtaç olma durumu oluşmuştur.⁵⁵⁵

Sivil çatışma ve uluslararası çatışma arasında, başka bir deyişle iç ve dış çatışmalar arasında bir bağ olduğu hep iddia edilmiştir. İç çatışmaların savaflara neden olduğu kabul edilmekle beraber, savafların iç çatışmalara neden olduğu tartışmalıdır. Gruplar arasında çıkar çatışması karmaşık bir dış politikaya neden olurken, seçkinler arasındaki mücadele bölünmüş bir topluma ve dış tehditlere karşı zayıf bir devlete neden olur. Bazıları, örneğin

⁵⁵³ Black, a.g.e., 157-163.

⁵⁵⁴ Eisenstadt, 2014, 36-41, 49-51.

⁵⁵⁵ Pye, 1966, 113-124.

Jean Bodin ve William Sumner, savaşların içte bütünlüğü sağlayarak çatışmaları ortadan kaldırdığına inanmaktadır. Bu ilişki devrimlerle savaşlar arasında da kurulabilir. Bazıları da, örneğin, Charles Tilly ve Walter Laqueur, savaşların devrimlere neden olduğunu iddia etmektedirler.⁵⁵⁶ Uluslararası çatışmanın en görünen örnekleri savaşlar ve uluslararası şiddettir. Birçok teori uluslararası çatışmanın nedenlerini açıklarken savaşın dinamiklerini de açıklar. Uluslararası çatışmada aktörler ya ulusal devletler ya da birden çok devleti etkileyen etnik veya siyasal geniş gruplardır. Uluslararası şiddetin ortaya çıkışı, eleştirel bir bakış açısıyla, etkin bir uluslararası gücün ve yasaların olmaması ile açıklanabilir. Her ne kadar uluslararası alanda kesin yargılara varmak zorsa da, burada temel etken ulusal devletin ihtirasıdır.⁵⁵⁷

2.2.4.2. Siyasal bozulma ve pretoryanizm

Modernleşme süreçlerinde yaşanan değişimin olumsuz sonuçları için iki önemli kavram kullanılır: siyasal bozulma (political decay) ve pretoryanizm (praetorianism). Siyasal bozulma, yozlaşmayı (corruption) da içine alacak şekilde siyasal iktidarın yetersiz kaldığı ve siyasal sistemin işlemediği bir durumdur. Pretoryanizm ise, askeri yönetimi içeren bir siyasal bozulma türüdür. Siyasal bozulmayı ifade eden kavramlar klasik felsefede de kullanılmıştır. Platon, oligarşinin yozlaşmaya neden olduğunu ve oligarşi ile kitleler arasında ve yükselen grupların kendi arasında çatışmaların yaşandığını belirtmişti. Despotik rejimin bir özelliği olan yozlaşmış devlet Platon'un ifadesiyle, kuvvetin, refahın, sayıların ve karizmanın hâkim olduğu devlettir.⁵⁵⁸ Yozlaşmış devlet, Aristoteles'in ifadesiyle yöneticilerin kişisel çıkarlarına dayanan yanlış anayasal yönetimi ve Machiavelli'nin ifadesiyle her türlü şiddetin, büyük eşitsizliklerin olduğu, barış ve adaletin olmadığı, hırsın, kuralsızlığın ve sahtekârlığın yükseldiği bir siyasal yönetimdir.⁵⁵⁹ Klasik felsefeden ilham alan Huntington yozlaşmış toplum kavramını; yasaların, otoritenin, birlikteliğin, disiplinin ve fikir birliğinin olmadığı, bireysel çıkarların kamusal çıkarlardan önde geldiği, yurttaşlık yükümlülüklerinin olmadığı ve siyasal kurumların zayıf, sosyal kuvvetlerin ise güçlü olduğu bir toplum anlamında kullanır.⁵⁶⁰ William Kornhauser ise

⁵⁵⁶ Stohl, M. (1980). "The Nexus of Civil and International Conflict". In T. R. Gurr (Ed.). *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 297-299.

⁵⁵⁷ Zinnes, D. A. (1980). "Why War? Evidence on the Outbreak of International Conflict". *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 331-334.

⁵⁵⁸ Platon, a.g.e., 268-272.

⁵⁵⁹ Aristoteles, a.g.e., 110 ve Machiavelli, a.g.e., 32.

⁵⁶⁰ Huntington, 1965, 415.

kitlesel yozlaşmış toplumu kurumların olmadığı, seçkinlerin kitlelere ulaşabildiği ve kitlelerin seçkinlerce modernleştiği bir toplum olarak niteler. Ayrıca, kurulu olan siyasal iktidar oldukça otoriter olup, bu iktidarın ortadan kaldırılmasına yönelik radikal kitlesel hareketler yaşanmaktadır.⁵⁶¹

Huntington öncelikle geleneksel ve radikal pretoryanizm ayrımı yapar, sonra da geleneksel olanı üçe ayırır. Bunlardan Batı sömürgeciliğinde, yerli - ulusal yöneticilerin otoritesi emperyal devlete bağlıdır. Ordu emperyal kuvvetlerin bir unsuru iken, siyasal kurumlar ve meşruiyetin geleneksel kaynakları oldukça zayıflatılmıştır. Sömürgeciliğe karşıtlık özellikle yerli ama modern değerlerle yetişmiş orta sınıf seçkin kesimden gelmektedir. Monarşik pretoryanizm ise ordunun etkili olduğu ve geleneksel kurumların varlığını devam ettirdiği bir merkezi siyasal sistemi tanımlar. Bu yönetimlerde yüksek bir meşruiyet varken siyasal kurumlar oldukça katıdır. Fakat orta sınıf sosyal grupların siyasete katılımının monarşileri yıkması kaçınılmazdır. Geleneksel pretoryanizmin en geniş türü oligarşik olandır. Oligarşik pratoryanizm özellikle 19. yüzyıl Latin Amerika ülkelerinde görülürken geçen yüzyılda örnekleri sürmüştür. Bağımsızlık sonrasında birçok ülkede toplumsal kuvvetlerin ve siyasal kurumların zayıf olduğu, buna karşın siyasal katılım ile birlikte sendikalar gibi bazı grupların siyasette etkili olduğu dönem yaşanmıştır. Bu yönetimlerde hâkim toplumsal kuvvetler başta ordu olmak üzere, toprak sahipleri ve din adamları sınıfıdır. Huntington'un 20. yüzyılda birçok modernleşen ülkeler için geçerli olarak gördüğü istikrarsız siyasal durum radikal pretoryanizm'dir. Bu yönetimin temel özelliği siyasal katılım yoluyla kitlesel ve kapsamlı olmasıdır. Radikal pretoryan toplumda şehirlilere karşın kırsal kesimdekiler veya şehre kırsal kesimlerden göç eden kitleler etkindirler. Dolayısıyla, kent yaşamında ve siyasette istikrarsızlıklar yoğun biçimde görülür. Eğer kırsal kitleler mevcut iktidara veya düzene karşılarsa büyük kargaşa veya isyan yaşanır. Ordunun etkin bir rol aldığı isyanlar orta sınıfların siyasete girmesine neden olur. Gruplar arasında sürekli bir mücadele yaşanırken grevler, rüşvet, gösteriler ve isyanlar gibi siyasal eylemler otoriteyi sarsar. Huntington'un vurguladığı bir başka tür olan kitlesel pretoryanizm, radikal pretoryanizmin birçok özelliğini taşımaktadır. Geleneksel pretoryanizmden radikal pretoryanizme geçişte ordu ciddi bir rol üstlenmektedir. Modernleşmenin ilk dönemlerinde ordu modernleştirici ve ilerlemeci bir rol oynamaktadır. Oligarşik - monarşik yönetimlere karşı duran ordu, reformları ve milli bütünleşmeyi desteklemektedir. Giderek statüsünü ve özerkliğini güçlendiren ordu, milliyetçi ve

⁵⁶¹ Kornhauser, W. (1959). *Politics of Mass Society*. New York: The Free Press, 119.

ilerlemeci bir işlev üstlenmek amacıyla orta sınıflarla işbirliği yaparlar ve iktidara karşı gizli bir ittifak oluştururlar. Sonuçta darbe veya isyan yoluyla iktidar devrilir. Yapılan darbe; radikal, orta sınıf destekli ve reformcu bir darbedir.⁵⁶²

Yakın dönem - modern bozulmuş yönetimleri değerlendirirsek, hızlı modernleşme süreci içerisinde siyasal bozulma yaşayan toplumlar görürüz. Huntington asıl meselenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal kuvvetlerin siyasallaşması olduğunu söyler. Toplumsal güçler siyasal meselelerle ilgilidir ve siyasete müdahale etmeye hazırdır. Sadece gruba ait çıkarlar için değil, tüm toplumsal çıkarları kendi meseleleri haline getirirler. Ordu ile birlikte dini gruplar ve örgütlenmiş sınıflar gibi toplumsal güçler de siyasete müdahalede bulunabilir. Aslında her ülkede özelleşmiş toplumsal grupların siyasete etkisi bulunmaktadır. Fakat, yasalara ve siyasal etiğe aykırı olarak grupların çıkarları doğrultusunda siyasete doğrudan müdahaleleri ancak yozlaşmış devletlerde görülür. İşte, yozlaşma bu sosyal grupların daha fazla iktidar elde ederek servet kazanması durumunda ortaya çıkar. Askeri müdahaleler başta Latin Amerika ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere özellikle 1960'lı yıllarda birçok ülkede görülmüştür. Huntington bu durumun askeri müdahalelerin siyasal modernleşmenin vazgeçilmez bir parçası olduğunu gösterdiğini belirtir. Bu ülkelerde ordu atama ve mali işler gibi kurumsal işlerle ilgilenmekle kalmaz, siyasal sistemi kullanarak güç ve statü elde etme peşinde gider. Hedefleri genel, kapsamlı ve somuttur.⁵⁶³

Pretoryan toplumların genel bir özelliği siyasal kurumların etkili işleyememesidir. Bu siyasal sistemler özerk, karmaşık, bütüncül ve uyum sağlayabilir bir yapıdan uzaktır. Bunun bir açıklaması da siyasal kurumların ve siyasal liderlerin meşru yönetici ve arabulucu olarak görülmemesidir. Bunun sonucunda etkili sosyal gruplar arasında her zaman çatışma çıkar ve çatışmaların giderilmesi pek mümkün değildir. Bu durum aynı zamanda iktidarın bölündüğünü, parçalı bir iktidar yapısının olduğunu gösterir. Herhangi bir siyasal gruba veya lidere ait iktidar kaygan zemindedir, her zaman elden gidebilir. Siyasetçilerin gruplarla olan ilişkileri de değişkendir, siyasetçiler bir gruba olan bağlılıklarını değiştirebilirler. Dahası, pretoryan siyasette etkili siyasal kurumların ve

⁵⁶² Huntington, 1968, 198-219.

⁵⁶³ Huntington, 1968, 192-194

bilinçli siyasal toplumun olmaması nedeniyle siyasal katılım her alanda bulunmamaktadır. Bu toplumlarda siyasal katılım arttıkça istikrar azalır.⁵⁶⁴

Kurumsal gelişme merkezli siyasal bozulma kavramını açıklayan bilim adamı Huntington'u takip eden Fukuyama'dır. Fukuyama da rejim türlerine bakılmaksızın siyasal kurumların geliştiği gibi düşüşe geçtiği teorisinden yola çıkar. Ona göre, siyasal bozulma siyasal gelişmenin bir şartıdır. Yeni istikrarlı bir düzen kurulması için kaotik bir geçişin yaşanması gerekir. Aynı zamanda Fukuyama kurumların doğal olarak düşüşünü değişme bağlar. Sosyal hareketlilik ve çevresel değişimler kurumları işlevsiz hale getirebilir. Kurumlar değişen şartlara uyum sağlamada zorluk çekerler. Bunun en önemli nedenleri insanların rasyonel olmayan şekilde kurumları yönetmeleri ve yeni katılan grupların dengeyi bozmasıdır. Fukuyama modern siyasal kurumların insanların gayri rasyonel davranışları nedeniyle bozulmasını repatrimonilizasyon kavramı ile ifade eder. Tarihte oligarşik yönetimlerin devletlerin çökmesine neden olmasına ilişkin birçok örnek vardır. Fukuyama gücün merkezileşmesini ve seçkinlerin yönetimini ortadan kaldırarak demokratik bir yönetim hedefleyen Amerikan siyasetinin bile bunu başaramadığını belirtir. Amerikan devleti hedeflenin aksine, kapitalist ekonominin de etkisiyle, eşitsiz bir siyasal güç dağılımı üretmektedir. Amerikan kurumların bozulması en çok kurumların işlevsizliği ve siyasal aktörlerin gücünün eşitsiz dağılımı nedeniyle gerekli reformların yapılamaması anlamına gelir. Her ne kadar güçlü ekonomik sistem çökmese de, siyasal alan bir düzensizlik içine girebilir.⁵⁶⁵

2.2.4.3. Siyasal şiddet

Birden çok kişi tarafından yapılan veya birçok kişiyi etkileyen şiddet toplu şiddettir. Toplu şiddeti de içerecek şekilde siyasal amaçlar güden ve iktidarı etkileyen şiddet de siyasal şiddettir. Dolayısıyla sosyal bilimlerde şiddetin bireysel, toplumsal ve siyasal olmak üzere üç boyutu vardır. Siyasal şiddeti, siyasal olmayan şiddetten ayırmak zor olsa da bazı ölçütler belirlenebilir. Bunlar; geniş kapsam, siyasal amaç ve uzun süre'dir. Gurr'un tanımlamasına göre, bir toplumda siyasal rejime veya onun aktörlerine karşı toplu şiddet eylemleri gerçekleştirildiğinde siyasal şiddet olur. Siyasal şiddetin kaynağı isyan ile ifade edilebilir. Siyasal şiddet bir toplumda gruplar arasında belirli bir süre devam eder.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Huntington, 1968, 194-198.

⁵⁶⁵ Fukuyama, F. (2015). *Political Order and Political Decay*, London: Profile Books, 462-466.

⁵⁶⁶ Gurr, T. R. (1970). *Why Man Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 3-4.

Siyasal şiddetin devlet tarafından da yapılan eylemler olduğuna dair birkaç görüş olsa da, genel kanı var olan düzene ve de özellikle devlete karşı yapılmasıdır. Bu nedenle, siyasal şiddet genellikle yasadışı olarak tanımlanır. Harry Eckstein siyasal şiddetin bir türü olan iç savaşı bir siyasal düzeni değiştirmeye yönelik şiddet olarak tanımlar.⁵⁶⁷

1960'lı ve 1970'li yıllarda sosyal araştırmalara dayanılarak birçok siyasal teoride çatışma ve siyasal şiddet açıklanmaya çalışılmıştır. Ekkart Zimmerman siyasal teorilerde yer alan siyasal şiddetin belirleyicisi olan etkenleri şöyle başlıklandırmıştır:

- Sosyo ekonomik gelişme
- Sosyo ekonomik değişim
- Siyasal gelişme
- Yapısal uyumsuzluklar
- Zor kullanma
- Dış çatışmalar
- Sosyo ekonomik eşitsizlikler
- Diğer değişkenler (yasa karşıtlığı, çatışma geleneği ve kültürel bağlar).⁵⁶⁸

Siyasal şiddetin en önemli tarafı devlettir. Toplu şiddetin olduğu bir yerde çatışan politikaların ve bu politikalarından birini temsil eden siyasal iktidarın veya bürokrasinin olmaması mümkün değildir. Bu anlamda, Charles Tilly'nin tanımladığı üzere şiddet bir siyasettir. Devlet ya şiddeti bastıran bir güç ya zor kullanarak şiddet uygulayan bir araç ya da şiddetin taraflarından biri olan toplumsal grubun temsilcisi yani, doğrudan tarafıdır. Genellikle şiddet ile devlet arasında ters bir ilişki bulunur, devletin güçlü olduğu yerlerde şiddet zayıftır. Devlet kamu düzeni adına silahlı gücünü ve yargılayıcı ve cezalandırıcı araçlarını kullanır. Devletin meşru gücü olarak zor ile şiddet arasında bir ayırım yapmak zordur. Ancak yasallık bu ayırımı bir ölçüt olabilir. Siyasal şiddet doğrudan siyasal aktörlerle ve siyasal iktidarın ilişkide olduğu toplumsal gruplarla ilgilidir. Şiddetin en görünen yüzü toplumda ve siyasette bir sınıflaştırmanın olmasıdır. Sınıflaşmanın ya da kutuplaşmanın sert olduğu ve en üst düzeyde yaşandığı durumlarda şiddet de sert olur ve devletin işlevi yetersiz hale gelir. Ayrıca, siyasal iktidardan bağımsız olarak devlet içerisinde yer alan bazı görevliler ve siyasetçiler şiddet uygulayan kişiler olabilir. Rejimler

⁵⁶⁷ Eckstein, H. (1964). *Internal War: Problems and Approaches*. New York: Free Press, 133.

⁵⁶⁸ Zimmermann, E. (1983). *Political Violence Crises Revolutions*. Cambridge: Schenkman Publishing, 94-139

kitlesel şiddet bakımından devletler için belirleyici bir etkense de önemli olan devletin kapasitesidir. Kapasitesi yüksek devletler şiddeti engelleyen güçlerdir. Fakat, devletin içinde bulunduğu şiddet devlet kapasitesini artırır. Bununla beraber, demokrasilerde devlet denetimi bulunduğundan, devletin şiddete başvurma olanağı yoktur.⁵⁶⁹

Son dönem siyasal şiddet teorileri içerisinde Robert Gurr, Ivo Feierabend ve Douglas Hibbs öne çıkmaktadır. Gurr siyasal şiddet kavramını sivil çatışma (civil strife) kavramı şeklinde kullanır. Bu kavram belirli bir siyasal alanda tüm sivil kuvvetlerin kişilere ve mala karşı yaptıkları saldırıları ifade eder. Sivil çatışmalar üç boyutta olur: karmaşa (gösteriler, grevler ve isyanlar gibi kendiliğinden gelişen kitlesel çatışmalar), komplolar (siyasi cinayetler, terör eylemleri ve darbeler gibi küçük çapta düzenli çatışmalar) ve iç savaş (yoğun şiddeti, terörizmi, gerilla veya sivil savaşları içeren geniş çapta örgütlü çatışmalar). Gurr şiddeti psikolojik bir analizle değer yoksunluğuna bağlar. Göreceli yoksunluk kavramı (relative deprivation) kişilerin beklentileri ile yetenekleri arasındaki uyumsuzluğu ifade eder. Kişiler beklenti ile yetenekleri arasında ne kadar uyumsuzluk görürse o kadar hoşnutsuzluk yaşarlar. Benzer şekilde, değerlere atfedilen önem ile değerlerin karşılanması arasındaki fark hoşnutsuzluğu artırır. Bu durumdaki kişiler yoksunluğunun kızgınlığını yaşarlar. Kızgınlık ise karşı bir tepki olarak saldırganlığa neden olur. Gurr aynı zamanda siyasal şiddeti gerekçelendirme (justification) ile açıklar. Potansiyel şiddetin eylemsel şiddete dönüşmesi, inanış ve geleneklerle beraber oluşan gerekçelendirme ile olur.⁵⁷⁰ Feierabend ise siyasal şiddet bağlamında siyasal istikrarsızlık (political instability) kavramına vurgu yapar. Feierabend 1948 - 1962 yılları arasında siyasal şiddet eylemlerine ilişkin deneysel verileri esas alır. Buna göre, toplumsal isteklerin karşılanmaması durumunda sistemik kızgınlık (systemic frustration) ve bunun sonucunda siyasal istikrarsızlık çıkar.⁵⁷¹ Hibbs de sosyal araştırmalardan elde ettiği verilere dayanarak kitlesel siyasal şiddet (mass political violence) merkezinde siyasal şiddeti açıklamaya çalışmıştır. Hibbs kitlesel siyasal şiddeti; toplu protestolar (ayaklanmalar, grevler ve hükümet karşıtı gösteriler) ve iç savaş (cinayetler, ölümler ve silahlı saldırılar) ile ölçmüştür.⁵⁷²

⁵⁶⁹ Tilly, C. (2009). *Kolektif Şiddet Siyaseti* (Çev. S. Özel). Ankara: Phoenix Yayınevi, 49-77.

⁵⁷⁰ Gurr, 1970, 59, 234-240 ve Gurr, T. R. (1968). "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices". *American Political Science Review*, 62(4), 1107.

⁵⁷¹ Feierabend, I. K. and Feierabend, R. L. (1966). "Aggressive Behaviors within Politics 1948-1962: A Cross National Study". *Journal of Conflict Resolution*, 10(3), 250-258.

⁵⁷² Hibbs, D. (1973). *Mass Political Violence: A Cross National Causal Analysis*. New York: Wiley, 3-10.

Literatürde siyasal şiddetin incelenmesine ve bu konuda sosyal araştırmalar yapılmasına önemli ölçüde neden olan bilinen olaylar 19. yüzyıl Amerikan tarihinde yer alanlardır. Bu olaylara bakıldığında bazı kesimlere karşı yapılan dışlayıcı şiddet hareketleri ve aynı zamanda buna karşılık Amerikan toplumunda dışlanan kesimlerin protesto ve ayaklanma şeklindeki şiddet hareketleri görülmektedir. Literatürde bu olaylar iki tür siyasal şiddet örneği olarak geçer: ırksal ayaklanma (race riots) ve kentsel ayaklanma (urban riots). Özellikle 1860'lı yıllarda ABD'de yoğunlukla görülen ırksal şiddet hareketleri, Afro-Amerikalılara (zenci) ve diğer etnik gruplara karşı yapılmıştır. Bu etnik gruplara karşı oluşan önyargılar özellikle iş alanında olmak üzere dışlayıcı, sonra da protesto, ayaklanma ve öldürme gibi şiddet hareketlerine dönüşmüştür. Bu tarz ayaklanmalar genelde; beyaz etnik grupların önderliğinde, ekonomik krizler gibi olağanüstü dönemlerde, polis gibi kurumların desteğinde ve azınlık grubun yer aldığı toplumda yaşanmıştır. Kentsel ayaklanmalar olarak nitelendirilebilecek siyasal şiddet hareketleri ise özellikle 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yaşanan işçi hareketleridir. Ayrıca, kadınların oy hakkı için yaptığı gösteriler de bu kapsamda değerlendirilebilir.⁵⁷³

Siyasal şiddetin en somut görünen yüzlerinden ve literatürde en çok bahsedilen türlerinden birisi terörizm (terrorism)'dir. Geçmiş yüzyıllarda terörizm toplumsal ayaklanmalar ve dini protesto hareketleri içerisinde çok farklı şekillerde yaşanmıştır. Buna karşın, terörizm olarak tanımlayabileceğimiz eylemlerin 19. yüzyılda yaşanmaya başladığı kabul edilir. Walter Laqueur'e göre, terörizmi diğer siyasal şiddet olgularından ayıran temel özellikleri; tahmin edilemezliği, şok ediciliği ve kurallara karşı şiddetli bir karşıtlık olmasıdır. Terörizm bu anlamda ayrı bir tekniktir ve her ne kadar beraber anılsa da gerilla ve devrimden farklıdır. Dolayısıyla, terörizmin en temel unsuru sistematik şiddet eylemleridir. En bariz terörist eylemler toplu ölümler ve bombalamadır. Bu eylemler genelde devlete ve diğer gruplara karşı yapılır. Terörizmin diğer temel bir unsuru siyasal amaçtır. Siyasal amaçlar; kin duymaktan darbe yapmaya, hükümeti değiştirmekten ülkeyi özgürleştirmeye kadar çeşitlidir. Dayandığı ideolojiler milliyetçilik, dincilik ve sosyalizm gibi çeşitlidir. Terörist, eylemlerini özgürlük ve adalet gibi siyasal istekler duyarak ve kahramanca bir hisle gerçekleştirir. Yine, terör eylemleri toplumda korku yaratan, kişilerin

⁵⁷³ Boskin, J. (1976). *Urban Racial Violence in the Twentieth Century*. London: Collier Macmillan Publishers, 13-15 ve Connery, R. H. (Ed.), *Urban Riots: Violence and Social Change*. New York: The Academy of Political Science, 14-30.

psikolojileri üstünde olumsuz etki yapan eylemlerdir. Zaten hedeflenen siyasal, toplumsal veya ekonomik yıkımdır. Terörizmin diğer temel unsurları; terörist örgüt, terörist finans, istihbarat, terörist silahlar, terörist taktikler, popüler destek ve uluslararası bağlantılardır.⁵⁷⁴

⁵⁷⁴ Laqueur, W. (1977). *Terrorism: A Study of National and International Political Violence*. Boston: Little Brown Company, 13-33.

3. BÖLÜM

SİYASAL DÜZENİN KÜRESEL İNŞASI

Siyasal düzen bir topluluğa, ülkeye veya bölgeye ilişkin olduğu gibi, dünyaya ilişkin de olabilir. Küresel düzeyde siyasi düzen; dünya düzeni, dünya sistemi ve uluslararası sistem gibi kavramlarla ifade edilir. Bu kavramlar; başta devletler olmak üzere uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve şirketler gibi tüm uluslararası aktörlerin tabii olduğu, merkezi veya hâkim gücü olan, belirli bir ideoloji veya politika etrafında işleyen bir düzeni ifade eder. Siyasi düzen kavramı dünya politikasının ve uluslararası ilişkilerin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Dünya politikasının bu doğrultuda incelenmesi; hegemon güç, güçler arasındaki denge, hâkim ideoloji ve gelişme gibi uluslararası unsurların dünyayı nasıl etkilediğini ortaya çıkaracaktır. Bu tezde bir önkabul olarak sunulan siyasi düzenin küresel çaptaki varlığı; Amerikan hegemonyasının dünyayı yönlendirdiği, liberal ideolojinin hâkim fikir olduğu, uluslararası örgütlerin bu düzene hizmet ettiği ve Batılı güçlerin merkezinde olduğu bir güç dengesinin oluştuğu anlamına gelir.

Batılı ve Amerikan hegemonyası merkezindeki küresel siyasi düzenin varlığından 20. yüzyılda, 2. Dünya Savaşı sonrasında söz edilebilir. Bununla beraber, önceki yüzyıllarda küresel siyasi düzenin temelleri atılmıştır. 20. yüzyılda siyasi düzenin inşası, gelişmemiş coğrafyalar hariç olmak üzere, tüm dünyada görülmüştür. Buna etki eden unsurlar ulusal ve uluslararası çapta olabilir. Bu bölümde küresel siyasi düzen incelemesi rejim, devlet ve uluslararası ilişkiler alanlarında yapılacaktır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın henüz başlarında olduğumuz için, siyasi düzen konusunda bu yüzyıl ile ilgili kesin yargılara varmak mümkün değildir. Yine de, ilk yirmi yıl içerisinde küresel siyasi düzenin devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle siyasi düzenin devamını sağlayan dinamiklerden söz edilebilir. Bu doğrultuda, küresel siyasi düzeni tarihsel bir ayırımla iki yüzyıla göre, 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl ve siyasi düzen açısından iki konuya göre, küresel siyasi düzenin inşası ve küresel siyasi düzenin dinamikleri şeklinde incelenebilir. Bu dinamikler önceki yüzyılda başlayan ve yeni yüzyılda devam ettiği görülen dinamiklerdir. Bu etkenlerin incelenmesi, Amerikan hegemonyası savunucuların öngördüğü siyasi düzenin geleceğini değerlendirmek açısından önemlidir.

3.1. 20. Yüzyılda Küresel Siyasal Düzenin İnşası

20. yüzyılda siyasal düzenin küresel inşasına etki eden üç unsur belirlenebilir: demokratikleşme, rasyonel devlet ve Amerikan hegemonyası. Her bir unsur sırasıyla, rejim türü, yönetim biçimi ve uluslararası ilişkiler bakımından Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde bir siyasal yapı öngörmüştür. Bu unsurların ele alınması bunların oluşumuna etki eden önceki yüzyıllardaki gelişmelere bakılmasını da zorunlu kılmaktadır. İlk olarak, demokratikleşme ülkeler için demokratik rejimlerin siyasal yapısına sahip olmanın bir sürecidir. 20. yüzyılda yaşanan demokratikleşme süreçleri ülkelerin Batı'ya, daha da özeldir Amerikan hegemonyasına dahil olma süreçleridir. İkincisi, küresel siyasal düzenin önemli bir alanı da devletin dönüşümüdür. Batılı liberal siyasal düşüncenin öngördüğü rasyonel devletin inşası görünen en temel siyasal düzen uygulamasıdır. ABD merkezli modernleştirici güçler dünyada birçok ülkenin devlet yapısının dönüşümü için önemli destek sağlamaktadır. Yine, siyasal düzenin küresel inşası demek, Amerikan hegemonyasının küresel inşası demektir. Bu doğrultuda, tarihsel ve uygulamalı olarak Amerikan hegemonyasını incelemek konuyu önemli ölçüde anlatmış olacaktır.

3.1.1. Demokratikleşme

Kelime anlamı olarak demokratikleşme (democratization) daha fazla demokrasinin elde edildiği süreçtir. Sosyolojik olarak demokratikleşme daha açık, katılımcı ve daha az otoriter topluma geçiştir. Siyaset bilimi kavramı olarak demokratikleşme ise daha çok rejim değişikliğini ifade eder. Yani demokratikleşme, demokratik olmayan rejimlerin demokrasiye geçiş sürecidir. Ayrıca, yarı demokratik rejimlerde siyasal yapının daha demokratik hale gelmesi de demokratikleşme'dir. Demokratikleşmenin en önemli adımı, halkın yönetime katılımını sağlayan merkezi ve yerel meclislerin kurulması ya da bunların etkinliğinin artırılmasıdır.

Belirli bir zaman aralığında, birden çok ülkenin ya da siyasal sistemin demokratik rejimlere geçmesi sürecine demokratikleşme dönemi ya da dalgası denilir. Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da yaşanan demokratikleşmeler üçüncü dalga olarak tanımlanmaktadır. Otoriter rejimlerden çıkış şeklindeki demokratikleşme, 20. yüzyılda faşist ve komünist - otoriter rejimlerin iki dönem halinde demokrasiye geçişlerini ifade eder.

Demokratikleşmenin süreç ve yöntemleri konusunda kesin kurallar yoksa da, modernleşme ve gelişme teorileri içerisinde bu konu oldukça işlenmiştir.

Demokratikleşme, Batılı devlet yapısının en önemli unsurlarından olan demokrasi rejimine geçişi ifade etmektedir. Devletler demokratik rejime geçerken sadece temsiliyete dayanan bir üst yönetsel yapıyı değiştirmekle kalmazlar, yasallık, bürokratik yönetim ve şeffaflık gibi diğer modern - Batılı devlet özelliklerini kazanırlar. 20. yüzyılda demokratikleşme süreçleri kendi hegemonyasını kurmak isteyen ABD'nin doğrudan etkisi altında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, demokratikleşme Batılı ve Amerikan hegemonyacı siyasal düzenin küresel çaptaki uygulamalarından biridir.

3.1.1.1. Demokratikleşme dönemleri ve üçüncü dalga

Son dönem literatürde üç demokratikleşme döneminin yaşandığı genelde kabul edilir: 18. yüzyılın son çeyreği, 2. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş'ın bitmesinin öncesi ve sonrasındaki 15 - 20 yıl. Birinci dönemde devrimler sonrasında liberal demokratik düzen kurulmuş, ikincisinde faşist rejimlerden, üçüncüsünde ise komünist rejimlerinden demokrasilere geçilmiştir.⁵⁷⁵ İlk dönem demokratikleşme ilk modernleşme süreçlerine ve temsili demokrasinin kurulması sürecine denk gelir. İkinci ve üçüncü demokratikleşme döneminin, yani 20. yüzyıl demokratikleşmesinin en önemli siyasal sonucu Batı ve Amerikan hegemonyasının güçlenmesi ya da kesinleşmesidir. Üçüncü dönem demokratikleşme, özellikle Amerikan hegemonyası savunusu teorilerinde analiz edilmiştir. Huntington bu döneme “üçüncü dalga” adını vermiştir.⁵⁷⁶

Demokratikleşmenin ilk örnekleri Batı'da 18. yüzyılın sonunda devrimler neticesinde kapitalist - demokratik düzenin kurulması şeklinde görülmüştür. İngiliz, Fransız ve Amerikan devrimleri eski rejimleri yıkarak, o ülkede demokrasiyi en azından siyasal alanda inşa etmiş ve diğer ülkelerde demokratik rejimlerin kurulması için bir dinamik olmuştur. Bu tarz demokratikleşme etkisi bakımından 20. yüzyıl demokratikleşmesinden oldukça farklıdır. Bu nedenle, ilk devrimler literatürün bir kısmında 20. yüzyılda ortaya çıkan demokratikleşme kavramı içerisinde sayılmazlar. İngiliz, Fransız ve Amerikan

⁵⁷⁵ Demokratikleşme dönemleri için bkz. Moore, B. J. (2016). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Çev. Ş. Tekeli ve A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi, 481-482. Huntington, S. P. (2011). *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Kilit Yayınları, 25-34. Rustow, D. A. (1990). “Democracy: A Global Revolution?”. *Foreign Affairs*, 69(4), 75-76.

⁵⁷⁶ Huntington, 2011, 31.

devrimlerini birinci dönem demokratikleşme adı altında birleştiresek de, devrimler kendi içinde önemli farklılıklar gösterir. İngiltere’de monarşi korunurken, ancak zaman içerisinde demokratik kurumlar zayıflayan monarşi karşısında etkin olabilmıştır. Fransa’da tam bir siyasal devrim ile monarşi rejimi yıkılmış ve popülist - eşitlikçi bir demokratik düzen kurulmuştur. Amerika’da ise İngiliz sömürgeciliği sonrasında bağımsız devlet (Amerika Birleşik Devletleri) yeni bir toplum ve saf liberal demokrasi anlayışı üzerine inşa edilmiştir.⁵⁷⁷

Sonuçta, demokratikleşmenin ilk örnekleri iki şekilde yaşanmıştır: monarşilerin tamamen yıkılarak demokratik rejimlere geçilmesi ve mevcut rejimlerin korunarak temsili demokrasiye geçilmesi. Özellikle İngiliz ve Fransız demokratikleşmesi arasındaki monarşilerin yıkılması farkı, sonraki Avrupa demokratikleşmesi için de iki model oluşturmuştur. Devrimler sonrasında demokratik sistemin oturması bir asır boyunca süren reformlar ile gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Avrupa’da önemli ölçüde monarşiler varlığını devam ettirmesine karşın, demokratik kurumlar hızla gelişmiştir. Temsili demokrasiyi sağlayan parlamentoların kurulması ve anayasal yönetimlere geçilmesi demokrasiyi kurumsallaştırmıştır. Demokratik ilkelere karşın, her üç devrim sonrası siyasal düzende en büyük sorun, aristokratik ya da modern karşılığı olarak seçkin yönetimin devam etmiş olmasıdır. Birinci demokratikleşme dönemi ulus devletlerin, bürokrasilerin ve sanayileşmenin de dönemidir.

İkinci dönem demokratikleşme 20. yüzyılda faşist rejimlerin yıkılarak demokratik rejimlere geçişi içerir. 20. yüzyılın başlarında monarşilerin yıkılıp ulus devletlere geçiş süreci, bazı ülkelerde zaman içerisinde faşist rejimlere dönüştü. İtalya, Almanya ve Japonya bu rejimlerin en güçlüleriydi. İkinci dönem demokratikleşmenin en temel özelliği kendiliğinden değil, dış bir kuvvet tarafından gerçekleştirilmesidir. Faşist rejimler 2. Dünya Savaşı neticesinde bu devletlerin yenilmesi sonrasında çökmüştür. Başka bir deyişle, bu demokratikleşmenin temel usulü zor kullanma ve savaş olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki demokratikleşme dalgası sadece bu ülkeleri değil, Türkiye ve Yunanistan gibi otoriter rejimler üzerinde de değişim baskısı yaratmıştır. Faşist rejimlerin kurulduğu ülkelerin unutulmaması gereken özelliklerinden birisi demokrasi geçmişlerinin olmasıdır. Hatta Avrupa faşist rejimlerinin iktidara geçiş biçimi seçimler aracılığıyla, yani demokratiktir. Demokrasi geçmişi nedeniyle, faşist rejimlerin yıkılması sonrasında

⁵⁷⁷ İlk dönem devrimler için bkz. Moore, 2016, 29-41, 71-96, 151-186.

demokratik kurumlar yeniden işlemiş ve böylece demokrasiye kolayca geçilebilmiştir. Almanya ve İtalya'nın kurumsallaşmış demokrasi geleneği bu ülkelerin Avrupa Birliği demokratikleşmesinin öncü ülkeleri arasında olmasını sağlamıştır. Ayrıca, eski faşist ülkelerin kapitalist gelişimi ve uluslararası ekonomik sistem içerisinde yer almaları savaş sonrasında gidişatın demokrasi olmasını etkilemiştir. Benzer bir durum 19. yüzyılın sonlarında ciddi bir modernleşme dönemine giren Japonya'nın Avrupa ile boy ölçüşür teknolojik gelişmesi için de geçerlidir. Kısacası bu dönemde yıkılan sadece rejim olmuştur.

Üçüncü dönem demokratikleşme 1970'li yıllardan başlayıp 1990'lı yıllara kadar süren ve Latin Amerika, Orta Avrupa, hatta Afrika gibi geniş coğrafyadaki ülkeleri kapsayan bir süreçtir. Bu dönemde başta komünist rejimler olmak üzere, tek parti sisteminden diktatörlüğe kadar çok çeşitli otoriter rejimler dönüşmüştür. Huntington üçüncü dalgada beş temel etken tespit etmiştir:

- Meşruiyet sorunları ve meşruiyetin askeri yenilgiler ve ekonomik başarısızlıklar ile aşılması,
- 1960'lı yıllarda ekonomik büyümenin hayat standardını yükseltmesi ve orta sınıfın genişlemesi,
- Başta kiliseler olmak üzere Hristiyan kurumların otoriter rejim karşıtlığı,
- ABD ve AB'nin demokratikleşmeyi desteklemesi ve son dönem Sovyetler Birliği'nde yapılan reformlar,
- Üçüncü dalgadaki ilk geçişlerin sonrakiler için model oluşturması ve yeni iletişim araçlarıyla bu modelin yayılması.⁵⁷⁸

Huntington bu dönemde beş tip demokratikleşmenin yaşandığını söyler. İlkin, özellikle Latin Amerika ülkelerinde görüldüğü gibi, demokratik ve otoriter rejim değişikliği süreklidir, rejimin bizzat kendisi haline gelir. İkinci tipte, daha önceden başarısız olan demokrasi rejimin yerine kurulmuş otoriter rejim, ikinci kez demokrasiyi kurma yolunda daha başarılı bir çaba ile yıkılır. Demokratik liderlerin öne çıktığı bu demokratikleşmeye Doğu Avrupa ülkeleri örnektir. Hindistan ve Şili'de görülen "kesintiye uğrayan demokrasi" tipinde ise istikrarsızlık ve kutuplaşma gibi nedenlerle askıya alınan demokrasi halkın desteği ile tekrar işlev kazanır. Dördüncü tip demokratikleşmede, bazı Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinde görülen istikrarlı bir otoriter sistemden

⁵⁷⁸ Huntington, 2011, 55-60.

istikrarlı bir demokratik sisteme evrim ya da ansızın yerine geçme ile geçiş sağlanır. Son olarak, özellikle eski İngiliz sömürgelerinde görülen sömürgelerin bağımsızlaşması tipi vardır.⁵⁷⁹

Üçüncü dönem demokratikleşme Soğuk Savaş'ın bittiği süreç ile kesişmiştir. Bu kesişim bir tesadüf değildir. ABD öncülüğündeki Batı Bloğu komünist rejimlerin dönüşmesi için büyük destek sağlamıştır. Bu ülkelerin demokratik rejime geçmeleri demek Komünist Blok'tan ayrılmaları, böylece Bloğun çözülmesi demektir. Batı'nın göreceli kapitalizm başarısı 1970'li yıllardan itibaren başta Avrupa'da olmak üzere komünist ülkelerin değişim çabalarına neden olmuştur. Giderek zayıflayan ve son dönemde başvurduğu açıklık (glasnost) ve yeniden yapılandırma (perestroika) politikalarından yarar sağlayamayan Sovyetler Birliği askeri ve teknolojik güç olma, üçüncü dünya ülkelerinde komünizmi kurtarıcı bir ideoloji olarak sunma ve insanların hayat standardını yükseltme niteliklerini kaybederek çökmüştür. Daha önceden başlayan demokrasi rejimlerine geçiş Sovyetleri Birliği'nin çökmesi ile birkaç yılda hızlıca tamamlanmıştır.⁵⁸⁰ Avrupa'daki komünist devletlerin demokrasiye geçişlerinde Avrupa Birliği de etkin olmuştur.

3.1.1.2. Otoriter rejimlerden çıkış

Siyasal teoride demokratikleşme en çok 20. yüzyıl sonlarına dek süren otoriter rejimlerden demokratik rejimlere geçişi ifade etmektedir. Demokratik rejimlere geçiş iki tarzda olur: ya devrim sonrasında yeni bir demokratik siyasal sistemin kurulması ya da kısmen demokratik olan otoriter rejimin yerini tam demokratik sisteme bırakması. Bu geçişler farklı aşamalarda ve bazısında dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Bu geçişlerin hangilerinin yeni demokratik sistem kurularak, hangilerinin reform yoluyla demokratikleştiğini belirlemek zordur. Çünkü otoriter rejimler, ılımlı bir otoriterizmden totalitarizme kadar çok farklılık gösterir. Yeni bir demokratik siyasal sistemin kurulması şu rejimlerde görülür:

- Monarşiler,
- Faşist rejimler,
- Komünist rejimler.

⁵⁷⁹ Huntington, 2011, 56-58.

⁵⁸⁰ Rustow, 1990, 76.

İkinci tarz demokratikleşme ise rejimin totaliter olmadığı, demokrasi geçmişi veya kısmen demokratik yönetimi olan rejimlerde görülür. Daha güncel olan bu modern otoriter rejimlerin demokratikleşmesi reformlarla gerçekleşir.

Klasik düşünce demokrasi karşıtı olarak kabaca tek kişinin yönetimi olan monarşi ve azınlığın yönetimi olan aristokrasi rejimlerinden bahsetmekteydi.⁵⁸¹ Modern siyasal düşünce ise demokratik olmayan rejimleri, en çok “otoriter rejimler” ya da “otoriterizm” kavramları ile ifade etmektedir. Son dönem siyasal düşüncede faşist rejimleri tanımlamak üzere kullanılan totalitarizm üzerine önemli teoriler üretilmiştir. Ayrıca, klasik felsefede geçen tiranlık ve despotluk kavramının yerine diktatörlük kavramı kullanılmaktadır. Sartori demokrasinin karşıtı olarak otokrasi kavramını kullanmayı tercih eder. Onun tanımlamasına göre otoriter rejimler; otoritenin aşırı ve kötü kullanılması, özgürlüğü ezen baskıcı otoritedir.⁵⁸² Faşist rejimlerin bütünsel devlet anlayışını ifade etmede ortaya çıkan totalitarizm en üst düzeydeki otoriter rejimi ifade eder. Stalin’in Sovyet yönetimi de totaliter olarak tanımlanmaktadır. Arendt totalitarizmin temel ilkeleri olarak; sınıfsız toplum, kitle, totaliter hareket, totaliter devlet, gizli polis ve topyekûn tahakküm unsurlarına vurgu yapar.⁵⁸³ Friedrich ve Brzezinski totaliter sistemin altı koşulunun olduğunu belirtir: resmi bir ideoloji, oligarşi eliyle yönetilen kitle partisi, silahların hükümet tekelinde olması, kitle iletişiminin hükümet elinde olması, baskıcı polis sistemi ve planlı ekonomi.⁵⁸⁴ Literatürde otoriteryanizmi totalitarizmden ayırma çabaları da mevcuttur. Linz, otoriter rejimleri bütüncül bir kitle yerine siyasal çoğulculuğa dayanması, totaliter bir ideoloji yerine kendine özgü hâkim bir ideoloji ve diktatör yerine güçlü bir lider bakımından bu ayrımı yapmaktadır.⁵⁸⁵ Sonuçta, otoriter rejimlerin tespiti ve tanımlanması zor olmakla birlikte, Batılı literatür totaliter rejimlerin tarifi ve demokratik rejimlerden ayrılması konusunda kesindir.

Moderniteye geçişte siyasal sistemler hemen değişmemiş, geleneksel rejimler uzun süre devam etmişti. Monarşiler, aristokratik yönetimler ve imparatorluklar klasik demokratik olmayan yönetimlerdi. 18. yüzyıl ile birlikte geleneksel yönetimler yıkılmaya

⁵⁸¹ Klasik rejim türleri için bkz. Platon, a.g.e., 268-269. Aristoteles, a.g.e., 127, Montesquieu, a.g.e., 51-63.

⁵⁸² Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan). İstanbul: Sentez Yayıncılık, 234-236.

⁵⁸³ Arendt, a.g.e., 35, 93, 174, 215, 245.

⁵⁸⁴ Friedrich, C. J. ve Brzezinski, Z. K. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi* (Çev. O. Onaran). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları 13-14.

⁵⁸⁵ Linz, a.g.e., 161.

ve modern demokrasiler kurulmaya başlamıştı. Bazı krallıkların ve imparatorlukların yıkılması ulus devletlere geçiş süreci ile birlikte demokratik rejimlere geçişi sağlamıştır. Avrupa'da 20. yüzyılda önemli sayıda monarşi varlığını devam ettirmekteydi. Buna karşın, modern devletin yapısının oluşması, halkın meşru bir güç olarak görülmesi ve yerel düzeyde halkın katılımının sağlanması geleneksel rejimleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Nihayetinde halkın merkezi yönetime katılımını sağlayan parlamentoların kurulması ve anayasaların yapılması demokrasi ve monarşi arasında karma rejimlerin kurulmasına neden olmuştur. İngiltere örneğinde görüldüğü gibi birçok Avrupa ülkesinde monarşilerin yetkileri ya oldukça azaltılmış ya da simgesel hale getirilmiştir. Fakat, her monarşinin yıkılması demokratik rejime geçiş şeklinde sonuçlanmamıştır. Rusya'da Çarlık devrim ile yıkılıp komünist rejime geçilirken, birçok Asya ülkesinde imparatorlukların çökmesi sonrasında sömürgeler kurulmuştur.

20. yüzyılın ilk yarısında farklı süreçler içerisinde faşist ve komünist rejimler doğmuştur. Faşist rejimler, Avrupa'da monarşilerin yıkılması sonrasında ulus devletlerin gelişmesi ile kurulmuştur. 1. Dünya Savaşı ertesinde ulusların rekabeti milliyetçi popülizmin yüksek olduğu İtalya ve Almanya'da totaliter rejimin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca, modernleşme ile büyük bir gelişim gösteren Japonya önemli bir Asya faşizm örneği oluşturmuştur. Komünist rejimlerin ortaya çıkışı ise iki aşamadır. İlk olarak Çarlık Rusyası'nda devrim sonrasında komünist rejim kurulmuştur. Hemen ardından imparatorluğun gerilemesi ile beraber Çin'de komünist rejim kurulmuştur. Doğu'da diğer devletlerde oluşan komünist rejimler ise iki aşamada oluşmuştur; geleneksel yönetimlerin yıkılması neticesinde oluşan sömürgecilik ve sömürge yönetiminin çözülmesi sonrasında bağımsız devletlerin kurulması süreci. Doğu'da yeni kurulan birçok devlet ulusal sosyalizm ideolojisi ile uyum sağlayarak komünist rejime geçmiştir. Bununla beraber, Hindistan gibi bazı ülkelerde ise sömürgecilikten bağımsız devlete geçiş süreci yumuşak ve ilerlemeci olmuştur.⁵⁸⁶ Faşist rejimler 2. Dünya Savaşı sonrasındaki Amerikan hegemonyası ortamında yıkılırken, komünist sistemin bir bütün olarak çökmesi Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılması ile gerçekleşmiştir.

Gerçekte birçok rejimi sınıflandırmak zordur. Bu rejimlerden bir türü demokrasi rejimi altında otoriter özelliklere sahip yönetimlerdir. Modern otoriter rejimler modern siyasal sisteme ve demokratik meşruiyete sahip olmakla birlikte, bürokrasi, ordu ve liderlik

⁵⁸⁶ Asya'da totaliter rejimler için bkz. Moore, 2016, 350-373, 451-478.

ile otoriter yetkiler kullanır. Ayrıca, başta parlamento olmak üzere demokratik kurumlar tam işlemez. Huntington 20. yüzyılın son dönem otoriter rejimleri olarak; tek parti sistemlerini, askeri rejimleri ve kişisel diktatörlüğü görmektedir. Komünist ve bazı gelişmekte olan ülkelerde görülen tek parti sistemlerinde parti, gücü tekeline almıştır ve ideoloji ile iktidarını sürdürmektedir. Darbelerle oluşan askeri rejimlerde ise generallerden oluşan cunta şeklinde ordu kurumsal bir temelle iktidarını kullanır. Kişisel diktatörlüğün temel özelliği olarak lider otoritenin kaynağıdır ve iktidar liderin etrafında şekillenir. Huntington bu rejimlerin son dönemde demokratik rejimlere dönüştüğünü söyler.⁵⁸⁷

Modern otoriter devletlerin önemli bir özelliği bürokrasiye dayanarak siyasal gücü kullanmasıdır. Sanayileşme sürecine giren az gelişmiş ülkelerde, ekonomik bunalımın ve bunun neden olduğu siyasal istikrarsızlığın aşılması için devlet ekonomik işlev üstlenir. Demokratik kurumların yeterince gelişmemesi ve siyasal etkinliklerin kısıtlanması ekonomik ve siyasal sorunların çözümünün devlet gücünde aranmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu şartlar askeri rejimler için de meşruiyet zeminidir. Görece güçlü ve merkezileşmiş bir bürokrasiden söz edilmesine karşın, siyasal iktidar parçalıdır ve siyasal sistem en üst düzeyde istikrarsızdır.⁵⁸⁸ 1960'lı ve 70'li yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde bürokratik olarak gelişmiş otoriter devletler etkin olmuştur. Guillermo O'Donnell bu tarz yönetimleri "bürokratik otoriter devlet" olarak tanımlamıştı. Demokrasi gelişmediği için otoriter olarak tanımlanabilecek bu sistemlerde bürokrasi, güçlü olmasına karşın gelişmişlik bakımından moderndir. Bu nedenle, geleneksel otoriter ve askeri rejimlerden ayrılır.⁵⁸⁹ Edward Shils de, modernleşme sürecine giren veya sömürge sonrasında kurulan devletlerde siyasal demokrasiye ulaşmayan otoriter rejimleri vesayet demokrasisi ve modernleşen oligarşi olarak adlandırmıştır. Hindistan'da görülen vesayet demokrasisi rejiminde sivil yönetim, temsili hükümet ve kamu özgürlükleri olmasına karşın, güçlü bir yönetim ve sınırlanmış bir kamuoyu vardır. Bu rejimin en etkili grubu modernleşen seçkinlerdir. Modernleşen oligarşi, ilerlemenin ve ulusal birliğin kendilerinden geçtiğine inanarak etkili bir idare kurmaktadır. Arap ülkelerinde görülen bu rejimde demokratik kurumlar işlevsizdir.⁵⁹⁰ Uzun zamandan beri bir demokratikleşme süreci içerisinde bulunan ve sık sık rejim değişikliği yaşayan bu ülkelerde demokratikleşme, siyasal reformları da içeren modernleşme süreci ile gerçekleşmektedir.

⁵⁸⁷ Huntington, S. P. (1991). "How Countries Democratize". *Political Science Quarterly*, 106(4), 580-581.

⁵⁸⁸ Yalman, a.g.e., 43-54.

⁵⁸⁹ O'Donnell, a.g.e., 85-91.

⁵⁹⁰ Shils, 1965, 60-67.

3.1.1.3. Demokratikleşmenin süreç ve yöntemleri

Siyasal teoride farklı demokratikleşme teorileri oluşturan bilim adamları vardır. Bunların en önemlilerinden David Potter, demokratikleşme modellerini açıklamada üç tür yaklaşımın olduğunu belirtir: modernleşme, süreç ve yapısal yaklaşımlar. Modernleşme yaklaşımı, demokrasinin belirli bir toplumsal ekonomik gelişmeye karşılık geldiği anlayışı üzerine kurulu olup, nicel verileri analiz için kullanır. Süreç yaklaşımı, demokratikleşmenin süreçlerine odaklanmış olup siyasal eylemleri ve seçkinlerin tercihlerini analiz için kullanır. Yapısal yaklaşım ise sınıf ve devlet gibi demokratikleşmeyi belirleyen yapıların ve iktidarların değişimine odaklanır. Ayrıca tarihsel yaklaşımı kullanır. Modernleşme yaklaşımında Lipset, süreç yaklaşımında Rustow ve yapısal yaklaşımda Barrington Moore öne çıkmaktadır.⁵⁹¹

Demokratikleşme süreçlerini belirlemede Huntington önemli tezler ileri sürmüştür. Huntington üç tür demokratikleşme süreci belirlemiştir: dönüşüm, yerine geçme ve yer değiştirme. Bu ayrım demokratikleşmede etkili olan gruplara göre ve değişimin etkisine göredir. Dönüşüm daha çok reformların gerçekleştiği, yerine geçme otoriter rejimin çöktüğü ve yer değiştirme büyük değişimlerin gerçekleştiği değişimlerdir. Linz dönüşüme “reforma”, yerine geçmeye “ruptura” adını vermektedir. Dönüşümde otoriter rejimin iktidarında bulunanlar değişime öncülük ederler ve rejim sona erdirilip demokratik sisteme geçişte belirleyici rol oynarlar. Dönüşüm, iktidarın muhalefetten güçlü olduğu ya da muhalefetin kontrol altında tutulduğu ve ekonomik bakımdan başarılı olmuş otoriter rejimlerde gerçekleşmiştir. Buna en önemli örnek Sovyetler Birliği’dir. Yerine geçmede, dönüşümden farklı olarak reformcular ya yoktur ya da zayıftır ve iktidardaki hâkim unsurlar rejim değişikliğine karşı çıkanlardır. Dolayısıyla, demokratikleşme hükümet çökene veya devrilene kadar muhalefetin güç kazanması ile gerçekleşir. Bu tarz demokratikleşme Arjantin ve Yunanistan örneklerinde görüldüğü gibi, genelde diktatörlükten geçişlerde görülmektedir. Yer değiştirmelerde, iktidar ve muhalifler arasında güç dengesi bulunduğundan her iki taraf birlikte hareket ederek ve geleceğin ancak sistem değişikliğinde olduğuna inanarak değişimi gerçekleştirirler. Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri gibi birçok ülkede bu tarz demokratikleşme yaşanmıştır. Huntington bu tarz bir sınıflamanın tarihsel olarak tüm geçişlere birebir uymadığını, her üç tür için ortak

⁵⁹¹ Potter, D. (1997). *Democratization*. Cambridge: The Open University, 10-24.

özelliklerin bulunduğunu ve bir geçiş türünün bir başka geçiş türü ile devam ettiğini söyler.⁵⁹²

Rustow, İsveç ve Türkiye'den yola çıkarak demokratikleşmenin süreç ve şartlarını içeren bir model geliştirmiştir. Demokratikleşmenin arkaplan şartı ulusal birliktir. Çoğunluğun yönetim sistemi olan demokraside halkın büyük çoğunluğu siyasal sistemin bilincine sahip olmalı ve ona destek olmalıdır. Rustow bu ilkeyle ekonomik gelişmişlik ya da sosyal farklılaşma önkoşullarını reddeder. Rustow demokratikleşmenin üç aşamasını sıralar: hazırlık, karar ve alışma aşamaları. İlk aşama demokratikleşmenin sürekli bir siyasal mücadele ile ateşlendiğini ifade eder. Toplumdaki demokratik güçler – Türkiye'de kırsal kesim ve köylüler, İsveç'te çiftçi ve alt sınıf işçiler – tutucu kesime ya da iktidara karşı sürekli mücadeleye girişirler. Demokrasi ulaşılan bir hedef değil, mücadele edilen bir yoldur. İkinci aşama, siyasi liderlerin birlik içinde farklılıkları kabul etmesine ve temel demokratik yöntemlerin kurumsallaşmasına dair kararlılığın oluşmasıdır. En temel demokratik usul orantılı temsile dayalı genel oy vermedir. Böylece, demokrasinin unsurları olan çok seçeneklilik ve uzlaşma sağlanır. Son aşama demokrasinin bir rekabet ve değişim sistemi olduğu anlamı üzerinedir. Demokratik sistemin temeli olan kitlesel - popülist partilerde liderler planlı ya da siyasal mücadele içerisinde liderliği bırakırlar. Bu süreç aynı zamanda partilerce temsil edilen toplumsal kesimlerin sorunlarının çözülmesi sürecidir.⁵⁹³

Demokratikleşme süreçlerinde birçok toplumsal grup rol oynamıştır. Barrington Moore İngiliz, Fransız ve Amerikan demokratik devrimlerinde temel rol oynayan sınıfı eski toprak sahibi yeni burjuvazi sınıfı olarak belirtmişti. Asya'da 20. yüzyıl demokratik ya da komünist rejim değişimlerinde ise etkili olan sınıflar toprak sahiplerine ek olarak orta sınıflar ve köylü-işçi sınıfıdır.⁵⁹⁴ Fukuyama, 19. yüzyıl Avrupası'nda ve 20. yüzyılda birçok gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin ortaya çıkışında etkili olan dört temel sosyal grup belirler: orta sınıflar, çalışan sınıflar, toprak sahipleri ve köylüler. Fukuyama bu gruplardan en çok orta sınıfların etkisini önemser. Birçok Avrupa ülkesinde orta sınıflar demokratikleşmenin liderliğini yapmışlardır. Ona göre, orta sınıfların yükselmesi ile demokratikleşme arasında doğrudan bir bağ vardır. Bazı gelişmekte olan ülkelerde orta sınıfın kaybolması ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması demokrasinin geleceği için

⁵⁹² Huntington, 1991, 590-601, 602-607, 608-615.

⁵⁹³ Rustow, D. A. (1970). "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model". *Comparative Politics*, 2(3), 350-358.

⁵⁹⁴ Moore, 2016, 488-497.

önemli bir tehdittir.⁵⁹⁵ Son dönem demokratikleşme süreçleri, demokrasiden yana ve demokrasiye karşı olan grupların mücadele ettiği karmaşık süreçlerdir. Huntington, demokratikleşme karşısındaki tutumları bakımından her üç kanadın da; liberal demokrat reformcuların, tutucuların ve devrimci aşırıların önemli olduğunu belirtir. Demokratikleşmenin karşıtları öncelikle devrimci Marksist - Leninist'lerdir. Komünist olmayan otoriter sistemlerde iktidar içindeki tutucular ise sağcı, faşist veya milliyetçi olarak tanımlanmaktadır. Komünist sistemlerde ise tutuculara Stanilist veya Brejnevcî gözüyle bakılıyordu. Bu tutucuların önemli bir kısmı diktatörlüğün yandaşları olarak adlandırılabilir. Demokratikleşmeyi savunanlar da kendi içinde birlik değildir. İlimli reformcular ile radikaller, değişimin boyutu ve yöntemi bakımından anlaşamamaktadırlar. Bununla beraber, demokratikleşme süreçlerinin başlaması demokrasinin taraftarı ve karşıtı grupların da tutumlarını her iki tarafa kaydıracak şekilde değiştirebilmektedir. Sonuç olarak, iktidar ile muhalefet arasındaki etkileşimin yanı sıra, iktidarın ve muhaliflerin kendi içindeki ilimli ve aşırıları arasındaki etkileşimi demokratikleşme süreçlerini belirleyecektir.⁵⁹⁶

Her toplum için demokrasiye geçiş şartları kendine özgüdür. Yine de başarılı geçiş süreçleri birçok devlet için belirli bir strateji oluşturmuştur. Myron Weiner önceki yüzyıllardaki monarşilere karşı, 20. yüzyıl başarılı demokrasi mücadelelerinin askeri ya da asker destekli rejimlere karşı verildiğini belirtir. Monarşileri devirmek askeri rejimleri devirmekten çok farklıdır, çünkü ordunun siyasi hâkimiyeti sona erse dahi ordu kalıcıdır. Sürekli bir askeri müdahale tehdidi vardır. Bu nedenle, askeri rejime karşı halk hareketi yeterli değildir. Yunanistan ve Türkiye buna uygun örneklerdir. Ayrıca, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde sık sık askeri darbeler yaşanmıştır. Demokrasinin sürdürülebilirliği için askerin sivil yönetime itaati devam etmelidir. Fakat, askerin sivil yönetime itaati iki nedenden ötürü gerçekleştirilememektedir: toplumsal şiddetin artması ve sivil hükümetlerin önleyici politikaları uygulayamamaları ve hükümetin askeri bütçeyi kısıtlaması nedeniyle ordunun fazla bağımlı ve aşağılanan duruma düşmesi. Ordunun kurumsal kapasitesinin kısıtlanmasına yönelik yoğun hükümet icraatları da istikrarsızlığa neden olur. Yapılması gereken sürekli ve dengeli bir kontroldür. Ayrıca, halk desteğinin demokratik yönetimde yeterli olabilmesi için askeri iktidara karşı bütüncül bir tavır

⁵⁹⁵ Fukuyama, 2015, 399-408.

⁵⁹⁶ Huntington, 2011, 588-590.

takınmak gerekir. Buna karşın, popüler ittifak çoğu zaman parlamento içindeki parti ayrışmaları ve belirli bir kesimin otorite destekçiliği nedeniyle zor başarılabilmektedir.⁵⁹⁷

3.1.2. Rasyonel Devletin Kurulması

Devlet inşası kavramı 1970’li yıllarda özellikle Fukuyama tarafından kullanılmıştır. Kavram, yeni kurulan devletlerde örgütsel yapının inşasını ve gelişmesini ifade eder.⁵⁹⁸ Batılı siyasal sistemin en temel unsurlarından birisi Weberyen tabirle, yasal - rasyonel bürokratik örgüte dayalı devlettir. İşte, Batı dışı toplumlarda rasyonel devletin inşası önemli ölçüde Batılı siyasal sistemin inşası demektir. Rasyonel devletin inşası veya gelişmesi modernleşme süreçleriyle doğrudan ilgilidir. Rasyonel devlet; kapitalist devlet, hukuk devleti ve modern toplum yapısı ile uyumlu devlettir. Bu nedenle, rasyonel devletin inşa edildiği ülkeler sadece siyasal sistemi dönüştürmüş değil, aynı zamanda toplum, hukuk ve uluslararası alanı da dönüştürmüş ve bunların uluslararası sistemlerine katılmış olurlar.

Rasyonel devletin inşası iki tarzdaki devletler için farklı gerçekleşmiştir: yeni kurulan devletler ve gelişmekte olan devletler. İlkinde yeni bir siyasal sistem kurulurken, ikincisinde belirli bir gelişmişliğe sahip örgüt üzerine inşa gerçekleşir. Yeni kurulan devletler genelde devrim sonrasında oluşurken, gelişmekte olan ülkelerde bürokratik değişim kamu yönetimi reformları ile gerçekleşir. Batı dışı toplumlarda rasyonel devletin inşası kendiliğinden gerçekleşen bir olgu değildir, genellikle Batılı güçlerin teşviki, desteği veya kontrolü altındadır. Bu nedenle, söz konusu olan, rasyonel devletin planlı bir şekilde inşası veya geliştirilmesidir. Batı’nın bu süreci desteklemesindeki en görünür olgulardan birisi uluslararası örgütlerin ve finans kuruluşlarının mali desteğidir.

3.1.2.1. Yeni kurulan devletlerde örgütsel inşa

Devlet kurulması (state building), yeni bir toplum oluştuktan sonra devlet kurulmasını ya da geleneksel devletin bulunduğu bir toplumda modern devletin kurulmasını ifade eder. Devlet kurulması kavramı literatürde az gelişmiş ülkeler veya üçüncü dünya ülkeleri ile özdeşleştirilmiştir. 20. yüzyılda büyük çoğunlukla Afrika,

⁵⁹⁷ Weiner, M. (1987). “Empirical Democratic Theory and the Transition from Authoritarianism to Democracy”. *PS*, 20(4), 861-866.

⁵⁹⁸ Fukuyama, F. (2004). *State Building: Governance and World Order in the 21. Century*. New York: Cornell University Press, IX.

Ortadoğu ve Asya coğrafyasında yeni devletler kurulmuştur. Bu devletlerin büyük çoğunluğu modern anlamda gelişimi yeni başlamış sömürge sonrası devletlerdir. Batı'da modern devlet yapılanması süregelen bir olgu olduğu için devlet kurulması bu coğrafya ile ilişkilendirilmez. Bununla beraber, milletlerin bölünmesi ve Soğuk Savaş sonrası rejim değişiklikleri Doğu Avrupa'da yeni devletlerin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca, güçlü devlet yapılanmasına sahip olan komünist devletler bu kapsamda değerlendirilmezler. Devlet kurulmasına neden olan en önemli etkenler bağımsızlık savaşları ve milletlerin bölünmesidir. Modern bir devlet kurma anlamındaki değişimin ise; uluslararası sisteme dahil olarak tanınma, sürekli bir iktidar kurma, iç kaynakları kullanabilme hakkını elde etme ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kamu hizmetleri kurma gibi nedenleri vardır. 20. yüzyılda yeni kurulan devletler şunları kapsar:

- Geleneksel yönetimlerden geçiş yapan modern devleti,
- Ulus inşası ile birlikte kurulan devleti,
- Bağımsızlık - sömürge sonrasında kurulan devleti.

Yeni kurulan devletin siyasal yapısını, öncelikle siyasal iktidarın kaynağı belirleyecektir. Bu, siyasal sistemin meşruiyeti ve rejimi de demektir. Bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde monarşik iktidar devam ederken, geleneksel devlet yönetimi yerini modern yapılanmaya bırakmıştır. Genellikle otoriter olan bu rejimlerde, parlamento ya yoktur ya da etkisiz olarak kurulur. Lider etrafında şekillenen bir siyasal iktidarın yanında özellikle savunma, ekonomi ve dış ilişkiler alanlarında işlevsel bir yönetim kurulur. Bağımsızlık - sömürge sonrası ve ulus inşası ile birlikte kurulan devletler ise genelde milli egemenliğe ya da halkın meşruiyetine dayanırlar. Dolayısıyla, yeni siyasal sistem demokratik ya da popülist olur. Halkın yönetime katılımını sağlayan kurumlar siyasal sistemin temel organları haline gelir. Bazı sömürge sonrası kurulan devletler ise otoriter rejimlere kaymışlardır. Bunlardan bazıları komünist rejimlere geçerken bazıları da askeri darbeler ile diktatör rejimlere geçmişlerdir. Komünist rejimlere geçen ülkelerde sosyal demokrasi anlayışı olarak siyasal katılma etkili bir şekilde devam etmiştir.

Sömürge sonrası kurulan devletlerin modern ve geleneksel iki karakterli olduğu ve iki tarz örgütlenmeyi içerdiği söylenebilir. Yeni kurulan Afrika devletleri yapısı, işlevleri ve görünürlüğü bakımından Afrikalı değil, Avrupalı'dır. Yeni kurulan devletlerin örgütsel yapısının gelişmişliğinin etkenlerinden birisi eski yönetimin kalıntılarıdır. İmparatorluktan

miras kalan merkezi kurumlar yeni kurulan devletin yapısının temel taşları olabilir. Eğer yeni kurulan devlet eski imparatorluğun, sömürge devletinin ya da çatı ulus devletin merkezindeyse örgütsel yapı gelişmiştir ve bu yapı üzerine yeni örgüt inşa edilir. Sömürge sonrası devletlerde siyasi kontrole ve ticarete ilişkin yapıların gelişmişliği bu nedendir. Bu konuda en dezavantajlı durum, Pakistan örneğinde görüldüğü gibi eski imparatorluk merkezine uzak olarak yeni bir millet inşası üzerine kurulan devletlerdir.⁵⁹⁹ Bağımsızlık öncesi idarelerin en temel özelliği güçlü bürokrasileridir. Bürokrasiler tek büyük istihdam edici odaklar olup toplumsal ve ekonomik örgütleri yönetirler. Bu idarelerin bir diğer unsuru da üst düzey bürokratlardan oluşan bir seçkin kadrodur. Çoğu yeni devlet, idarenin kutsal olduğu bir dengesiz siyasal sistem miras almıştır. Fransız ve İngiliz emperyal yönetimlerinden kalan idare, gücün kontrolü bakımından bir avantajı da, değişime engel olabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu devletlerde idare, yasama, yargı ve partilerden daha fazla gelişmiştir.⁶⁰⁰

Yeni kurulan devletlerin yönetiminin en önemli modern yapılanmasını hükümet oluşturur. Eskiden tek bir kişide, liderde toplanan yetkiler siyasi ya da bürokratik kişiler olan bakanlara dağıtılır. Kamu yönetimi en üstte bakanlıklar veya sekreterlikler şeklinde örgütlenir. Örneğin, Pakistan'da 1953 yılında 28 sekreterlik ve 19 bakanlık kurulmuştur. Yeni kurulan devletlerin olmazsa olmaz bölümleri dışişleri, ekonomi ve güvenliğe ilişkin bölümleridir. Yeni kurulan devletlerin en büyük kısmını ise ordu oluşturur. Bağımsızlığın kazanılması sürecinin baş aktörü olan ordu, profesyonelleşme ile birlikte sürekli merkezi konumda bulunur. Adalet - yargı teşkilatı ise devletin ilk kurulduğu dönemlerde oldukça zayıftır. Zaman içerisinde gelişse de yargı otoriter liderlerin ve geleneksel kuralların baskısı altındadır. Modern devlet yapılanmasının en önemli unsurlarından olan memurlar yeni kurulan devletlerde ayrıcalıklı bir konumdadırlar. Devletlerin ilk bürokratik sınıfı genellikle eski sömürge devleti ya da imparatorluk zamanında eğitim almış ve o ülkenin dilini bilen kişilerdir. Bu devletlerde uluslararası örgütlerin de desteğiyle memurların eğitimi ve yeni memurların yetiştirilmesi süreklilik arzeder. Yönetimin en zayıf kısımlarından birini kamu hizmetlerinin denetimi ve halka ilişkiler oluşturur. Devletin ilk dönemlerinde sağlık, eğitim ve çevre gibi alanlarda yetersiz kaynaklar nedeniyle kamu

⁵⁹⁹ Kingsley, D. (1963). "Bureaucracy and Political Development with Particular Reference to Nigeria", In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 301-316.

⁶⁰⁰ Braibanti, R. (1963). "Administrative Modernization", In Joseph LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*, Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 183-186.

hizmetleri yeterince verilememiştir. Fakat, kamu hizmetlerinin vatandaşlar tarafından takibi ve şikâyetine ilişkin kurumlar kısa sürede kurulmuştur.⁶⁰¹

Geleneksel küçük bir yapıdan kamu hizmetleri ile ilgili büyük görevleri üstlenen geniş bir yapıya geçen devletlerin yönetiminin sorun yaşaması kaçınılmazdır. Ekonomik olarak gelişmiş Batı ülkelerini takip eden yeni devletler, 2. Dünya Savaşı sonrasında kamu refahını yükseltme ve ekonomik gelişmeyi sağlama işlerine giriştiler. Fakat, bazı devletlerde özellikle yerel düzeyde kamu kaynaklarının çok kısıtlı olması bunu imkansız kılmaktaydı. Bazı devletlerde ise yeterli kapasitede personel ve örgüt bulunmamaktaydı. Ayrıca, yeni devletler genellikle kitlesel işsizliğin yaşandığı isyanlar sonrasında kurulduğundan, kamu yönetiminin yeni görevlerinden birisi yoğun işe alım olmuştur. Fakat bu alan de kayırmacılığın en çok yaşandığı alanlardandır. Değişen toplumların temel bir göstergesi olarak, halkın yönetimden yoğun taleplerde bulunması ve kaynaklardan yararlanmak üzere geleneksel ilişkilere girmesi kamu yönetimini daha da zorlamaktadır. Yeni devletlerin ilerlemesinde karşılaştığı idari sorunların temelinde, uzun bir süreçte değişim geçiren gelişmiş devletlerden farklı olarak, hızlı bir değişim yaşamalarıdır.⁶⁰² Bağımsızlık sonrasında idari sistemin karşılaştığı en acil sorun yabancı kamu görevlilerinin değişimidir. Yeni devletler yabancı görevlilerin büyük bir kısmını vatandaşları ile değiştirmek durumundadır. Bağımsızlık öncesinde Hindistan'da yüksek kamu görevlilerinin % 53'ü İngiliz iken, bağımsızlık sonrasında birkaç ay içinde bu oran % 22'ye düşmüştür. Fakat bu, idare üzerinde önemli zayıflıklara ve eksikliklere yol açmıştır. İyi eğitim, tecrübe ve disiplin yeni kamu görevlileri arasında pek bulunamamıştır. Ayrıca bir tampon görevindeki sömürge idaresi gittiğinden yerel görevliler vatandaşların beklentileri ile doğrudan karşı karşıya kalmışlardır.⁶⁰³

BM yayınladığı raporda devletlerin idari yapıyı geliştirip nitelikli kamu hizmetleri sunmaları için şu adımları atmaları gerektiğini vurgulamıştır:

- Kamu görevlilerin niteliğinin geliştirilmesi,
- Fazla istihdamın engellenmesi,
- Vatandaşa karşı resmi ilişkilerin kurulması,

⁶⁰¹ Yeni kurulan devletlerde örgütsel yapılanma için bkz. Egger, R. E. (1963). "Ministerial and Departmental Organization and Management in the Government of Pakistan". *Bureaucracy and Development in Pakistan*. Peshawar: Pakistan Academy for Rural Development, 115-152 ve Kingsley, a.g.e., 301-317.

⁶⁰² United Nations. (2001). *UN Report: Administrative Problems of Developing Countries*. New York, 14-52.

⁶⁰³ Braibanti, a.g.e., 183-188.

- Yolsuzluğun engellenmesi,
- İdari yapının büyük şehirler dışında, yerelde geliştirilmesi,
- Personel maaşlarının ve çalışma saatlerinin rasyonel şekilde düzenlenmesi,
- İdari yapının hiyerarşik ve işbölümüne dayalı geliştirilmesi,
- Kamu hizmetlerinin yerelleştirilmesi ve eşgüdümün iyi yapılması,
- Vergi düzenlemeleri ile kamu gelirlerinin artırılması,
- Halkla ilişkilere önem verilmesi ve kamu işlemlerinin kontrole açık olması.⁶⁰⁴

3.1.2.2. Gelişmekte olan ülkelerde bürokratik değişme

2. Dünya Savaşı sonrasında 1980'li yıllara kadar olan dönemde gelişme yönünde tüm dünyada bir bürokratik değişme yaşanmıştır. Bürokrasinin büyümesi devletlerin, daha da özde hükümetlerin gücünün artmasının bir parçasıdır. Bu döneme ilişkin araştırmalar göstermiştir ki, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hükümet harcamalarının genel ekonomi (gayri safi milli hasıla) içindeki payı giderek artmıştır. Örneğin, 1950 ve 1974 yılları arasında, bu rakam İngiltere için % 31'den % 63'e, Hindistan için % 6'dan % 22'ye yükselmiştir. Devletin büyümesinin üç temel unsuru; savunma, ulaştırma ve genel idari harcamalardır. Gittikçe en etkili siyasal kurum olan bürokrasi hep büyüme eğilimindedir. Bürokrasiler sessizce ve az farkedilebilir şekilde büyürler. Guy Peters, bürokrasinin güçlenmesi yolunda üç tarz değişimin yaşandığını belirtir: kamusal sorunların sayısal olarak artması, kamusal sorunların nitelik olarak artması ve kurumların bu değişimlerle başa çıkmasındaki başarısızlıkları. Bürokrasilerin büyümesi iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. Bürokrasi, bir tarafta bütünleşmiş bir yapıyı yöneten ve gücünü artırmaya çalışan "Leviathan", diğer tarafta birbirine uyumlu olmayan birimler ile "komik bir duruma düşen bir soytarı". İkinci tarz görüş bürokratik kurumların çatışmasını vurgular. Hangi görüş esas alınırsa alınsın gerçek şu ki, bürokrasinin gücü siyaset - bürokrasi ilişkisinde ve genel kamu politikalarında saklıdır.⁶⁰⁵

Gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet sanayileşmeye ve özel mülkiyete dayalı ekonomide merkezi bir konumda bulunur. Bir kere, devletin, birçok sanayi ve hizmet üretimine sahip olduğu ve kontrol ettiği bir kamu sektörü vardır. Yine, devlet düzenleme, denetim, eşgüdüm ve planlama gibi işlevlerle ekonomiye müdahale eder. Devletin

⁶⁰⁴ United Nations, 52-56.

⁶⁰⁵ Peters, B. G. (1978). *The Politics of Bureaucracy*. New York and London: Longman, 16-25.

müdahalesi kapitalizmin temel esası olan özel işletmeciliği ve mülkiyeti engellemez, aksine ekonominin sürekli işlemlerini sağlar. Miliband, kapitalist toplumlarda devletin ekonomideki bu rolünü kapitalizme hizmet olarak tanımlar.⁶⁰⁶ İşte, gelişmiş kapitalist devletlerin örgütsel yapısının temel bir özelliği ekonomiye hizmet edecek şekilde gelişmiş olmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler ise sadece ekonomiyi kontrol etmekle kalmaz, ekonomik gelişme yönünde planlayıcı programlar oluşturur. Bu ülkelere “geç gelişmeciler” ve ekonomi politikte “devlet merkezli kalkınma” denebilir.⁶⁰⁷ Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin bürokrasisinin gelişmesinin en önemli yönlerinden birisini kapitalist ekonomiye uyum sağlama ya da onu geliştirme oluşturur. Kamu işletmeleri, ekonomiyi düzenleyen ve denetleyen kurumlar, kalkınma planları ve profesyonel ekonomi memurları gelişmekte olan kapitalist devlet uygulamalarıdır. Ayrıca, dış ticarete ve ekonomik uluslararası kurallara uyum devletin uluslararası ekonomik sisteme dahil olması yönündedir. Gelişmekte olan ülkelerde, siyasal alandaki kayırmacılık ve koruma ilişkilerine karşın, ekonomi yönetimi önemli ölçüde resmiyete ve profesyonelliğe dayanır. Devletin gelirinin toplanması, harcanması, dış ekonomik ilişkiler hep uzmanlık gerektiren işlerdir. Bu doğrultuda, başta maliye olmak üzere ekonomik kurumlar bürokrasi içinde önemli bir ağırlık kazanır.

Gelişmekte olan ülkeler devletlerin klasik işlevleri olan adalet, güvenlik ve dış ilişkiler alanlarında da önemli gelişim göstermiştir. Ulus devletlerin egemenlik göstergeleri olan bu işlevler bürokrasilerin büyük bir kısmını oluşturur. Birçok gelişmekte olan ülkede terör, yaygın şiddet hareketleri ve sınır çatışmaları gibi güvenlik krizleri nedeniyle güvenlik ve adalet bürokrasisi sürekli gelişim göstermiştir. Bu ülkelerdeki güvenlik bürokrasisi harcama olarak olmasa da, personel boyutunda birçok gelişmiş ülkeden daha geniştir. Güvenlik alanındaki en büyük örgütlenmeyi ordu oluşturur. Özerk ve kurumsallaşmış yapısıyla ordu bürokraside etkin ve büyüktür.⁶⁰⁸ Gelişmekte olan demokratik ülkelerdeki güvenlik, adalet ve dışişleri örgütünün en temel özelliği, bu alandaki uluslararası örgütlerle işbirliği ve uluslararası anlaşmalara uyumudur. Yani, gelişmekte olan devletler güçlü Batılı devletlerin yönlendirdiği uluslararası işbirliğine katılmaktadır. Örneğin, bu devletler uluslararası kamuoyunun etkisiyle örgüt ve kurallar boyutunda insan hakları alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca, gelişmekte olan

⁶⁰⁶ Miliband, a.g.e., 7-13.

⁶⁰⁷ Chibber, V. (2003). “Late Development and State Building”. In V. Chibber (Ed.). *Locked in Place: State-Building and Late Industrialization in India*. Princeton: Princeton University Press, 13-25.

⁶⁰⁸ Janowitz, a.g.e., 31.

ülkelerde klasik alanlara ilişkin yapılanmada özelleştirme ve profesyonelleşme göze çarpmaktadır. Her ne kadar bu alanlarda kamu örgütleri ve personeli büyüse de, özel güvenlik ve adalet çalışanları da artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde bürokratik gelişme iki dönemde gerçekleşmiştir: klasik bürokratik örgütün yerleşmesi ve esnek – neoliberal kamu yönetimine geçilmesi. Klasik bürokrasinin yerleşmesinin ilk koşulu – özellikle bağımsızlık sonrası dönem için geçerli olan - siyasal iktidarın belirlendiği sürekli bir siyasal sistemin kurulmasıdır. Bürokrasinin üç temel unsuru; kurallar, örgüt ve personeldir. İşte, gelişmekte olan ülkelerde bürokrasinin bu unsurları yasaların çıkartılması, ilan edilmesi ve uygulama için hiyerarşik düzenin kurulması ile yerleşir. Fukuyama bunlara ek olarak, devletin kurumsal kapasitesi için toplumsal değerleri ve kültürü sayar.⁶⁰⁹ Şüphesiz ki, bürokrasi sürekli bir gelişim halindedir, fakat değişimin bürokrasinin omurgasını yıkacak kadar radikal olduğu durumlar, gelişimden ziyade idari karmaşa veya istikrarsızlık getirir. Bürokratik değişimin etkisini belirleyen unsurlardan birisi siyaset ile olan ilişkisidir. Siyasileşme (politicization); siyasal iktidarın bürokrasiyi yönetmekle kalmayıp, her seviyedeki idareye müdahale etmesi ve bürokrasinin uzmanlık yerine siyasi dürtülerle hareket etmesidir. Gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görülen siyasileşme bürokratik uzmanlaşmaya ve tarafsızlığa büyük zarar verir. Bürokraside siyasileşme genellikle kayırmacılık ve müşteriçilik ile beraberdir.

1970’li yıllardan itibaren Avrupa’da devlet neoliberalizm doğrultusunda değişirken, kamu yönetiminde yeni ilkeler hâkim olmuştur. Kamu kaynaklarının verimli kullanılması, küreselleşen ekonomiye uyum sağlanması ve şeffaflık - hesap verilebilirlik gibi amaçlarla klasik bürokratik örgütünün değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler de benzer, hatta Avrupa’dan daha hızlı bir bürokratik değişim geçirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde devlet küçülme yoluna gitmemiş, aksine örgütsel ve personel genişlemesi ile büyümüştür. Bunun temel nedenlerinden birisi devletin gücü ile kapsamı arasındaki çelişkidir. Birçok ülkede devletin alanının küçülmesi gücünün azalması riskini taşımaktadır.⁶¹⁰ Neoliberal bürokratik değişimlerden bahsederek, ilk başta katı hiyerarşik yapı yerini yatay örgütlenmeye bırakmıştır. Grup çalışmaları, karar almaya katılım, yetkilerde eşitlik gibi uygulamalar bu doğrultudadır. Gelişmekte olan ülkelerde yatay

⁶⁰⁹ Fukuyama, 2004, 29.

⁶¹⁰ Fukuyama, 2004, 4, 15, 18.

örgütlenme özellikle ekonomi ile ilgili kuruluşlarda ve kamu işletmelerinde görülmektedir. Yine, kararların kaynağa en yakın yerde katılımı alınmasını ifade eden yönetim gelişmiştir. Yönetişim genellikle merkezi idare dışındaki kurumlarda görülmektedir. Ayrıca, katı merkezîyetçilik yerine yerel demokrasi de denen merkezi gücün dağılması ve yerleşme yaygınlaşmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda özerk kurumlar ve belediyeler gibi yerel yönetimler gelişmiştir. Bilgi teknolojilerinin geliştiği ve küreselleştiği dünyada, bürokrasinin kapalı kalması ve kamu hizmetlerinin kalitesinin ve verimliliğinin anlaşılması mümkün değildir. Demokratik kültürün değişmesi de kamunun şeffaflığını ve kontrol edilebilmesini getirmiştir. Bu doğrultuda, halkla ilişkiler ve denetim birimleri kurulmuştur.⁶¹¹

Gelişmekte olan ülkelerde bürokratik değişimin en önemli unsurlarından birisini kamu personelinin (memurların) gelişimi oluşturur. Bu gelişim; genel eğitimi, belirli bir meslekte ve işte uzmanlaşmayı, yabancı dil öğrenmeyi ve resmi ilişkiler geliştirmeyi içerir. Kamu görevlilerin eğitimi hem kurum içinde hem de özel bir kurum vasıtasıyla olur. Kurum içinde oluşturulan eğitim birimleri sürekli personel eğitimi vermektedir. Kamu görevine ilk girişte uzun bir eğitim verilmesi ve bu süreç boyunca stajyerlik uygulanması genel bir süreçtir. Ayrıca, birçok gelişmekte olan ülkelerde uzmanlaşmış personel yetiştirilmesi için Türkiye’de TODAİE (Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi) örneğinde görüldüğü gibi, kurumlar oluşturulmuştur. Personelin kendisini geliştirmesi için önemli teşvikler de verilmektedir. Personelin eğitim, yabancı dil ve uzmanlık seviyesi maaş ve terfilerde dikkate alınmaktadır. Ayrıca, personele yurtdışı eğitim imkânı verilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, yurtdışında özellikle de gelişmiş Batılı ülkelerde eğitim alan kişiler ülkelere döndüklerinde kamuda üst düzeyde işe başlarlar veya hızla yükselirler.

3.1.2.3. Devletin gelişmesi yolunda uluslararası destekler

Son dönem devlet gelişimi teorileri içerisinde yer alan devlet inşası anlayışı uluslararasıdır. Gelişmekte olan ya da yeni kurulan devletlerin kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesine ilişkin uluslararası destek ve çaba vardır. Konu edilen zayıf, başarısız ya da kırılğan olarak tabir edilen devletlerdir. Bu devletlerin önemli bir kısmı şiddetin, krizlerin ve çatışmaların hüküm sürdüğü devletlerdir. Dünya Bankası oluşturduğu indekste

⁶¹¹ Neoliberal bürokratik değişim için bkz. Aksoy, Ş. (1995). “Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi”. *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri (Cilt 2)*. Ankara: TODAİE Yayınları, 159-173.

2007 yılı için çoğunluğunu Afrika ve Asya ülkelerinin oluşturduğu 34 ülkeyi kırılgan devlet olarak saymıştır.⁶¹² OECD tarafından yayınlanan bir çalışmaya göre devletlerin zayıflığı dünyada 30-40 ülkeyi ve bir milyardan fazla insanı etkileyerek küresel kalkınmayı engellemektedir.⁶¹³ Zayıf devletler, hem komşu devletler için hem de küresel güvenlik için bir tehdittir. Nükleer ve kitlesel silah tehdidi ve uluslararası terörist örgütlerinin varlığı çökmüş devletlerin güçlendirilmesinin gerekliliği olarak sunulmaktadır. Devlet inşası yolunda uluslararası yardımların temel anlayışı, ancak yeterli kaynaklarla siyasal modernleşmenin, yani devletin gelişmesinin sağlanabileceğidir. ABD merkezli yapılan devlet inşası projeleri devletlerin güvenlik ile birlikte öncelikle temel işlevlerinin yerini getirilmesini sağlamaya odaklanmıştır.⁶¹⁴ Hedeflenen Weberyen, yani rasyonel - yasal bürokrasinin kurulmasıdır. Modernleşme anlayışının varisi olarak Batılı yönetim tarzı tek kurtuluş reçetesidir. Yeni düzenin rejimi ise hiç şüphesiz demokrasi olacaktır. Dolayısıyla, uluslararası destekler de liberal ideoloji doğrultusundadır.

Devlet inşası projeleri başta ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve güvenlik sağlama olmak üzere çok boyutludur. Eski kalkınma programlarından farklı olarak, uluslararası örgütlerin uyguladığı devlet inşası çalışmaları çok daha somut, planlı, geniş bütçeli ve proje odaklıdır. Devlet kapasitesinin güçlendirilmesi; teknik yardımı, eğitimi ve bürokratik yapılanma için parasal yardımı içerir. Uluslararası projelerin ilk hedefi çatışmaların bitirilerek güvenli bir ortam sağlanmasıdır. Sonra istikrarlı bir siyasal sistem ve bürokrasinin kurulması temel hedeftir. Bir Amerikan düşünce kuruluşu tarafından hazırlanan raporda, temel hedefin sürekli demokratik kurumların aktarımı olarak açıklanmıştır. İncelenen temel konu başlıkları ise; güvenlik, insani durum, sivil yönetim, demokratikleşme ve ekonomik yapılanmadır.⁶¹⁵ Amerikan hükümeti tarafından hazırlanan bir strateji ise devletlerde şu beş unsuru temel almıştır: güvenli çevre, hukukun üstünlüğü, istikrarlı hükümet, sürdürülebilir ekonomi ve toplumsal refah.⁶¹⁶ Dünya Bankası'nın oluşturduğu Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme Endeksi'nin ölçütleri aynı

⁶¹² International Development Association. (2007). *Operational Approaches and Financing in Fragile States*. Web: <http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/IDA15FragileStates.pdf> adresinden 24 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

⁶¹³ OECD. (2011). *Supporting Statebuilding in Situations of Conflict and Fragility Policy Guidance*. OECD Publishing.

⁶¹⁴ Krasner, S. D. (2010). "International Support for State-building: Flawed Consensus". *Prism*, 2(3), 65-74.

⁶¹⁵ Dobbins, J. and others. (2003). *America's Role in Nation-Building From Germany to Iraq*. Santa Monica: RAND.

⁶¹⁶ U.S. Army Peacekeeping and Stability Operations Institute. (2009). *Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction*. Washington: United States Institute of Peace Press.

zamanda devletlerin gelişiminin hedeflendiği temel alanlardır: ekonomi yönetimi, yapısal politikalar, sosyal içirme ve eşitlik politikaları ve kamu sektörü işletmesi ve kurumlar.⁶¹⁷

Uluslararası örgütlerin devletlerin kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik yaptığı başlıca yardımlar şunlardır:

- Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), zayıf devletlerin kurumsal (örgüt ve insan kaynakları) reformlarını desteklemekte ve kamu sektörünün finansmanı için teknik ve mali yardımlarda bulunmaktadır. IDA son on yıl içinde (1997-2007) 11 milyar dolar kaynak dağıtmıştır.⁶¹⁸
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), kurumsal reformlar için özellikle mali - finansal stratejiler hazırlayarak ülkelere teknik yardımda bulunmaktadır.⁶¹⁹
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNPD), kriz - çatışma sonrasında devletlerin ekonomik iyileştirilmesine katkıda bulunmak için politika ve programlar hazırlamaktadır.⁶²⁰
- Dünya Bankası, düşük gelirli ülkeler için geliştirdiği sistem aracılığıyla kaynak dağıtmakta ve yönetim desteği vermektedir.⁶²¹

Devletlerin gelişimine destek veren uluslararası güçlerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. ABD, idari modernleşmeler için uluslararası yardımlarda bulunmuştur. BM Teknik Yardım Programı'na verdiği destek, belirli ülkelere Kolombo Planı ile yaptığı yardımlar ve Ford Kuruluşu gibi özel kuruluşların yaptığı uluslararası çalışmalar dışında bu iş için işlevsel bir kurum kurmuştur. Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Kuruluşu (USAID), kamu yönetimi programı çerçevesinde Liberya, Peru, Pakistan ve Ekvator ülkelerinde yoğunlaşmak üzere, 60 ülkede faaliyette bulunmuştur. Ford Kuruluşu da Hindistan, Pakistan ve Batı Afrika olmak üzere yirmi ülkede faaliyet göstermiştir. Bu üç kuruluş, idari modernleşme için 1951-1962 yılları arasında dünya çapında çeyrek milyar dolar civarında para harcamış, 75 eğitim kuruluşunu desteklemiş ve

⁶¹⁷ The World Bank. (2010). *The World Bank's Country Policy and Institutional Assessment*. Washington.

⁶¹⁸ International Development Association, a.g.e.

⁶¹⁹ OECD, a.g.e.

⁶²⁰ United Nations Development Program. (2008). *Post-Conflict Economic Recovery: Enabling Local Ingenuity*. New York, 48.

⁶²¹ The World Bank. (2006). *Engaging with Fragile States*. Washington.

en az 7 bin kamu görevlisini eğitmiştir. Bir de dolaylı olarak tarım ve eğitim gibi sektörlere yapılan yardımlar vardır.⁶²²

ABD sadece uluslararası örgütler aracılığıyla destek vermekle kalmaz, ülkelere askeri müdahalelerde bulunur. ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi zayıf devletlerin ulusal çıkarlara büyük tehlike oluşturduğunu belirtmişti.⁶²³ 2. Dünya Savaşı sonrasında (1945) 2000'li yılların başına kadar özellikle, tarihi sıralamayla, Almanya, Japonya, Somali, Haiti, Bosna, Kosova ve Afganistan olmak üzere, birçok ülkeye askeri müdahalelerde bulunmuş ve devletlerin yeniden inşasına girişmiştir. Rand Kuruluşu'nun yaptığı araştırma, bu ülkelerde yapılan parasal ve teknik yardımların ekonomik ve kurumsal gelişmeye önemli katkı sunduğunu belirtmektedir. Fakat Somali örneğinde görüldüğü gibi bazen askeri müdahaleler hedefine ulaşamamıştır.⁶²⁴

Çizelge 3.1. ABD'nin Devlet İnşası Tarihi

Ülkeler	Yıllar	Başarı durumu	Sonuç
Batı Almanya	1945 - 1952	Çok başarılı	On yılda istikrarlı demokrasi ve ekonomi ve NATO üyeliği
Japonya	1945 - 1952	Çok başarılı	On yılda istikrarlı demokrasi ve ekonomi ve bölgesel güvenlik merkezi
Somali	1992 - 1994	Başarısız	İnsanı yardımın dağıtılması dışında başarı yok
Haiti	1994 - 1996	Başarısız	Başkanlık dışında demokratik kurumlar oluşturulamadı
Bosna	1995 - Günümüze	Orta başarı	Demokratik seçimler iki yıl içinde yapıldı, fakat hükümet yapısal olarak zayıf
Kosova	1999 - Günümüze	Az başarı	Seçimler üç yıl içinde yapıldı ve ekonomisi güçlü, fakat ülkenin statüsü çözüme kavuşturulamadı
Afganistan	2001 - Günümüze	Henüz belirsiz	Artık küresel terörizmin kaynağı değil, fakat az demokratik kurum var ve gerçek bir siyasal otorite yok

Kaynak: Rand (America's Role in Nation-Building From Germany to Iraq)

⁶²² Braibanti, a.g.e., 188-189.

⁶²³ *The National Security Strategy of the United States of America*. (2002). Web: <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> adresinden 26 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

⁶²⁴ Dobbins, a.g.e.

Devlet inşası yolunda uluslararası müdahalelerin en temel gerekçesini güvenlik oluşturur. BM Antlaşması uluslararası güvenliğin korunması için barışa tehdit olan unsurları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı amaçladığını belirtmişti (Madde 1). Güvenlik Konseyi ciddi insan hakları ihlalleri olduğunda, ulusal içişlerine müdahale etme yetkisine sahiptir. Güçlü devlet de insan hakları ihlalleri yapabilir, fakat zayıf devletin yaptıkları uluslararası sistemde olumsuz etkilere yol açar. Çökmüş devletlerin toplumsal grupların birbirine saldırmalarını engelleyecek yeterli hükümet kontrolü olmadığından çatışmalar bölgeye yayılabilir. Ayrıca, Yugoslavya örneğinde görüldüğü gibi ulusal kurumların çöküşü etnik gruplar arasında silahlı çatışmayı körükleyebilir. Son yıllarda uluslararası müdahale sebepleri olarak görülen bir durum da, merkezi hükümetlerin olmadığı devletlerde terörist grupların etkin olacağı anarşik ortamdır.⁶²⁵ Çatışma sonrası yönetimi uluslararası güçlerin başvurduğu bir yoldur. BM bazı devletleri kendi yetkisine alarak devletlerin işlemlerini ve kurumsal gelişmesini sağlamıştır. BM 1949 yılında Libya'ya Fransa ve Birleşik Krallık'a yardımcı olması için bir komisyoner atamış, Irak'ta insani yardımlar boyutunda ABD ile ortak hareket etmiştir. Kosova'da NATO ve Bosna'da AB güvenlik konusunda etkin olmuştur. Doğrudan yönetim ise BM tarafından beş ülkede uygulanmıştır: Papua Yeni Gine, Kamboçya, Batı Slovenya, Kosova ve Doğu Timor.⁶²⁶ BM barışın ve güvenliğin yerleşmesi için şu operasyonları yürütmektedir:

- Devletin güvenliği sağlama yeteneğini güçlendirerek güvenli ve istikrarlı bir çevre yaratmak,
- Uzlaşmayı teşvik ederek ve etkili kurumların oluşturulmasını destekleyerek siyasal süreci hızlandırmak,
- BM ve diğer uluslararası aktörlerin ülke çapında kendi faaliyetlerini yürütebileceği bir ortam hazırlamak.⁶²⁷

Devletlerin gelişmesi yolunda uluslararası desteklerin temel isteklendirmesi, destek olunan devletleri Batılı siyasal sisteme dahil etmek veya bu devletlerin Batı ile olan bağıni güçlendirmektir. Uluslararası örgütler ve ABD, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde bu amaç için ciddi büyüklükte maddi kaynaklar ayırmıştır. Destek sağlayan güçler sadece kamu yönetimi alanında değil, ilgisiz alanlara ilişkin de talepleri dile getirir. Batılı

⁶²⁵ Yoo, J. (2011). "Fixing Failed States". *Berkeley Law Scholarship Repository*. Berkeley Law, 95-121.

⁶²⁶ Wolfrum, R. (2005). "International Administration in Post-Conflict Situations by the United Nations and Other International Actors". *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 9, 658-661.

⁶²⁷ United Nations. (2008). *United Nations Peacekeeping Operations*. New York, 1-24.

değerlere dayanan idari ve ekonomik reformlar maddi destekler için şart koşulur. Uluslararası desteklerin güvenlik alanında yoğunlaşması, hem devlet kapasitesinin güçlendirilmesi hem de Soğuk Savaş döneminde komünizm ile mücadele kapsamında görülmelidir. Sonuçta, uluslararası destekler gelişmekte olan ülkeleri Batılı siyasal düzen içerisinde tutan önemli araçlardandır.

3.1.3. Amerikan Hegemonyasının İnşası

Küresel alanda siyasal düzene en yakın olgu hegemonyadır. İlk olarak toplumsal - ekonomik ilişkiler için kullanılan hegemonya, popüler olarak uluslararası ilişkiler alanında kullanılmaktadır. Amerikan hegemonyası günümüze dek süren tek küresel siyasal düzen örneğidir. Bu nedendir ki, Amerikan siyasal düzeni anlamında Amerikan hegemonyası kavramı kullanılacaktır. 20. yüzyılda ABD'nin süper güç olarak ortaya çıkması sadece uluslararası dengeleri değiştirmekle kalmamış, yeni bir dünya düzeninin oluşumunun başlangıcı olmuştur. ABD, Batılı liberal düşünce doğrultusunda gelişen siyasal düzeni tüm dünyaya yayma çabası içerisine girmiştir. Amerikan hegemonyasının inşası, tarihi süreçlerde bu hegemonyanın süreklilik kazanması veya kesinleşmesi demektir. Dolayısıyla, Amerikan hegemonyasının nasıl inşa edildiğinin incelenmesi küresel siyasal düzeni uluslararası ilişkiler boyutunda incelemek demektir.

Amerikan hegemonyası üç dönemde incelenebilir: 1. Dünya Savaşı sonrası dönem: Amerikan hegemonyasının kuruluş dönemi, 2. Dünya Savaşı sonrası dönem: hegemonya mücadelesi dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem: yeni dünya düzeni dönemi. 11 Eylül sonrası dönem ise yeni dünya düzenini devam ettiren savaflara dayalı Amerikan müdahaleciliğinin dönemidir. 19. yüzyılda kendi siyasal düzenini kuran ve kapitalist ekonomik gelişimini tamamlayan ABD 20. yüzyılda 1. Dünya Savaşı ile küresel güç olarak ortaya çıktı. 2. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemde ABD ve Sovyetler Birliği Batı ve Doğu Blokları üzerinden hegemonya mücadelesi içerisine girdiler. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Amerikan hegemonyası kesinleşti. 11 Eylül sonrasında sert güç kullanılarak Amerikan hegemonyası yaygınlaştı. Sonraki dönem ise bu sefer tekrar yumuşak güce dayalı ılımlı bir hegemonya yayma çabasını içermekteydi.

3.1.3.1. Amerikan hegemonyasının kuruluşu

3.1.3.1.1. Amerika’da dünya düzeni ideali

İzlediği yolun insanlığın kaderini şekillendireceğine inanan Amerika, tarihi boyunca dünya düzeninde önemli bir rol oynamıştır. Amerikan dış siyaseti öteki tüm halkların sahip olmayı istediğine inanılan değerleri yaygınlaştırma amacına hizmet etmiştir. Evrensel olduğuna inanılan Amerikan kültürünün demokratik ilkeleri, ABD’yi milyonlarca insan için örnek bir ülkeye dönüştürmüştür.⁶²⁸ Amerika’nın kuruluş ideolojisini oluşturan kurucu kadro Amerika’nın evrensel amaçlarını dile getirmiştir. Hamilton, Jay ve Madison Federalist Yazılar’da ABD’yi özgürlük, güvenlik ve mutluluk gibi idealist ilkelerle özdeşleştirdikleri bir imparatorluk olarak anarlar.⁶²⁹ İlk Amerikan Başkanı ve Bağımsızlık Savaşı lideri George Washington, Amerikan halkının Tanrı’nın görevlerini üstlenen yüce bir topluluk olduğuna inanmaktaydı. Amerikan hükümetinin kuruluşunu da bu inanca dayandırmıştı.⁶³⁰ Jefferson da bir özgürlük imparatorluğu olarak adlandırdığı Amerika’nın, tüm insanlık adına hareket eden bir güç olduğunu söyler. Amerika’nın kurucuları kendi toplumlarının bireyleri kadar dünyadaki her bir bireyin özgürleşmesi ve güven içinde yaşaması yükümlülüğünü üstlenirler.⁶³¹ John Adams, Birleşik Devletler’in insan hakları adına müdahaleciliğini ve diğer milletlerin haklardan yararlanması için pozitif yükümlülüğü olduğu anlayışını kabul eder. Adams için Amerika, insan haklarına en iyi hizmeti yapan ve diğer devletlerin taklit edebileceği bir “model cumhuriyet”tir.⁶³²

20. yüzyılda ilk emperyal dış politikayı izleyen ABD başkanının Theodore Roosevelt (1900-1908) olduğu söylenebilir. Roosevelt de kendini emperyal olarak tanımlamaktadır. Amerika’nın Batı medeniyetinin taşıyıcılığını ve geride kalmış toplumların modernleşmesi görevini üstlenmesi, Roosevelt’in emperyal düşüncelerinin temelini oluşturur. Başka bir deyişle, Amerikan emperyalizminin meşruiyeti Roosevelt’in ifadeleriyle, “medeniyetinin ilerletilmesi” ve “insanlığın çıkarı” olarak sunulur. Roosevelt ırkçı bir anlayışla beyaz ırkın, kültürünü tüm dünyaya yayması ve diğer ırklara örnek olması gerektiğine

⁶²⁸ Kissinger, a.g.e., 258-260.

⁶²⁹ Hamilton, a.g.e., 66.

⁶³⁰ *Washington’s First Inaugural Address*, 1789, Web: <https://www.archives.gov/legislative/features/gw-inauguration> adresinden 6 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶³¹ Jefferson, T. (2012). *Jefferson: Political Writings*. J. Appleby and T. Ball (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 48.

⁶³² Lang D. G. and Russell, G. (1990). “The Ethics of Power in American Diplomacy: The Statecraft of John Quincy Adams”. *The Review of Politics*, 52(1), 6.

inanmaktaydı. Medeni toplumların geri kalmış toplumlara öğrettiği en önemli şey, “kurallara bağlı kendi kendine yönetim”dir. ABD’nin yeni yüzyıldaki en somut emperyal eylemlerinin başında, Filipinler’in kontrol edilmesi ve Batılı modernleşmenin başlatılması gelmektedir. Güç kullanma Roosevelt’in kutsadığı en önemli unsurlardandır. Ona göre, Japonya örneğinde görüldüğü gibi, üstün ırkların en önemli özelliği fethetmesidir. Roosevelt, savaşların ve fetihlerin kan dökülmesine neden olmasına rağmen, zulmün önlenip medeniyetlerin oluşması için gerekli olduğuna inanır.⁶³³ Roosevelt küresel idealist amaçlarla beraber, devletlerin egemenliğini dikkate alan realist politika izlemiştir. Yüzyılın başında Roosevelt ile ABD’nin izlediği dış politikanın temelinde güç yer alır. Uluslararası sistemde her millet kendi çıkarı için gücünü göstermeye çalışmakla birlikte güç dengesiz dağılmaktadır. İşte, ABD kendi çıkarlarını korumak için gücünü göstermek zorundadır. Roosevelt çıkarlarını ancak hazır olarak ve savaşmayı isteyerek koruyabileceklerine ve askeri hazırlığın bu yöndeki dış politikayı destekleyeceğine inanmaktadır. Roosevelt döneminde dünyanın en güçlü devletlerine, özellikle İngiltere’ye karşı ABD dengeleyici güç olarak ortaya çıkmıştır. Yine belirli alanlarda hâkimiyete yönelik stratejik dış politika bu dönemde uygulanmaya başlamıştır.⁶³⁴

1. Dünya Savaşı’na girişi ile birlikte Amerika dünya sahnesinde yerini aldı. Başkan Woodrow Wilson, Roosevelt gibi ABD’nin uluslararası alana müdahalesini güç dengesi ya da ulusal çıkar ile değil, evrensel görevlerle açıklamaktadır. Amerika’nın özel görevi geride kalan insanlar için bir özgürlük ışığı olmasıdır. Wilson özgürlük ile ABD’nin yönetim tarzı olan demokrasiyi özdeşleştirdi. İnsanların özgürlüğünü yok eden otoriter yönetimler yerine demokrasi evrensel olmalıydı. Aslında Wilson’un önceliği dünya barışına karşı olan yükümlülüğü yerine getirmektir. Fakat dünyada özgürlüğü sağlamak barışı sağlamaktan daha önemlidir. Bunun yolu ise savaşa girmekten geçmekteydi. Savaş ilanında Wilson şöyle demektedir: “Tüm uluslara barış ve güvenlik getirecek ve sonunda dünyayı özgür yapacak olan hakkın evrenselliği için savaşaacağız.”⁶³⁵ ABD’nin Almanya’ya karşı savaşmasının nedenlerinin başında, Almanya’nın baskıcı yönetimi ve saldırgan - işgalci tutumu gelmektedir. İttifak kurduğu Fransa ve İngiltere ise demoktrattır. Wilson’un barış ideali, 1. Dünya Savaşı sonrasında da izlenen temel politika olmuştur.

⁶³³ Burton, D. H. (1961). “Theodore Roosevelt: Confident Imperialist”. *The Review of Politics*, 23(3), 356-365.

⁶³⁴ Welty, P. T. (1969). “What Would Theodore Roosevelt Say About Our Foreign Policy?”. *World Affairs*, 131(4), 218-225.

⁶³⁵ Kissinger, H. (2006). *Diplomasi* (Çev. İ. H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 37-41.

Amerika savaş sonrasında yeni bir dünya düzeni hayaline sahiptir. Wilson savaş sonrasında kalıcı barışın sağlanması için 14 maddelik bir beyanname ilan etmişti. Wilson İlkeleri olarak bilinen beyannamenin temel ilkesi ABD'nin özgürlüğün en üst şekli olarak gördüğü demokrasinin özü olan kendi kendine yönetim ilkesiydi. Buna göre her ulus kendi devletini kurabilmeliydi. Ayrıca, diplomasi, ulusların eşitliği, açık dış politika ve silahsızlanma vurgulanan ilkelerdendi.⁶³⁶ Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası alandaki en önemli etkilerinden birisi de, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamasıdır. Wilson'un hayallerinden biri olan barışı sağlayacak uluslararası örgüt 1919 yılında Versay Antlaşması kapsamında kurulmuştur.

3.1.3.1.2. Amerikan gücünün oluşumu

ABD, Amerika kıtasının ortasında geniş topraklar üzerine kuruldu. Kuruluşundan itibaren yayılcı bir politika izledi. Bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren, kısa süre içinde topraklarını iki katına çıkardı. İki okyanus arasında emniyette bulunan ve sınırlarını kabul ettiren Amerika, artık diplomasi ve güç kullanımına rahatlıkla başvurabilirdi. 19. yüzyıldan itibaren Amerika bir yandan yeni bir dünya düzeni kurma arzusunu ilan ederken bir yandan da ulusal devletlere ve diplomasiye dayalı Vestfalya sistemini korumaktaydı.⁶³⁷ 19. yüzyılda ABD uluslararası güç dengesini koruma ve Avrupa devletlerine karışmama siyasetini izlemiştir. Amerikan Başkanı Washington, 1793'te yayımladığı bildiri ile (Tarafsızlık Bildirisi) Avrupa'da yaşanan savaşlar konusunda tarafsız olduğunu ve Avrupalı devletlere karşı dostça davranacağını bildirmiştir.⁶³⁸ John Adams, Amerika'nın Avrupa politikasından bağımsız kendi mutluluğunu ve bağımsızlığını sağlayan bir ülke olarak görevinin, medeni dünyanın ıstırabını azaltmak için barışçı konumunu sürdürmesi olduğunu belirtir.⁶³⁹ İşte, Amerika'nın dış olumsuzluklardan uzak ve kendi gelişimine odaklı bu politikası güçlü bir devleti ortaya çıkarmıştır.

ABD bu yüzyıl boyunca Avrupa'ya karşı tarafsızlık politikası izlerken, bir yandan da Amerika kıtası üzerinde hâkimiyetini kurdu. Yayılmacılığının yanı sıra, Avrupalı devletlerin Amerika'ya müdahalesine engel oldu. 1823 yılında Monroe doktrini ile

⁶³⁶ Wilson, W. (1961). *Seçme Parçalar* (Çev. N. Abadan). İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, XIX.

⁶³⁷ Kissinger, 2016, 261-262.

⁶³⁸ *The Proclamation of Neutrality*, <https://loveman.sdsu.edu/docs/1793ProclamationNeutrality.pdf> adresinden 20 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶³⁹ Lang and Russell, a.g.m., 7.

Amerika kıtasını Avrupalı devletlerin sömürgeciliğine kapattığını ilan etti.⁶⁴⁰ 19. yüzyıl sonlarından itibaren başta kendi sınır sorunları olmak üzere, ABD bazı uluslararası sorunlarda müdahaleci bir rol üstlenmeye başladı. Zaten Amerika Pasifik'e ilerleyişinde, İç Savaş'ta ve İspanya'ya karşı mücadelesinde güç kullanmıştı. Artık Amerika dünya meselelerinde önemli güçlerden biriydi. Kissinger'ın ifadesiyle, Amerikan politikası artık tarafsızlıkla kısıtlı değildi, uzun zamandır ilan ettiği evrensel değerlerin geçerliliğini daha geniş kapsamlı bir jeopolitik role dönüştürme yükümlülüğü hissediyordu.⁶⁴¹

1. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası siyaset güce dayalıydı. Morgenthau'nun tanımladığı "ulusal güç" modern milliyetçiliğin ortaya çıktığı 20. yüzyılda uluslararası alanda mücadelenin kaynağıydı.⁶⁴² İki dünya savaşı arası dönem güç mücadelesi içinde geçen bir kriz dönemiydi. Edward Carr bu döneme (1919-1939) "20 Yıl Krizi" adını vermişti.⁶⁴³ 1. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzene Amerika, İngiltere ve Fransa yön vermeye çalıştı. İngiltere sömürge düzenini devam ettirmek ve Fransa Almanya'ya karşı sınırlarını ve rekabetini korumak isterken, ABD'nin daha evrensel amaçları vardı. Amerika, Paris Barış Konferansı ile Avrupa'da kalıcı bir barışın sağlanması, Versay Antlaşması ile tehdit olarak görülen Almanya'nın gücünün sınırlanması ve Milletler Cemiyeti ile uluslararası düzenin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atmıştı. Fakat, milliyetçilik çağında hiçbir uluslararası düzen tasarımının gerçekleşmesi mümkün değildi. Versay Antlaşması'nın sınırlandırıcı etkisinden kurtulmak isteyen Almanya, sanayiye dayanan gücü doğrultusunda Avrupa'da yeniden saldırgan ve yayılmacı bir tutum izledi. Yeni bir siyasal düzenin adı olan Sovyetler Birliği de, özellikle Doğu Avrupa'da ve Asya'da ideolojik yayılmacılığıyla egemen olmaya hazırды. Modernleşme sürecini başarı ile tamamlayan Japonya ise kendi bölgesinde büyük bir güç olarak ortaya çıktı. Ayrıca, bu dönemde İngiliz Sömürgeciliği zayıflamakta, sömürge devletleri gelişmekte ve bağımsızlık yolunda ilerlemekteydiler. İngiliz hâkimiyetinin zayıflaması sonrasında sanayisi güçlü devletler hem kendi bölgelerinde hem de yeni sömürü coğrafyasında hâkimiyet peşindeydi. Tüm bu uluslararası ortam tek bir gücün hegemonyasını imkânsız kılan karmaşık bir

⁶⁴⁰ *The Monroe Doctrine*, <https://www.oas.org/sap/peacefund/VirtualLibrary/MonroeDoctrine/.pdf> adresinden 20 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁴¹ Kissinger, 2016, 269-270.

⁶⁴² Morgenthau, a.g.e., 117.

⁶⁴³ Carr, a.g.e., xiii-xiv.

uluslararası ortamdı. ABD ise 2. Dünya Savaşı'na kadar uluslararası alana ciddi bir müdahalede bulunmadı ve Avrupa rekabetinden uzak durdu.⁶⁴⁴

Amerika, Franklin Roosevelt liderliğinde 2. Dünya Savaşı'na 1941 yılında girişi ile tekrar dünya düzeninde etkili oldu. Dünyada krizlerin ve saldırıların artması ile görünen yeni bir dünya savaşı karşısında Amerikan kamuoyu, savaşa dahil olunmasına karşı çıkmıştı. Fakat artan silahlanma yarışı ve işgaller karşısında ABD'nin savaşa katılması kaçınılmazdı. Krizde olan uluslararası düzene yön vermek savaşa girişin ardındaki temel isteklendirmeydi. Amerikalı siyasetçilere göre, güçlenen Nazi ve Sovyet yönetimlerine dünyayı bırakmak olmazdı. Roosevelt 1939'da İtalya, Almanya ve Japonya'yı saldırgan devletler olarak ilan etmişti. 1940 yılında Roosevelt, Hitler ve Mussolini'ye karşı tehdit notası yayımladı ve İngiltere ile ittifak kurdu. Böylece ABD resmen tarafsızlık durumundan çıkmış, düşmanlarını belirlemiş ve savaşa girebileceğini göstermişti. ABD, savaşa girme nedenini; insanları Naziler'den kurtarıp özgürlüklerini vermek olarak açıklasa da, gerçek niyeti olan dünya hâkimiyetini Nazi'ye bırakmak istemeyişini 1941 yılında ilan etti: *"Hitler'in hegemonyası altındaki bir dünyayı kabul etmeyeceğiz. Ancak ... özgürlüğü kutsayan bir dünyayı kabul edebiliriz."* Ayrıca, Atlantik Beyannamesi ile de diktatörlüğe karşı savaş açıldığı, savaştan sonra saldırganlığın ve silahlanmanın engelleneceği ve ulusların kendi kendine yönetim hakkının sağlanacağı ilan edildi.⁶⁴⁵ Sonunda ABD, Alman ve Japon ordularının saldırılarına bizzat karşılık vererek dünya savaşına girmiş oldu.

3.1.3.2. Soğuk Savaş'ta hegemonya mücadelesi

3.1.3.2.1. Amerikan hegemonyası

Amerikan hegemonyası teorilerinde 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan hegemonyasına dayalı bir dünya düzeninin oluştuğu kabul edilir.⁶⁴⁶ Hegemonya ilişkisini uluslararası ilişkilerin yapısından ve güç dengesinden ayrı tutamayız. Uluslararası düzen güç dağılımına göre şekillenmektedir. İşte, Amerikan liderliğindeki dünya düzeni de, Batılı liberal sistemin şekillendirdiği uluslararası ilişkiler içerisinde gelişmiştir. Amerikan düzeni

⁶⁴⁴ İki dünya savaşı arası dönem tarihi için bknz. Kissinger, 2006, 240-260.

⁶⁴⁵ Kissinger, 2006, 350-351, 360-372.

⁶⁴⁶ Bknz. Kissinger, 2016, Cox, 1987, Ikenberry, a.g.e., Brzezinski, Z. (1976). *Between Two Ages*. Massachusetts: Penguin Books.

merkez çevre ilişkisinin geçerli olduğu eşitsiz, hiyerarşik bir uluslararası yapıda oluşmuştur.⁶⁴⁷ Soğuk Savaş döneminin Amerikan başkanları (1945-1990) ABD'nin evrensel ilkelerini ilan etmiş ve hâkimiyet iddiasında bulunmuştur. Roosevelt ve Wilson gibi Amerikan ilkelerinin evrensel ilkeler olarak sunulmasının yanı sıra, düşmanlarla mücadele ve küresel bir ittifak oluşturma isteği açıkça ilan edilmekteydi. Dünya düzeninin sorumluluğu ve Amerikan gücünün vazgeçilmezliği bilinci, Amerikan halkının demokrasiye ve özgürlüğe olan inancı ile desteklendi. İlkeler sadece söylemlerde kalmadı. Amerika, Batı'nın önemli bir kısmını içine alan bir ittifak oluşturdu ve dünyanın her yerinde ilkelerin savunuculuğunu üstlenerek savaflara girişti. Kissinger'ın ifadesiyle, yeni bir uluslararası düzeninin inşasının arkasındaki güçler Amerikan idealizmi oldu.⁶⁴⁸

Robert Cox, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin liderliğinde yeni bir hegemonik dönemi ifade etmek için "Pax Amerikana" kavramını kullanır. Cox'a göre, hegemonik olan aslında neoliberal yapılardır. Kapitalist ekonomisi gelişmiş ülkelerde neoliberal yapıların gelişmesi ve çevre ekonomilerin bu yapılara dahil olması ile siyasal dönüşüm yaşanmıştır. Var olan kapitalist birikim bu dönemde en yüksek seviyesine ulaşarak küreselleşmiştir.⁶⁴⁹ Brzezinski, savaştan sonraki dönemde birçok devletin ABD'ye güvenlik, siyaset ve ekonomi bakımından bağımlı olmasından dolayı, Amerika ve dünya devletleri arasında bir emperyal ilişki olduğunu belirtir. Karmaşık, geçirgen, asimetrik ve homojen olan bu ilişki dünya açısından yeniydi. Emperyal ilişki savaş sonrasında oluşan boşlukta ve komünizm tehdidinde karşı doğal bir durumdur. Emperyal ilişki kurumsal ve resmi olmadığı için şartlara göre değişebilir.⁶⁵⁰

Amerikan hegemonyasına neden olan etkenleri tarihi sıralamayla ele alırsak;

- Avrupa'nın ekonomik kalkınması: 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Avrupa'yı ekonomik olarak kalkındırması, kendi liderliğindeki Batı Bloğu'nun oluşumunun ilk adımıdır. 1948 yılında hazırlanan Marshall Planı doğrudan para yardımı yaparak Avrupa'nın ekonomik gücünü yeniden kazandırmada önemli rol oynamıştır. Ayrıca, Truman Doktrini olarak bilinen politika doğrultusunda

⁶⁴⁷ Ikenberry, a.g.e., 35-37.

⁶⁴⁸ Kissinger, 2016, 302-303.

⁶⁴⁹ Cox, 1987, 211-212.

⁶⁵⁰ Brzezinski, 1976, 32-33.

Yunanistan ve Türkiye'ye mali yardım ve silahlar verilmiştir. Yine, Japonya Amerikan destekleri sonucunda hızlı teknolojik gelişime erişmiştir.

- Güvenlik ittifakının kurulması: Sovyet tehdidi karşısında ABD merkezli bir güvenlik alanı oluşturulması Amerikan siyasal düzen teorisinin en temel yansımasıdır. Somut olarak, 1949 yılında NATO'nun kurulması ile Avrupalı devletler ABD ile bir güvenlik ittifakı yapmışlardır. Güvenlik ittifakı kapsamında ABD birçok Avrupa devletinde üs kurmuş ve askeri yapılanmalar oluşturmuştur.
- Liberal ekonominin sistemleşmesi: Savaş sonrası dönemde liberal ekonomi daha da evrenselleşmiş ve devletlerin birbirine bağımlı olduğu bir sistem kurulmuştur. Liberal ekonomik sistem içerisinde IMF'nin de katkısıyla, devletlerin ekonomileri büyümüş, dış ticaret genişlemiş, işgücü göçü yaşanmış, piyasalar ve döviz sistemi kurulmuştur. Sonuçta, birçok devlet Batılı ekonomik sisteme dahil olmuştur. Sisteme yön veren ise en güçlü ekonomiye ve ekonomik değerleri belirleyebilme kapasitesine sahip ABD'dir.
- Uluslararası örgütlerin kurulması: Başta BM, NATO, IMF ve OECD olmak üzere uluslararası örgütlerin kurulması ABD liderliğindeki siyasal sistemin temel ayaklarından birisidir. Yapılan çok taraflı uluslararası antlaşmalar da evrensel kuralları oluşturmuştur. Her ne kadar üye devletler eşitlik esasına göre kuruluş çalışmalarına katılsa da kuruluşları kuran, genel olarak politikalarını belirleyen ve bu yönde devletlerin karar almasını sağlayan ABD'dir. Ayrıca, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin kurulması da, Amerikan idealizminin bir parçası olan Batılı değerlerin evrenselleştirilmesine hizmet etmektedir.
- Savaşların veya askeri müdahalelerin yapılması: ABD sadece gücünü ilkesel veya kurumsal olarak değil doğrudan güç kullanarak da göstermiştir. Dünyanın birçok yerinde yaptığı savaşlar ve gerçekleştirdiği askeri müdahaleler Batı güvenlik ittifakını güçlendirmiş ve Soğuk Savaş sonrası için tecrübe haline gelmiştir. 1952 - Kore Savaşı, 1962 - Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmesinin engellenmesi, 1963 - nükleer silahların sınırlandırılması, 1960'lı yıllar - Vietnam Savaşı başlıca Amerikan güç kullanımlarıdır.⁶⁵¹

⁶⁵¹ Kissinger, 2016, 302-322, Cox, 1987, 213-230, Brzezinski, 1976, 35-41, Ikenberry, a.g.e., 159-162.

3.1.3.2.2. İki kutuplu dünya ve Soğuk Savaş

2. Dünya Savaşı sonrasında dünya gücü olarak ortaya çıkan ABD dünya düzeni kurma görevini üstlenirken yalnız değildi, Sovyetler Birliği tarafından tehdit ediliyordu. Başka bir deyişle, Amerikan hegemonyası Sovyet hegemonyası ile sınırlandırılmaktaydı. “İki kutuplu dünya” (bipolar world) kavramı her iki güç etrafında toplanan bir dünya düzenine işaret eder. Uluslararası sistemde kutup; nüfus, alan, kaynak, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasi istikrar ve rekabet gibi konular bakımından güçlü devletlerdir. Modern teoriler küresel kaynak dağılımını, yani ekonomik gücü lider devlet tanımlamasında esas almaktadır. Yapılan analizler 1950 yılı için askeri kaynaklar bakımından Sovyetler Birliği ve ABD'nin dünya kaynaklarının % 40'ar civarında bir paya sahip olduğunu, ekonomik kaynaklar bakımından ise ABD'nin dünya kaynaklarının yarısına, Sovyetler Birliği'nin ise % 20'sine sahip olduğunu göstermektedir.⁶⁵²

Dönemin uluslararası yapısının en önemli özelliği iki güç etrafında toplanan ittifakların oluşmasıdır. Aslında ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin liderlik ettiği iki birlik hegemonya mücadelesi içerisindeydi. İttifaklar ideolojik bir kamplaşma özelliğindedir, kabaca, Batılı - liberal değerler ile komünist değerler iki tarafın temelini oluşturur. ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana demokrasinin liderliğine soyunarak, demokrasi ve otoriterizmin bir mücadele içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. Nazi devletinin yıkılması sonrasında hedefte en güçlü otoriter yönetim olan Sovyetler Birliği vardır. 2. Dünya Savaşı öncesinde fikir ve savaş ittifakı içinde olan ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'ya, savaş sonrasında Almanya ve diğer Avrupalı devletler katılmıştır. Brzezinski'ye göre dünyada birçok devlet özellikle güvenlik bakımından Amerika'ya bağımlıdır ve bu bağımlılık çok geniş bir sistem ortaya çıkartır. 1 milyondan fazla Amerikan askeri ve 400'den fazla askeri birlik dünya çapında konuşlanmış, 42 devlet ABD'ye güvenlik ittifakı olarak bağlanmış, birçok ülkede ordu Amerikan eğitimi altına girmiş ve 2 binden fazla Amerikan görevlisi dış temsilciliklerde görev altına alınmıştır.⁶⁵³ Sovyetler'in liderliğindeki komünist birlik ise sadece bir ittifak değil, birbirine bağlı devletlerden oluşarak geniş bir sınır oluşturan ve komünist idare etrafında toplanan bir birliktir.

⁶⁵² Ikenberry, a.g.e., 40-42.

⁶⁵³ Brzezinski, 1976, 32.

19. yüzyılda büyük bir sanayileşmeye girişen Rusya, geniş topraklardaki kaynaklarıyla ve modernleşen kitleleriyle bir dünya gücü haline gelmiştir. Devrim sonrasında ideoloji ve iktidar bütünlüğünde bir siyasal sistem kurulmuştur. Marksist - Leninist doktrine dayalı sosyalizm totaliter bir iktidarla iç içe geçmiştir. Stalin döneminde Sovyet totalitarizminin aşırı baskıcı yönetimi popülizm içerisinde kabul edilmiş ve komünist dünyada efsaneleşmiştir. Stalin komünist ideolojiyi geleneksel Rus değerleri ile harmanlayarak milli ve evrensel bir sistem kurabilmiştir. Brzezinski'nin tabiriyle, evrensel komünist idealizmin temel taşlarından birisini Sovyet milliyetçiliği oluşturmaktadır. Yeni Sovyet seçkinleri, Rus milliyetçiliğinin ve komünist evrenselciliğinin temsilcileri olmuştur. Sonuçta, Rus toplumu evrensel Marksist doktrini çerçevesinde milliyetçi ve emperyal olabilmıştır. Büyük Rusya anlayışı emperyal Sovyetler Birliği'nin temel anlayışı olmuştur. Bunun uluslararası ilişkilerdeki yansıması da, sistem dışına çıkan Çekoslovakya gibi sosyalist devletlerin işgal edilmesi olmuştur. Sadece Birlik içerisinde değil, Sovyet olmayan komünist ülkelerde de Rus Devrimi'nin büyük bir baskısı olmuştur. Sovyet hegemonyasının yaygınlaşmasının en temel unsurlarından birisi komünist birlikteliktir. Sovyetler Birliği uluslararası birlikteliği komünist partiler ile "enternasyonal" adına altında birleştirmeye ve bu birlikteliğe mümkün olduğunca devletleri dahil etmeye çalışmıştır.⁶⁵⁴ Sovyet sisteminin kendisi emperyal Sovyetler Birliği'nin temel dayanağıdır. Rus toplumunun askeri yapılanması sadece savunma için değil, saldırı için de büyük bir potansiyel ve özgüven oluşturmaktadır. Sovyet dış politikası kapitalist değişim sonrasında sosyalizmin bir dünya sistemi olacağı inancına dayalı olarak idealist ve saldırgan olmuştur. Sovyet ulusal çıkarı komünistlerin çıkarı ile özdeşleştirildiğinden, Sovyet liderleri ulusal bir meşruiyet ve popülizm etrafında emperyal dış politika yürütmüşlerdir. Sonuçta, Sovyet ideolojisinin gücü doğrultusunda Sovyetler Birliği uluslararası ilişkileri etkileyebilmiş ve kendi hâkimiyetini yayabilmiştir.⁶⁵⁵ Brzezinski, Sovyetler Birliği'nin büyük bir askeri güç ve bütüncül bir siyasal sistem olmasına karşın, dünya sistemini değiştirebilecek gerçek bir siyasal kapasitesinin olmadığını, ancak dünya sistemine zarar verici etkisinin bulunduğunu iddia eder. Ona göre, Batı'nın Sovyet askeri gücünü dengelemesi, Sovyetler'in uluslararası sistemdeki olumsuz etkisini de ortadan kaldırır.⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ Brzezinski, 1976, 134-138.

⁶⁵⁵ Brzezinski, Z. (1960). "Communist Ideology and International Affairs". *The Journal of Conflict Resolution*, 4(3), 269-274.

⁶⁵⁶ Brzezinski, Z. (1984). "The Soviet Union: World Power of a New Type". *Academy of Political Science*, 35(3), 147-159.

2. Dünya Savaşı sonrasında Batı ve Sovyet blokları arasında “Soğuk Savaş” yaşandı. Soğuk Savaş’ın en önemli özelliği ittifaklar arasında yaşanan hâkimiyet mücadelesidir. İki güç doğrudan savaşmak yerine, ittifaklarını büyüterek ve birbirinin etki alanını kısıtlayarak hegemonyasını kurmaya çalışmıştır. Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeleri başlıca mücadele alanları olmuştur. ABD demokratik rejimlerin iktidara gelmesi için birçok ülkede doğrudan ve dolaylı müdahalelerde bulunmuştur. Kore ve Vietnam’da doğrudan savaşa girerken, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde maddi yardımlar ve istihbarat çalışmaları ile komünizm karşıtlığı desteklenmiştir. Batı için zafer Avrupa’nın Sovyet etkisinden kurtarılması ve Amerika’nın Avrupa ile olan bağlarının Sovyetler tarafından kabul edilmesidir. Sovyetler içinse zafer; Batı Avrupa’nın tarafsız hale getirilmesi ve ABD’nin deniz aşırı hâkimiyetinin engellenmesidir. Ayrıca Sovyetler’in ideolojik hedefi de vardı; komünizmin dünya çapında kapitalizme karşı galip gelmesi.⁶⁵⁷ ABD bakımından Soğuk Savaş’ın ana yöntemlerinden birisi dış politika ve diplomasiydi. Yani, ABD Sovyet tehdidine karşı mücadeleyi dış politikanın temel bir amacı olarak belirlemiş ve diplomasiyi çok etkili kullanmıştır. Bu kapsamda, dış politikaya ve istihbarata ilişkin CIA gibi kurumlar kurulmuş, dış temsilcilikler genişlemiş ve stratejiler hazırlanmıştır. Doğu Avrupa’da Sovyetler etkisinin kırılması ve Varşova Paktı’nın etkisiz hale getirilmesi Amerikan diplomasisinin Avrupa üzerindeki başarılı uygulamalarının örneğidir.⁶⁵⁸

3.1.3.2.3. Amerikan hegemonyasının zaferi

Soğuk Savaş’ın sona erişi Amerika’da Reagan’ın güçlü ve ileri görüş sahibi başkanlığına denk geldi. Reagan, Amerika’nın gücüne inanarak Sovyetler’e meydan okuyan ve Amerikan hegemonyasının zaferini ilan edecek olan bir dış politika izledi. Bununla beraber, nükleer silahların önlenmesi gibi evrensel barışa hizmet eden ve Soğuk Savaş’ın gerginliğini düşüren politikalar da takip etti. Bu süreçte Amerika kendi gücüne inanarak Sovyetler’in çöküşünü izledi. Güç savaşında özellikle teknolojik gelişme konusunda geride kalan Sovyetler Birliği 1980’lerde çöküş sürecine girdi. İletişimin gelişmesiyle yeni dünyada Batı’nın gelişmişliğinin bilinmesi, ekonomik refahın sağlanamadığı toplumda komünizme olan inancın yitirilmesine sebep oldu. Başka bir deyişle, Sovyetler psikolojik savaşı çoktan kaybetmişti. Reformlarla çöküş sürecini durdurup yenilenmeyi hedefleyen son başkan Gorbaçov, glasnot (şeffaflık) ve perestroyka

⁶⁵⁷ Brzezinski, Z. (1992). “The Cold War and Its Aftermath”. *Foreign Affairs*, 71(4), 32-33.

⁶⁵⁸ Jervis, R. (1995). “Legacies of the Cold War”. *The Brown Journal of World Affairs*, 2(2), 21-27.

(yeniden yapılanma) reformlarını başlattı. Fakat, gidişat engellenemedi ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla çöküş resmen başladı. Birkaç yıl içinde Sovyetler Birliği Birlik ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle dağıldı.⁶⁵⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Soğuk Savaş'ın sona ermesi ideolojik savaşın da sona erdiği anlamına gelmektedir. Komünizm ile liberal kapitalizm arasındaki savaş, Batı'nın ve liberalizmin zaferini ilan etmesi ile sonuçlandı. Bu zafer, liberal ideolojiyi kendi siyasal sisteminde saf olarak uygulayan ve siyasal çare olarak gelişmekte olan ülkelere sunan Amerikan hegemonyasının sürekliliğini de sağladı. Bu gelişmeler doğrultusunda, Amerikan düşünce dünyasında sadece ideolojik savaşın sonunun değil, tüm temel ideolojik çelişkilerin de sonunun geldiği anlamında radikal görüşler ortaya çıktı. Bu görüşü savunan düşünürlerden en popülerleri "Tarihin Sonu" adlı makalesi ile Francis Fukuyama'dır. Fukuyama'ya göre Soğuk Savaş'ın bitmesi sadece tarihin belirli bir dönemin sona ermesi değil, tarih de sonunun gelmesi demektir. Bir idealist düşünür olan Fukuyama Hegel'in tarihin ilerlemesi anlayışına dayanarak, tarihin, o döneme kadar ilerlediğini ve gelişmenin artık sona erdiğini iddia eder. İnsanlığın ideolojik evrimi, Batılı liberal demokrasinin insan yönetiminin son şekli halinde evrenselleşerek tamamlanmıştır. Yani, ideolojik savaşın kazanılması liberal demokrasinin alternatifsiz hale getirmiştir. Bu demek değildir ki, uluslararası ilişkilerde gündem olacak ciddi olaylar yaşanmasın. Fakat temel çelişkiler sona ermiştir. Liberalizmin bu zaferi henüz tam olarak uygulamada görülmemektedir, şimdilik düşünce ya da bilinç dünyasında geçerlidir.⁶⁶⁰

3.1.3.3. Yeni dünya düzeni

3.1.3.3.1. Tek kutuplu dünya

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile hegemonya ilişkileri değişmiş, dünya düzeni yeniden kurulmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında lider devlet olan ve Sovyet hegemonyası ile rekabete giren ABD, Soğuk Savaş sonrasında tek hegemon devlet olmuştur. Başka bir deyişle, iki kutupluluktan çok kutupluluğa değil tek kutupluluğa geçilmiştir. Güç ilişkilerinin dağılımı bakımından tek kutupluluk iki önemli değişikliğe neden olmuştur: ittifak içinde daha fazla gücün merkezileşmesi ve karşı güçler arasında rekabetin

⁶⁵⁹ Kissinger, 2016, 338-343.

⁶⁶⁰ Fukuyama, 1989, 3, 14-16.

kaybolması. Ikenberry'e göre, tek kutupluluk uluslararası ilişkilerin hiyerarşik yapısını da değiştirerek, lider devlet etrafında toplanan devletler kümesi şeklinde bir sistem oluşturmuştur. Önceden iki kutupta lider devletler altında toplanan bir sistem varken, sonrasında lider devlete değişik ilişkilerle bağlanan çok sayıda devletin ve bunun dışında dağılık devletlerin oluşturduğu bir sistem oluşmuştur. Merkezileşen ve rakipsiz kalan Amerikan gücü neticesinde artık gücün dengelenmesi de söz konusu değildir.⁶⁶¹

Bu sistemin en önemli özelliklerinden birisi de, hegemon devlet olan ABD'ye rakip olabilecek bir gücün bulunmamasıdır. Bunun en önemli göstergesi 1990'lı yıllara gelindiğinde Amerika'nın dünyanın en büyük ekonomik, askeri, teknolojik ve coğrafi gücü olmasıdır. Amerikan gücü ile liberal kapitalist sistem arasında karşılıklı etkileşim vardır. Yani, kapitalist gelişim buna göre ekonomik ve kültürel yapısını kuran Amerika'nın gücünü artırırken, Amerikan siyaseti de liberal ekonomiyi tek geçerli sistem haline getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelere klasik modernleşmeyi dayatan Amerika, tek kutuplu dönemde demokratik siyasal sistemin kurulmasını desteklemiştir. Artık, siyasal modernleşme kapsamında azgelişmiş ülkelere kaynak aktarımına gerek bulunmamaktadır. Uluslararası kuruluşlarca ülkelere ekonomik yardım sağlanması Batılı siyasal sistemi kendiliğinden güçlendirecektir.

Değişen güç ilişkilerinin dünya düzeni bakımından etkisi liberal küresel düzenin pekişmesidir. Marksist bakış açısıyla ifade edersek, üretim ilişkilerinde liberal ekonomiyi merkezine alan bir ekonomik sistem yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılanma aslında komünizmin çöküşünden çok önce başlamıştır. Kapitalist üretim merkezileşmiş ve evrensel hale gelmiştir. Yeni sistemin devleti olan "neoliberal devlet", sosyal devlet sonrasında gittikçe küreselleşen ve açık hale gelen ekonominin koşuludur. Yeni ekonomik sistem devletleri küresel ekonomiye dahil olmak üzere programlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların işlevi ekonomik yardımlar karşılığında devletleri bu sisteme mümkün olduğunca dahil etmektir. Yeni hâkim anlayışa göre, devletlerin ekonomideki rolü üretim ve planlama yerine denetim ve ekonomi politika belirlemektir. Devletin gelişimdeki rolü sürekli işleyen, istikrarlı ve dışa açık bir ekonominin kurulması ve gelişmesidir. Uluslararası ticaret, çok taraflı uluslararası ekonomik kurallara uyum,

⁶⁶¹ Ikenberry, a.g.e., 119-121.

denetleyici kurumlar, ekonominin profesyonelleştirilmesi, serbest piyasa gibi yeni sistemin unsurları esas alınır. Cox bu devlete “neomerkantalist gelişmeci devlet” der.⁶⁶²

Soğuk Savaş döneminde Komünist Blok’a karşı kurulan ABD liderliğindeki Batı Bloğu artık olmamasına karşın, Amerikan ittifakı önemli ölçüde devam etti. Yeni dönemde Avrupa ülkeleri, İngiltere ve Uzakdoğu ülkeleri ve onların etkisi altındaki ülkelerle kurulan sıkı bağlar Amerikan hegemonyasını güçlendirdi. En başta Amerika dünyanın çeşitli yerlerinde gördüğü tehdit algılamasını evrenselleştirerek özellikle NATO kapsamında Batılı ülkeleri işe dahil etti. Artık sadece komünizm karşıtlığında değil, terör, insan hakları ve anti demokratik yönetimler karşıtlığında ABD öncülüğünde ittifaklar kuruldu. 90’lı yıllarda özellikle uluslararası ekonomik kuruluşların etkinliği ile küresel ekonominin istikrarı ve daha da bağımlı hale gelmesi Amerikan ağını genişletti. Yeni dönemde Amerikan hegemonyasına hizmet eden en önemli gelişme AB’nin eski Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak şekilde genişlemesi ve yeni aday ülkeleri bağlamasıydı. Böylece, AB’nin merkezindeki Fransa ve Almanya’nın etkinliği artarken, onların ilkesel ve daimi müttefiki Amerika’nın da büyük potansiyel güç barındıran Rusya karşısında hâkimiyeti genişledi. ABD Uzakdoğu’da Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerle tarihi ittifakını devam ettirirken, Çin ve Hindistan gibi yeni ekonomik güçlerle de iyi ekonomik ilişkiler kurdu.

3.1.3.3.2. Amerikan müdahaleciliği ve yeni muhafazakâr politika

Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan hegemonyasını gerçekleştiren etkenlerin başında müdahalecilik gelir. Önceden hegemonya mücadelesine neden olan alanlar Sovyetler Birliği’nin çekilmesi ile Amerikan hedefi haline geldi. ABD özellikle Ortadoğu ve Asya’da çok uzun süreli planların bir parçası olarak askeri müdahalelerde bulunurken, dünya üzerindeki birçok savaşı izledi ve savaşların kendi çıkarları doğrultusunda sonuçlanması için çabaladı. İlk olarak, Körfez Savaşı ile 1991’de Kuveyt’i işgal eden Irak’a savaş açtı ve BM ittifakı ile birlikte Irak’ı yenilgiye uğrattı. Amerikan askeri müdahaleleri 1993 - Somali, 1994 - Haiti, 1995 - Bosna ve 1999 - Kosova ile devam etti. 11 Eylül 2001 tarihi sonrasında ise New York’ta Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırının hemen ardından başlayan ve günümüze dek süren Afganistan müdahalesi ile 2003 yılında başlayan ve 2010 yılında askerlerin geri çekilmesi ile son bulan Irak müdahalesi gerçekleşti. Irak ve Afganistan’a savaş açılmasının görünürdeki nedeni küresel

⁶⁶² Cox, 1987, 212-214, 219-230.

bir tehdit olarak görülen terör örgütlerinin yok edilmesi idi. 11 Eylül saldırısından sorumlu tutulan El Kaide örgütünün Taliban yönetimi altında barınması nedeniyle Afganistan'a savaş açıldı.⁶⁶³ Irak'a savaş açılmasının ilan edilen nedeni ise kitle imha silahlarını barındırması nedeniyle, terör örgütleri için bir alan oluşturması ve diktatörlük rejimiydi.⁶⁶⁴

Soğuk Savaş sonrasında demokrasi ve insan hakları savunuculuğu 1990'lı yıllarda Amerikan dış politikasının temel dinamiği haline geldi. Amerika yine özgür toplumlar kurmak, demokrasiler inşa etmek ve zulümleri önlemek adına tüm dünyada müdahalelerde bulunmaktaydı. Başkan George H. W. Bush 1990 yılında Amerikan müdahaleciliğinin ardında özgürlük toplumu kurmak olduğunu açıklıyordu. *“Özgürlük topluluğunun büyük ve giderek artan gücü bütün dünya ulusları için şu ana dek bildiklerimizin hepsinden daha istikrarlı ve güvenli olacak yeni bir dünya düzeni yaratacaktır.”* Başkan Clinton ise Amerika'nın siyasetteki hedefinin işbirliği içinde bulunan ve barış içinde yaşayan gelişen demokrasiler dünyası olacağına söz verdi.⁶⁶⁵ ABD uluslararası insani ve barışçıl çabaların bir parçası olarak, 1992 yılında BM gözetiminde Somali'ye, 1995 yılında NATO emrinde Bosna Hersek'e ve 1999 yılında NATO kapsamında Kosova'ya asker gönderdi. Her üç müdahalede ABD, iç savaşların durdurularak katliamları engellemede ve sürekli barışı sağlamada önemli başarı elde etti. Başkan George Bush, Amerika'nın açtığı savaşların amacını özgürlük ve barış olarak açıkladı. Irak müdahalesi bölgede özgürlük için diğer rejimlere örnek olacak ve Ortadoğu barışı için önemli bir adım oluşturacaktı.⁶⁶⁶

Soğuk Savaş sonrasında ABD sadece müdahaleci - sert gücünü değil, yumuşak gücünü de kullanarak hegemonyasını kurmuştur. Joseph Nye'in tanımlamasına göre, yumuşak güç bir ülkenin tercihlerini ideoloji, kültür ve kurumlar gibi maddi olmayan kaynaklarla etkileyebilme gücüdür. Yumuşak güç ile bir devlet diğerlerinin gözünde meşru, kabul edilebilir ve karşı konulmaz bir güce sahip olur. Yumuşak gücün modern uluslararası literatürdeki en önemli aracı kamu diplomasisidir. ABD, uluslararası ekonomiye yön veren kurumların Amerikan toplumu ve ideolojisi ile uyum içinde olan ilkeleri yayması nedeniyle büyük bir yumuşak güce sahiptir. Amerikan yumuşak gücüne

⁶⁶³ Bush, G. W. “Address to a Joint Session of Congress and the American People”. 20 Eylül 2001, Web: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁶⁴ Powell, C. “Address to the United Nations Security Council”. 5 Şubat 2003, https://www.wsj.com/articles/SB1044463898485760453_adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁶⁵ Kissinger, 2016, 344.

⁶⁶⁶ Kristol W. and Kagan, R. (1996). “Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy”. *Foreign Affairs*, 75(4), 20.

kaynaklık eden diğerk bir unsur Amerikan yaşam tarzının içinde bulunduğu popüler kùltürdür. Dünyanın her yanına ulaşabilen iletişim teknolojisi ile Amerika doğrudan ya da kùltürü aracılığıyla bir toplumu etkileyebilme gücüne sahiptir. Dünyanın her yerinde nice insanlar Amerika'da yaşmak istemekte ve bunun için birçok zorluğa razı olmaktadır. Yumuşak güç doğrultusunda yapılan Amerikan dış politikasının en önemli örnekleri Soğuk Savaş'ın son döneminde yaşanmıştır. Ayrıca, 90'lı yıllarda Clinton dış politikası dünya çapında Amerikan değerlerini desteklemiştir.⁶⁶⁷

Amerikan müdahaleciliğinin ardındaki teori yeni-muhafazakârlık (neo-conservatism) olarak bilinir. Amerika'da muhafazakâr düşünceyi çok eskilere götürmek mümkün olsa da yeni-muhafazakârlığı 70'li yıllarda ortaya çıkan yeni sağ içerisinde ele almak yerinde bir yaklaşımdır. Amerikan muhafazakârlığı Amerikan değerlerini ve ihtirasını esas alan genişleyici ve askeri bir gelenek olarak dış politikada devam etmiştir. Neyin yeni olduğu tam olarak belli olmasa da, tek kutuplu dünyada yeni bir Amerikan müdahaleciliği söz konusudur.⁶⁶⁸ Yeni-muhafazakâr düşünce, George Bush dönemi dış politikalarının yönlendiricisi ve özellikle Irak işgalinin meşruiyetini sağlayan düşüncedir. Reagan döneminde uygulanmaya başlanan yeni-muhafazakârlık, artık dış politikada dikkate alınan bir düşünce haline gelmiştir. Fukuyama'nın tespitiyle, yayılmacı, müdahaleci ve demokrasi savunucusu olarak yeni-muhafazakârlık 1990'lı yıllarda geliştirilmiştir.⁶⁶⁹ William Kristol ve Robert Kagan, ABD'nin dış politikasının temel hedefinin Amerika'nın güvenliğini, dostlarını ve çıkarlarını korumak ve dünya çapında fikirlerini yaymak için "şer imparatorluğunu" yenerek stratejik ve ideolojik hâkimiyeti sağlamak olduğunu söyler. Onlara göre, Amerika'nın sahip olması gereken "küresel insancıl hegemonya"dır.⁶⁷⁰

Yeni-muhafazakâr düşünce özellikle Başkan George W. Bush döneminde dış politika yapıcılar tarafından kullanıldı. Başkan Bush'un ekibinde yer alan Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Colin Powell, Condoleeza Rice, Paul Wolfowitz ve Morton Abramowitz önemli yeni-muhafazakâr danışmanlardı. Kagan dış politikada yeni-muhafazakâr kadronun Amerika'nın büyüklüğüne ve güç kullanımına inandıklarını belirtir. Yeni muhafazakâr kadro genellikle Cumhuriyetçi Parti'den olmakla birlikte Demokrat Partili üyeleri de içermektedir. Nitekim, John Kerry, Hillary Clinton ve Joseph Biden Irak Savaşı'na destek

⁶⁶⁷ Nye, J. S. (1990). "Soft Power". *Foreign Policy*, (80), 153-159.

⁶⁶⁸ Kagan, R. (2008). "Neocon Nation: Neoconservatism, c. 1776". *World Affairs*, 170(4), 24-25.

⁶⁶⁹ Fukuyama, F. (2006). *Neo-conların Sonu* (Çev. H. Kaya). İstanbul: Profil Yayıncılık, 51.

⁶⁷⁰ Kristol and Kagan, a.g.e., 20.

veren demokratlardır.⁶⁷¹ Yeni-muhafazakâr politika 1991 yılından itibaren hazırlanan Ulusal Savunma Stratejilerinde görülmektedir. Örneğin, ilk strateji Amerika'nın ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit eden her türlü saldırının bertaraf edilmesi ve dünyanın daha güvenli bir yer haline gelmesini 1990'lı yıllardaki hedefler olarak ilan etmişti.⁶⁷² Yeni-muhafazakârlardan Wolfowitz, Amerika'nın her türlü düşman gücün dünyanın herhangi bir yerinde egemen olmasını engelleyeceğine dair kararlılığın Amerikan stratejilerine girmesinde büyük rol oynamıştır.⁶⁷³

3.1.3.3.3. Yeni küresel düşman ve 11 Eylül

İdeoloji temelinde iki kutupta bölünen dünyanın, Soğuk Savaş sonrasında hangi esaslara göre bölüneceği 1990'lı yıllara gelindiğinde belirsizdi. Teoride Amerikan hegemonyasının mutlak kabulü ile birlikte, devletlerin sınıflanmasını sağlayan yeni dinamiklerin ne olduğu konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Liberal ekonomik teorinin yanı sıra, Batı ile Doğu'yu belirleyen kimlik esaslı siyasi - toplumsal dinamiklerin önemli olduğunu dair birkaç tez ileri sürülmüştür.⁶⁷⁴ Bu kapsamda, en çok tartışılan teorilerin başında Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi gelir. Huntington'a göre, Soğuk Savaş sonrasında devletler arasında çatışmaları ve ittifakları belirleyen unsur kültüreldir. Yeni düzende milletler kendilerini kültürel ittifaklara göre tanımlayacak ve kültürel benzerliklere göre ittifaka dahil olacaklardır. Bölünmenin temelinde dünyanın en büyük kültürel blokları, yani medeniyetleri yer alır: Batı, İslam, Ortodoks, Çin, Hindu, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleri. Bunlar içinde dünya siyasetini belirleyecek olan Batılı ve Batılı olmayan medeniyetler arasındaki çatışmadır.⁶⁷⁵

Amerikan hegemonyasının en temel unsurlarından birisi düşman'dır. Küresel bir düşmanın varlığı Amerika'nın gücünü bu düşmana karşı korumasını sağlamış ve Amerikan hegemonyasının isteklendirmesi olmuştur. Amerika'nın uluslararası gündeme getirdiği küresel bir tehdit ve düşman algılaması, Amerikan müdahalelerinin gerekçesini

⁶⁷¹ Kagan, a.g.e., 28-29.

⁶⁷² *National Security Strategy Of The United States* (1991), Web <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf> adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶⁷³ Wolfowitz, P. (2000). "Remembering the Future". *The National Interest*, (59), 36.

⁶⁷⁴ Örnek olarak bkz. Eisenstadt, S. N. (1981). "Cultural Traditions and Political Dynamics: The Origins and Modes of Ideological Politics". *The British Journal of Sociology*, 32(2), 155-181. ve Wallerstein, I. (1992). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World System*. Cambridge: Cambridge University Press, 158-183.

⁶⁷⁵ Huntington, 1993, 22.

oluşturmuştur. Ayrıca, küresel bir düşman ABD öncülüğünde kurulan uluslararası ittifakların da temel gerekçesidir. 2. Dünya Savaşı öncesinde düşman olarak görülen faşizmin yanı sıra Soğuk Savaş döneminde komünizm büyük düşmandı. Soğuk Savaş'ın bitişi bir düşmanın da bitişiydi. Tek süper güç olarak kalan ABD, 90'lı yıllarda “küçük düşmanlarla” mücadele kapsamında askeri müdahalelerde bulundu. Fakat, küresel bir düşmanın eksikliği uluslararası kamuoyunda Amerika'ya yer yer devam eden savaflara müdahale hakkı vermiyordu. İşte, küresel bir düşman gerekliliği tezi 11 Eylül saldırılarını Amerika'nın kendisinin yaptığına dair iddialara neden olmuştur.⁶⁷⁶

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'nın en saygın şehri olan New York'a karşı yapılan saldırılar küresel bir düşmanı ortaya çıkardı: “İslamcı terörizm”. Saldırıları, başında Usame Bin Laden'in bulunduğu El Kaide terör örgütünün yaptığı açıklandı. Saldırıdan Taliban yönetimi altında El Kaide'yi barındıran Afganistan sorumlu tutuldu. Düşman sadece bir terör örgütü değil, dinci - radikal anlayışa sahip tüm örgütler ve rejimlerdi. Savaş her küresel çapta terör örgütü bulunana ve yenilene kadar devam edecekti. Başkan Bush, tıpkı Roosevelt'in 1941 yılında Japonya'ya savaş ilan etmesi gibi, Kongre'de terörizme karşı savaş ilan etti. Başkan Bush İslamcı terörizme karşı savaşa tüm dünyayı çağırdı. Ya Amerika'dan yana ya da şer'den yana olunacaktı, tarafsızlığa yer yoktu. *“Her bölgede her millet artık bir karar vermek zorunda. Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle. Bugünden itibaren terörizmi destekleyen herhangi bir millet Birleşik Devletler tarafından düşman rejim olarak kabul edilecektir.”* Başkan Bush savaşın Müslümanlara değil, radikal dinci teröristlere karşı açıldığını da beyan etmekteydi.⁶⁷⁷

11 Eylül saldırısı Amerika'ya yapılan ilk terör saldırısı değildi, fakat bu büyüklükte ilk ve tekti. Bu saldırı 1941 yılında Japonya'nın Pearl Harbor saldırısı ile kıyaslanacak boyuttaydı. Saldırı hem Amerika'nın içişleri bakımından hem de uluslararası boyutta bir güvenlik sorununu gündeme getirdi. Saldırının demokrasinin saf halinin uygulandığı ve en güvenli yer olarak görülen bir ülkede gerçekleşmesi, küresel bir tehdit algılaması oluşturdu. Artık hiçbir yer güvenli değildi. Devletler uluslararası terörizm karşısında güçsüz duruma düşmüştü. Terör amacına ulaşmıştı ve sadece Amerikan halkı değil, özellikle Batılı haklar büyük korku içerisindeydi. İşte, küresel tehditleri ortadan kaldırarak

⁶⁷⁶ 11 Eylül Komploları için bkz. Goldberg, R. A. (2004). “Who Profited from the Crime? Intelligence Failure, Conspiracy Theories and the Case of September 11”. *Intelligence and National Security*, 19(2), 249-261.

⁶⁷⁷ Bush, a.g.e.

dünyayı yeniden güvenli bir yer haline getirecek ise yeni savaş ilan etmiş ABD idi. Amerika yeniden dünya adına hareket etmeye ve karar almaya hazırды. Amerika yeni bir ulusal ve uluslararası güvenlik stratejisi belirledi ve kararlar aldı.

11 Eylül saldırıları sonrasında yeni küresel düşman olan terörizm ile mücadele Amerikan dış politikasının temel unsuru haline geldi. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Amerika'nın uluslararası stratejisi olarak hem Amerika'nın güvenliğinin sağlanması hem de terörizm ile mücadele edilerek dünyanın daha güvenli bir yer olması hedefi yer aldı. Bu kapsamda, öncelikle başta radikal İslamcı örgütler olmak üzere tüm terör örgütleri ile mücadele edilecekti. Terör ile mücadele başta BM kararları olmak üzere uluslararası antlaşmalarda yer alacaktı. Terör örgütlerinin yanı sıra, örgütleri barındıran veya destek veren tüm rejimler de hedefiydi. Ülkeler yerine rejimlerin hedef alınmasının nedeni, tüm otoriter rejimlerin yıkılarak yerine demokratik rejimlerin kurulmak istenmesidir. Yeni Amerikan stratejisinde ayrıca belirli bir tür silah da hedef alınmıştır: kitle imha silahları. Yine, sadece Amerika'ya değil, müttefik ve dost ülkelere yöneltilen tehditlerin ortadan kaldırılması da hedeflenmişti. Bu doğrultuda, terörle mücadele kapsamında diğer ülkelerle sıkı bağlar kurmak ve müttefiklere bu kapsamda yardım etmek gereklidir. Soğuk Savaş döneminde komünizm karşılığında kurulan Amerikan ittifakı bu kez terörizm bağlamında kurulmuştur.⁶⁷⁸

Amerikan müdahaleciliği 11 Eylül saldırıları sonrasında tüm dünyada hissedilir ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönem ile kıyaslanabilir şekilde arttı. Fakat Amerikan müdahaleciliğinin coğrafyası istikrarlı Avrupa ve Uzakdoğu'dan Ortadoğu'ya kaydı. Ortadoğu hem hedeflenen radikal İslam'ın hem de yeraltı kaynaklarının önemli bir coğrafyasıydı. Amerikan ittifakına katılan devletler dışında, her Ortadoğu devleti bir hedef konumuna geldi. Amerika hem doğrudan askeri müdahalelerde bulunarak hem de o coğrafyanın belirli bir etnik ya da dini grubunu kullanarak sınırları yeniden belirlemeye başladı. Önce Afganistan, sonra Irak yakın zamanda da Suriye açıktan Amerikan planlarının temel nesnesi haline geldi. Başkan Bush döneminde başlayan "diktatör rejimlerin" devrilmesi Obama döneminde Arap baharı ile devam etti. Özgürlük ve demokrasi vaadi ile rejimlerin devrilmesi, az da olsa sağlanan devlet otoritesini yerle bir ederek karmaşanın yaşandığı toprakları ortaya çıkardı. Öncesinden farklı olarak,

⁶⁷⁸The National Security Strategy of the United States of America, 2002.

Amerika'ya rakip Rusya'nın ve bölge ülkelerinin etkin olmak istemesi karmaşayı daha da artırdı ve gidişatın planlanan bir yönde olmasını engelledi. Demokrasi kültüründen oldukça uzak olan ve dış güçlerin müdahalede bulunduğu topraklar hâkim bir siyasal iktidar çıkaramadı. Sonuçta, yeni bir yüzyılda savaşlar bu kez Amerikan ve rakip güçlerin müdahalesi ile devam etti ve insanlık dramları yaşandı.

11 Eylül sonrasında Amerikan müdahaleciliğinin ilan edilen gerekçesi özgürlük sağlamak olsa da, yaratılan ortamda özgürlük ve güvenlik arasındaki makas güvenlik lehine iyice açıldı. Ortak bir karamsar psikoloji yaşayan Batı'da özgürlükler, özellikle de dini özgürlükler ve göçmen hakları iyice kısıldı. Bundan en büyük zarar gören ise Huntington'u haklı çıkarırcasına Müslümanlar oldu. Her ne kadar 11 Eylül sonrasında Başkan Bush İslam dininin hedef alınmadığını söylese de, Amerika'nın yönlendirdiği uluslararası kamuoyu Müslümanları adeta kötüleştirdi. İslam ile terörün yan yana anılması özellikle Batı'da yaşayan Müslümanlar için bir aşağılama ve tehdit durumunu ortaya çıkardı. Amerika'nın sert gücü bu kez çok büyük kitleleri olumsuz etkiledi. Sonuçta, hedeflenenin aksine, ama olası bir sonuç olarak Amerikan karşıtlığı çok büyük oranda arttı. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan insani dramlar bu psikolojik karşıtlığı daha da artırdı. Bunun karşısında, geniş bir karşıtlığın Amerikan hegemonyasına hiçbir fayda sağlamayacağını bilincinde olan Amerikan politika yapıcıları Obama döneminde yumuşak güç politikasına tekrardan geçti. Zira, Amerikan rüyası Müslümanlar için de asla bitmemeliydi.

3.2. 21. Yüzyılda Küresel Siyasal Düzenin Dinamikleri

20. yüzyıl, küresel çapta modernleşmenin, modern toplum, bürokrasi ve ulus devlet gibi unsurlarıyla yerleştiği ve kökleştiği bir dönem oldu. 20. yüzyılın sonu itibariyle Batılı teorilerin anlamlandırıldığı siyasal düzen daha da somutlaştı ve güçlendi. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında Batılı ve Amerikan hegemonya merkezli siyasal düzen devam etmektedir. Bu dönem birçok bakımdan 20. yüzyılın devamıdır. Bununla beraber, içinde bulunduğumuz dönem küreselleşmenin ve teknolojik gelişmenin zirve yaptığı, bilgi erişimine açıklık nedeniyle toplumsal ve siyasal ilişkilerin değiştiği bir dönemdir. Bu doğrultuda, yeni siyasal gelişmeler siyaset incelemeleri bakımından vazgeçilmezdir artık. 21. yüzyılın başlarında bulunmamız nedeniyle, küresel siyasal düzen konusunda kesin bir olgudan ziyade siyasal düzeni etkileyen durumlardan bahsetmek daha doğru olacaktır.

Burada 21. yüzyılda dünya düzenine ilişkin üç temel etken belirtilmektedir: liberal ekonomi politik, küreselleşme ve teknoloji. Bunlardan liberal ekonomi politik, önceki yüzyılda alternatiflerle ve krizlerle karşılaşsa da yüzyılın sonunda dünya çapında geçerliliğini kabul ettirmiştir. Yeni yüzyılın başında daha da güçlenerek ve küreselleşerek, liberal ekonominin ekonomik ve siyasal düzende etkisinin devam ettiği görülmektedir. Küreselleşme ve teknoloji ise her ne kadar 80’li yıllardan itibaren önem kazanan etkenler olsa da, yeni yüzyılda etkisi giderek artmış ve siyaset bakımından büyük önem kazanmıştır. Literatürde içinde bulunduğumuz dönem teknoloji ya da bilgi çağı olarak adlandırılmaktadır. Sonuçta, liberal ekonomi politik, küreselleşme ve teknolojinin Batılı siyasal düzene hizmet etmeleri doğrultusunda hâkim düzen devam etmektedir.

3.2.1. Liberal Ekonomi Politik

Ekonominin siyasetin temel bir unsuru olduğu anlayışına dayanarak ekonominin siyasal sonuçlarını ifade eden kavram olan ekonomi politik, 20. yüzyılda dünya siyasetini ve düzenini anlamada önemlidir. Piyasayı ve maddi birikimi önceleyen kapitalizmin merkezinde olduğu liberal ekonomi politığın devamı mevcut dünya siyasal yapısını da açıklamaktadır. Para sistemi, uluslararası ticaret, çok uluslu şirketler, ortak üretim ve finans bugün dünya ekonomik düzeninin unsurlarıdır. Ekonomi politığın en önemli teorik dayanağı zenginlik ve güç arasındaki ilişkidir. Kapitalist ekonomik sistemde güç maddi kaynakların dağılımı ile ölçülmektedir. Başka bir deyişle, güç zenginlikten gelir. Bunun bir sonucu olarak, devletlerin gücünü ve uluslararası ilişkilerde konumunu belirleyen kapitalist üretimi ve maddi zenginliğidir.⁶⁷⁹ İşte, Batı’nın ve Amerika’nın gücünün altında yatan temel bir etken liberal ekonomi politığe olan teorik ve uygulamaya dönük katkılarıdır.

Siyasal teorilerde geçtiği üzere, dünya ekonomik gücü ile siyasal gücü arasında kopmaz bir bağ vardır. Keohane’nin hegemonik istikrar teorisi, dünya siyasetinde düzenin tek bir hâkim güç tarafından oluşturulduğu ve düzenin devamı için süregelen bir hegemonyanın olması gerektiği düşüncesine dayanır. Pax Britannica’dan sonra Pax Americana liberal ekonomiyi merkezine alan bir uluslararası düzen yaratmıştır. Fakat Keohane, yeni düzende hegemonya ilişkisinin yerine uluslararası sistemi belirleyenin “işbirliği” olduğunu belirtir. Uluslararası işbirliği, devletlerin anlaşarak belirlenen politikaları takip ettiği ve birbirine uyum sağladığı bir süreçtir. Bunun somut yansıması,

⁶⁷⁹ Gilpin, 2015, 21-37.

ortak tek tip uluslararası kuralların oluşturduğu ve devletlerin belirli şekilde davranmasına neden olan “uluslararası rejimler”dir. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) buna en güzel örnektir. Uluslararası işbirliğinin merkezinde ise eski hegemonik güçler yer almaktadır. ABD’nin yanı sıra Batı ülkeleri küresel ekonomik ilişkileri belirlemekte ve diğerleri onu takip etmektedir.⁶⁸⁰

Soğuk Savaş sonrasında Batılı düzenin devamını sağlayan temel unsurlardan birisi uluslararasılaşma’dır. ABD bölgesel ve küresel kuruluşların güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Diğer Amerika ve Asya ülkeleri ile kurduğu ortak ticari ilişkiler dünya ekonomisinin liberalleşmesine ve yaygınlaşmasına büyük katkı yapmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) oluşturulan uluslararası girişimlerdir. ABD’nin etkin olduğu uluslararası örgütlerin önemli bir işlevi de, yeni kurulan devletleri Batılı demokratik dünyaya katmaktır. Asya - Pasifik ve Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratik geçiş süreci, yeni ticaret anlaşmaları ve güvenlik ortaklıkları ile perçinlenmiştir. Clinton döneminde demokrasiye geçiş sürecinin desteklenmesine yönelik açık stratejiler belirlenmiştir. Böylece, hem yeni demokratik ülkelerin Batı içindeki yeri sağlamlaşmış hem de Batılı demokratik düzen güçlenmiştir. Liberal demokratik düzenin gerekleri olan demokrasi, hukuk devleti ve piyasa ekonomisi dünyada Amerikan liderliği altında derinleşmiştir. Yeni belirlenen uluslararası ticaret kuralları, küresel sermayenin akışını ve birbirine bağlanmasını hızlandırmıştır. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkeler küresel ekonomik sisteme katılmıştır. Ikenberry’nin tespit ettiği gibi, yeni yüzyılın başında Amerikan liderliğindeki liberal düzenin bütünleşmesi ve yaygınlaşması tamamlanmıştır.⁶⁸¹

Kapitalizm, liberal düzenin devamını sağlayacak şekilde krizleri aşarak ve değişerek yoluna devam etti. 70’li yıllarda yaşanan petrol krizi Avrupa ve Japonya’yı vururken, asıl sorun üretimin merkezinde yaşandı. Sanayi üretiminin merkezi olan ABD ve Batı Avrupa, konumlarını maliyet üstünlüğü sağlamaları nedeniyle başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkelere kaptırdı. Fakat, gelişen finans ABD’nin yeni hegemon sektörü oldu. Uluslararası kuruluşların sermayenin önündeki engelleri kaldırmasına yönelik katkıları ile New York küresel finansın merkezi haline geldi. Ayrıca Tokyo, Londra ve Frankfurt finans

⁶⁸⁰ Keohane, a.g.e., 49-59.

⁶⁸¹ Ikenberry, a.g.e., 232-236.

sisteminin parçaları oldu. Batılı uluslararası sermaye Latin Amerika ülkeleri gibi birçok ülkeye saldırgan girişler yaptı ve bu ülkeleri kendisine bağladı. Fakat, 90'lı yıllardan itibaren başta dış borçlar olmak üzere birçok ekonomik sorun finansa dayalı ekonomi olan Amerika için büyük bir kriz olma yolunda ilerlemekteydi. Amerika dış kaynak bulma yolunu askeri gücünü kullanarak Ortadoğu enerjisinden yararlanmada buldu. Sanayi üretimini halen önemseyen Batı Avrupa ise özellikle Asya'ya açılarak ihracat ile sürekli bir ekonomik gelir elde etti.⁶⁸²

Şüphesiz ki, liberal ekonomik düzen sürekli ve rakipsiz olmamıştır. Dünya ekonomi politığının değiştiğine ve Amerikan liderliğindeki Batılı hegemonyanın zayıfladığına dair tezler ileri sürülmüştür. Ikenberry ulusal devletlerin egemenliğinin kesintisiz olarak devam ettiğini belirtir. Sovyetler Birliği'nden sonra yeni ulus devletlerin kurulması realist uluslararası ilişkilerin devam ettiğini göstermiştir. Ayrıca, Amerikan hegemonik ilişkisinin sona ermesi ona bağlı devletlerin yeniden güç kazanma çabalarına neden olmuştur. Ikenberry'e göre, Modern dönemde uluslararası düzen büyük devletler arasında güç yayılımı ve eşitliği ile tanımlanmıştır. Kabaca eşit güçteki birçok devlet birbirini dengelemektedir.⁶⁸³ Robert Cox uluslararası toplumsal üretimin yapısının ve dolayısıyla dünya düzeninin değiştiğini belirtir. Değişen toplumsal yapıların bir sonucu olarak, devlet yapılanması küresel değişimlere uğramıştır. İlk olarak, Amerikan küresel hegemonyası altındaki dünya ekonomisinin merkezi düzenleyici işlevleri terk edilmiş ve merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte devletlerin siyasal ekonomik güçleri artmıştır. Yine, süper güçlerin kendi sınırları dışında kontrolü, liderliğindeki saygınlığı ve güveni kaybolmuştur. Son olarak, silahlanma yarışından başlayarak sanayi mallarının dünya pazarına açılması büyük bir rekabeti göstermektedir.⁶⁸⁴ “Yeni sol” Avrupa’da yaşanan ekonomik gelişmeleri neo-liberalizmin tükenişi olarak görmektedir. Buna göre, Avrupa’nın yaşadığı liberalizm - toplumsallık gerilimi piyasa ekonomisinin vazgeçilmez olmadığını göstermiştir. Sosyal yardımların kaldırılması gibi neoliberal uygulamalar Avrupa toplumlarında büyük memnuniyetsizliklere yol açmıştır. Bu ortamda, Üçüncü Yol olarak tarif edilen küresel dünyaya uyumlu yeni sosyal demokrasi anlayışı önemli destek görmüş

⁶⁸² Harvey, D. (2005). *Yeni Emperyalizm* (Çev. H. Güldü). İstanbul: Everest Yayınları, 53-66.

⁶⁸³ Ikenberry, a.g.e., 239-240.

⁶⁸⁴ Cox, 1987, 298.

ve belirli ölçülerde uygulanmıştır. Buna karşın, zaman içinde piyasa devleti refah devletine karşı galip gelmiş ve yeni sosyal demokrasi tekrar rafa kaldırılmıştır.⁶⁸⁵

Yeni yüzyılda liberal güçlere karşı ya da rakip olanları değerlendirirsek, öncelikle ideoloji temelli bir karşıtlık belirlemek gerekir. İlk olarak, Rusya, Çin ve bazı Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu eski komünist yeni devletçi - kapitalist rejimler liberal güçler ile rekabet içindedir. Bu kapsamdaki devletler, kapitalist ekonomilerini geliştirip küresel ekonomik rekabette yerlerini alırken, liberal ekonomiyi sınırlı ölçüde uygulamaktadır. Eski rejimlerinin de etkisiyle, devletin hem ekonomik kalkınmada hem de siyasal alanda otoriterliği devam etmektedir. Bu devletlerin en önemli avantajları buldukları coğrafyada güçlü olmaları ve önemli askeri güce ulaşmaları iken, içinde buldukları küresel - kapitalist ekonominin Batı tarafından yönlendirilmesi en büyük çelişkileridir. Eski komünist ülkeler, Rusya ve Çin müdahaleci devlet ekonomik politikaları devam ettirmektedir. Rusya, modern sömürgecilik olarak adlandırabilecek şekilde, Orta Asya ve Karadeniz bölgelerinde ekonomik alan hâkimiyeti peşindedir. Ortadoğu'da ise ABD ile rekabet içerisine girmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi ise önemli siyasal sorunlarla beraber değerlendirilmelidir. Daron Acemoğlu, Çin'in büyümesini sömürücü kurumlara dayalı büyümenin örneği olarak tanımlar. Çin'deki büyüme demokrasi ve çoğulculuk getirmemiştir.⁶⁸⁶ Ekonomik bir analiz yaparsak, Çin her ne kadar ekonomik büyüklük bakımından Amerikan ekonomisine rakip olabilecek tek ülke olsa da, ekonomisinin önemli bir bölümünü Batılı yabancı yatırımlar ve ara madde olarak Batılı markalara bağımlı teknoloji ürünlerinin üretimi oluşturur. Çin'in uluslararası ticaretteki üstünlüğü olan döviz fazlalığı ise ABD'nin yönlendirdiği uluslararası finans sistemi ile karşı karşıyadır. Ayrıca, Çin'in ucuz işgücünden kaynaklanan üretim maliyeti avantajı ekonomik gelişme neticesinde kaybolma riski taşımaktadır. Rusya ise silah teknolojisi ve enerji kaynakları zenginliği dışında ABD ile rekabet edilebilir bir teknolojik ve finansal gelişmeden uzaktır. Bu nedenle, başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin liberal ekonomik güçlere sürekli ve gerçekçi bir alternatif olmaları zordur. Zira, yeni oyuncuların oyununun kurallarını belirleyen oyunculara karşı şansı zayıftır.

⁶⁸⁵ Üçüncü yol için bkz. Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol* (Çev. M. Özay). İstanbul: Birey Yayıncılık, 22-26.

⁶⁸⁶ Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2012). *Ulusların Düşüşü* (Çev. F. R. Velioğlu). İstanbul: Doğan Kitap, 414-422.

3.2.2. Küreselleşme

Küreselleşme ile liberal ekonomik düzen arasında çok sıkı bir bağ vardır. Başka bir deyişle, küreselleşen aynı zamanda liberal ekonomidir. Thomas Friedman piyasa kapitalizminin ve liberal demokrasinin yaygınlaşmasını; serbest piyasa, şeffaflık, esneklik ilkelerinin yaygınlaşması ve sermaye akımı ile açıklamıştır. Friedman'a göre, küresel alanda sermaye akımı kaçınılmazdır ve devletler ancak belirli bedeller ödeyerek bu akıma kısmen karşı gelebilir. Uluslararası sermaye istikrarlı ve rekabetçi ekonomiye sahip ülkelere akacaktır. Rejim değil, ekonomik yapı önemlidir. Fakat sermayeyi çekmek ve teknolojiyen yararlanmak isteyen ülkeler de, Friedman'ın tabiriyle "altın bir deli gömleği" giyilmesi gibi denk bütçe, yapısal düzenlemeler, açık sermaye, uluslararası ticaret ve sabit kur gibi sıkı ekonomik politikalar uygulamak zorundadır. Küreselleşme mümkün olduğunca tek bir ekonomik yapı öngörür. Fiyatlar, ücretler, sermaye, kâr ve faiz gibi liberal unsurlar küresel düzeyde homojen olmalıdır. Böylece, Friedman küreselleşmenin en çok görüldüğü alanın finans olduğunu açıklamış olur.⁶⁸⁷

Ulusal devletlerin küreselleşme karşısındaki konumları karmaşıktır. Ne devletler küreselleşmeyi yönetmektedir ne de ulus devletler küreselleşme karşısında çaresizdir. En başta, artık bir küresel ekonomi politika vardır, devletler siyasetlerini önemli ölçüde küresel ekonomiye göre yaparlar. Küreselleşme aktör olarak hükümetleri değil, piyasaları merkezine alır. Bir ulusal ekonomiye sermayenin girip girmeyeceğine ekonomik şartlara göre sermayenin kendi karar verir. Devletlerin küreselleşme karşısındaki konumunu belirleyen iki önemli kavram karşılıklı bağımlılık (interdependence) ve bütünleşme (integration)'dir. Ekonomik küreselleşme dünya ekonomisinin sadece karşılıklı bağımlı değil, aynı zamanda bütünleşik olduğunu ifade eder. Devletler birbirine finansal bağlarla bağlanırken, küreselleştirici aktörler devletlere tek bir ekonomik yapı dayatırlar. Dünyada bütünleşmiş ekonomiye en iyi örnek Avrupa Birliği'dir. Tüm bunlara karşın, ekonomik anlamda küreselleşme tüm ulusları etkileyebilecek kadar güçlü bir olgu değildir. Dünyanın birçok bölgesi küreselleşmenin şiddetli etkisinden uzaktır. Küresel ekonominin devletler üzerindeki etkisi sınırlıdır. Devletler önemli ölçüde ekonomik işlevleri yerine getirmeye devam etmektedir.⁶⁸⁸ Küreselleşmenin önemli bir unsuru olan bütünleşme ve işbirliği konusunda uluslararası örgütlerin bir yönlendirmesi vardır. Küreselleşmenin faydalarına

⁶⁸⁷ Friedman, T. (2003). *Lexus ve Zeytinağacı: Küreselleşmenin Geleceği* (Çev. E. Özsayar). İstanbul: Boyner Yayınları, 53-68.

⁶⁸⁸ Waltz, K. (2000). "Globalization and American Power". *The National Interest*, (59), 46-56.

olan kuşkusuz inancı ile uluslararası örgütler devletleri beraber çalışmaya teşvik ederken, yerel düzeyde ise yönetişime ve yerelleşmeye destek vermektedir. Örneğin, BM dünyada yoksulluğun devletlerin işbirliği ile çözüleceği inancıyla zirveler yapmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan sürdürülebilir büyümenin ancak küreselleşmenin olanaklarından yararlanma ile sağlanabileceğini belirtmiştir.⁶⁸⁹

Küreselleşmenin kaynağının Amerika olduğu iddia edilir. Bu tartışmalıdır, ama ABD'nin küreselleşmenin hızlandırıcısı ve koruyucusu olduğu bir gerçektir. Friedman dünya sisteminin Amerikan gücü ile sürdüğünü belirtir. Piyasanın görünmez eli ancak görünmez bir yumruk ile çalışır.⁶⁹⁰ Gerçekte, küreselleşme Amerikan hegemonyasından daha eski bir olgudur. Nye ABD'yi 17. ve 18. yüzyıl küreselleşmesinin bir ürünü olarak değerlendirir. Bu anlamda küreselleşme ABD'yi de etkileyen ayrı bir unsur olarak ele alınabilir. Fakat bu, küreselleşmenin Amerika'dan oldukça etkilendiği gerçeğini değiştiremez. Nye'in da belirttiği gibi, bugün küreselleşmenin birçok boyutu Wall Street, Silikon Vadisi ve Hollywood'un etkisi altındadır. Küreselleşmenin Amerikan boyutu teknoloji ve finans ile sınırlı değildir. Amerikan kültürü başka ülkeler tarafından küreselleşmenin merkezi olarak algılanmaktadır. Amerikan kültürü sürekli göçlerle zenginleşen, kültürleri bağdaştıran, dışa açık ve yayılmacıdır. Amerikan sermayesinin küreselciliği birçok Batılı ürünün Amerikan olduğu algısına yol açmaktadır. Amerikan kültürü bir topluma girerken değişir ve yerel kültüre uyum sağlar. Böylece, kültürün yayılmacılığına karşı tepkiler en baştan engellenmiş olur.⁶⁹¹

Küreselleşmeyi Batılı düzen bakımından değerlendirirsek, önce küreselleşmenin araçlarını ve bu araçlara kimin sahip olduğunu belirlememiz gerekir. Küreselleşmenin şu araçları tespit edilebilir:

- İletişim ve bilgi ağı
- Uluslararası sermaye (finans)
- Çok uluslu yatırım ve üretim
- Ortak siyasal ve ticari kurallar
- Maddi eğlence ve tek tip hayat tarzı.

⁶⁸⁹ Annan, K. (2006). "Development without Borders". *Harvard International Review*. 84.

⁶⁹⁰ Friedman, a.g.e., 381.

⁶⁹¹ Nye, J. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu* (Çev. G. Koca). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 94-97.

Bunlardan iletişim ve bilgi ağı bizzat Amerika tarafından icat edilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Fakat bugün üretimi önemli ölçüde Uzakdoğu ülkelerinde yapılmaktadır. Uluslararası sermaye ise Avrupa sermayesi ile birlikte büyük oranda Amerikan sermayesidir. Avrupalı ortakları ile birlikte Amerikan finans yatırımları, Çin dahil gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımlar içinde hakim konumdadır. Çok uluslu şirketlerin etkisi doğrultusunda birçok ülkenin içinde bulunduğu sanayi mallarının üretiminde de Batılı devletlerin imzası vardır. ABD'nin yanı sıra özellikle Almanya'nın içinde bulunduğu Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya uluslararası yatırım ve üretimin merkezinde bulunur. Benzer bir etki uluslararası örgütler için de geçerlidir. Uluslararası örgütler ortak siyasal - diplomatik ve ticari kuralları belirlemektedir. Uluslararası örgütler her ne kadar resmi olarak her bir devletin üyeliğine göre işlese de, bu örgütlerin kurulmasında ve de facto olarak işleminde ABD'nin ve Batılı devletlerin büyük etkisi vardır. Dolayısıyla, küresel anlamda kabul edilen her bir siyasal ve ticari kuralın ardında Batı ve ABD vardır. Şüphesiz ki, ulus devletlerin temelini oluşturan gelenekler ve yerel kültürler devam etmektedir. Fakat, Batı'ya ait coğrafyanın yanı sıra özellikle gelişmekte olan ülkelerde modernleşmenin de etkisiyle, Batılı kültürün yaygınlaştığı görülmektedir. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde Batılı müzik, sinema, yemek, giysi ve eğlence tarzı görülebilmektedir. Eğer kültürel bir küreselleşme varsa, bu öncelikle Batı kaynaklı küreselleşmedir. Sonuç olarak Batı, küreselleşmenin araçlarına ya hâkimdir ya da onun kaynağıdır.

Küreselleşme onu yönlendiren aktörler bakımından bir ikilem içermektedir: karşıtlığın küreselleşmesi. Küreselleşmenin günümüzdeki en önemli aracı bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesidir. Bu gelişmeyi ortaya çıkaran Batı, küreselleşmeyi de yönlendirebilme şansına sahiptir. Fakat küreselleşme öyle bir gelişmedir ki, sadece yayılmak istenen kültürü veya mesajları değil, ona karşı oluşan tüm fikirleri veya ideolojileri de yaygınlaştırma imkânı taşımaktadır. Günümüzde küreselleşme karşıtı fikirlerin üç ideolojik kaynağı vardır: muhafazakârlık, anti kapitalizm ve çevrecilik. Küreselleşme girdiği her toplumda geleneksel tepkilerle karşılaşır. Küreselleşme araçlarının o toplumda yayılması sosyo ekonomik yapısına bağlıdır. Ayrıca, Marksist - sosyalist kökenlerle ilişkili olarak, başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde somut kapitalist emperyalizm karşıtlığı küçük çevrelerde de olsa devam etmektedir. Yine, postmodern dünyada başta çevreci ve doğacı fikirler olmak üzere yeni ideolojiler sanayi toplumunu aşarak yeni yaşam tarzı peşindedir. İşte, tüm bu fikirler küreselleşmenin

araçları ile yaygınlaşmaktadır. Örneğin, dini veya geleneksel fikirler ülke içinde sosyal medyada büyük destek görmektedir.

Küreselleşmeye karşı önemli tepkiler hem eylemsel hem de teorik olarak gösterilmektedir. 2000’li yıllarda küreselleşme karşıtı gösteriler dünyanın birçok yerinde görülmekteydi. Bunun en temel nedenlerinden birisi eşitsizliğin artması nedeniyle küresel ekonomiye olan tepkiydi. Küreselleşme ile her ne kadar ülkenin genel olarak zenginliği artsa da, kötü yönetimlerden kaynaklandığı üzere eşitsiz dağılım artmış, bireyler genel refahtan yararlanamamıştır. Ekonomik krizlerde ücretlerin düşmesi ve iş güvencelerinin kalkması ile bu tepkiler daha da artmıştır. Sivil toplum kendi iletişimini oluşturarak ortak tepkisel hareketlere girişmiştir.⁶⁹² Küreselleşmeye karşı önemli teorik itirazlar küreselleşmenin geliştiği bir fikirsal ortam içinde gelebilmektedir. Örneğin, uluslararası kurumlarda çalışan Stiglitz, küreselleşmenin hedeflenen yoksullaşmanın ve eşitsizliğin giderilmesi konusunda büyük bir hayal kırıklığı yaşattığını belirtir. Aksine, küreselleşme gelişmekte olan ülkelerde yanlış politikalara imza atmıştır. Ona göre, uluslararası ekonomi kuruluşları dünya için adil ve refahı hedefleyen kuralları getirememiştir. Adil olmayan ticaret kanunları birçok ülke için olumsuz dış ticaret etkisi yapmış ve sonuçta 1997 Doğu Asya krizine neden olmuştur. Stiglitz’e göre, küreselleşmeyi yönetecek uluslararası kuruluşlar daha insani politikalar yapma yolunda değişmelidir.⁶⁹³ Daron Acemoğlu, küreselleşen dünyada içsel ve uluslararası katmanlaşmanın devam ettiğini ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı bakımından farkın giderek açıldığını belirtir. Acemoğlu’na göre, bunun temel nedeni işgücü piyasasındaki değişimdir, az ücret alan çalışanlar yerinde sayarken, çok ücret alanlar giderek zenginleşmektedir. Yeni teknolojiler yüksek eğitilmiş çalışanları ihtiyaç haline getirmekte ve düşük nitelikli çalışanlara yüksek ücret ödenmesini engellemektedir.⁶⁹⁴ Brzezinski, küreselleşmeye olan tepkilerin aynı zamanda Amerikan karşıtlığını da içerdiğini belirtir. Küreselleşmenin ekonomik alanla sınırlı kalmayıp kültürleri değiştirme yönelimi, birçok geleneksel toplumda küreselleşme ile özdeş görülen Amerikan karşıtlığına neden olmuştur.⁶⁹⁵

⁶⁹² Nye, 2003, 120-124.

⁶⁹³ Stiglitz, J. E. (2004). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı* (Çev. A. Taşçıoğlu - D. Vural). İstanbul: Plan B, 25-74.

⁶⁹⁴ Acemoğlu, D. (2006). “Economic Inequality and Globalization”. *The Brown Journal of World Affairs*, 13(1), 19-27.

⁶⁹⁵ Brzezinski, 2005, 182.

3.3.3. Teknoloji

Teknoloji postmodern zamanın en önemli unsurlarındandır. Teknolojinin yarattığı etkiler postmodern bir toplumun özellikleri düşünüldüğünde daha anlaşılırdır. Başka bir deyişle, postmodern toplum ile bilgi toplumu iç içe geçmiştir. Postmodern çağ sınırsız tercihler yapma zamanıdır. Bilginin merkezinin, ortak gerçeğin ve tekdüzeliğin olmadığı; geleneklerin, büyük ideolojilerin aşıldığı bir çağdır. Artık, sanayi toplumu değil bilgi toplumu söz konusudur. Gündelik hayat toplumsal kuralların ta kendisi haline gelir. Bireyseliğin ve çoğulculuğun hâkim olduğu çağdaş toplumda, ulus devletinin ve ulusal kültürün zayıflaması söz konusudur. Siyasal, ekonomik ve kültürel hayat küresel düzeyde gerçekleşen gelişmelerden oldukça etkilenmektedir.⁶⁹⁶ Lyotard, kültürlerin postmodern olduğu bir çağda bilginin değişmesiyle bir teknolojik dönüşümün yaşandığını belirtir. Bilginin araştırılması ve iletilmesi bakımından bilgi süreci değişmiştir. Aletlerin ucuzlaması ve yaygınlaşması ve medyanın genişlemesi bilginin herkes tarafından öğrenilmesine ve yayılmasına neden olmaktadır. Bilişimin hegemonyasında bilgiden sayılabilecek söylemlere ilişkin kurallar yeniden belirlenmektedir. Son yıllarda bilgi başlıca üretim gücü haline gelmekte, bilim arka planda kalmaktadır. Ulus devletlerin savaşı artık bilgiye sahip olunması yönündedir.⁶⁹⁷

Teknoloji dünya hâkimiyeti mücadelesinde büyük güçlerin önemli silahıydı. İki süper gücün mücadelesinin yanı sıra, ulus devletler teknolojiyi bir varoluş amacına dönüştürmüştü. 70’li yıllardan itibaren ise teknolojik gelişmelerin küresel olduğu ve bu gelişmelerden etkilenen devletlerin bulunduğu bir sistem söz konusudur. Brzezinski bu döneme “Teknetronik Çağ” demişti.⁶⁹⁸ Dünya savaşları ileri teknoloji ürünü silahların savaşıydı. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir silah tekniği sonraki yıllara damga vurdu: nükleer silah. Nükleer çağ olarak adlandırılan Soğuk Savaş dönemine denk gelen yıllarda büyük güçler, özellikle ABD ve Sovyetler Birliği, nükleer silah tehdidi ve geliştirme yolunda mücadele içindeydiler. Fakat her iki güç nükleer silah kullanmaktan çekindiler ve stratejik silahların sınırlandırılmasına dair anlaşmaya vardılar. Bu anlaşma ve karşılıklı tehdit her ne kadar Amerikan gücünü dengelese de, Batı dünyası askeri teknolojiyi kullanmada çok ileri gitti. Soğuk Savaş sonrasında askeri teknoloji sivil alandaki teknolojinin ilerlemesi için kullanıldı. Kissinger’ın belirttiği üzere, bu çağda teknoloji

⁶⁹⁶ Postmodernizm için bkz. Kumar, a.g.e., 138-148.

⁶⁹⁷ Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum* (Çev. İ. Birkan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 11-16.

⁶⁹⁸ Brzezinski, 1976, 3-8.

yarışı askeri teknolojinin bir parçası olan siber teknoloji alanındadır. Çağımızda öngörülemeyen bir hızda gelişen teknolojinin gücü tüm alanlarda gelişmeyi etkileyebildiğinden, dünya düzeni de teknolojiye yön verenlerin lehine olacaktır.⁶⁹⁹

Bilgi devriminin neden olduğu moderniteden sonra, “bilgi aktarım devriminin” yaşandığı bilgi çağında bulunmaktayız. Bu çağ, bilginin yeni teknolojilerle sınır tanımadan ve bireysel tercihlere göre yayıldığı bir çağdır. İnsanlık iletişim konusunda hayal dahi edilemeyen bir noktadadır. Bilgi devriminin temel özelliği dünya genelinde sonsuz bilgi aktarılabilmesidir. Bilgisayarların gücünün değişim hızı bilişim teknolojisinin her alanında görülmektedir. Artık bilgi edinmeye, bilgiyi yaymaya, iletişim yapmaya ve veri analiz etmeye dair her işlem bilgisayarlarda yapılmaktadır. Keohane ve Nye teknolojik ilerlemeyi bilgi işlem ve iletme masraflarının belirgin bir biçimde düşmesinin sonucu olduğunu belirtir. Bilgisayar kullanma maliyeti 70’li yıllara göre maliyetin % 1’ine inmiştir. Bilgisayar gücü her 1,5 yılda ve internet işlemleri her 100 günde ikiye katlanmaktadır. Artık, hangi tarz siyasal yönetim olursa olsun devletler bilgi yayılmasını engelleyemeyecek bir durumdadır. Tam tersine, hızlı teknolojik ilerlemenin küresel çapta sadece bilimsel ve toplumsal değil, siyasal etkileri de vardır. Keohane ve Nye bilgi devriminin temel sonucunun karşılıklı bağımlılığı daha da karmaşık hale getirmesi olduğunu belirtir. Bu gelişmenin önemli bir siyasal etkisi ise bilginin devletlerin kontrolünden çıkmasıdır. Yeni iletişim kanallarının ortaya çıkması devletler arası ilişkileri değiştirmiştir.⁷⁰⁰ İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında, iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin çok yaygınlaştığı görülmektedir. İletişim çok kapsamlı, ucuz ve yaygın olarak yapılmaktayken bilgisayarlar her türlü sektörde ve insan emeğinde kullanılmaktadır. Akıllı cep telefonları, sosyal medya, sanal oyunlar, hızlı ve yaygın internet, yapay zeka ve robotik sistemler bu gelişmelerden bazılarıdır.

Bilgi devriminin son yıllardaki en önemli gelişmelerinden birisi sosyal medyadır. İnternetin milyarlarca insana ulaşması ile birlikte sosyal medya dünya çapında sivil toplumun bir gerçeği haline geldi. İletişim alanının daha yaygınlaşması, karmaşıklaşması ve katılımcı hale gelmesi ağa dahil olan nüfusun kamusal eylemlere girmesini teşvik etti. Dünya çapında – örneğin; Filipinler - 2001, İspanya - 2004, Belarus - 2006, Moldova - 2009, İran - 2009, Tayland 2010 – önemli siyasal etkisi olacak şekilde sosyal medyadan

⁶⁹⁹ Kissinger, 2016, 361-373.

⁷⁰⁰ Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1998). “Power and Interdependence in the Information Age”. *Foreign Affairs*, 77(5), 81-94.

örgütlenen gösteri yürüyüşleri düzenlendi. Sosyal medya örgütlenme maliyetlerini çok düşürdüğünden, bu konuda genellikle başarı elde edilmektedir. Sosyal ağlar yoluyla sosyal medya, ortak farkındalığın artmasını sağlamaktadır. Sosyal medyanın siyasal hareketleri yönlendirme gücü otoriter hükümetlerin engellemesine rağmen sürmektedir. Sınırlayıcı devletlere karşın, ABD “internet özgürlüğü”nü bir politika haline getirmiştir. İnternet kullanma özgürlüğü hem sivil toplumun dünya çapında geliştirilmesi hem de ifade özgürlüğü bakımından Amerikan değerleri ile uyum içindedir. Ayrıca, sosyal medyanın oy verme dahil bireysel tercihler üzerinde önemli etkisi vardır. Bu nedendir ki, siyasetçiler sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaktadır.⁷⁰¹

Bilgi teknolojisinin dünya politikasına olan etkisi konusunda farklı görüşler vardır. Realistler devletlerin önemli aktörler olarak kalacağını ve bilgi devriminin orantısız biçimde güçlü devletlere yarar sağlayacağını düşünürken, liberaller ve yapısalcılar bilgi devriminin devlet dışı aktörleri güçlendirerek dünya politikasını daha da karmaşıklaştırdığını söylemektedirler. Bilgi devriminin etkisi dünyanın bazı yerinde çok azdır ve bilgiye ulaşım dünyada eşitsizdir. Buna karşın, teknolojik gelişme ile daha da düşecek maliyetler yoksul ülkelerin bilgi teknolojilerini kullanma oranlarını yükseltecektir. Nye burada önemli bir soru sormaktadır: “Bilgi devrimi, yerelleştirici ve eşitleyici etkisi ile birlikte ülkeler arasında gücü de eşitleyecek midir?” Uluslararası ilişkiler teknolojik belirlemeyi reddederek bilgi devriminin büyük devletler yararına işlediğini göstermektedir. İlk olarak, gücün bilgiyle ilişkili bazı yönlerinde ekonomik büyüklük hala önemlidir. İkincisi, bilgiyi yaymak ucuz olsa da bilginin toplanması ve üretimi büyük yatırımlar gerektirir. Son olarak, askeri güç bilgi teknolojilerinin kullanımını üzerinde önemini korumaktadır.⁷⁰² Buna karşın, bilgi teknolojileri bilginin kaynağı ve kontrolü bakımından devletlerin gücünü zayıflatmaktadır. Artık bilginin kaynağı çok çeşitlidir ve tek elden kontrolü mümkün değildir. Bilgi çağında siyasal iktidarın güvenilirliği bilginin aktarımı ile doğrudan ilgilidir. Küresel medya bir devletin uluslararası algılanmasında etkindir. Bunun bir örneği, CNN’nin Amerika’nın Irak’a müdahalesinin meşruiyetinin sağlanmasındaki rolüdür. Yine, devletler artık kendi içinde tek söylem belirleyici güç değildir, merkezi iktidar dışında söylemler popülerlik kazanırken küresel bilgiler de edinilmektedir. Aynı zamanda, devletlerin bilgi teknolojilerini geliştirmede doğrudan bir katkısı vardır. En

⁷⁰¹ Shirky, C. (2011). “The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change”. *Foreign Affairs*, 90(1), 28-41.

⁷⁰² Nye, 2003, 68-78.

başta, devletler bilgi teknolojisini yoğun biçimde kullanmaktadır. Devletler bilgi teknolojilerini kullanarak idari işlemlerini hızlandırırken halk ile iletişimi kolayca kurmaktadır. Tüm bunlara karşın, devletler bilgi teknolojilerinin etkisini sınırlandırma yoluna gitmektedir. Bilgiyi kontrol edebilmek için kurumlar da oluşturmaktadırlar.

Bilgi teknolojisindeki dönüşümler barışçıl yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buna göre, bireyler pek çok olanağa kavuşmakta, şeffaflık gelişmekte, ekonomik ve toplumsal verimlilik artmakta ve teknik sorunlar çözülmektedir. Benzer bir anlayışla, ağ tabanlı iletişim ilkeleri uluslararası sorunlara doğru şekilde uygulanabilirse büyük sorunlar çözülebilecektir. Fakat, Kissinger haklı olarak bu anlayışın fazla iyimser olduğunu ve düzen konusunda isteklerle uygulamanın farklı olduğunu belirtir. Ona göre, geçmişten bu yana yaşanan çatışmaların nedeni bilgi eksikliği ya da bilgi paylaşımının yetersizliği değildir, birbirini anlayan toplumlar da çatışmaktadır. Değerlerin, ideallerin ya da hedeflerin çeliştiği durumlarda, bağlantı çatışmaları arttırabilir de. Bilgi teknolojilerinin demokratik işlevi ise iki yönlü olabilir. Karşıtlığın sosyal ağlar aracılığıyla aktarılması sonucunda otoriter yapılar çökebilirken, siyasal iktidarlar halkın üzerinde baskı aracı olarak bu teknolojiyi kullanabilirler. İnternet aracılığıyla halkın sesinin duyurulmasının artık gelişmiş toplumların bir işlevi olduğu düşünülebilir. Fakat, Kissinger'e göre halkın istekleri de gerçekçi ve çoğulcu siyaset ile uyum içinde olmalıdır. Aksi takdirde toplumsal düzen büyük zarar görebilir. Uluslararası siyaset tamamen popülist yönelimlere bırakılmamalıdır. Sonuçta, teknoloji vazgeçilmez bir unursa da, toplumsal ve küresel barış ve düzen için ahlaki ve realist siyaset de vazgeçilmezdir.⁷⁰³

⁷⁰³ Kissinger, 2016, 385-392.

SONUÇ

Bu tezde siyasal düzen, sırasıyla kavram, teori ve olgu olarak incelendi. Önce siyasal düzen kavramı ile ilgili temel sonuçlardan bahsetmek gerekir. Siyasal düzen kavramı (political order) hem düzen hem de toplumsal düzen kavramına dayanır. Siyasal düzenin kavramsal unsurları; alan olarak siyaset, özne olarak iktidar, ilişki olarak güç, meşruiyet veya egemenlik ve araç olarak kurallar'dır. Siyasal sistem, dünya düzeni, emperyalizm ve hegemonya başlıca siyasal düzen benzeri kavramlardır. Bunlar aynı zamanda siyasal düzenin farklı görünümüdür. Siyasal düzen kavramı, fikirsel kaynakları doğrultusunda taraflı bir kavramdır. Yine, siyasal düzen Batılı ve modern bir kavramdır. Liberalizm merkezli Batılı düzen anlayışına karşı bazı alternatifler oluşmuştur. Bunlardan en önemlisi Marksist düzen anlayışdır.

Siyasal düzenin teorik tarihsel gelişimi üç dönem içerisinde gerçekleşmiştir: klasik siyasal düşünce, modern siyasal düşünce ve 20. yüzyıl Amerikan siyasal düşüncesi. Klasik siyasal düşüncede siyasal yapıları ifade eden bazı kavramlar aynı zamanda siyasal düzen anlamında kullanılmıştır. Kronolojik şekilde, modernite öncesinde siyasal düzen anlamında beş kavram kullanılmıştır: polis, cumhuriyet, imparatorluk, yasa ve krallık. Modern siyasal düşüncede ise siyasal düzen kavramına kaynaklık eden beş temel teori bulunmaktadır: toplum sözleşmesi, Aydınlanma Düşüncesi, Klasik Ekonomi Politik, yasal düzen ve ilk değişim-ilerleme teorileri. Bu teoriler sırasıyla; devletin kurulması, akılcılığa dayalı toplumsallık, liberalizm, yasallık ve ilerleme bakımından siyasal düzene fikirsel kaynaklık etmişlerdir. Siyasal düzen kavramı, 20 yüzyılda Amerikan siyasal düşüncesi içerisinde ilk defa kullanılmış ve geliştirilmiştir. Amerikan muhafazakârlığı ve Amerikan hegemonyası teorileri siyasal düzenin geliştiği temel teorik zeminlerdir.

Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde gelişen siyasal düzen kavram ve teorisi iki kısımda incelenebilir: teorik temelleri ve içinde geliştiği teorik yeri. Siyasal düzenin dört teorik temeli vardır: Roma İmparatorluğu, Hristiyan siyasal düşünce, G. W. F. Hegel ve Max Weber. Roma İmparatorluğu, yayılmacılığı ve savaşı merkezine alan, evrensel siyasal düzen anlayışına sahip bir siyasal birlikti. Emperyalizm ve imparatorluk anlayışı hegemonyaya dönüşerek modern siyasal düzeni etkilemiştir. Hristiyan siyasal düşüncesinde evrensel barış, ebedi yasa ve Kilise iktidarı kavramları, evrensel siyasal düzen anlayışı doğrultusundadır. Batı kültürünün ve devletlerin gelişiminde Hristiyanlık

inançlarının büyük etkisi olmuştur. Hegel'in İdea sistemi ise evrensel düzen anlayışındadır ve tüm toplumsal ve siyasal hayatı içermektedir. Etik yaşamı sağlayacak güç olan devlet sistem içerisinde en üst konumdadır. Tarih de bu düzen anlayışı doğrultusunda ilerleyecektir. Son olarak, Weber yasal ve meşru bir güç ve kapitalist toplum yapısı ile uyum içinde olan devlete vurgu yaparak modern siyasal düzenin en önemli unsurunu vurgulamış olur. Modern toplumun ve devletin en belirgin yapılanması ise "ideal tip" olan bürokrasidir.

Siyasal düzenin teorik yeri klasik modernleşme ve siyasal gelişme teorileridir. Yani, siyasal düzen kavram ve teorisi bu teoriler içerisinde gelişmiştir. Klasik modernleşme ve siyasal gelişme teorileri uluslar düzeyde Batılı siyasal düzene geçişin dinamikleridir. Modernitenin ancak Batılı toplumların geçtiği yoldan ve Batılı değerlere sahip olunursa gerçekleşeceği anlayışı ile, klasik modernleşme teorisi devletleri değişime yönlendirmektedir. Siyasal gelişme teorisi ise, devletlerin siyasal yapılarının; rasyonelleşme, merkezileşme, farklılaşma ve sekülerleşme doğrultusunda değişmesini öngörür. Klasik modernleşme teorilerine önemli eleştiriler ve karşıtlıklar oluşmuştur. En sert karşıtlık Marksist temellere sahip olan azgelişmişlik ve bağımlılık teorilerinden gelmiştir. Bu teorilerin ortak varsayımı azgelişmişliğin küresel kapitalist sistemin bir sonucu olduğudur.

Uygulamada siyasal düzen teorisi, hem siyasal düzenin unsurlarının oluşmasında hem de değişim karşısında siyasal düzenin ele alınmasında kendini göstermektedir. Ulusal düzeyde siyasal düzenin unsurları olarak beş olgu ve kavram sayabiliriz: siyasal iktidar, siyasal kurumlar, siyasal partiler, siyasal katılma ve siyasal kültür. Toplumun oluşumundan itibaren eski ve modern zamanlarda ülke içinde düzeni sağlayan en önemli güç siyasal iktidar'dır. Siyasal iktidarın temel parçaları olan; siyasal liderlik, karar alma ve bürokrasi siyasal düzenin sağlanmasında da hayati öneme sahiptir. Bürokrasinin düzen sağlaması siyasal iktidarın merkezileşmesi ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde özerk olan ordu, modernleştirici işlevleri ile siyasal düzeni belirler. Siyasal kurumlar; devlet ile toplumsal güçler arasındaki ilişkiyi düzenleme ve taleplerin dile getirilmesini sağlayarak toplumsal hareketliliği kontrol etme işlevleri ile siyasal düzende önemli rol oynarlar. Siyasal kurumsallaşma devletlerin siyasal sisteminin yerleşmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Siyasal partiler; kitle taleplerini sınıflandırma, toplumsal hareketliliği ve katılımı kontrol etme, iktidarlara meşruiyet sağlama ve çıkarların toplanması ile düzen sağlarlar. Kitle

partileri ve popülist siyasal liderler değişen toplumlarda düzenin kurulması bakımından önemli işlevler üstlenirler. Demokratik ülkelerde çok partili sistemin, yeni kurulan devletlerde ise hâkim tek parti sisteminin düzen sağladığı görülmüştür. Siyasal katılma, siyasal eylemlere ilişkin kurumlar anlamında siyasal düzenin ta kendisidir. Değişim yaşayan toplumlarda siyasal katılma artmaktadır. Bu durumda siyasal katılma, toplumsal taleplerin düzen içerisinde iletilmesi ve siyasal temsiliyet işlevlerini yerine getirir. Siyasal katılmanın en üst seviyesi olan milli bütünleşme ise toplumsal bütünleşmenin oluşturularak siyasal düzenin üst seviyede sağlandığı bir durumdur. Siyasal kültürün düzen sağlayıcı en temel işlevi siyasal toplumsallaşmadır. Değişim yaşayan toplumlarda kültürleşme hâkim modernleşme yönünde olmaktadır. Siyasal bilince sahip kişiler vatandaş olarak siyasete katılırlar. Siyasal sistemin işleyişinde etkili olan siyasal iletişim halkın ve hükümetin birbirlerini yönlendirmesi bakımından siyasal düzeni doğrudan etkiler.

Değişim teorilerinin hepsi toplumlarda siyasal değişimin zorunlu ve doğal bir süreç olduğunu belirtir. Siyasal değişim kavramı da bunu ifade eder. Geleneksel hükümetlerde değişim, evrensel bir olgu olan moderniteye geçiş süreci kapsamında görülebileceği gibi, Batılı devletlerin yönetiminde modernleşme içindeki süreç olarak da görülebilir. Değişimin türleri olarak, reform yumuşak bir yöntem, devrim ve savaş ise radikal yöntemlerdir. Reform siyasal iktidarın yönetiminde planlı bir değişimdir. Değişim gerektiren bir durumda radikal yollara başvurmaktansa düzeni koruyarak bu değişimi sağlamada reform işlevseldir. Reformlar stratejik olarak hızlı (blietzkrieg) veya yavaş (Fabian) şeklinde uygulanır. Batı'da reformlar genel olarak yönetim, toprak, eğitim ve toplumsal ilişkiler alanlarında gerçekleşmiştir. Radikal siyasal değişimlerden devrim, bireysel isyanın kitlesel karşıtlığa dönüşmesi ve değişim süreçlerinde toplumsal grupların radikal hareketi nedeniyle oluşur. Devrim stratejisi temelde; kitlesel isyanlar, siyasal sistemin yıkılması ve iktidarın ele geçirilmesi aşamalarından oluşur. Devrim sonrası düzenin sağlanması; kurumsallaşma, merkezileşme, popülizm ve siyasal katılmaya bağlıdır. Savaşın nedenleri ise; güç mücadelesi, güçler arasındaki dengenin bozulması ve kutuplaşmadır. Savaşta strateji ve teknik, zafer için önemlidir. Savaş sonrasında düzenin sağlanması yeni oluşan ya da bozulan güç dengesine bağlıdır. Ayrıca, savaşın türü ya da yapılaş biçimi savaş sonrasında düzende belirleyicidir. Siyasal değişimin olumsuzluğunu gösteren üç temel olgu belirlenebilir: siyasal çatışma, siyasal bozulma ve siyasal şiddet. Toplumda çatışmalar sınıf çatışması, isyan ve protestolar şeklinde görülebilir. Siyasal bozulmanın olduğu bir

siyasal sistemde yozlaşma ve askeri yönetim (proteryанизm) görülebilir. Son dönemlerde siyasal şiddetin en somut görünen yüzü terörizmdir.

Günümüzde görülen siyasal düzenin küresel çaptaki oluşumu özellikle 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında ise küresel siyasal düzenin devam ettiği ve buna etki eden bazı dinamikler görülmektedir. 20. yüzyılda küresel siyasal düzenin inşasına etki eden üç temel unsur vardır: demokratikleşme, rasyonel devlet ve Amerikan hegemonyası. İlk olarak, 20. yüzyılda yaşanan demokratikleşme süreçleri bu toplumların Batı'ya, daha da özelden Amerikan hegemonyasına dahil olma süreçleridir. Üç demokratikleşme dönemi vardır: 18. yüzyılın son çeyreği, 2. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş'ın öncesi ve sonrasındaki 15-20 yıl. Son dönem demokratikleşme otoriter rejimlerden demokrasilere geçişi ifade etmektedir. İkincisi, küresel siyasal düzenin önemli bir alanı devletin dönüşümüdür. Batılı liberal siyasal düşüncenin öngördüğü rasyonel devletin inşası görünen en temel siyasal düzen uygulamasıdır. Yeni kurulan devletlerde örgütsel inşayı ve geliştirmekte olan ülkelerde bürokratik değişmeyi bu kapsamda görmek gerekir. Devletin Batılı tarzda gelişmesi yolunda başta ABD ve uluslararası örgütler olmak üzere uluslararası destekler vardır. Son olarak, siyasal düzenin küresel inşası demek, Amerikan hegemonyasının küresel inşası demektir. ABD 1. Dünya Savaşı sonrasında dünya gücü olarak ortaya çıkmış, 2. Dünya Savaşı sonrasında ise hegemonyasını göstermiştir. Fakat Soğuk Savaş döneminde Amerikan hegemonyası Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilmiştir. Bir tarafta ABD önderliğinde Batı Bloğu'nun, diğer tarafta Sovyetler önderliğinde Doğu Bloğu'nun mücadelesi yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında liberal - demokrat ideoloji zaferini ilan etmiş ve Amerikan hegemonyası kesinleşmiştir. Tek kutbun olduğu uluslararası sistem "yeni dünya düzeni" demektir.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında dünya düzenini önceki yüzyıldan beri devam eden, fakat oldukça gelişerek modern siyaseti değiştiren etkenler belirlemektedir. Bunlar; liberal ekonomi, küreselleşme ve teknoloji'dir. Bu etkenlerin önemli bir özelliği Batı'ya ait olmaları ya da halâ Batı tarafından yönlendirilmeleridir. Sonuçta, Batılı ve Amerikan merkezli siyasal düzenin devam ettiği söylenebilir.

Şimdi bir kavram, teori ve olgu olarak incelenen siyasal düzen ile ilgili temel çıkarımlardan ya da tezlerden bahsetmek gerekir. Bu çalışmada ulaşılan temel tez; ulusal ve uluslararası düzeyde görülen siyasal düzen olgusunun ardında Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusu merkezli bir siyasal düzen teorisinin olduğudur.

Siyasal düzen kavramı ile ilgili alt tezlere geçmeden önce tekrar vurgulamak gerekir ki, siyasal düzen kavramı siyaset biliminde yeterince açıklanmamıştır. Bu tez, kavramı bilimsel olarak açıkladığı ve siyasal teorilerle desteklediği iddiasındadır. Siyasal düzen kavramını, siyaset biliminin temel kavramlarını ve temel siyasal düşünceleri dikkate alarak açıklamak mümkündür. Siyasal düzen kavramı ile ilgili ulaşılan tez, siyasal düzenin modern, Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde gelişen bir kavram olduğudur. Bu doğrultuda, siyasal düzen taraflı bir kavramdır.

Bir kavram ve teori olarak siyasal düzen, şüphesiz ki Batılı ve Amerikan siyasal düşüncesi ile sınırlandırılmaz. Nitekim, siyasal düzen evrensel bir olgudur ve her ideoloji tarafından içi doldurulabilir. Dolayısıyla, kavramı ifade etmekte bir tercih söz konusudur. Tezin adında “Amerikan hegemonyası” ifadesi bu nedenle yer almıştır. Burada kastedilen, siyaset biliminde hâkim bir anlayış olarak, siyasal düzenin Amerikan hegemonyası bağlamında kullanılan ve Amerikan hegemonyası savunucularının anlamlandığı bir kavram olmasıdır. Bu tezde bazı bilim adamları ve siyasal düşünürler “Amerikan hegemonyası” adı altında bir arada ele alınmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş sonrası döneme kadar Amerikan siyaset bilimi içerisinde siyasal düzen bakımından önemli kavramlar veya teoriler ileri süren ve bunu belirli bir anlayış çerçevesinde yapan kişileri bir tutmak bilimsel bir sınıflandırmadır. Bu inceleme, aynı zamanda önemli sayılabilecek bir tezi de göstermektedir.

Siyasal düzen olgusunun ardında bulunan siyasal düzen teorisi ve anlayışının derin teorik temelleri bulunmaktadır. Başka bir deyişle, uygulamada görülen Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde gelişen siyasal düzen teorisi, siyasal düşünce tarihi içerisinde önemli teorilere dayanmaktadır. Siyasal düzenin dört teorik temeli olduğu belirtilmişti: Roma İmparatorluğu, Hristiyan siyasal düşüncesi, Hegel ve Weber. İşte burada önemli sayılabilecek bir tez ileri sürülmüştür: dördü arasında bir anlam yakınlığı ve teorik devamlılık vardır. Dördü de siyasal düzeni benzer şekilde anlamlandırmışlardır, hepsi evrensel ve ideal siyasal düzenin teorileridir. Bir de siyasal düzenin içinde geliştiği

ve bir kavram olarak kullanıldığı teoriler vardır: klasik modernleşme ve gelişme teorileri. Siyasal düzenin bu teoriler içinde gelişmesinin nedeni, modernleşme ve gelişmenin önemli bir hedefinin de Batılı siyasal düzen olmasıdır. Bir ülke Batılı modernleşme yolunda gittiğinde Batılı siyasal düzenin unsurlarına sahip olacak ve küresel bir siyasal düzenin parçası olacaktır.

Siyasal düzen nasıl sağlanır sorusunun cevabı siyasal düzenin unsurlarında saklıdır. Siyasal düzenin unsurlarını belirlemede modern siyaset biliminin tamamı kullanılabilir. Özellikle, siyasal gelişme teorisi buna kaynaklık etmektedir. Burada önemli sayılabilecek bir tez olarak, ulus düzeyinde siyasal düzenin unsurları belirtilmiştir: siyasal iktidar, siyasal kurumlar, siyasal partiler, siyasal katılma ve siyasal kültür. Her birinin siyasal düzeni sağlamada önemli işlevleri vardır. Dolayısıyla, bir ülkede siyasal düzenin sağlanmasının yolu bu unsurlara en üst seviyede sahip olmaktan geçer. Bu unsurların düzen için gerekliliği siyasal gelişmişliğe ve demokratikleşmeye göre değişmektedir. Modernleşme yönünde değişim yaşayan toplumlarda düzen için bu unsurlar zorunluluk arz etmektedir. Demokrasilerde siyasal gelişmişlikle düzen arasındaki bağ kuvvetlidir.

Siyasal düzen değişime bağlıdır, değişimin yönü ve nasıl gerçekleştiği düzen bakımından temel oluşturur. Siyasal değişim artık tüm toplumlar için zorunlu ve doğal bir süreçtir. Gelişmiş ülkelerde değişim genelde genel politikanın veya iktidar ideolojisinin değişimi şeklinde olur. Gelişmekte olan ülkelerde ise bürokratik gelişme yönünde sürekli bir değişim vardır. Bu ülkelerde siyasal değişimin en önemli dinamiği modernleşmedir. Hâkim siyasal düzen anlayışı gelişmiş ülkelerin olumsuz değişimleri yaşamayacağı yönündedir. Fakat, Batı'da modernitenin getirilerine karşı muhalefet devam etmektedir. Yine de, siyasal sistem genelde istikrarını korumakta ve siyasal şiddete pek başvurulmamaktadır. Batı'da teoride ve uygulamada, reform ile devrim arasındaki tercih sorunu reform lehine çözülmüş gibidir. Artık reform bir asırdan bu yana tercih edilmektedir. Buna karşın, savaşlar devam etmektedir. Fakat, Batılı gelişmiş ülkeler için savaş artık kendi aralarında bir güç mücadele aracı değil, diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurma aracıdır. Hegemonya, ekonomik savaş ve diplomasi modern ilişki türleri olarak savaşa olan gereksinimi azaltmıştır. Sonuçta, günümüz dünyasında belirli ölçülerde kurumsal olarak düzen sağlanmış ve bu nedenle siyasal iktidar kaynaklı olumsuz değişimler çok yaşanmamaktadır. Bununla birlikte, iktidarların iradesi dışında gelişen değişimler, yani uluslararası mücadele kaynaklı olanlar kaçınılmazdır.

Burada ileri sürülen en temel kabullerden birisi de, küresel düzeyde bir siyasal düzenin varlığıdır. Küresel siyasal düzen, hâkim bir siyasal düzen anlayışının ulusal ve uluslararası yapıyı ve siyaseti belirlemesi demektir. Hâkim bir ideoloji merkezinde toplumsal ve siyasal yapılar şekillenmekte ve hegemon devlet politik olarak diğer devletleri yönlendirebilmektedir. Küresel siyasal düzeni çok somut ve güncel olarak düşünmemek gerekir. Küresel siyasal düzen bir Avrupa Birliği gibi, devletlerin dahil olduğu somut bir birlik değildir. Fakat, uluslararası ilişkilerin ifade ettiği şekilde devletlerin diplomatik ilişkilerinden de öte, ondan daha derin bir etkidir. Yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşen siyaset, küresel siyasal düzenin görünümleri veya etkileri biçimindedir. Küresel düzen anlayışından şu tezlere ulaşılır:

- Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde gelişen siyasal düzen anlayışı günümüze kadar dünyada hâkim olmuştur.
- Amerikan hegemonyası uluslararası sistemi hala yönlendirmektedir.
- Batılı ve Amerikan hegemonyası savunusu merkezinde gelişen siyasal düzen anlayışı ülkelerin siyasal ve toplumsal yapılarını şekillendirmiştir.
- Bugüne kadar siyasal değişimin yönü Batılı siyasal yapılardır, devletler bu yönde değişim gösterirler.
- Küresel güncel siyaset Batılı ve Amerikan siyasal düzenden etkilenmektedir.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında siyasal düzenin devamı küresel etkenlerin devamı ile açıklanabilir. Liberal ekonomi, küreselleşme ve teknoloji Batılı siyasal düzenin devamını sağlamaktadırlar, çünkü bu küresel etkenler Batı'nın icat ettiği ya da geliştirdiği ve Amerika'nın yönlendirdiği etkenlerdir. Dünyanın bu etkenler yönünde gideceği düşünülürse, Batılı ve Amerikan siyasal düzenin de geleceği var demektir.

Bu tez şunu ortaya koymaya çalışmıştır ki, siyasetin en doğru değerlendirilmesi siyasal düzen üzerinden yapılır. Güncel gelişmeler üzerinden yapısal ve geleceğe dönük analizler yapmak gerçekçi değildir. Bu doğrultuda, Batı'nın ve ABD'nin siyasal gücünü siyasal düzen üzerinden değerlendirmek gerekir. Batılı ve Amerikan hegemonyası merkezli siyasal düzenin devam edip etmediği esas alınmalıdır. Gerçek şu ki, hâkim siyasal düzen devam etmektedir. Avrupa ve ABD ve onların kalıcı müttefikleri, hâkim siyasal düzeni kurdukları ve bu düzende etkili oldukları için dünyayı yönlendirmekte ve siyasal ve ekonomik güçlerini sürdürmektedirler. Çin ve Rusya gibi hegemonya peşindeki ülkeler ise

Batılı siyasal düzenin unsurlarını kullanmaktadırlar. Bu nedenle, bu ülkeler ABD karşısında henüz etkin olamamışlardır. Zira, yeni oyuncuların oyun kurucu oyunculara göre şansı azdır. Ancak ya yeni siyasal düzen kurulursa ya da aynı düzende kurucu güçlerin tüm kazanımları silinirse veya etkisiz hale gelirlirse, yeni güçlerin şansı bulunmaktadır.

Batılı siyasal düzenin geleceğini alternatif siyasal düzenler üzerinden de değerlendirmek gerekir. Batılı siyasal düzene alternatif olmuş ya da olabilecek çok az düzen anlayışı söz konusudur. Batılı siyasal düzen anlayışına en ciddi alternatif aynı zamanda çok geniş bir coğrafyada uygulama alanı bulan Marksist siyaset - komünizm'di. Komünist rejimlerin yıkılması ve demokrasilere geçiş, dünyada Batılı siyasal düzeni de rakipsiz hale getirmiştir. Batılı ve Amerikan hegemonyası merkezindeki siyasal düzene diğer alternatifler geleneksel ve dini düzen anlayışlarıdır. Saf geleneksel toplumlar nadir olduğu gibi, özellikle Uzakdoğu ülkelerinde görülen geniş nüfusa sahip kültürler küçük toplumsal etkinin dışına çıkamamıştır. Günümüzde alternatif bir düzen oluşturmaya en yakın anlayış dinlere aittir. Fakat, şu anda liberal - kapitalist anlayıştan ayrı ve etkin bir dini düzen anlayışı söz konusu değildir.

Sonuçta, içinde bulunduğumuz zaman Batılı ve Amerikan hegemonyası merkezindeki siyasal düzenin yakın bir zamanda değişmeyeceğini göstermektedir. Yeni bir siyasal düzenin kurulması henüz söz konusu değildir. Bu nedenle, "Amerikan hegemonyası bağlamında siyasal düzen" geçerliliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D. (2006). "Economic Inequality and Globalization". *The Brown Journal of World Affairs*, 13(1), 19-27.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2012). *Ulusların Düşüşü* (Çev. F. R. Velioğlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksoy, Ş. (1995). "Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi". *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri (Cilt 2)*. Ankara: TODAİE Yayınları, 159-173.
- Almond, G. A. (1963). "Political Systems and Political Change". *American Behavioral Scientist*, 6, 3-10.
- Almond, G. A. (1970). *Political Development*, Boston: Little Brown.
- Almond G. A. and Coleman, J. S. (1960). *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press.
- Almond, G. A. and Powell, G. B. (1966). *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little Brown.
- Almond, G. A. and Verba, S. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage Publications.
- Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (Çev. Semih Lim). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Anderson, C. A. (1966). "The Modernization of Education". In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 73-86.
- Annan, K. (2006). "Development without Borders". *Harvard International Review*.
- Apter, D. (1963). "Introduction". In H. Eckstein and D. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 327-331.
- Apter, D. E. (1973). *Political Change: Collected Essays*. Portland: Frank Cass and Co.Ltd.
- Apter, D. E. (1987). *Rethinking Development: Modernization, Dependency and Postmodern Politics*. Newbury Park: Sage Publications.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizm* (Çev. İ. Serin). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Politika* (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Aron, R. (1962). *Peace and War: A Theory of International Relations* (Trans. R. Howard and A. B. Fox). London: Eidenfeld and Nicolson.

- Ateş, T. (2009). "Cumhuriyet". *Doğu Batı*, (47), 66-81.
- Augustine, S. (2009). *The City of God* (Trans. M. Dods). Massachusetts: Hendrickson Publishers.
- Balfour, N. (1963). "Civil Rights or Civil War in the United States?". *The World Today*, 19(9), 399-407.
- Baran, P. A. (1974). *Büyümenin Ekonomi Politikası* (Çev. E. Günçe). İstanbul: May Yayınları.
- Barry, N. P. (1989). *Yeni Sağ* (Çev. C. Aykan). Ankara: TİSAMAT.
- Berlin, D. P. (1992). "Military Autonomy and Emerging Democracies in South America". *Comparative Politics*, 25(1), 83-102.
- Berlin, I. (2017). *The Age of Enlightenment: The Eighteenth Century Philosophers*. Oxford: The Isaiah Berlin Literary Trust.
- Bernstein, E. (2011). *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri* (Çev. L. Bakaç). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Black, C. E. (1966). "Change as a Condition for Modern Life". In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of American Lectures, 17-27.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* (Çev. M. F. Gümüş). Ankara: V Yayınları.
- Blackstone, W. (1893). *Commentaries on the Laws of England*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Bloom, A. (1987). *The Closing of the American Mind*. New York: Simon and Schuster.
- Bodin, J. (1967). *Six Books of the Commonwealth* (Trans. M. J. Tooley). Oxford: Basil Blackwell.
- Boskin, J. (1976). *Urban Racial Violence in the Twentieth Century*. London: Collier Macmillan Publishers.
- Braibanti, R. (1963). "Administrative Modernization", In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 181-201.
- Brams, S. J. (1968). "Measuring the Concentration of Power in Political Systems". *The American Political Science Review*, 62(2), 461-475.
- Brinton, C. (1965). *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage Books.
- Brunt, A. P. (1990). *Roman Imperial Themes*. Oxford: Clarendon Press.
- Brzezinski, Z. (1960). "Communist Ideology and International Affairs". *The Journal of Conflict Resolution*, 4(3), 266-291.

- Brzezinski, Z. (1976). *Between Two Ages*. Massachusetts: Penguin Books.
- Brzezinski, Z. (1984). "The Soviet Union: World Power of a New Type". *Academy of Political Science*, 35(3), 147-159.
- Brzezinski, Z. (1992). "The Cold War and Its Aftermath". *Foreign Affairs*, 71(4), 31-49.
- Buchanan, W. (1956). "An Inquiry into Purposive Voting". *The Journal of Politics*, 18(2), 281-296.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: The Macmillan Press.
- Burbank, J. ve Cooper, F. (2011). *İmparatorluklar Tarihi* (Çev. A. A. Çağlayan). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Burke, E. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* (Çev. O. Arslan). Ankara: Kadim Yayınları.
- Burton, D. H. (1961). "Theodore Roosevelt: Confident Imperialist". *The Review of Politics*, 23(3), 356-377.
- Cardoso F. H. and Faletto, E. (1979). *Dependency and Development in Latin America*. California: University of California Press.
- Carnoy, M. (2014). *Devlet ve Siyaset Teorisi* (Çev. S. Coşar vd.). İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Carr, E. H. (2015). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939* (Çev. C. Cemgil). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Catlin, G. E. G. (1925). "The Doctrine of Power and Party Conflict". *The American Political Science Review*, 19/4, 718-734.
- Chandra, B. (1981). "Karl Marx, His Theories of Asian Societies, and Colonial Rule". *Review*, 5(1), 13-91.
- Chibber, V. (2003). "Late Development and State Building". In V. Chibber (Ed.). *Locked in Place: State-Building and Late Industrialization in India*. Princeton: Princeton University Press, 13-47.
- Cicero, (2014). *Devlet Üzerine* (Çev. C. Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Clausewitz, C. V. (2005). *Savaş Üzerine* (Çev. S. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Comte, A. (1964). "The Progress of Civilization through Three States". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 15-20.
- Connery, R. H. (Ed.). *Urban Riots: Violence and Social Change*. New York: The Academy of Political Science.

- Cox, R. W. (1983). "Gramsci Hegemony and International Relations: An Essay in Method". *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 162-175.
- Cox, R. W. (1987). *Production Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.
- Cunliffe, B. W. (1978). *Rome and Her Empire*, New York: McGraw-Hill.
- Çiğdem, A. (2015). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dahl, R. (1963). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Dahl, R. (2005). *Who Governs?*. New Haven: Yale University Press.
- Dahrendorf, R. (1964). "Toward a Theory of Social Conflict". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books Publishers, 99-107.
- Dallmayr, F. (1993), "Modernization and Postmodernization: Theoretical Comments on India". *Kellogg Institute*, 1-29.
- Deutsch, K. W. (1961). "Social Mobilization and Political Development". *American Political Science Review*, 55(3), 493-514.
- Deutsch, K. W. and Singer, J. D. (1964). "Multipolar Power Systems and International Stability". *World Politics*, 16(3), 390-406.
- Dobbins, J. and others. (2003). *America's Role in Nation-Building From Germany to Iraq*. Santa Monica: RAND.
- Durkheim, E. (2014). *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Duverger, M. (2011). *Siyaset Sosyolojisi* (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Easton, D. (1957). "An Approach to the Analysis of Political Systems". *World Politics*, 9/3, 383-400
- Easton, D. (1965). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.
- Eckstein, H. (1963). "A Perspective on Comparative Politics, Past and Present". In H. Eckstein and D. Apter (Eds.), *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 3-32.
- Eckstein, H. (1964). *Internal War: Problems and Approaches*. New York: Free Press.
- Eckstein, H. (1988). "A Culturalist Theory of Political Change". *The American Political Science Review*, 82(3), 789-798.

- Egger, R. E. (1963). "Ministerial and Departmental Organization and Management in the Government of Pakistan". *Bureaucracy and Development in Pakistan*. Peshawar: Pakistan Academy for Rural Development, 115-152.
- Eisenstadt, S. N. (1955). "Communication Systems and Social Structure: An Exploratory Comparative Study". *The Public Opinion Quarterly*, 19/2, 153-167.
- Eisenstadt, S. N. (1962). "Initial Institutional Patterns of Political Modernization". *Civilizations*, 12(4), 461-474.
- Eisenstadt, S. N. (1963). "Bureaucracy and Political Development". In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 96-119.
- Eisenstadt, S. N. (1964). "Institutionalization and Change". *American Sociological Review*, 29/2, 235-247.
- Eisenstadt, S. N. (1981). "Cultural Traditions and Political Dynamics: The Origins and Modes of Ideological Politics". *The British Journal of Sociology*, 32(2), 155-181.
- Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim* (Çev. U. Coşkun). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliot, T. S. (1939). *The Idea of a Christian Society*. New York: Harcourt Brace and Company.
- Feierabend, I. K. and Feierabend, R. L. (1966). "Aggressive Behaviors within Polities 1948-1962: A Cross National Study". *Journal of Conflict Resolution*, 10(3), 250-258.
- Ford, H. J. (1900). "Political Evolution and Civil Service Reform". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 15, 1-15.
- Frank, A. G. (1987). *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, New York: Monthly Review Press.
- Friedman, T. (2003). *Lexus ve Zeytinağacı: Küreselleşmenin Geleceği* (Çev. E. Özsayar). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Friedrich, C. J. (1948). "Representation and Constitutional Reform in Europe". *The Western Political Quarterly*, 1(2), 124-130.
- Friedrich, C. J. (1961). "Political Leadership and the Problem of the Charismatic Power". *The Journal of Politics*, 23 (1), 3-9.
- Friedrich, C. J. (1963). *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics*. New York: McGraw-Hill Book.
- Friedrich, C. J. (1974). *Constitutional Government and Democracy*. Oxford: IBH Publishing.
- Friedrich, C. J. ve Brzezinski, Z. K. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi* (Çev. O. Onaran). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Fukuyama, F. (1989). "The End of History". *National Interest*, 16, 3-18.
- Fukuyama, F. (2004). *State Building: Governance and World Order in the 21. Century*, New York: Cornell University Press.
- Fukuyama, F. (2006). *Neo-conların Sonu* (Çev. H. Kaya). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fukuyama, F. (2015). *Political Order and Political Decay*. London: Profile Books.
- Galenter, M. (1966). "The Modernization of Law". In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 167-179.
- Galtung, J. (1964). "A Structural Theory of Aggression". *Journal of Peace Research*, 1(2), 95-119.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol* (Çev. M. Özay). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (2015). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği* (Çev. M. Duran vd.). Ankara: Kripto Kitaplar.
- Goldberg, R. A. (2004). "Who Profited from the Crime? Intelligence Failure, Conspiracy Theories and the Case of September 11". *Intelligence and National Security*, 19(2), 249-261.
- Gould, J. and Kolb W. L. (1965). *A Dictionary of the Social Sciences*. New York: The Free Press.
- Grimes, A. (1983). *American Political Thought*. Boston: University Press of America.
- Gramsci, A. (2018). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gross, F. (1958). *The Seizure of Political Power*. New York: Philosophical Library.
- Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku* (Çev. S. L. Meray). İstanbul: Say Yayınları.
- Gurr, T. R. (1968). "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices". *American Political Science Review*, 62(4), 1104-1124.
- Gurr, T. R. (1970). "Sources of Rebellion in Western Societies: Some Quantitative Evidence". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391, 128-144.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Man Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Gurr, T. R. (1993). "Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict Since 1945". *International Political Science Review*, 14(2), 161-201.
- Gurr, T. R. (1994). "Peoples Against States: Ethnopolitical Conflict and the Changing World System". *International Studies Quarterly*, 38(3), 347-377.

- Gusfield, J. R. (1966). "Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the Study of Social Change". *American Journal of Sociology*, 72, 351-362.
- Halperin, M. H. (1961). "Nuclear Weapons and Limited War". *The Journal of Conflict Resolution*, 5(2), 146-166.
- Hamilton, A., Madison, J. and Jay, J. (2004). *The Federalist Papers*. New York: Pocket Books.
- Hansen, M. H. (1998). *Polis and City State: An Ancient Concept and its Modern Equivalent*. Kopenhag: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2005). *Yeni Emperyalizm* (Çev. H. Güldü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarihte Akıl* (Çev. Ö. Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tinin Görüngübilimi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Tarih Felsefesi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi: İstanbul.
- Hervey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev. A. Onocak). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (Çev. B. B. Özipek vd.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hibbs, D. (1973). *Mass Political Violence: A Cross National Causal Analysis*. New York: Wiley.
- Hobbes, T. (2014). *Leviathan* (Çev. S. Lin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobson, J. A. (1965). *Imperialism: A Study*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Howard, G. E. (1899). "British Imperialism and the Reform of the Civil Service". *Political Science Quarterly*, 14(2), 240-250.
- Hume, D. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (Çev. E. Baylan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Huntington, S. P. (1965). "Political Development and Political Decay". *World Politics*, 17(3), 386-430.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Huntington, S. P. (1971). "The Change to Change: Modernization, Development and Politics". *Comparative Politics*, 3(3), 283-322.

Huntington, S. P. (1991). "How Countries Democratize". *Political Science Quarterly*, 106(4), 579-616.

Huntington, S. P. (1993). "The Clash of Civilizations?". *Foreign Affairs*, 72 (3), 22-49.

Huntington, S. P. (2004). *Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti* (Çev. K. U. Kızılaslan). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Huntington, S. P. (2011). *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Kilit Yayınları.

Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (Çev. C. Soydemir ve M. Turhan). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Huntington S. P. ve Dominguez, J. I. (1975). *Siyasal Gelişme* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Ikenberry, J. (2011). *Liberal Leviathan*. New Jersey: Princeton University Press.

Inkeles, A. (1966). "The Modernization of Man", In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*, Washington, Voice of American Lectures, 151-163.

Inoki, M. and Chambers, R. L. (1964). "The Civil Bureaucracy". In R. E. Ward and D. A. Rustow. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press.

İnternet: "Articles of Confederation", Web: <https://history.state.gov/milestones/1776-1783/articles> adresinden 16 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "The Declaration of Independence". Web: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> adresinden 16 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Bush, G. W. "Address to a Joint Session of Congress and the American People". 20 Eylül 2001, Web: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *English Oxford Living Dictionaries*, Web: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/disorder> adresinden 12 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: International Development Association. (2007). *Operational Approaches and Financing in Fragile States*. Web: <http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/IDA15FragileStates.pdf> adresinden 24 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *National Security Strategy Of The United States (1991)*, Web: <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf> adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Oxford Dictionary*, Web <https://en.oxforddictionaries.com/definition/reform> adresinden 20 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Powell, C. "Address to the United Nations Security Council". 5 Şubat 2003, <https://www.wsj.com/articles/SB1044463898485760453> adresinden 20 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Web: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100334487> adresinden 17 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Web: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803103840245> adresinden 17 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Web: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110902175926811> adresinden 16 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: *The Monroe Doctrine*, <https://www.oas.org/sap/peacefund/VirtualLibrary/MonroeDoctrine/.pdf> adresinden 20 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The National Security Strategy of the United States of America*. (2002). Web: <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> adresinden 26 Mart 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The Proclamation of Neutrality*, <https://loveman.sdsu.edu/docs/1793ProclamationNeutrality.pdf> adresinden 20 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Washington's First Inaugural Address*, 1789, Web: <https://www.archives.gov/legislative/features/gw-inauguration> adresinden 6 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Wolff, F. "Polis and Politics", Web: http://assets.press.princeton.edu/chapters/s4_10097.pdf adresinden 16 Temmuz 2018 tarihinde alınmıştır.

Janowitz, M. (1964). *The Military in the Political Development of New Nations*. Chicago - London: The University of Chicago Press.

Jefferson, T. (2012). *Jefferson: Political Writings*. J. Appleby and T. Ball (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Jervis, R. (1995). "Legacies of the Cold War". *The Brown Journal of World Affairs*, 2(2), 21-27.

Jones, H. S. (1923). "Administration". In Cyril Bailey (Ed.). *The Legacy of Rome*, New York: Oxford University Press, 91-139.

Kagan, R. (2008). "Neocon Nation: Neoconservatism, c. 1776". *World Affairs*, 170(4), 24-25.

Kant, I. (2015). *Seçilmiş Yazılar* (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

- Karpat, K. (1964). "The Mass Media, Turkey". In R. E. Ward and D. A. Rustow (Ed.). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 255-282.
- Kay, G. (1975). *Development and Underdevelopment: A Marxist Analysis*. London: Macmillan, 105-116.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony Corporation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1998). "Power and Interdependence in the Information Age". *Foreign Affairs*, 77(5), 81-94.
- Kirchheimer, O. (1969). "The Transformation of the Western European Party Systems". In M. Weiner and J. LaPalombara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 180-205.
- Kim, J., Nie, N. and Verba, S. (1974). "The Amount and Concentration of Political Participation". *Political Methodology*, 1(2), 105-132.
- Kingsley, D. (1963). "Bureaucracy and Political Development with Particular Reference to Nigeria", In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 301-316.
- Kirk, R. (2003). *The Roots of American Order*. Wilmington: ISI Books.
- Kirk, R. (2008). *The Conservative Mind*. New York: BN Publishing.
- Kissinger, H. (2006). *Diplomasi* (Çev. İ. H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni* (Çev. S. S. Gül). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kitt, A. S. and Gleicher, D. B. (1950). "Determinants of Voting Behavior". *The Public Opinion Quarterly*, 14(3), 393-412.
- Kornhauser, W. (1959). *Politics of Mass Society*. New York: The Free Press.
- Krasner, S. D. (2010). "International Support for State-building: Flawed Consensus". *Prism*, 2(3), 65-74.
- Krieger, J. (2001). *The Oxford Companion to Politics of the World*, New York: Oxford University Press.
- Krishna, G. (1967). "Electoral Participation and Political Integration". *Economic and Political Weekly*, 3(5), 179-190.
- Kristol, I. (2011). *The Neoconservative Persuasion*. New York: Basic Books.
- Kristol W. and Kagan, R. (1996). "Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy". *Foreign Affairs*, 75(4), 18-32.

- Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev. M. Küçük). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kveder, D. (1953). "Territorial War: The New Concept of Resistance". *Foreign Affairs*, 32(1), 91-108.
- Laclau, E. (1971). "Feudalism and Capitalism in Latin America". *New Left Review*, 67, 19-38.
- Lang D. G. and Russell, G. (1990). "The Ethics of Power in American Diplomacy: The Statecraft of John Quincy Adams". *The Review of Politics*, 52(1), 3-31.
- LaPalombara, J. (1963). "Bureaucracy and Political Development: Notes, Quarries and Dilemmas". In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 34-61.
- Laqueur, W. (1977). *Terrorism: A Study of National and International Political Violence*. Boston: Little Brown Company.
- Laski, H. (1963). "Political Institutions". In H. Eckstein and D. E. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 123-132.
- Lasswell, H. D. (1941). "The Garrison State". *American Journal of Sociology*, 46(4), 455-468.
- Laswell H. D. and Kaplan, A. (1965). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven and London: Yale University Press.
- Leger, S. H. (1940). "Christianity and Democracy". *The Indian Journal of Political Science*, 1(3), 273-280.
- Lenin, V. İ. (1992). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. Cemal Süreyya). Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1992). *Ne Yapmalı?* (Çev. M. İ. Erdost). İstanbul: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2009). *Devlet ve Devrim* (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society*. New York: Free Press.
- Lerner, D. and Robinson, R. D (1960). "Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force". *World Politics*, 13(1), 19-44.
- Levy, M. (1966). *Modernization and The Structure of Societies (Vol. 1)*. Princeton: Princeton University Press.
- Lewellen, T. C. (2011). *Siyasal Antropoloji* (Çev. E. Koca). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Lewis, B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2014.
- Leys, C. (1996). *The Rise & Fall of Development Theory*. Indiana: Indiana University Press

- Lichbach, M. I. and Gurr, T. R. (1981). "The Conflict Process: A Formal Model". *The Journal of Conflict Resolution*, 25(1), 3-29.
- Lindsay, A. D. (1947). *The Modern Democratic State*. New York: Oxford University Press.
- Lintott, A. (1981). "What Was the 'Imperium Romanum?'", *Greece & Rome*, 28 (1), 53-67.
- Linz, J. J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (Çev. E. Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları.
- Lippmann, W. (2017). *The Public Philosophy*. New York: Routledge.
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasal İnsan* (Çev. M. Tunçay). Ankara: Teori Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (Çev. F. Bakırcı). İstanbul: Ebabil Yayıncılık.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum* (Çev. İ. Birkan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Machiavelli, (2009). *Söylevler: Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine* (Çev. A. Tolga). İstanbul: Say Yayınları.
- Machiavelli, N. (2014). *Hükümdar* (Çev. N. Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Machperson, C. B. (1969). "Revolution and Ideology in the Late Twentieth Century". In C. J. Friedrich (Ed.). *Revolution*. New York: Atherton Press, 139-153.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm* (Çev. E. Usta). İstanbul: Kalkedon.
- Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi* (Çev. E. Saraçoğlu vd.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mannheim, K. (1941). *Man and Society in the Age of Reconstruction* (Çev. E. Shils). London: Kagan Paul.
- Mao, T. (1954). *Collected Works (Vol.3)*. New York: International Publishers.
- Martinussen, J. (1997). *Society, State and Market: A Guide to Competing Theories of Development*. London - New Jersey: Zed Books.
- Marx, F. M. (1964). "The Higher Civil Service as an Action Group in Western Political Development". In J. LaPalombara (Ed.). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 62-95.
- Marx, K. (2011). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx K. and Engels, F. (1933). *On Colonialism*. Moscow: Foreign Language Publishing House.

- Marx, K. ve Engels, F. (2011). *Komünist Partisi Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (Çev. M. Erdost). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi* (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Mcneill, W. H. (2015). *Dünya Tarihi* (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Michels, R. (1927). "Some Reflections on the Sociological Character of Political Parties". *The American Political Science Review*, 21(4), 753-772.
- Michels, R. (2001). *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Trans. Eden and C. Paul). Ontario: Batoche Books.
- Miliband, R. (1983). "State Power and Class Interests". *New Left Review*, 138, 57-68.
- Mills, C. W. (2017). *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Modelski, G. (1972). "War and the Great Powers". *Peace Research Society*, 18, 45-59.
- Modelski, G. (1978). "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State". *Comparative Studies in Society and History*, 20(2), 214-235.
- Montesquieu, (2016). *Kanunların Ruhu Üzerine* (Çev. D. C. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Moore, B. J. (2016). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Çev. Ş. Tekeli ve A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Moore, W. E. (1974). *Social Change*. New Jersey: Prentice Hall.
- Morgenthau, H. J. (1967). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
- Morse, A. D. (1891). "The Place of Party in the Political System". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2, 12-20.
- Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
- Neumann, F. L. (1950). "Approaches to the Study of Political Power". *Political Science Quarterly*, 65(2), 161-180.
- Neumann, S. (1969). "Toward a Comparative Study of Political Parties". In J. Blondel (Ed.). *Comparative Government*. Palgrave Macmillan: London - New York, 69-76.
- Nisbet, R. (2017). *History of the Idea of Progress*. New York: Routledge
- North, D. C. (1991). "Institutions". *The Journal of Economic Perspectives*, 5/1, 97-112.
- Nye, J. S. (1990). "Soft Power". *Foreign Policy*, (80), 153-171.
- Nye, J. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu* (Çev. G. Koca). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- O'Donnell, G. A. (1979). *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism*. Berkeley: University of California.
- O'Connor, R. G. (1969). "Victory in Modern War". *Journal of Peace Research*, 6(4), 367-384.
- OECD. (2011). *Supporting Statebuilding in Situations of Conflict and Fragility Policy Guidance*. OECD Publishing.
- Offe, C. (1974). "Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System". *German Political Studies*, 1, 4-6.
- Ogburn, W. F. (1964). *On Culture and Social Change*. Chicago - London: The University of Chicago Press.
- Organski, A. F. K. (1968). *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Özbudun, E. (1975). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Paine, T. (2017). *İnsan Hakları* (Çev. M. O. Dostel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parekh, B. (1982). *Marx's Theory of Ideology*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Pareto, V. (1935). *The Mind and Society (Vol. 3)*. London: Jonathan Casxpe.
- Parsons, T. (1965). *Structure and Process in Modern Societies*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (1967). *The Social System*. London: Routledge
- Parsons, T. (1964). "Communism and the West: The Sociology of the Conflict". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books Publishers, 390-399.
- Peters, B. G. (1978). *The Politics of Bureaucracy*. New York and London: Longman.
- Pettee, G. (1969). "Revolution - Typology and Process". In Carl J. Friedrich (Ed.). *Revolution*. New York: Atherton Press, 10-33.
- Platon, (2014). *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popper, K. R. (2017). *Açık Toplum ve Düşmanları* (Çev. M. Tunçay ve H. Rızatepe). Ankara: Liberte Yayınları.
- Potter, D. (1997). *Democratization*. Cambridge: The Open University.
- Powers, F. P. (1888). "The Reform of the Federal Service". *Political Science Quarterly*, 3(2), 247-281.
- Püsküllüoğlu, A. (2005). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık, 316.

- Pye, L. W. (1961). "Armies in the Process of Political Modernization". *European Journal of Sociology*, 2(1), 82-92.
- Pye, L. W. (1966). *Aspects of Political Development*. Boston: Little Brown and Company.
- Random House. (1967). *Dictionary of the English Language*. New York.
- Raymond, W. J. (1978). *Dictionary of Politics*. Lawrenceville: Brunswick Publishing.
- Robertson, D. (2004). *A Dictionary of Modern Politics*. London: Europa Publications.
- Robinson, W. I. (1996). *Promoting Polyarchy: Globalization US Intervention and Hegemony*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russell, B. (2013). *İktidar* (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Rustow, D. A. (1964). "The Military, Turkey". In R. E. Ward and D. A. Rustow. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 352-388.
- Rustow, D. A. (1967). *A World of Nations*. Washington: The Brookings Institution.
- Rustow, D. A. (1970). "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model". *Comparative Politics*, 2(3), 337-363.
- Rustow, D. A. (1990). "Democracy: A Global Revolution?". *Foreign Affairs*, 69(4), 75-91.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1997). "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy". *Comparative Politics*, 29(4), 151-166.
- Sartori, G. (1969). "European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism". In M. Weiner and J. LaPalomara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 136-158.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm* (Çev. A. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.
- Schumpeter, J. A. (2014). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi* (Çev. H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Seligman, E. R. A. (1954). *Encyclopedia of Social Sciences*. Toronto: The Macmillan.
- Senior, C. (1958). *Land Reform and Democracy*. Florida: University of Florida.
- Shils, E. (1961). "Centre and periphery". In M. Polanyi (Ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*. Routledge & Paul, 117-130.
- Shils, E. (1965). *Political Development in the New States*. The Hague: Mouton.

- Shils, E. (1966). "Modernization and Higher Education". In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures.
- Shirky, C. (2011). "The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change". *Foreign Affairs*, 90(1), 28-41.
- Sigel, R. S. (1964). "Effect of Partisanship on the Perception of Political Candidates". *The Public Opinion Quarterly*, 28(3), 483-496.
- Singer, P. (2003). *Hegel*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (Çev. S. E. Türközü). Ankara: İmge Kitabevi.
- Skocpol, T. (2011). "Civil Society in the United States". In M. Edwards (Ed.). *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford: Oxford University Press, 109-121.
- Smelser, N. J. (1966). "The Modernization of Social Relations". In Myron Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of America Lectures, 119-132.
- Smelser, N. J. (2001). *International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences*. Exeter: Cambridge University Press.
- Snidal, D. (1985). "The Limits of Hegemonic Stability Theory". *International Organization*, 39(4), 579-614.
- Sorokin, P. (1925). *The Sociology of Revolution*. Philadelphia - London: Lippincott Company.
- Spencer, H. (1964). "The Evolution of Societies". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 10-20.
- Spinoza, B. (2016). *Teolojik Politik İnceleme* (Çev. C. B. Akal vd.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Stace, W. T. (1976). *Hegel Üstüne* (Çev. M. Belge). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Stein, A. A. and Russett, B. M. (1980). "Evaluating War: Outcomes and Consequences". In T. R. Gurr (Ed.). *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 407-434.
- Stiglitz, J. E. (2004). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı* (Çev. A. Taşçıoğlu - D. Vural). İstanbul: Plan B.
- Stohl, M. (1980). "The Nexus of Civil and International Conflict". In T. R. Gurr (Ed.). *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 297-321.
- Strauss, Leo (1970). *Natural Right and History*. Chicago: University of Chicago Press.

- Sunar, İ. (1985). "Demokrat Parti ve Popülizm". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 8)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2076-2086.
- Sutton, F. X. (1964). "Social Theory and Comparative Politics". In H. Eckstein and D. Apter (Ed.). *Comparative Politics*. New York: The Free Press, 67-81.
- Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Dafne Kitap.
- "The Constitution of the United States". (2004). In A. Hamilton, J. Madison and J. Jay. *The Federalist Papers*. New York: Pocket Books, 633-657.
- The World Bank. (2006). *Engaging with Fragile States*. Washington.
- The World Bank. (2010). *The World Bank's Country Policy and Institutional Assessment*. Washington.
- Tilly, C. (2009). *Kolektif Şiddet Siyaseti* (Çev. S. Özel). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Tocqueville, A. (1994). *Amerika'da Demokrasi* (Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tocqueville, A. (2004). *Eski Rejim ve Devrim* (Çev. T. Ilgaz). Ankara: İmge Kitabevi.
- Toynbee, A. J. (1985). *A Study of History (Vol. 2)*. New York: Oxford University Press.
- Troçki, L. (1998). *Rus Devriminin Tarihi* (Çev. B. Tanatar). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara.
- United Nations Development Program. (2008). *Post-Conflict Economic Recovery: Enabling Local Ingenuity*. New York.
- United Nations. (2001). *UN Report: Administrative Problems of Developing Countries*. New York.
- United Nations. (2008). *United Nations Peacekeeping Operations*. New York.
- U.S. Army Peacekeeping and Stability Operations Institute. (2009). *Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Valelly, R. V. (2013). *American Politics: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Verba, S. (1962). "Political Participation and Strategies of Influence: A Comparative Study". *Acta Sociologica*, 6 (1), 22-42.
- Verba S. and Nie, N. H. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row.
- Wallace, M. D. (1971). "Power, Status, and International War". *Journal of Peace Research*, 8(1), 23-35.

- Wallerstein, I. (1969). "The Decline of the Party in Single Party African States". In M. Weiner and J. LaPalomara (Ed.). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press, 201-213.
- Wallerstein, I. (1992). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş* (Çev. E. Abadoğlu ve N. Ersoy). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Waltz, K. N. (1964). "The Stability of a Bipolar World". *Daedalus*, 93(3), 881-909.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.
- Waltz, K. N. (2000). "Globalization and American Power". *The National Interest*, (59), 46-56.
- Waltz, K. N. (2009). *İnsan Devlet ve Savaş* (Çev. E. Bozkurt vd.). Ankara: Asil Yayın.
- Waltz, K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25(1), 5-41.
- Ward, R. E. and Rustow, D. A. (1964). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Weber, M. (1964). "The Routinization of Charisma". In A. Etzioni and E. Etzioni (Eds.). *Social Change: Sources Patterns and Consequences*. New York - London: Basic Books, 53-63.
- Weber, M. (1969). "Objectivity in Social Science and Social Policy". In E.A. Shils ve H.A. Finch (Ed.). *The Methodology of the Social Sciences Max Weber*. New York: The Free Press.
- Weber, M. (2011). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla). İstanbul: Deniz Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 1* (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 2* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. M. Köktürk). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Weil, S. (2002). *The Need for Roots: Prelude to a Declaration of Duties toward Mankind* (Trans. A. Wills). New York: Routledge.
- Weiner, M. (1966). "Political Participation and Political Development". In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*. Washington: Voice of American Lectures, 223-230.

- Weiner, M. (1971). "Political Integration and Political Development". In J. L. Finkle and R. W. Gable. *Political Development and Social Change*. New Jersey: John Wiley & Sons, 551-562.
- Weiner, M. (1987). "Empirical Democratic Theory and the Transition from Authoritarianism to Democracy". *PS*, 20(4), 861-866.
- Weiner, M. and LaPalomara, J. (1969). *Political Parties and Political Development*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press.
- Welty, P. T. (1969). "What Would Theodore Roosevelt Say About Our Foreign Policy?". *World Affairs*, 131(4), 218-225.
- Wilson, W. (1961). *Seçme Parçalar* (Çev. N. Abadan). İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Wolfowitz, P. (2000). "Remembering the Future". *The National Interest*, (59), 35-45.
- Wolfrum, R. (2005). "International Administration in Post-Conflict Situations by the United Nations and Other International Actors". *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 9, 649-696.
- Woolf, G. (1990). "World-Systems Analysis and the Roman Empire". *Journal of Roman Archeology*, 3, 44-58.
- Wriggins, H. (1966). "National Integration". In M. Weiner (Ed.). *Modernization: The Dynamics of Growth*, Washington: Voice of American Lectures, 197-208.
- Wright, Q. (1938). "The Causation and Control of War". *American Sociological Review*, 3(4), 461-474
- Wright, Q. (1983). *A Study of War*. Chicago - London: The University of Chicago Press.
- Yalman, G. L. (1985). "Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye". *11. Tez Kitap Dizisi*, 1, 16-68.
- Yeni Antlaşma (İncil)*. 2008. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Yoo, J. (2011). "Fixing Failed States". *Berkeley Law Scholarship Repository*. Berkeley Law, 95-150.
- Zimmermann, E. (1983). *Political Violence Crises Revolutions*.. Cambridge: Schenkman Publishing.
- Zinnes, D. A. (1980). "Why War? Evidence on the Outbreak of International Conflict", In T. R. Gurr (Ed.). *Handbook of Political Conflict*. New York: The Free Press, 331-354.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgi

Ad soyadı BAKİ ERKEN
 Uyuğu T. C.
 Doğum yeri ve tarihi Sinop - 1985
 E- mail bakierken@gmail.com

Eğitim

1996 - 2003 Ortaokul-Lise Sinop Ayancık Anadolu Lisesi
 2004 - 2009 Lisans ODTU, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
 2010 - 2012 Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi
 2011 - 2013 Önlisans Açıköğretim Fakültesi, Adalet
 2013 - 2019 Doktora Gazi Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler

Kurs

2011-2012 ATAUM Avrupa Birliği Uzmanlığı

İş Tecrübesi

2010 - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çalışma Uzmanı

Yayınlar

Kitap *Türkiye’de Yabancıların Çalışması*, Seçkin Yayıncılık, 2018

Hakemli Dergi Makaleleri “Türkiye’de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasal Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi” (2016). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2).

“Türkiye - AB İlişkisinde Temel Bir Etken: Türk’ün Avrupalı Kimliği” (2013). *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12(1).

“Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Kurallar ve Uygulaması” (2013). *Türk İdare Dergisi*, 476.

“Merkez Sağ İdeolojisi Çerçevesinde Süleyman Demirel ve Askerî Müdahaleler” (2012). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2).

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...

